

300.714

HTP

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

19.

110/111
2011/2012

FŐSZERKESZTŐ

TORBÁGYI MELINDA

SZERKESZTI

TÓTH CSABA

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

BUZA JÁNOS
CRISTIAN GĂZDAC

L. KOVÁSZNAI VIKTÓRIA
NAGY ÁDÁM

V. SZÉKELY GYÖRGY

CX–CXI. ÉVFOLYAM

2011–2012

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST, 2013

TARTALOM

Bakos Miklós 1926–2012 (Torbágyi Melindal)	3
Fitz Jenő 1921–2011 (Torbágyi Melinda)	7
 TANULMÁNYOK	
Székely Melinda: Római érmék Indiában	9
Óvári Ferenc: III. Gordianus antiochiai antoninianusai Kr. u. 238–239	17
Prohászka Péter: Az óhutai kelta kincslelet (1846)	37
Kovács László: Benepusztá és Vereb. Az elsőként ismertté vált két honfoglalás kori sír (1834, 1853) érméinek sorsa	51
Körmendi Tamás: Még egyszer III. Béla állítólagos címeres denárjáról és brakteátáiról	71
Soltész Ferenc: Az utolsó magyar király koronázásának érmei (IV. Károly, 1916. december 30. Budapest)	83
Varga Éva: Érdem és protokoll. Államfői kitüntetések a Somogy megyei múzeumban	115
 KISEBB KÖZLEMÉNYEK	
Prohászka Péter–Szende László: Újabb római zarándokjelvény Esztergom-Szentkirályról	129
Teke Zsuzsanna: Egy firenzei kereskedőtársaság áru- és pénzhitelei a Jagelló-kori Magyarországon	133
Nagy Jenő: Újabb két 16. századi hamis éremlelet Vámtelekről	139
Pallag Márta: A Szent Liga megalakulásának (1684) emlékére vert nürnbergi érem	145
Rayman János: A magyar 40. honvéd gyaloghadosztály jelvénye	151
 Társulati élet 2010–2011	
Könyvismertetések	155
Könyvismertetések	163
Magyar Numizmatikai Bibliográfia 2009–2010 (Balogh Éva–Baloghné Ábrányi Hedvig)	173

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

FŐSZERKESZTŐ

TORBÁGYI MELINDA

SZERKESZTŐ

TÓTH CSABA

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

BUZA JÁNOS
CRISTIAN GĂZDAC

L. KOVÁSZNAI VIKTÓRIA
NAGY ÁDÁM
V. SZÉKELY GYÖRGY

CX– CXI. ÉVFOLYAM

2011–2012

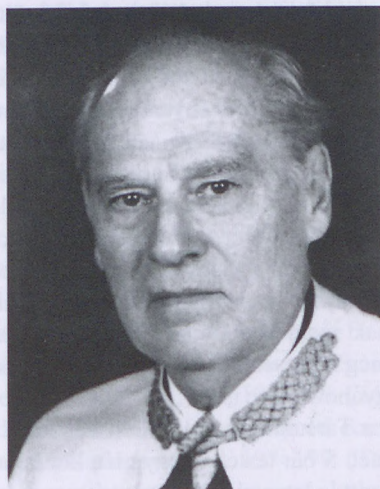
KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST, 2013

INHALTSVERZEICHNIS

Miklós Bakos 1926–2012 (Torbágyi, Melinda).....	3
Jenő Fitz 1921–2011 (Torbágyi, Melinda).....	7
STUDIEN	
Székely, Melinda: Roman coins in India	9
Óvári, Ferenc: Antiochian Antoniniani of Gordian III in AD 238–239	17
Prohászka, Péter: Der keltische Schatzfund von Óhuta 1846.....	37
Kovács, László: Benepusztá und Vereb. Das Schicksal der Münzen der zwei ersten landnahmezeitlichen Gräber (1834, 1853).....	51
Körmendi, Tamás: Nochmals über Bélás III angeblichen Denar mit Wappenschild und seine angeblichen Brakteaten	71
Soltész, Ferenc: Charles IV, the last Hungarian King's Coronation Medals	83
Varga, Éva: Merit and protocol – Presidential medals in Somogy County Museum.....	115
KLEINERE STUDIEN	
Prohászka, Péter–Szende, László: Ein neueres römisches Pilgerzeichen aus Esztergom-Szentkirály.....	129
Teke, Zsuzsanna: Commercial credits and loans of a Florentine trading company operating in Hungary under the Jagiellon dynasty.....	133
Nagy, Jenő: Zwei neue Falschmünzfunde aus dem 16. Jahrhundert in Vámtelek.....	139
Pallag, Márta: Medaille auf die Gründung der Heiligen Liga gegen die Türken (1684).....	145
Ráyman, János: Badge of the Hungarian 40th Infantry Division	151
Gesellschaftliches Leben	155
Literatur.....	163
Bibliographie der ungarischen Numismatik 2009–2010 (Balogh, Éva–Baloghné Ábrányi, Hedvig).....	173

Bakos Miklós (1926–2012)

Hihetetlen, hogy elment. Magával vitte életünk egy darabját is.

Miklós meghatározó személyiség volt, olyan valaki, akire oda kellett figyelni, noha ő maga roppant szerény emberként viselkedett. Sosem méltatta önmagát, azt is megtiltotta, hogy a temetésén dicsérő szavak hangozzanak el róla, hiszen ő csak a kötelességét teljesítette, a dicsőség Istené. Ez a mondat egész lényét jellemezte. Mélyen és őszintén hívó volt, ami áthatotta élete minden részét, akkor is, amikor ez nem volt divat, sőt kifejezetten hátrányt jelentett, de akkor sem hivatkozott vele, amikor már szabadon vallhatta meg. A hit életének magától értetődő része volt, tetteit, munkásságát és egész életét ez határozta meg. Tiszta, becsületes, puritán lénye ebből táplálkozott. A tisztességgel végzett munka, a másokon való segítség, a közösség iránti tevékenykedés magától értődő volt számára. A nehézségek, a betegségek, amikkel életének nagy részében küzdött, soha nem törték meg, fegyellemmel, alázattal viselte, s egyetlen pillanatil sem akadályozta, hogy megvalósítsa, véghezvigye, amit fontosnak tartott.

Jellemének alakulását a családi háttér és a katolikus iskolai nevelés erőteljesen formálták. Szülei balatonfüredi szőlőbirtokos családból származtak, de apja már köztisztviselő, édesanyja pedig tanítónő volt. Balatonfüredi születése (1926. január 19.) alapozta meg a tó és általában a víz iránti életre szóló szeretetét. Nem véletlenül választotta örök nyughelyéül a füredi temetőt, ahonnan gyönyörű panorama nyílik a Balatonra. Nagy vitorlázó volt, s még idős korában, egy súlyos, akkortájt végzetesnek hitt betegség után, a barátjaival töltött tengeri hajóút nagyban elősegítette felépülését. Bár műszaki-természettudományos végzettséggel rendelkezett (1982-ben megszerezte a MTA kémiai tudományok doktora fokozatot), a humán kultúra is meghatározó volt egész élete során. Az egyházi iskolák alapozták meg latin-görög nyelvtudását, amit aztán folyamatosan fejlesztett, rendszeresen olvasta – eredetiben – az antik szerzőket. Ez vezette el a római érmészet kutatásához, melynek során így komoly nyelvi és történeti ismeretekre támaszkodhatott.

1971-ben egykori tanára, dr. László Mihály piarista atya ajánlására kereste fel a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárát, s attól kezdve szisztematikusan vásárolt és olvasott numizmatikai szakkönyveket. 1974-ben lett mind a Magyar Numizmatikai Társulat, mind a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének tagja. 1976. május 27-én a Társulat közgyűlése választmányi taggá, 1991. február 7-én pedig alelnökké választotta. 1994. február 3-án került a Társulat elnöki székébe, amire – saját maga által összeállított életrajzi írása szerint – rendkívül büszke volt. Elnöki tiszttét közmegelegedésre 2005-ig látta el, de az újraválasztást idős kora és meggyengült egészségi állapota miatt már nem fogadta el. Elnöki időszakának egyik legjelentősebb eseménye a Társulat új helyiségbe költözése volt a második emeletről a földszintre, egy tágasabb és a tagság, főként az idősebbek részére könnyebben megközelíthető lakásba. A másik pedig a Társulat centenáriusának megünneplése egy nemzetközi konferencia keretében, melynek idején az International Numismatic Commission Magyarországon tartotta évi ülését. A rendezvény fővédnökségét az ő kérésére vállalta el dr. Mádl Ferenc köztársasági elnök.

Római érmészeti munkássága két nagy téma köré szerveződött. Az egyik a vimináciumi és dáciai provinciális veretek feldolgozása, amelyről első társulati előadását is tartotta 1977. május 19-én. Komoly anyaggyűjtést végzett külföldi gyűjteményekben is (szófiai Régészeti Múzeum, bécsi Kunsthistorisches Museum, athéni Numizmatikai Múzeum, a Vatikán Éremtára). A jelentős hazai köz- és magángyűjtemények e tárgyú érmeit is feldolgozta, köztük a Magyar Nemzeti Múzeumban található anyagot is, amely a Milánóban kiadott Sylloge Nummorum Graecorum Budapest II. kötetében meg is jelent.

A másik nagy feladatot a Lányi Vera által elindított Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn munkálataiba való bekapcsolódás jelentette. Eleinte csak a vimináciumi és dáciai pénzek feldolgozása volt a feladata, de a második, a Győr-Moson-Sopron megyei kötetben munkája már kibővült az antoninianusok meghatározásával is. Ennek a munkának kapcsán jutott el a Pannonhalmi Főapátság éremgyűjteményébe. A Fundmünzen munkán túl a Főapátság hatalmas és roppant értékes numizmatikai gyűjteménye teljes rendezésének és feldolgozásának megszervezését is vállalta, amelyben maga is tevékenyen részt vett a magyar és osztrák pénzek, valamint a kitüntetések, rendjelek és jelvények meghatározásával. Munkája elismerésül 1992. október 8-án Várszegi Asztrik főapáttól megkapta a Pro Bibliotheca in Monte Sacro Pannoniae érmet.

A római numizmatika mellett egy másik terület is szenvedélyesen érdekelte, már csak ifjú kori kötődésének köszönhetően is, a cserkészlet. 1982-ben kezdte el a cserkészjelvények gyűjtését és a vonatkozó szakirodalmat és levéltári anyag feldolgozását. 1991-ben a Magyar Cserkészszövetség újjáalakulási díszjelvénye Bakos Miklós tervei alapján készült el. A jelvényt maga is megkapta 1992. április 24-én. Életének utolsó évtizedében már szinte kizárólag ennek a témának szentelte numizmatikai munkásságát, feltárni és közzétenni annak a korszaknak az emlékeit, melynek ő még részese volt. Munkáját töretlen szorgalommal, hihetetlen akaraterővel végezte még súlyos betegen, betegágyához kötve is.

Numizmatikai munkásságáért és a Társulatunk érdekében végzett kiemelkedő tevékenységéért 2009-ben megkapta a Réthy László jutalomérmet. S bár testét a kegyetlen kór keményen megtörte, alkotóereje élete végéig kitartott, az utolsó órákig dolgozott, s Isten akaratában megnyugodva távozott földi világunkból.

„A jó harcot megharcoltam, a pályát végigfutottam, hitemet megtartottam.” (2Tim 4.7)

Torbágyi Melinda
Magyar Nemzeti Múzeum

Numizmatikai tárgyú munkái

Könyvek

- *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn.* Bd. 1 Komitat Fejér. Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn – Kultúra International, Budapest 1990. (Társszerzők: Bíró Sey Katalin, Fitz Jenő, Lányi Vera, Torbágyi Melinda)
- *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn.* Bd. 2 Komitat Győr-Moson-Sopron. Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn – Archaeolingua, Budapest 1993. (Társszerzők: Lányi Vera, Torbágyi Melinda)
- *Die Münzsammlung der Erzabtei des Benediktinerordens, Pannonhalma.* Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn – Archaeolingua, Budapest 1993. (Társszerzők: Lányi Vera, Torbágyi Melinda)
- *Sylloge Nummorum Graecorum Hungary, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum.* Vol. 2. Dacia–Moesia Superior, Edizioni ennerre, Milano 1994.
- *Römische Münzen in der Museumssammlung. Podunajské Múzeum.* Katalog IV. Rímske zbierky. Komarno 1994. (Társszerzők: Lányi Vera, Torbágyi Melinda)
- *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn.* Bd. 3 Komitat Komárom-Esztergom. Gebr. Mann Verlag, Berlin – Archaeolingua, Budapest 1999. (Társszerzők: Farkas Edit, H. Kelemen Márta, Lányi Vera, Torbágyi Melinda)

Tanulmányok, cikkek

- Adatok a viminaciumi koloniális pénzverés kérdéséhez, *NK* 76–77 (1977–1978) 19–25.
- Laser Microspectrochemical Analysis of Roman Coins Minted from Copper Alloys in Viminacium, *AAH* 31 (1979) 3–8.
- A viminaciumi koloniális pénzverés néhány kérdése, *A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve* (1977) 1982. 43–45.
- Az első tetrarchia follisai, (I. rész) *Az Érem* 39 (1983):1, 7–12.
- A római bélelt denariusok (subaeratusok) készítésének technikájáról, *Az Érem* 39 (1983):2, 1–5.
- I–III. századi római subaeratus ezüstpénzek anyaga, *NK* 82–83 (1983–1984) 3–6.
- Kelta subaeratus ezüstpénz, *NK* 82–83 (1983–1984) 113–114.
- Az első tetrarchia follisai, *A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve* (1979), 1984. 37–42.
- Magyar cserkészkitüntetések és emlékjelvények, *Az Érem* 41 (1985):2, 29–34.
- Philippus Arabs és Philippus iunior AN IIII datálású viminaciumi koloniális veretei, *NK* 84–85 (1985–1986) 27–29.
- II. Rákóczi Ferenc rézpénzeinek arany-, ezüst- és ólomveretei, *NK* 84–85 (1985–1986) 79–86. (Társszerzők: Gegus Ernő, Borszéki János, Oravetz Dezső)
- Chemical Analysis of the silver coins of king St. Stephen. In: *Archaeometrical Research in Hungary*. National Centre of Museums, Budapest 1988. 189–194. (Társszerző: Borszéki János)
- Laser Microspectrochemical Analysis of Greek Silver coins of Sicily, In: *Archaeometrical Research in Hungary*. National Centre of Museums, Budapest 1988. 195–196. (Társszerző: Gegus Ernő)
- Laser Microspectrochemical Analysis of some Hungarian gold coins, In: *Archaeometrical Research in Hungary*. National Centre of Museums, Budapest 1988. 197–199. (Társszerző: Gegus Ernő)
- Hozzászólás Martin Ferenc: „Egy tévesen besorolt viminaciumi koloniális pénz” című cikkéhez, *Az Érem* 46 (1990):1, 8–9.
- Römische Münzfunde in Esztergom (Gran/Ungarn) im 18. Jahrhundert, *Schweizer Münzblätter* 45 (1995):179–180, 52–64.
- Római éremleletek Esztergomban a 18. században, *Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Múzeumainak Közleményei* 5 (1992) 425–435.
- A Foederatio Emericana jelvényei és érmei, In: *Emlékkönyv Bíró Sey Katalin és Gedai István 65. születésnapjára*, Argumentum Kiadó - Magyar Numizmatikai Társulat, Budapest 1999. 469–484.
- Berichtigungen zum Band III der „Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn”, *NK* 98–99 (1999–2000) 121–124.
- A nagyváradi hadapródiskola emlékérmé. Gedenksmedaille der Kadettschule von Nagyvárad. Memory Medal of the Cadet School in Nagyvárad. *Az Érem* 57 (2001):1, 24–25.
- Kiegészítés „A nagyváradi hadapródiskola emlékérmé” című cikkhez, *Az Érem* 58 (2002):1, 5.
- Pénzötvözetek az ókortól napjainkig, *Természet Világa* 134 (2003):5, 222–224.
- A „falusi” cserkészjelvény, *ÉrLap* 88 (2004) 24–25.
- Kiegészítés a Foederatio Emericana érmeihez, *Az Érem* 61 (2005):1, 40–41.
- Magyar cserkész érdemérmek az I. világháborúban, *Az Érem* 61 (2005):2, 21–23.
- A Magyar Cserkészszövetség újjáalakulási díszjelvénye, *ÉrLap* 89 (2005) 23–25.
- A Foederatio Emericana jelvényei és érmei című tanulmány hibajegyzéke, *ÉrLap* 92 (2005) 26.
- A Nyugat-magyarországi Cserkész Szövetség díszjelvényei és emlékérméi (1922–1930), *Az Érem* 62 (2006):1, 21–24.
- A Magyar Cserkészszövetség kitüntetései, *ÉrLap* 95 (2006) 3–7.
- A Magyar Cserkészszövetség tiszteletjelvénye külföldieknek, *ÉrLap* 100 (2006) 18–19.
- A „mintacserkész-ország” jelvény a magyar cserkészlet őskorában, *ÉrLap* 103 (2007) 14–15.
- Öregcserkész jelvények, *ÉrLap* 104 (2007) 13–14.
- Magyar cserkész emlékérmek I. A „Magyarság” emlékérmé a koppenhágai versenycsapat tagjainak, *Az Érem* 63 (2007):1, 30–31.
- Magyar cserkész emlékérmek II. Emlékerem a helsingöri versenycsapat tagjainak, *Az Érem* 63 (2007):2, 46–47.
- Magyar cserkész emlékérmek III. A megyeri nemzeti nagytábor emlékérméi (1926), *Az Érem* 64 (2008):1, 23–24.
- Magyar cserkész emlékérmek IV. A IX. (debreceni) cserkészkerület 10 éves jubileumi emlékérmé (1931), *Az Érem* 64 (2008):2, 22–23.

- Az „Ezüst Farkas” és a „Bronz Farkas” cserkészkitüntetés, *ÉrLap* 110 (2008) 11–12.
- Magyar cserkész emlékérmek V. A IV. (székesfehérvári) cserkészkerület 10 éves jubileumi emlékérmek (1931), *Az Érem* 65 (2009):1, 34.
- Magyar cserkészjelvények a szövetség első korszakából (1913–1920), *Az Érem* 65 (2009):2, 20–24.
- A IV. Világjamboree (Gödöllő) jelvényei, *NK* 108–109 (2009–2010) 229–235.
- Kortárs numizmatikusaink munkái: XII. Bakos Miklós, *ÉrLap* 119 (2010) 17–20.
- A Tihanyi Yacht Club versenydíja, *Az Érem* 66 (2010):1, 41–42.
- Farkaskölyök-, kiscserkész- és cserkészapród jelvények, *Az Érem* 66 (2010):2, 22–26.
- Az Országos Katolikus Szövetség hibás szövegű jelvénye, *Az Érem* 68 (2012):1, 32–33.
- Egy rejtélyes versenydíj, *ÉrLap* 133. (2012) 20.
- A Budapest – Kolozsvár futárlánc emlékérmek, *Az Érem* 68 (2012):2, 19.
- Légrády Sándor az ötvösművész és cserkész. *Bélyegvilág* 65 (2012):9, 17.

Fitz Jenő (1921–2011)

2011. november 9-én távozott közülünk a 20. század második felének egyik legnagyobb Pannonia kutatója (régész, történész, epigráfus, numizmatikus), aki munkásságával bizonyította, hogy nem csak a fővárosban, sőt nem csak egy egyetemi városban lehet a tudományt nemzetközi színvonalon művelni.

A Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett diplomát 1943-ban, majd 1949-től a székesfehérvári Szent István Király Múzeum igazgatója lett, s maradt e poszton 1985-ös nyugdíjazásáig. Feladata 1962-től kibővült a megyei múzeumi szervezet vezetésével is. Régész pályájának legnevezetesebb munkája a táci római romterület feltárása, a műemléki rekonstrukció megszervezése, melyért 1970-ben Nívó-díjat is kapott.

Tudományos munkásságának központi témája a Közép-Duna vidéki provinciák polgári és katonai igazgatásának szervezete és működése, mely témában egy négy kötetes összefoglaló munkája jelent meg *Die Verwaltung Pannoniens in der Römerzeit* címmel 1993–1995-ben. Az MTA tudományok doktora címet 1985-ben kapta meg. Tudományos munkásságának, múzeum szervezői és pedagógiai tevékenységének elismerésül 1997-ben Széchényi-díjban részesült.

Sokoldalú tudományos munkásságának egy igen jelentős részét képezte a római pénztörténet. Kisebb közleményei mellett legjelentősebb műve az 1978-ban megjelent *Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3. Jahrhunderts*. Ezzel a művével örökre beírta nevét a pannoniai numizmatikai kutatások történetébe.

Számos hazai és külföldi tudományos társaság tagja, sőt vezetője volt. 1988-ban megválasztották a Magyar Numizmatikai Társulat elnökének, mely posztot 1994-ig töltötte be. A Társulat folyóiratának, a Numizmatikai Közlönynek 1978-tól haláláig szerkesztőbizottsági tagja volt. Kiemelkedő numizmatikai munkásságáért 1985-ben megkapta a Társulat Réthy László jutalomérmét.

Torbágyi Melinda
Magyar Nemzeti Múzeum

Numizmatikai tárgyú munkái

Könyvek

- *Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3. Jahrhunderts.* Akadémia Kiadó, Budapest – Rudolf Habelt Verlag, Bonn 1978.
- *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn*, Bd. 1 Komitat Fejér. Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn – Kultúra International, Budapest 1990. (Társszerzők: Bakos Miklós, Bíró Sey Katalin, Lányi Vera, Torbágyi Melinda)
- *Ezüstök a homokból – a nagyvenyimi éremkincs*, Intercisa Múzeum, Dunaújváros 2001.

Cikkek, tanulmányok

- Székesfehérvár ábrázolása a XVII. századi emlékérmeken, *NK* 54–55 (1955–1956) 46–49.
- Herkules-Melkart ábrázolása érmeken és szobrokon, *NK* 56–57 (1957–1958) 10–16.
- Septimius Severus-kori denárlelet Mór Felsődobosról, *NK* 58–59 (1959–1960) 16–22.
- A viminaciumi verde megszűnésének kérdéséhez, *NK* 62–63 (1963–1964) 19–24.
- Gallienus legios antoninianusai, *Alba Regia* 4–5 (1963–1964) 258–259.
- Philippus éremlelet Tácról, *NK* 64–65 (1965–1966) 13–14.
- Philippus Münzfund von Tác, *Alba Regia* 6–7 1965–1966) 169–170.
- Les antoniniani des légions de Gallien, In: *Mélanges d'archéologie, d'épigraphie et d'histoire offerts à Jérôme Carcopino*, Paris 1966. 353–365.
- A viminaciumi pénzverde működése, *A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve* (1973) 75–83.
- Adatok Pannonia pénzforgalmának alakulásához Vespasianus trónralépéséig, *NK* 72–73 (1973–1974) 15–25.
- A római temetők éremanyaga és a pénzforgalom, *NK* 78–79 (1979–1980) 23–24.
- Siscia problémák, *NK* 80–81 (1981–1982) 27–56.
- Megemlékezés Alföldi Andrásról (1895–1981) *NK* 80–81 (1981–1982) 141–143.
- III. századi pénzforgalom és pénzellátás Pannoniában, *NK* 84–85 (1985–1986) 161–166.
- Antoninianus éremlelet Intercisából, *NK* 86–87 (1987–1988) 37–47.
- Antoninianus éremlelet Nagyvenyimről, *NK* 88–89 (1989–1990) 13–39.
- A csákvári IV.-V. századi temető érmei, *NK* 90–91 (1991–1992) 61–103.
- Geldumlauf und Geldversorgung in Pannonien im 3. Jahrhundert, *Litterae Numismatae Vindobonensis* 4 (1992) 65–75.
- Die Tätigkeit des Münzantes von Viminacium, *Alba Regia* 25 (1995) 287–301.

Recenziók

- R. Göbl, Regalianus und Dryantilla, *Alba Regia* 14 (1975) 350.
- E. Chirila – N. Gudea – I. Stratan, Drei Münzhorte des 4. Jahrhunderts aus dem Banat, *Alba Regia* 16 (1978) 360.
- P. Kos, Keltski novci Slovenije, *Alba Regia* 16 (1978) 359.
- K. Bíró-Sey, Coins from identified Sites of Brigetio and Question of local Currency, *AAH* 33 (1981) 391–393.
- K. Bíró-Sey, Coins from identified Sites of Brigetio and Question of local Currency, *Alba Regia* 19 (1981) 282.
- Bíróné Sey Katalin, Pannoniai pénzverés, *NK* 86–87 (1987–1988) 181–182.

Római érmék Indiában

Roman coins in India

A Római Birodalom és India közötti kereskedelem Augustus, az első római császár korától soha nem látott mértékben fellendült. A keleti luxuscikkekért a rómaiak a császárkor első századában főleg arany- és ezüstérmékkel fizettek. Egy kortárs dél-indiai tamil költő (*Ahananuru-Manimidaï pavalam*, 149, II, 7–12.) leírja, hogy a nyugatiak nagy, arannyal teli hajókkal érkeznek, és „fekete arannyal”, borssal megrakodva térnek vissza. A római szerzők közül Plinius évi 50 millió *sestertius* Indiába való kiáramlásáról beszél. (Plin. *Nat. Hist.* 6, 26, 101.) Tacitus művében Tiberius panasolja, hogy a birodalom pénze ékkövekért, női kedvtelések miatt idegen népekhez vándorol. (Tac. *Ann.* 3, 53.) A régészeti leletek megerősítik az irodalmi források megállapításait.

Leletek

James Prinsep 1833-as tanulmányában még csupán 50-60 római érmét említ India területéről.¹ A szervezett régészeti feltárások megindulásával egyre több érme került elő, ma már közel 130 helyszínről csaknem 170 leletről tudunk. Nehéz meghatározni, hogy hány római érmét találtak napjainkig Indiában, de Tchernia becslése szerint 1997-ig mintegy 6000 *denarius* és 1000 *aureus* került elő.² Az érmék nagy része két fő területről való, India déli részéről (Coimbatore, Tamil Nadu), illetve India középső és keleti részéről, a Krishna folyó menti Andhra Pradesh környékéről.³ Ezek lehettek a Nyugat számára legkedveltebb kereskedelmi zónák.

Coimbatore területén, a Ponnani és Cauvery folyók között felszínre került egy éremlelet, mely nagyszámú *aureust* és *denariust* tartalmazott a Kr. u. 64 előtti évekből. A közelben, a Nilgiris-hegyen berillben gazdag bányák találhatók. A berill a Iulius-Claudius dinasztia idejében nagyon keresett drágakő volt, Plinius elsődleges lelőhelyeként Indiát jelöli meg. (Plin. *Nat. Hist.* 37, 20, 76.) A legtöbb érme a bányavidék 3 mérföldes körzetéből származott.⁴ Coimbatore területén, ahol a bányászat mellett a Nyugat számára kezdetben luxuscikkeknek számító híres fűszernövényt, a feketeborsot is termesztették, szinte kizárólag a Iulius-Claudius dinasztia alatt vert érmék fordulnak elő.

India nyugati partjánál csak két éremleletet találtak, Kottayam és Iyyal területén, ami azért meglepő, mert fontos kereskedelmi forrásunk, a *Periplus*⁵ több nyugati parti kikötőt is felsorol: Barbarikont az Indus torkolatánál, Barygázát a Narmada torkolatánál, Muzirist és Nelkyndát a Malabar-parton (*PME* 39, 49, 65). A leletek hiánya persze nem feltétlenül jelenti azt, hogy a kereskedők nem jártak erre. A *Periplus* által említett helyek közül kettőn találtak római érméket: az egyik Barygaza (Bharuch), a másik a Malabar-part, ahol Coimbatore volt a központ.⁶

Andhra Pradesh területén, Akenpalle városa mellett igen sok, szám szerint 1531 *denariust* ástak ki a régészek.⁷ Vellalurnál három nemesfémlelet került elő: 522, 547 illetve 121 darab *denariust* találtak.⁸ A nagyszámú érme a Nyugattal való kereskedelem fejlődésével, valamint a helyi szokásokkal magyarázható: az indiaiak felhalmozták a *denariust* és az *aureust*; s gyakorlatilag súlyra mért nemesfémnek, nyersanyagnak, s nem valódi pénznek

¹ Lásd: RAY 2006. 17.

² TCHERNIA 1997. 264.

³ RAY 1994. 111.

⁴ A Nilgiris-hegy Palghat-hágóján vezetett át az útvonal, amely szárazföldi kapcsolatot jelentett a délnyugati és a keleti part között. Ez lehetőséget biztosított, hogy elkerüljék a veszélyes Comorin-fokot. Warmington szerint a Pudukottaiban talált érmék azt bizonyítják, hogy a fokot megkerülték (WARMINGTON 1974. 292).

⁵ *Periplus Maris Erythraei*. Magyarul lásd: SALGÓ 2011.

⁶ RAY 2006. 17.

⁷ RAY 2006. 19.

⁸ CIMINO 1994. 135.

tekintették azokat. Pausanias (3, 12, 24) is megemlíti, hogy az indiaiak nem ismerik a római érmék névértékét. Az értékes érméket státusz szimbólumként használhatták a Krishna-völgyben és Dél-Indiában is.⁹

Az érmék kora

Indiában leggyakrabban a Iulius-Claudius dinasztia időszakából kerültek elő érmék. Korábbi, köztársaság kori érmét keveset találtak, három lelet ismert: kettő Észak-Indiából, Pakli és Manikyala területéről,¹⁰ egy pedig délről, Kallakinar városából.¹¹

A Iulius-Claudius-kori érmék gyakori előfordulása Cimino szerint a későbbiekhez képest nagyobb súlyuknak és magasabb nemesfémtartalmuknak köszönhető.¹² Valószínű, hogy a nyugati kereskedők ebben az időben és később is használták azokat. Félretették, felhalmozták az érméket az indiaiakkal való üzletkötéseikhez. Nero pénzreformja Kr. u. 64-ben ugyanis csökkentette az arany- és ezüstpénzek súlyát, valamint finomságát a névérték változatlanul hagyása mellett. A kereskedőknek megérte tehát a reform előtti érmékkel „fizetni” Indiában, ahol a súlyuk számított, s így ezekből kevesebb kellett, mint a reform utániakból, noha a Birodalomban hivatalosan ugyanannyit értek.

Az érmék verési ideje nem ad a régészeknek pontos kronológiai meghatározást. A köztársaság korból származó (Kr. e. 1. század) jó minőségű érmék valószínűleg csak a későbbi időkben kerültek be India pénzforgalmába. Nero reformjának hatása viszont azonnal érezhető volt, mivel a *denarius* veszített értékéből, és ez exportjának teljes megszűnéséhez vezetett. A reform bevezetése után ilyen érmék nem kerültek Indiába.¹³

A római aranyak azonban továbbra is eljutottak Indiába és forgalmukban újabb fellendülés következett be a 2. században.¹⁴ A késő Traianus-kori lelőhelyek főleg Andhra Pradesh környékére tehetők, a Krishna folyó mentén. A 2. század végi *aureus*-leletek nagyobb arányban kerültek elő a Dekkán nyugati partjáról. A leletek igazolják az itt uralkodó dinasztiák által folytatott kereskedelmet, amelyről a *Periplus* is beszámol. Érméket Bombay államban, Nellore, Cuddappah, Surat területén, a Gangesz torkolata mentén is találtak.¹⁵

A korai császárkorból származó bronzpénzek ritkán fordultak elő Indiában. Valószínűleg csak az itt megtelepedett kereskedők kisebb nyugati *coloniáiban* használták őket. 4–5. századi rézérméket viszont igen nagy számban találtak mind Indiában, mind Sri Lankán.¹⁶

Az előkerült érmék számát vizsgálva Raschke megállapítja, hogy Indiában kevés római pénz forgott összehasonlítva azokkal a pénzleletekkel, melyeket a Római Birodalom északi határán találtak, ahol a pénz az arra használták, hogy a rómaiak kifizessék az őket rettegésben tartó barbárok követeléseit.¹⁷

Érmeékszerek

Indiában találtak olyan római érméket is, amelyekbe két lyukat fűrtak a peremük közelében. Ezeket feltehetően felfüggesztve, díszítésre használták. Voltak olyan érmék is, amelyekre egy fül, karika volt hegesztve.¹⁸ Az ilyen típusú érmeékszerekre a császárkori Római Birodalomban is találunk példát, gyűrűt, karperecet, fibulát, nyakláncfüggőt is készítettek érme felhasználásával.¹⁹ Gyűrűkészítésnél az *aureus* a gyűrű fejrészét alkotta, sima keretbe foglalva. Az érmék az ékszerkészítés időpontjának meghatározásához is segítséget nyújtanak.

Indiára a mai napig jellemző, hogy ünnepi alkalmakkor a nők és a férfiak dúsan felékszerézve jelennek meg. A nő ékszereit a hajtól és arctól kezdve az egész testen megtalálhatjuk, egészen a bokáig és a lábujjakig. Az ékszerek között az arany, az igazgyöngyök és a drágakövek mellett az értékes érmékből fűzött láncok és fülbevalók is előfordulnak.

⁹ THAPAR 2003. 573.

¹⁰ A manikyalai érmék egy Buddha sztúpa kincstárából származnak.

¹¹ TURNER 1989. 7. A legkorábbi érme a pakli leletben található, Kr. e. 63-ra datálható.

¹² CIMINO 1994. 135.

¹³ Az *aureus* továbbra is elfogadott fizetőeszköz volt Indiában. Az érmék kereskedelmi jelentősége csak Kr. u. 214 után, Caracalla reformja következtében szűnt meg teljesen, mivel a császár 20 %-kal leértékelt az *aureust*. Ez maga után vonta a régebbi jobb ötvözetű érmék felhalmozásának növekedését is (CIMINO 1994. 136).

¹⁴ KARTTUNEN 1997. 335.

¹⁵ CIMINO 1994. 137.

¹⁶ GUPTA 1969. 177; KARTTUNEN 1997. 335

¹⁷ RASCHKE 1978. 673; Vö. YOUNG 2001. 204.

¹⁸ Ezek a régészeti érdekességek Pausanias (3, 12, 24) beszámolóját támasztják alá.

¹⁹ FACSÁDY A leletek alapján megfigyelhető, hogy a Római Birodalomban érmeékszereket kizárólag a tartományokban használtak, Itáliában ez nem volt szokás.

1. kép.

Bevágott érmék

Az Indiában előkerült érmék egy részén bevágást ejtettek.²⁰ A bevágott érmék között több az arany, mint az ezüst. A vizsgált aranyérméken a bevágás mindig a császár fejénél található, a fej tetejétől a nyakig hosszanti irányban húzódva. A vágás gondosan tájolt, erőteljes, valószínűleg vésővel való ütés következménye. A legfontosabb megrongált érmelet a pudukottai, amelyben az 501 érme 90 %-a bevágott.²¹ A mai napig vita tárgya, hogy milyen céllal történt ez a beavatkozás.

Korábban azt feltételezték, hogy az érmék eltorzításának a *hinajána* buddhista képrombolás volt az oka. A buddhizmusnak azonban ekkor már léteztek saját képei, és nem tiltotta az uralkodói érmék megjelenését India

²⁰ Lásd TURNER 1989. 30–36; RAY 1994. 110; CIMINO 1994. 135; RADHAKRISHNAN 1999. 10.

²¹ TURNER 1989. 30.

legtöbb területén. Van olyan kutató, aki azt feltételezi, hogy a rongálás későbbi, a mohamedánok követhették el. Ennek ellentmond, hogy nem minden érmét rongáltak meg a leletekben, és a vésővágások nagyon pontosak voltak, ellentétben a muzulmán képrombolás más példáival.²² Valószínűtlenné teszi az elképzelést az is, hogy elsősorban az 1. századi érméket rongáltak meg, a későbbiek pedig kevésbé.

Van, aki úgy gondolja, hogy a pénzváltás szokásos módjával találkozunk, vagyis a bemetszések az érme darabolására szolgálnak. Más kultúrákban is megfigyelhető a pénzváltás hasonló módja, ahol a bevágás az érme felezését, majd egy további ütés a negyedelését jelzi. A megtalált érméken a bevágás azonban nem pontosan középen található, vagyis nem felezi az érmét. Van olyan vélemény, hogy ezek „rontott” érmék, vagyis nem volt pontos a felezés, ezért nem váltották tovább, így maradhattak meg ilyen állapotban.

Feltételezik azt is, hogy a bevágásokkal az érme anyagát vizsgálták, vagyis ilyen módon ellenőrizték az eredetiséget. Ez a módszer is ismert más kultúrákban. A fejen ejtettek vágást, mivel az érme anyaga ott domborodik ki a legjobban, és ott a legjelentősebb a kopás. A bemetszéssel bizonyosan ellenőrizni lehetett az érme anyagát, meg lehetett állapítani, hogy az Augustus és Tiberius korában megismert nagyon jó minőségű *aureus*ról vagy *denarius*ról van-e szó. A fennmaradt bevágott érmék a legértékesebbek közé tartoznak súly- és finomság tekintetében, ékszernek elkészítve is előfordulnak. A minőségjelzési funkcióra utalhat, hogy találtak olyan Indiában készült római érme utánzatot, amelyre még egy bevágást is hamisítottak, feltehetően azért, hogy még valódibbnak és értékesebbnek tűnjön a hozzá nem értők számára. Ezzel a véleménnyel szemben azonban felhozható, hogy a pénzvizsgálók jelölései általában csak kis rovátkák, beütések, gyakran csak az érme élén, ahol az a legkevésbé feltűnő. Az indiai érméken azonban a bevágások nagyok és tudatosan a császári arcképen helyezték el azokat.

A bevágásokról kialakult olyan vélemény is, hogy azok a külföldi, idegen hatósággal szembeni ellenérzésről tanúskodnak. Raschke szerint a bevágással a kibocsátó hatóságot akarták érvényteleníteni,²³ de hogy miért, azt nem magyarázta meg.

Wheeler véleménye szerint a kushán királyok Északnyugat-Indiában római érmék újraöntésével állították elő saját pénzérméik nyersanyagát, ezért a királyságuk területén lévő római érméket megjelölték, hogy újraöntés előtt érvénytelenítsék.²⁴ Turner szerint azonban erre kevés a bizonyíték.²⁵

Cimino úgy gondolja, hogy a bevágással az volt a cél, hogy ezeket az érméket kivonják a forgalomból, és ne mint fizetőeszközzé, hanem mint nemesfémre tekintsenek az emberek.²⁶ A tamil uralkodók a római érméket ajándékként adhatták alattvalóiknak. Turner ezeket a feltevéseket magyarázat híján elveti.²⁷

Turner véleménye szerint az érmerongálásnak az lehetett a célja, hogy megjelöljék azokat az érméket, elsősorban aranyakat, melyeket a Nero reform (Kr. u. 64) előtt készítettek, és így megakadályozzák az érmék visszakérülését a Római Birodalomba.²⁸ Az érme eltorzítása biztosíték volt arra, hogy kizárólag csak az indiai, legfőképpen pedig a keleti parti kereskedelemben forogjon.

Ezüstérméken is megjelennek ilyesfajta bevágások, de némiképpen másfélék, sokkal hosszabbak, olykor kétszer is érintik az érme kerületét. A vágás vékony, de gyakran olyan mély, hogy az érme majdnem, vagy teljesen kettétörik. Úgy tűnik, hogy ezeket a jeleket késsel, vagy más éles pengével vágták, nem pedig tompa tárggyal, mint az aranyérmék esetében. A nagyszámú megrongált aranyérem lelettel szemben bevágott ezüstlelet csak két helyről került elő. Mindkét lelőhely azonban a Krishna-völgyi buddhista központhoz van közel, ahol még az 1. században is elvetették az emberábrázolást.²⁹ Ennek alapján lehetséges, hogy az ezüstérmék esetében a képrombolás állt a bevágások készítésének hátterében.

Római érmék utánzatai

Indiában nagyon kedvelték a római érméket. Ezt bizonyítja, hogy számos *aureus* és *denarius* utánzatot készítettek, amelyeket a római érmékkel együtt találtak. Az utánzatok két fajtáját különböztethetjük meg. Az egyik a tényleges hamisítványok csoportja, ezeket megfelelő alapanyagra verték, azzal a szándékkal, hogy eredetiként adják tovább.³⁰ A másik típus a bullák, amelyeket más alapanyagból készítettek, pl. agyagból vagy ólomból.

²² Vö. TURNER 1989. 32.

²³ RASCHKE 1978. 672.

²⁴ WHEELER 1951. 345–381.

²⁵ TURNER 1989. 32.

²⁶ CIMINO 1994. 135.

²⁷ TURNER 1989. 31.

²⁸ TURNER 1989. 43.

²⁹ TURNER 1989. 36.

³⁰ Lásd: TURNER 1989. 37–40.

Az ókori Rómában a bulla (lat. buborék) egy kerek v. szív alakú lapos tokot jelentett, amelyet a szabadszületésű római gyermekek a nyakukban hordtak.³¹ Másik meghatározás szerint a bulla lényegében kör alakú kis doboz, melynek az alaplapja és a fedőlapja az összeillesztés előtt egy-egy pecsétnyomóval megpréselt arany-, ezüst-, ólom- vagy bronzlemez. Több szobron, melyek fiatal rómaiakat ábrázolnak, ott látjuk a bullát. Pompejiben pedig egy aranyból készült, valószínűleg női ékességül szolgáló bulla került napfényre. Bullának nevezik azt a korongot is, amelyen általában díszítés van egy átlukasztott nyúlvánnyal a tetején, hogy fel lehessen függeszteni. A korongra római érme mintázatát nyomták. Indiában ezzel a bulla típussal találkozunk.

A Dekkán és Észak-India számos helyén találtak terrakotta és fém bullákat. Az Indiában talált bullák főként Augustus és Tiberius érméinek mintájára készültek. Előkerültek Kondapur (Hyderabad), Chandravalli, Sisupalgarh (Orissa), Rajghat és Kosam (Allahabad), Brahmapuri, Garh (Ujjain), Karad (Satara), Besnagar, Nagarjunakonda, Bhokardan, Kausan és Nevasa területén.³² Előkerültek még bullák Nyugat-Bengáliában, Tamluknál is.³³ Ezek a leletek főként Tiberius *aureus*ainak utánzatai. Ahogyan az aranyérméket, úgy néhány bullát is átfúrtak. Átfúrt bullákat találtak Maharashtra és Karnataka mellett. Nem tudjuk pontosan, hogy a bullák milyen célból készültek az ókori Indiában, és hogy a díszítő funkció mellett volt-e valamilyen rituális (bajelhárító) szerepük is.

Úgy tűnik, hogy a császárok aranyérméi, illetve ezek utánzatai Tiberius uralkodása után kedveltek voltak egészen a Kr. u. 3. századig.³⁴ Számuk ettől kezdve jelentősen csökkent Indiában.

Pénzügyek Indiában

Az ókori India nem volt egységes, hatalmas területén számos királyság létezett. Nem volt egységes a pénzrendszer sem.³⁵ A forgalomban lévő érmék különböző korokból származtak, eltérő alapanyagúak, más-más eredetűek, és ebből következően különböző súlyúak is voltak. Ez a helyzet társadalmi feszültségeket okozott, mivel az ókori Indiában élő falusi ember nem értett a *rupasuttá*hoz, a pénzek tudományához. Buddhagosa, aki a Kr. u. 5. században Taprobanén élt, összehasonlítja az egyszerű falusi ember tudását a pénzváltóéval: a falusi tudja a pénzekről, hogy díszítettek, és hogy emberi használatra és élvezetre rendeltettek, de nem képes különbséget tenni közöttük aszerint, hogy melyik különleges, melyik hamis vagy félértékű. A pénzváltó ezzel szemben ismeri ezeket a különbségeket, megnézi az érmét, meghallgatja a csengését, megszagolja, megízleli, kezében leméri a súlyát, és ezek után még azt is tudja az érméről, hogy melyik városban, melyik folyó partján, melyik mester verte. Ezek után érthető, hogy Indiában a falusiak évszázadokon keresztül szenvedtek a pénzváltók csálásai miatt.³⁶

Ezt a tényt támasztja alá Plinius Taprobané (Sri Lanka) szigetéről szóló leírása. „*Claudius*³⁷ uralkodásának idején ... követek érkeztek erről a szigetről. Ez a következőképpen történt: Annius Plocamus a Vörös-tenger³⁸ vámját a fiscustól³⁹ haszonbérbe vette. Arabia⁴⁰ körül hajózva Karmania⁴¹ közelében az északkeleti szél⁴² elragadta egyik libertusát,⁴³ aki a tizenötödik napon a sziget kikötőjébe, Hippuroiba jutott. Az itteni király kegyesen fogadta a libertust, aki a következő hat hónap alatt megtanulta a nyelvet, így válaszolni tudott a kérdésekre, és mesélt a rómaiakról, valamint a császárról. (85) A király abból, amit hallott, főként az igazságosságot csodálta, mivel a libertusnál talált pénzek között a denariusok⁴⁴ azonos súlyúak voltak, pedig a rajtuk lévő eltérő képek azt mutatták, hogy különböző személyek verették azokat. Leginkább ez ösztönözte arra,

³¹ Bőrből vagy aranyból készült. Az volt a rendeltetése, hogy a benne rejlő talizmán a rossz tekintettől, elbűvöléstől megóvjon. A fiúk a *toga praetexta* levetésekor felhagytak a bulla viselésével, a leányoknál valószínűleg férjhezmenetelig használatban maradt. Bizonyos alkalmakkor, így diadalmenetknél, férfiak is nyakukba akasztották védelmi szerként.

³² CIMINO 1994. 139.

³³ DEO 1991. 40.

³⁴ DEO 1991. 40–41.

³⁵ Lásd: RAY 1994.110.

³⁶ DE ROMANIS 1997. 182–183.

³⁷ Római császár 41–54 között

³⁸ Az ókori világ tágabb értelemben használta a nevet: beletartozott a mai Indiai-óceán jelentős része, az Arab-tenger és a Perzsa-öböl is.

³⁹ Államkincstár.

⁴⁰ A név itt az Arab-félszigetet jelöli.

⁴¹ A mai Kerman területe a Perzsa-öböl és az Indiai-óceán északi partján. Perzsia egy tartománya volt.

⁴² Viharos, orkászserű szél.

⁴³ Felszabadított rabszolga.

⁴⁴ Római ezüstpénz, a Kr. e. 3. vagy a Kr. e. 2. században vezették be. Augustus egységes pénzreformja (Kr. e. 23) után súlya és értéke Nero uralkodási idejéig alapjában változatlan maradt. Augustus korától értéke tizenhat as, súlya a római font 1/84-ed része lett.

hogy keresse barátságunkat, ezért négy követet küldött,⁴⁵ akiknek vezetője Rachia volt.”⁴⁶

Plinius leírásából kiderül, hogy a taprobanéi király nem ismerte a római pénzt. A sziget ugyanis kívül esett a kereskedők szokásos útvonalán, amely Arábiát összekötötte Limyrike (a mai Malabar-part) kikötőivel, így Taprobané (Sri Lanka) az első időszakban kimaradt a Nyugat és India közötti közvetlen kereskedelemről. A taprobanéi király csodálata a különböző császárok által veretett azonos súlyú *denarius*ok iránt az ókori India pénzügyi gondjaival magyarázható.⁴⁷ Plinius munkájából kiderül, hogy a taprobanéi király meg tudta vizsgálni a római *denarius*okat. Indiában az előkelő hercegek és a jómódúak fiai ugyanis jó képzést kaptak, megtanították nekik a *rupasuttát*, hogy nyugodt, nélkülözésmentes életet élhessenek.⁴⁸ A római *denarius*ok egyenlő súlyát figyelembe véve a Római Birodalom úgy jelent meg a taprobanéi király előtt, mint az igazságosság földje, ahol az uralkodók megegyeznek a pénzérmék egységes súlyában, és nincsenek az indiai pénzváltókhoz hasonló csalók.

Székely Melinda
mszekely11@gmail.com

IRODALOMJEGYZÉK

- BURNETT 1998 Burnett, A.: Roman Coins from India and Sri Lanka. In: *Origin, Evolution and Circulation of Foreign Coins in the Indian Ocean*. Ed.: Osmund Bopearachchi, D. P. M. Weerakkody. Manohar 1998. 179–189.
- CIMINO 1994 Cimino, R. M.: *Ancient Rome and India*. New Delhi 1994.
- DE ROMANIS 1997 De Romanis, F.: Romanukharattha and Taprobane: Relations between Rome and Sri Lanka in the First Century AD. In: *Crossing. Early Mediterranean Contacts with India*. Ed.: De Romanis, F. – Tchernia, A. Manohar 1997. 161–237.
- DEO 1991 Deo, S. B.: Roman trade: Recent Archaeological Discoveries in Western India. In: *Rome and India. The Ancient Sea Trade*. Ed.: Begley, V. – De Puma, R. D. Wisconsin 1991. 39–45.
- FACSÁDY R. Facsády A.: A numizmatika jelentősége a római ékszerkutatásban. <http://jam.nyirbone.hu>
- GUPTA 1969 Gupta, P. L.: Roman trade in India. In: *Dr Satkari Mookerji Felicitation Volume*. Varanasi 1969. 169–180. /Chowkhamba Sanskrit Studies 69/
- KARTTUNEN 1997 Karttunen, K.: India and the Hellenistic World. *Studia Orientalia* 83 (1997)
- RASCHKE 1978 Raschke, M. G.: New studies in Roman commerce with the East. In: *ANRW II, 9, 2*. Hrsg. von H. Temporini. Berlin – New York 1978. 604–1378.
- RADHAKRISHNAN 1999 Radhakrishnan, P. V.: *Roman Gold and Silver Coins from India*. A Collectors Guide. IIRNS Publications. Satpur, Nasik 1999.
- RAY 1994 Ray, H. P.: A Resurvey of 'Roman' Contacts with the East. In: *Athens, Aden, Arikamedu*. New Delhi 1994. 97–114.
- RAY 2006 Ray, H. P.: Roman Coins in India. In: *Coins in India. Power and Communications*. Ed.: Ray, H. P. Mumbai 2006.
- SALGÓ 2010 A Vörös-tenger körülhajózása. Egy ismeretlen alexandriai kereskedő útleírása a Kr. u. 1. századból. Fordította, az előszót, a jegyzeteket írta, a térképvázlatokat készítette: W. Salgó Á. Acta Universitatis Szegediensis Acta Antiqua et Archaeologica, Suppl. XI. Szeged 2010.
- SZÉKELY 2008 Székely M.: *Kereskedelem Róma és India között*. Szeged 2008.
- TCHERNIA 1997 Tchernia, A.: Winds and Coins: From the Supposed Discovery of the Monsoon to the Denarii of Tiberius. In: *Crossing. Early Mediterranean*

⁴⁵ Augustus-kori irodalmi utalások fennmaradtak indiai követek érkezéséről (RGDA 31,1; Suet. Aug. 21,6; Cass. Dio 54,9,7-10), de a Taprobané szigetről érkező követségről más forrás nem tesz említést. A 4. században Ammianus Marcellinus beszámol arról, hogy 362-ben Iulianus császárhoz követek érkeztek a serendivusok földjéről (Amm. Marc. 22,7,10). Az értelmezések szerint a serendivi népnév talán Sri Lanka lakóira utal, ugyanis az arabok Serendibnek, vagy Serandibnek nevezték a szigetet.

⁴⁶ Plin. 6, 24, 84–85. Székely M. fordítása. Lásd: SZÉKELY 2008. 101–114.

⁴⁷ DE ROMANIS 1997. 183.

⁴⁸ DE ROMANIS 1997. 225.

THAPAR 1994
THAPAR 1997

THAPAR 2003
TURNER 1989
WHEELER 1951

WARMINGTON 1974

YOUNG 2001

Contacts with India. Ed.: De Romanis, F. – Tchernia, A. Manohar 1997. 250–276.

Thapar, R.: *Interpreting Early India*. Delhi ²1994.

Thapar, R.: Early Mediterranean Contacts with India: An Overview. In: *Crossings. Early Mediterranean Contacts with India*. Ed.: De Romanis, F. – Tchernia, A. Manohar 1997. 11–40.

Thapar, R.: *Cultural Pasts. Essays in Early Indian History*. Oxford 2003.

Turner, P.: *Roman Coins from India*. London 1989.

Wheeler, R. E. M.: Roman Contacts with India, Pakistan and Afghanistan. In: *Aspects of Archaeology: essays presented to O.G. S. Crawford*. Ed.: Grimes, W. F. London 1951. 345–381.

Warmington, E. H.: *The Commerce between the Roman Empire and India*. Delhi ²1974.

Young, G. K.: *Rome's Eastern Trade. International Commerce and Imperial Policy. 31 BC–AD 305*. London, New York 2001.

ROMAN COINS IN INDIA

Summary

According to literary sources Romans mostly paid in gold and silver coins for luxury products arriving to the Roman Empire from India. The archeological finds confirm the ancient auctors. Most of Roman coins were found in two areas of India: in Southern India and in Central-Eastern India. Most coins date back to the times of the Julio-Claudian dynasty, the reason for this is their greater weight and higher precious metal content compared to the newer coins. In India, Roman coins were often modified and used as jewelry: rings, bracelets and necklace pendants. Finds of coins in India depicting the Roman Emperor were often slashed, the reason for this practice is still controversial. Roman coins were popular in India, even a number of imitations of aurei and denarii were produced. Two types of imitations can be distinguished: the first type is the actual counterfeits, the second type is the bulla that was made of other materials, such as clay, terracotta or lead. The admiration for denarii minted by different Emperors, but having equal weight can be explained by the financial problems of India since no unified monetary system existed in India.

III. Gordianus antiochiai antoninianusai Kr. u. 238–239

Antiochian Antoniniani of Gordian III in AD 238–239

A császár antiochiai vereteit két csoportba osztják, mivel azok stílusa, a veretek szerkezete, és kémiai összetétele teljesen eltérő. A RIC 4/3 katalógus szerint az első csoportba (korai veretek) a RIC 168–205 számú, míg a másodikba (késői) RIC 206–219 számú típusok tartoznak. Kérdéses azonban, hogy valóban mindkét csoport antiochiai eredetű-e. Amíg az első csoport érméi rendkívül ritkák, és egy ilyen éremre a leletstatisztikai adataim szerint mintegy 200 darab római érme jut, addig a második csoport mintegy tizenötször nagyobb. Az első csoportban semmiféle szerkezeti rendszer nem fedezhető fel, a másodikban viszont hármastagozódás van. Háromféle éremtípusból (RIC 210, 213, és 216 számúakból) nagyon sok található, a másik háromféleből (RIC 209, 212, és 214) az előzőeknek csak mintegy ötöde. Ezen kívül a késői veretek között csak néhány hátlaptípus fordul elő nagyon kis számban. Az első csoportban ezzel szemben mintegy 80 féle hátlap-variáció létezik, és mindegyik nagyon ritka.

A legjelentősebb különbség a két csoport között a stílusban van, és abban, hogy a koraiak között előfordulnak bal felé néző császárszoborok, míg a késői csoportban ilyenek nincsenek. Az első csoportban rendkívül sok a verető hibás, az újravert és a téves veret, míg a második csoportban ilyenek alig vannak. A fentiek alapján ki merem jelenteni, hogy a két csoportot nem ugyanabban a veretében, nem ugyanazon a helyen verték. Nagy a valószínűsége annak, hogy a második csoport Viminaciumból származik, Philippus császár RIC 69–74 számú korai vereteivel együtt, melyeknek az előlap felirata csak a Viminiumi bronzokon tűnik fel. Erre a következtetésre jutott már korábban Lafranchi,¹ Voetter² és Jónás³ is. Megérne egy tanulmányt szentelni a kétféle csoport betűtípusainak az összehasonlítására is, hiszen lényeges eltérés van a kettő között.

Az elmondottak alapján a jelen munka csak az úgynevezett „korai” antiochiai veretekkel foglalkozik, melyeket 238–239-ben vertek az Orontes melletti Antiochiában. A magam részéről csak ezeket tartom III. Gordianus antiochiai érmeinek.

Az antiochiai veretek előlapján a császárábrázolások többféle változatot mutatnak. Az érmek többségén a császár jobbra néz, csak néhány darabon találkozunk balra néző portréval. Az utóbbiakat nyugodtan mondhatjuk nagy ritkaságoknak. A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében lévő mintegy 850 db III. Gordianus antoninianus között mindössze egy darab „balra nézős” található. Összehasonlításként megemlíthetném, hogy a bécsi Rauch cég numizmatikai árverésein több mint 40 év alatt az ott kalapács alá került több ezer III. Gordianus érme között mindössze három darab „balra nézős” fordult elő.

A „jobbra nézős” változat kétféle módon szerepel az érmeken, attól függően, hogy a császár vállán lévő paludamentumot és páncélt elől vagy hátul nézetből ábrázolták a pénzen. A leggyakoribb a hátulról nézett változat. (1. ábra). Ez mintegy 94 féle hátlap-variációval fordul elő. Az előlről nézett változat (2. ábra) pedig csak mindössze négy hátlappal ismert.

A „balra nézős” típusoknál is többféle előlapi változat létezik. Az előlről nézett paludamentumhoz 16 féle hátlap tartozik, de ezek között kisebb eltérések vannak. (3a, 3b, és 3c. ábrák) A legszembetűnőbb a „balra nézős”, hátulról nézett változat. (4. ábra) Ehhez hét féle hátlap tartozik.

III. Gordianus antiochiai antoninianusainak jellemzői

1. Először is az előlapi felirat mindig IMP CAES M ANT GORDIANUS AVG. Mindössze néhány verető hibás darabot ismerek, ahol ettől eltérő felirat szerepel. Az egyik a saját

¹ LAFRANCHI, Lodovico: I diversi stili nella monetazione romana, *RIN* (1908) 203–204

² VOETTER, Otto: Die römischen Münzen des Kaisers Gordianus III. und deren antike Fälschungen, *NZ* 25 (1893) 385–420.

³ JÓNÁS Elemér: Adatok Viminacium állami pénzveréséhez, *NK* 25 (1926) 49–54.; A viminaciumi pénzverde történetéhez, *NK* 26–27 (1927–1928) 146.; A bajóti római ezüstpénzlelet és tanulságai, *Országos Magyar Régészeti Társulat Évkönyve* 2 (1923–1926) 137–156

gyűjteményemben található ...GORDIANS... felirattal, a másik a Mihalka gyűjteményben,⁴ ...M ANT RDIANVS..., a harmadik pedig IMP CAE M ANT... felirattal.⁵ Verőtő hiba többnyire a hátlapon fordul elő. Ez nyilván a verési technikából adódik. Ilyen előlapi felirat azonban számos római vereten is található: RIC IV/3 1-6, 14-20 és 34-39. számú érmék, valamint a RIC IV/3 27-33 számú pénzek is. Ez utóbbiak azonban vitás eredetűek, néhányról kiderült, hogy antiochiai, mint a RIC IV/3 27 és 33, de valószínűleg a RIC IV/3 30-32 is.⁶

2. Gyakorlott szakértő már ránézésre is meg tudja állapítani a stílus alapján az antiochiai eredetet. Ilyen jelek a következők:
 - 2.1. A felirat betűi szabályosak, szépen formáltak, és nagyon aprók, nincsenek deformálva. Különös jelentőséget tulajdonítok az „M” betűnek, melyeknek a szárai szigorúan párhuzamosak, főleg az előlapi feliratban, és a betű szűkre szabott, nincsenek széthúzva a „szárai”, ellentétben a római veretekkel, ahol a betű szárai széttartóak.
 - 2.2. A császár feje erősen kidomborodik, sokkal inkább, mint a római vereteken, ahol a fej laposabb.
 - 2.3. Gyakran a császár arca gyermek kinézetű, a nyaka vékony.
 - 2.4. Néha előfordul, hogy a sugárkoronák tüskéi között a haj „égnek álló”
 - 2.5. Gyakran a daraboknak az átmérője kisebb, mint a rómaiaké. Gyűjteményem kilenc darabjának megmértem az átmérőjét és a következők adódtak: 22 mm, 21-22 mm, 21 mm, 21 mm, 21 mm, 20 mm, 20 mm, 20 mm, 18-20 mm. A korabeli római vereteknél ezek az értékek nagyobbak voltak, átlagban 23 mm.
3. III. Gordianus antoninianusai közül kizárólag csak a „korai” antiochiaiak között fordulnak elő balra néző portrész példányok, de ott is nagyon ritkák.
4. Újravert példányok jóval gyakrabban fordulnak elő az Antiochiában készült pénzek között, mint a római veretek esetében. Például megemlítem, hogy a nagy dorchesteri lelet⁷ 22121 db érme között nincs egyetlen újravert Gordianus érme sem. Ezzel szemben az alábbiakban bemutatásra kerülő érmék között számos újravert példányt láthatunk. Erre a tényre már egy korábbi kis közleményemben is felhívtam a figyelmet.⁸
5. A verőtőveken gyakran voltak kisebb kitörések, amelyek az érmeken kiemelkedéseket eredményeztek (pl. 1, 3, 14, 20, 36. stb. ábrák)

A táblázathoz

Az általam fellelhető példányok képeit egy nagy táblázatban foglaltam össze. Ezek nagy része az internetről került letöltésre, de néhány darab a saját, és ismerős gyűjtőtársaim anyagából származik, egy-két darab pedig nemzetközi árverési katalógusból. Minden egyes példánynál megjelöltem a forrást, hogy hol található a darab. Az illusztrációk mindig meglévő, valós darabokról készülnek. Néhány esetben viszont, ha a közölt éremkép nagyon gyenge volt, nem ugyanahhoz a példányhoz tartozó elő- és hátlapok képével illusztráltam a típust. Olyan eset azonban nem fordul elő, hogy nem létező, fantázia darabokat kompilálok.

- a táblázat első oszlopa a sorszámot mutatja, ezzel jelölhető az érme,
- a 2. és 3. oszlopban vannak feltüntetve a RIC 4/3 katalógus, és R. Bland katalógusának számai,
- a 4. oszlopban lévő számok utalnak az előlapokra, melyeknek ábráit itt közlöm,
- az 5. oszlopban a hátlapi feliratokat írom le. Ritka esetben, amikor az előlapon verőtő hiba van, akkor az előlapi legenda pontos leírása is itt olvasható,
- a 6. oszlopban a hátlapi ábrázolások rövid leírása található,
- a 7. oszlopban a képek forrását adom meg rövidítve,
- a 8. oszlopban láthatóak a pénzek képei. (Sajnos nem minden éremről sikerült képet találni, hosszas fáradságos kutatás után sem.)

⁴ <http://mihalkam.ancients.info/giiric5.html>

⁵ net Fr web site 8. sorszám

⁶ Lásd RIC IV/3. 18. *, továbbá: net Fr 49, 67, 78. és RSC 190.

⁷ MATTINGLY, Harold.: The Great Dorchester Hoard of 1936, NC (1939) 22.

⁸ ÓVÁRI Ferenc: III. Gordianus korai antiochiai antoninianusairól, Az ÉREM 50 (1994):2, 1–7.

A képek eredeti fellelhetősége

Fr	- http://gordieniii.1fr1.net/t29-recueil-des-antoniniens-d-antioche
Fra	- http://antoniniens-de-gordien-iii.wifeo.com/atelier-dantioche.php
WW	- Wildwinds internetes lap
Dirty	- dirty old coins internetes lap
eBay	- internetes web áruház
Thibaut	
Marchal	- Fr Web site több pontban
Mihalka	- http://mihalkam.ancients.info/giiric5.html
C. Morand	- Fr Web site több kép
Fenyvesi coll.	- Fenyvesi Tibor gyűjteménye, szerepel a Forum Ancient Coin web site-n
Hegedüs coll.	- Hegedüs Csaba gyűjteményét személyesen láttam
Curttis Clay	- Curttis Clay gyűjteménye, net Fr web site 52. sorszám
CHUT	- Chut gyűjtemény, net Fr web site 55. sorszám
Gordian_guy	- net Fr web site 69. sorszám
Óvári coll.	- Dr Óvári Ferenc gyűjteménye

Gorny, Lanz, Rauch, Tkalec árverezőházak katalógusai

Köszönetnyilvánítás

Itt szeretnék köszönetet mondani azoknak, akik e tanulmány létrehozásánál segítségemre voltak. Különösen sokat köszönhetek Fenyvesi Tibor gyűjtőtársamnak, aki az internetről számos pénznek az ábráit összegyűjtötte számomra, továbbá saját gyűjteményének a darabjairól is képeket bocsátott a rendelkezésemre. Úgyszintén Hegedüs Csaba gyűjtőtársamnak, aki szintén hozzájárult a képanyag teljesebbé tételéhez a gyűjteményében található darabok ábráival. Legfőképp köszönet illeti Csillag Tivadar barátomat, aki önzetlenül, pontosan, precízen elvégezte a rengeteg számítógépes munkát a tanulmányom összeállításához, és ötleteivel hozzájárult a technikai megoldásokhoz.

Antiochian Antoniniani of Gordian III in AD 238–239

The Antiochian coins of the emperor are divided into two groups, as their style, and chemical composition is totally different. According to RIC the coins number 168–205 belong to the first (early) group, and coins number 206–219 belong to the second (late) group. The Antiochian origin of both groups however is questionable. The coins of the first group are very rare, according to my find-statistics data only 1 out of 200 coins of Roman mintage, the coins of the second group are 15 times oftener. No structural system can be found in the first group, but there is a three-ply one in the second group. Three coin types (RIC 210, 213, and 216) are very common, the number of three other types (RIC 209, 212, and 214) is only one fifth of the former ones. Besides these there are only a few very rare reverse types in the late group. On the other hand in the first group there are approximately 80 reverse types, and all of them are very rare.

The most significant differences between the two groups are the style, and that there are portraits looking to the left in the first group, while there are no such images in the late group. There are very much die errors, restruck and erroneous coins in the first group, while there are very few coins like this in the second one. Thus I dare to state, that the two groups were not minted at the same place. It is very likely, that the second group is from Viminacium, just like the RIC 69–74 early coins of Philip I. The obverse inscription of these coins appears on the bronze coins of Viminacium only. This conclusion was already drawn by Lafranci,¹ Voetter,² and Jónás,³ as well. The comparison of the lettering of the two groups would worth a paper, as they differ very significantly.

Therefore this paper deals with the so called „early” Antiochian coins, which were struck in 238–239 in Antiochia ad Orontem. I regard these coins the only Antiochian issues of Gordian III.

There are various imperial images on the obverses of the Antiochian coins. On most of them the emperor is looking right; there are only a few with portraits looking left. The latter ones are very rare. Amongst the about 850 antoniniani of Gordian III in the collection of the Hungarian National Museum there is only one coin with left-looking portrait. As a comparison I would also mention the several thousand Gordian III antoniniani, which were auctioned by H. D. Rauch GmbH, and only three of them bore left-looking portrait.

There are two variations of the right-looking portraits, depending on whether the emperor wearing paludament a cuirass is seen from back or front. The most common is the portrait showing the emperor from back (*Fig. 1*). This occurs with 94 reverse variations, while the one showing the emperor from front (*Fig. 2*) occurs with 4 reverse variations only.

The left-looking type portraits also have several obverse variations. The busts seen from front go together with 16 reverses, but there are some minor variances (*Fig. 3a, 3b, and 3c*). The left-looking portrait seen from back (*Fig. 4*) is found with 7 reverses.

The characteristics of the Antiochian antoniniani of Gordian III

1. First of all, the obverse inscription is always IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG. I know only a few dies with different, erroneous inscriptions. One is in my collection with ...GORDIANVS... inscription, the second one is in the Mihalka collection⁴ reading ...M ANT RDIANVS... and a third one reading IMP CAE M ANT...⁵ Die errors mostly occur on the reverse. This is apparently due to the minting technique. This obverse inscription occurs on several Roman coins: RIC IV/3 1-6, 14-20, 34-39, and RIC IV/3 27-33. The latter ones are of doubtful mintage, some turned out to be Antiochian (RIC IV/3 27 and 33 are certainly, RIC IV/3 30-32 are likely minted in Antioch).⁶
2. Proficient experts can tell Antiochian origin on the face of the style. The attributes are the following:
 - 2.1. The letters of the inscription are regular, neatly cut, very small, and not deformed. The letter 'M' is of great significance: the stems are orderly parallel especially on the obverse. The letter is narrow, the stems are not drawn aside, while on the Roman coins the stems are spread.
 - 2.2. The head of the emperor bilges much more, than on the flatter Roman coins.
 - 2.3. The emperor is often childlike, the neck is slim.
 - 2.4. Sometimes the hair in the radiate crown is upstanding.
 - 2.5. The diameter of the coins is often smaller than the Roman ones. I have measured nine coins of my collection, and the diameters were: 22 mm, 21–22 mm, 21 mm, 21 mm, 21 mm, 20 mm, 20 mm, 20 mm, and 18–20 mm. The contemporary Roman ones are larger, they have an average of 23 mm.

3. Left-looking portraits of Gordian III can be found only on the „early” Antiochian antoniniani, and they are very rare even amongst them.
4. Restruck coins are much more frequent in Antioch, than in Rome. For instance there are no restruck coins of Gordian III in the large Dorchester hoard⁷ of 22121 coins, but there are several ones amongst the presented coins. I have already drawn attention to this in a previous paper of mine.⁸
5. Small die-breaks causing bulges are often. (E. g. 1, 3, 14, 20, 36. etc. pictures)

To the chart

The images of the coins known by me are collected in a chart. Most of these are from the web, some coins are from my collection, or from the collection of fellow collectors, and a few ones are from foreign auction catalogues. The provenance of each coin is noted. The illustrations are made of real coins, but if the published photos were barely visible the obverse and reverse illustration of the coin came from different pieces of the same type, but I have never compiled not existing coins.

- the first column is the number of the coin
- the RIC 4/3 and of R. Bland's catalogue numbers are in the 2nd and 3rd columns
- the 4th column refers to the obverses published in this paper
- in the 5th column I give the reverse inscriptions. In some cases obverse die errors are also marked here.
- the description of the reverse is in the 6th column
- the sources of the images are in the 7th column
- the images of the coins are in the 8th column (unfortunately in spite of all efforts not all coins are illustrated)

The sources of the coins

Fr	- http://gordieniii.1fr1.net/t29-recueil-des-antoniniens-d-antioche
Fra	- http://antoniniens-de-gordien-iii.wifeo.com/atelier-dantioche.php ,
WW	- Wildwinds web-site
Dirty	- dirty old coins web-site
eBay	- web-shop
Thibaut	
Marchal	- FR web-site
Mihalka	- http://mihalkam.ancients.info/giiric5.html
C. Morand	- FR web-site
Fenyvesi coll.	- collection of Tibor Fenyvesi can be found on the web-site Forum Ancient Coins
Hegedüs coll.	- collection of Csaba Hegedüs
Curtis Clay	- collection of Curtis Clay on net Fr web-site Nr. 52.
CHUT	- CHUT collection on net Fr web-site Nr. 55.
Gordian_guy	- net Fr web-site Nr. 69.
Óvári coll.	- collection of Dr. Ferenc Óvári.

Catalogues of the Gorny, Lanz, Rauch, and Tkalec Auctioning Houses.

Acknowledgements

I would like to thank those, who helped me writing this paper. My fellow-collector, Tibor Fenyvesi helped me in collecting the pictures from the web; and he also provided pictures of his own collection. Csaba Hegedüs also helped me to complete the illustrations with the pictures of his collection. Most of all I thank my friend Tivadar Csillag, who accurately and precisely did the computer work compiling this paper, and helped the technical implementation with his ideas.

Óvári Ferenc
Pannon Egyetem, Veszprém Pf 158

Az érmék előlapváltozatai

	1. ábra Óvári coll. Jobbra néző sugárkoronás mellkép, köpeny hátulról nézve. 94 féle hátlappal		2. ábra Gordian_guy coll. Jobbra néző sugárkoronás mellkép, köpeny előlről nézve. 4 féle hátlappal
	3a. ábra Óvári coll. Balra néző sugárkoronás mellkép, köpeny előlről nézve. 5 féle hátlappal		3b. ábra Wildwinds Balra néző sugárkoronás mellkép, köpeny előlről nézve. 9 féle hátlappal
	3c. ábra Wildwinds Balra néző sugárkoronás mellkép, köpeny előlről nézve. 2 féle hátlappal		4. ábra Óvári coll. Balra néző sugárkoronás mellkép, vért hátulról nézve 7 féle hátlappal

III. GORDIANUS antiochiai antoninianusai Kr.u. 238–239

Nr.	Katalógus		Av	Reverse		forrás	kép
	RIC	Bland		legenda	ábrázolás		
1	2	3	4	5	6	7	8
1	177a	3	1	AEQVITAS AVG Av: nagy fej	Aeqvitas balra áll mérleget és bőségszarut tart	Óvári coll.	
2	177a	3	1	AE-QVIT-AS AVG Av kis fej	Aeqvitas balra áll, mérleget és bőségszarut tart	Óvári coll.	
3	177a	-	1	A- <u>EQ</u> VITAS AVG Av kis fej	Aeqvitas balra áll, mérleget és bőségszarut tart	Óvári coll.	
4	-	-	1	AEQVITAS SPP	Újravert	Fr	
5	177bx	-	1	Av.: IMP CAES M ANT GORDIANVS sic! AVG Rv.: AEQVITAS AVG	Újravert	Óvári coll.	
6	-	5	1	AEQVITAS AVG	Aeqvitas balra áll, mérleget és sceptrumot tart	Fr	
7	-	2	2	AEQVITAS AVG	Aeqvitas balra áll, mérleget és bőségszarut tart	Thibaut Marchal coll.	
8	177b	4	3a	AEQVITAS AVG	Aeqvitas balra áll, mérleget és bőségszarut tart	Illusztráció Óvári coll.	

9	-	6	1	AEQVITAS AVGVSTI	Aeqvitas balra áll, mérleget és bőségszarut tart	Lanz aukció 1975.12.1 656. tétel	
10	180	7	1	CONCORDIA AVG	Concordia balra ül, paterát és bőségszarut tart Égnek álló haj!	Óvári coll.	
11	180	7	1	CONCO-DIA AVG	Lásd előzőt, de a trón támlája látszik	Hegedűs Csaba coll	
12	180v	-	1	CONC <u>ORIA</u> sic! AVG	Lásd előzőt	Fenyvesi coll	
13	-	7v	1	CONCORDIA AVG Av: IMP <u>CAEMANT</u> - GORDIANVS- AVG	Lásd előzőt	Fr	
14	181	8	1	CONCORDIA AVG	Concordia balra ül és paterát tart	Fr	
15	178a	9	1	CONCORDIA AVG	Concordia balra áll, bőségszarut, oltár felett paterát tart	ww	
16	-	-	2	CONCORDIA AVG	Lásd előzőt	Fr	
17	178b	10	3a	CONCORDIA AVG	Lásd előzőt	Óvári, Fenyvesi coll. Illusztráció	
18	-	-	1	CONCORDIA AVG	Concordia balra áll, bőségszarut és paterát tart. Nincs oltár!	ww	

19	179	11	1	CONCORDIA AVG	Providencia balra áll, gömböt és sceptrumot tart	Fr	
20	1v	12v	1	FIDES MILVTVM	Fides balra áll, Standardot és sceptrumot tart	Óvári coll.	
21	-	12v	1	FIDES <u>NIL</u> ITVM	Lásd előzőt	Fr	
22	-	-	1	FIDES MILIT AG	Lásd előzőt	Fr	
23	182b	13	4	FIDES MILITVM	Lásd előzőt	Illusztráció Óvári coll	
24	183a	-	1	FIDES MILITVM	Fides balra áll, Standardot és bőségszarut tart	Óvári coll	
25	183c	14	4	FIDES MILITVM	Lásd előzőt	Óvári coll.	
26	183b	14A	3a	FIDES MILITVM	Lásd előzőt	Illusztráció Óvári coll	
27	183c	14	4	FIDES MILITVM	Lásd előzőt	WW	

28	183bv	-	3b	FIDES MILITVM	Lásd előzőt	eBay	
29	184	15	1	FIDES MILITVM	Fides balra áll, Két standardot tart	Lanz eBay	
30	-	-	1v	Av.: GORDIANS sic! Rv.: FIDES MILITVM	Fides balra áll, Két standardot tart	Óvári coll.	
31	-	-	1v	Lásd előzőt Av: GORDIANS!	Lásd előzőt	Fenyvesi coll.	
32	185	16	1	FIDES MILITVM	Fides balra ül, standardot és bőségszarút tart	Fr	
33	-	-	2	FIDES MILITVM	Lásd előzőt	C. Morand coll.	
34	-	17	1	IOVI CONSERVATORI	Jupiter balra áll, lábánál sas		Nincs kép
35	2v	-	1	IOVI CONSERVATORI	Jupiter balra áll, Villámot és sceptrumot tart, balra kis császár, jobb kezét emeli	Óvári coll.	
36	187a	18	1	LIBERALITAS AVG	Liberalitas balra áll, pileust és sceptrumot tart	Fenyvesi coll.	
37	187a	18	1	LIBERALITAS sic! AVG	Lásd előzőt	Óvári coll. compillatio	

38	187b	19	3c	LIBERALITAS sic! AVG	Liberalitas balra áll, pileust és sceptrumot tart	WW	
39	231	18/21	1	AEQVIT LIBER	Átvert darab	Fr	Nincs kép
40	-	20	1	LIBERALITAS AVGII	Liberalitas balra áll, tesserát és bőségszarút tart	Fr	
41	186	-	1	LIBERALITAS AVG	Liberalitas balra áll, abacust és bőségszarút tart	RIC	Nincs kép
42	188v	-	1	PAX AVGVVS	Pax balra áll, ágat és sceptrumot tart	Óvári coll.	
43	-	-	1	PAX AVGVVS	Pax balra áll, bőségszarút tart	Net	Nincs kép
44	189a	21	1	PAX-AVGUSTI	Pax balra áll, ágat és sceptrumot tart	Óvári coll.	
45	189a	21	1	PAXA-VGVSTI	Pax balra áll, ágat és sceptrumot tart	Óvári coll.	
46	189b	22	4	PAXA-VGVSTI	Pax balra áll, ágat és sceptrumot tart	Óvári coll.	
47	-	-	1	PAXA-VGVVS PP	Pax balra áll, ágat és sceptrumot tart	Fr	
48	-	23	1	PAX AVGVSTI	Pax balra áll, koszorút és sceptrumot tart	WW	

49	-	24	1	PAX AVGVSTI	Pax balra áll, ágat és bőségszarút tart	Mihalka coll.	
50	189v	-	1v	Av.: IMP CAES M ANTRDIANVS AVG sic!	Pax balra áll, ágat és sceptrumot tart	Mihalka coll.	
51	190	28	1	PAX AVGVSTI	Virtus balra áll, ágat és dárdát tart, lábnál pajzs	RIC Wien	Nincs kép
52	191v	25	1	PAX AVGVSTI	Virtus balra áll, ágat és dárdát tart	Fr és Fra	
53	191	26	4	PAX AVGVSTI	Lásd előzőt	Fra és illusztráció	
54	192	25v	1	PAX AVGVSTI	Lásd előzőt		Nincs kép
55	-	27	3b	PAX AVGVSTI	Lásd előzőt	WW	
56	169	29	1	PMTR IP CON PP	Császár szemben áll, oltár felett paterát, baljában rövid pálcát tart	DirtyOld Coins	
57	168	30	1	PM TR I P CON PP	Sol szemben áll, jobb kezét emeli, baljában glóbuszt tart	Fra	
58	30	-	1	PM TR I P CON PP	Seraphis balra néz, fején módius, jobb kezét emeli, baljában sceptrumot tart keresztben	WW	
59	-	31	1	PM TR P IP COS PP	Providencia balra áll, jobb kezében golyó, bal kezében sceptrum	Fr	Nincs kép

60	-	32	1	PON M TRI P CON PP	Seraphis szemben áll arccal balra, fején módius, kezét emeli, bal kezében sceptrumot tart keresztben	Fra	
61	-	33	1	PMTRP II COS PP	Császár szemben áll, jobb kezében oltár felett patera, bal kezében pálcát tart	Thibaut Marchal coll.	
62	-	-	1	PMTRP II COS PP	Lásd előzőt, de nincs oltár	Fr	
63	-	33A	1	PMTRP II COS PP	Császár katona ruhában balra áll, jobb kezét emeli, bal kezében lándzsa	Thibaut Marchal coll.	
64	174	34	1	PMTRP II COS PP	Gordianus balra lovagol, bal kezében lándzsa, jobb kezét emeli RIC szerint jobbra lovagol!	CHUT coll.	
65	-	35	3b	PMTRP II COS PP	Lásd előzőt	WW	
66	173	36	1	PMTRP II COS Szelvényben PP	Gordianus qvadrigán jobbra hajt, paterát és sceptrumot tart, melynek végén sas van	DirtyOld Coins	
67	-	-	1	PMTRP II COS PP	Lásd előzőt, de a szelvény üres	C. Morand coll.	
68	-	-	1	PMTRP II COS PP Szelvényben AVG	Gordianus qvadrigát balra hajt, paterát tart	DirtyOld Coins	

69	-	-	4	PMTRP II COS PP	Császár balra ül, gömböt tart, mögötte Victoria áll és megkoronázza	Rauch auktion 69/631	
70	175	37	1	PMTRP II COS PP	Császár balra ül, előtte Paxtól ágot vesz át, Victoria mögötte áll, és megkoronázza	WW	
71	-	38	1	PMTRP II COS PP	Concordia szemben áll, paterát és bőségszarút tart	Fr	Nincs kép
72	-	39	1	PMTRP II COS PP	Fortuna szemben áll, kormánylapátot és bőségszarút tart	Fr	Nincs kép
73	170	40	1	PMTRP II COS PP	Jupiter balra ül, villámot és sceptrumot tart, lábánál sas	Hegedűs Csaba coll.	
74	-	-	1	PMTRP II COS PP	Lásd előzőt, de Jupiter golyót tart nem villámot	Mihalka coll.	
75	171	41	1	PMTRP II COS PP	Libertas balra áll, pileust és sceptrumot tart		Nincs kép
76	-	-	1	<u>PMTRP</u> II COS PP sic!	Lásd előzőt	WW	
77	28	42	1	PMTRP II COS PP	Mars jobbra lép, pajzsot és lándzsát tart	Fr BM	
78	-	-	2	PMTRP II COS PP	Mars jobbra lép, pajzsot és lándzsát tart	Fr Gordian guy coll.	
79	-	-	1	PMTRP II COS PP	Neptun áll szemben, jobb lába prorán, bal kezében sceptrum, jobb kezében delfin	Curtis Clay coll.	 Fig. 9

80	-	43	2	PMTRP II COS PP	Providentia áll szemben, gömböt és sceptrumot tart	Thibaut Marchal coll.	
81	-	-	1	PM TN sic! P II COS PP	Lásd előzőt	Fenyvesi coll.	
82	-	-	1	PM TR:P II COS PP	Lásd előzőt	Óvári coll.	
83	172a	44	1	PMTRP II COS PP	Lásd előzőt	Óvári coll.	
84	-	44v	1	AS AV PII COS PP	Lásd előzőt átvert darab	WW	
85	-	-		PMTRP II COS PP	Providentia balra áll, kormánylapátot és bőségszarút tart	Fra	
86	-	44v	2	PPSOC II PRTMP	Lásd előzőt átvert darab	Fr	Nincs kép
87	-	-	2	TRP II COS PAEAETERN	Lásd előzőt	Fr	Nincs kép
88	172b	45	4	PMTRP II COS PP	Providentia balra áll, glóbuszt és sceptrumot tart	Rauch auktion 53/371	
89	172c	-	3b	PMTRP II COS PP	Lásd előzőt	eBay	
90	-	46	3c	PMTRP II COS PP	Lásd előzőt	Fra	

91	172d	46	3a	PMTRP II COS PP	Lásd előzőt	Rauch 11. Fernauktion 989	
92	172e	46	3b	PMTRP II COS PP	Lásd előzőt	C. Morand Coll.	
93	30	47	1	PMTRP II COS PP	Szerapis balra áll, fején módius, bal kezében sceptrum	C. Morand coll.	
94	31	48	1	PMTRP II COS PP	Sol balra áll, jobb kezét emeli, bal kezében gömböt tart	Fra	
95	-	49	1	MTRP II COS PP	Victoria balra lép, koszorút és pálmát tart	Fra	
96	193	50	1	PROVIDENTIA AVG	Providentia balra áll, gömböt és sceptrumot tart	Fr	
97	193a	-	1	DROVIDENTIA AVG	Lásd előzőt, de subaeratus (RITKA)	Óvári coll.	
98	-	-	1	Av:..... GORDIANVS AV sic! Rv.: lásd előzőt	Lásd előzőt	Fenyvesi coll.	
99	194	51	1	PROVIDENTIA AVG	Providentia balra áll, pálcával gömbre mutat, bal kézben sceptrum	WW	

100	196	52	1	PROVIDENTIA AVG	Providentia balra áll, kormánylapátot és bőségszarút tart	WW	
101	197	53	1	PROVIDENTIA AVG	Providentia balra áll, kalászkot tart a modius felett, bal kézben bőségszarú	WW	
102	197v	53v	1	<u>PROVIDENTIA</u> AVG	Providentia balra áll, kalászkot tart a modius felett, bal kézben bőségszarú	C. Morand Coll.	
103	199a	54	1	PROVIDENTIA AVG	Lásd előzőt, de bal kézben anchor, nem bőségszarú	WW	
104	-	-	1	PROVIDENT PMTRPILIC	átvert példány	Fr	Nincs kép
105	199b	55	3b	PROVIDENTIA AVG	Providentia balra áll, modius felett kalászt tart, balkézben anchor	Mihalka és WW	
106	199b	55	3b	PROVIDENTIA AVG	Providentia balra áll, modius felett kalászt tart, balkézben anchor	Fra	
107	200	56	1	ROMAE AETERNAE	Róma pajzson balra ül, victoriolát és dárdát tart	Óvári coll.	
108	-	56v	1	Av.: <u>GORIANVS</u> sic! Rv.: lásd előzőt	Lásd előzőt	Fr	Nincs kép
109	-	56v	1	<u>ROMAE</u> AETERNAE	Róma pajzson balra ül, victoriolát és dárdát tart	WW	
110	-	57	3b	ROMAE AETERNAE	Róma pajzson balra ül, victoriolát és dárdát tart	Illusztráció WW és Óvári	

111	-	-	1	SALVS AVG	Salus balra ül, paterát tart	Mihalka coll.	
112	-	58	1	SALVS AVGVSTI	Spes balra lép, virágot tart, balkézével ruháját emeli	WW	
113	-	-	1	SALVS AVGVSTI	Salus balra ül, Paterát tart	Ebay	
114	201	59	1	SPES PVBLICA	Spes balra lép, virágot tart, bal kézzel ruháját emeli	Fr	
115	202	60	1	VIC-TO-RIA AVG	Victoria balra lép, koszorút és pálmaágot tart	Óvári coll.	
116	202	-	1	VICT-OR-IA AVG	Lásd előzőt	Óvári coll.	
117	203	61	1	VICTORIA AVG	Császár balra lovagol, jobb kezét felemeli, baljában dárdát tart	WW	
118	-	62	1	VICTORIA AVG	Victoria bigát hajt jobbra	Gorny 159/461 és eBay	
119	-	-	1	VICTORIA AVG	Victoria bigát hajt balra	WW	

120	205	63	1	VIRTUS AVG	Virtus balra áll, dárdát tart, jobb keze pajzson	Óvári coll.	
121	205v	-	1	VIRTUS AVG	Virtus balra áll, dárdát tart, jobb keze pajzson	Óvári coll.	
122	-	-	1	VIRTUS AVG	Virtus balra áll, ágat és lándzsát tart, előtte pajzs	WW	

Az óvári darabok a 19. század első feléből származnak, mint a többi óvári darab, amely a 19. század első feléből származik, vagy egyenesen a 19. század első feléből származik. Az óvári darabok a 19. század első feléből származnak, mint a többi óvári darab, amely a 19. század első feléből származik, vagy egyenesen a 19. század első feléből származik. Az óvári darabok a 19. század első feléből származnak, mint a többi óvári darab, amely a 19. század első feléből származik, vagy egyenesen a 19. század első feléből származik.

Az óvári darabok a 19. század első feléből származnak, mint a többi óvári darab, amely a 19. század első feléből származik, vagy egyenesen a 19. század első feléből származik. Az óvári darabok a 19. század első feléből származnak, mint a többi óvári darab, amely a 19. század első feléből származik, vagy egyenesen a 19. század első feléből származik.

Az óvári darabok a 19. század első feléből származnak, mint a többi óvári darab, amely a 19. század első feléből származik, vagy egyenesen a 19. század első feléből származik. Az óvári darabok a 19. század első feléből származnak, mint a többi óvári darab, amely a 19. század első feléből származik, vagy egyenesen a 19. század első feléből származik.

Az óhutai kelta kincslelet (1846)¹

Der keltische Schatzfund von Óhuta (1846)

Bevezetés

A 19. században számos kelta éremlelet került elő a Magyar Királyság és Erdély területén, melyek a Kiegyezésig a hivatalos eljárás során a bécsi császári és királyi Érem- és Régiségtárba (k. k. Münz- und Antikenkabinett) jutottak. Itt a korabeli általánosan elterjedt gyakorlatnak megfelelően csupán a gyűjtemény számára fontos és érdekes darabokat válogatták ki, majd vásárolták meg, míg a többi érmet szerencsés esetben árverésre bocsátották, vagy egyszerűen beolvasztották. Így gyakran előfordult, hogy egy több száz éremből álló leletből mindössze néhány darabot tartottak meg. Némi változást jelentett a hivatalos eljárásban Ferenc császár 1816. szeptember 10.-én kelt 37668/1343. sz. rendelete, amely megengedte, hogy minden kincs- és éremleletet Bécsbe küldése előtt a Nemzeti Múzeum és a pesti egyetem munkatársa megtekintsen, és azokról a darabokról, melyeket az egyik vagy a másik megszerezni kívánna, jegyzéket készítsen és a kamarához visszaküldött darabokról az igényét érvényesítesse.² Ezt követően küldték a tárgyakat a bécsi Érem- és Régiségtárba, ahol kiválasztották a gyűjtemény számára fontos darabokat, míg a maradékból a magyar gyűjtemények válogathattak. Amire nem tartottak igényt, azt pedig kezdetben beolvasztották, később azonban árveréseken került értékesítésre.³ A rendelet célja ugyan a magyarországi éremtan elősegítése volt, azonban a hivatalos eljárások során így is csupán elenyésző régészeti lelet és érem jutott a magyarországi gyűjteményekbe.⁴ E sajátos eljárás miatt egy lelethez tartozó érmek a bécsi Érem- és Régiségtár, a mai Kunsthistorisches Museum, a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum és az Eötvös Lóránd Tudományegyetem gyűjteményeiben találhatók, azonban jutottak belőlük különféle magángyűjteményekbe is.

Az Óhután (1. kép: 1) (ma Miskolc Bükk-szentlászló)⁵ 1846-ban talált kelta kincslelet a hivatalos eljárás miatt szintén több gyűjtemény között szóródott szét, és bár számos tanulmány és munka foglalkozott az itt előkerült érmekkel, kritikai közreadásuk és a leletek részletes elemzése mindeddig nem történt meg. Pedig az óhutai lelet Borsod-Abaúj-Zemplén megye legnagyobb kelta éremlelete és az érmek, valamint az arany tárgyak szempontjából számos eddig kiaknázatlan információt kínál a Kárpát-medence vaskorának kutatása számára.

A szakirodalomban számos egymásnak is ellenmondó adat, félreértés található az óhutai leletről. Pedig már a megtalálását követő évben beszámolt róla a bécsi Érem- és Régiségtár munkatársa Gabriel Seidl a *Monarchia* a megtalálását követő évben beszámolt róla a bécsi Érem- és Régiségtár munkatársa Gabriel Seidl a *Monarchia* leleteit bemutató Fundchronikjában:⁶ „O Hutta (Borsoder Komitat). 1846. – Dasselbst wurde im April 1846 ein Schatz, bestehend aus einem goldenen Fingerringe im Gewichte von 4 Dukaten, einem 7/8 Dukaten schweren Goldkettchen und 35 barbarischen Silebermünzen, zusammen im Schätzungswerthe von 49 fl. 43 fr. C. M., gefunden.”. Seidl sorait azonban a kutatás figyelmen kívül hagyta és emiatt számos félreértés található mind az előkerülés évét, mind pedig a lelet összetételét jelentően a szakirodalomban. Kezdetben az előkerülését 1849-re tették,⁷ amit csak Karl Pink korrigált 1939-ben.⁸ Az óhutai leletnél sajátos módon csupán az érmeket

¹ A tanulmány elkészítését a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Ösztöndíjának támogatása tette lehetővé. A bécsi levéltárakban és könyvtárakban végzett kutatásokat a Collegium Hungaricum ösztöndíj tette lehetővé. Itt szeretném megköszönni Dr. Fazekas István (Ungarische Archivdelegation, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien), Dr. Torbágyi Melinda (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest) és Dr. Martin Schönfelder (RGZM, Mainz), Dr. Veronika Holzer (Naturhistorisches Museum, Wien), Karoline Zhuber-Okrog (Kunsthistorisches Museum, Wien) és Dr. Günther Dembski (Kunsthistorisches Museum) segítségét, akik nélkül ez a tanulmány nem készülhetett volna el.

² GALAMB 1886. 199–200, 227.

³ Ld. pl. Verzeichniß v.ö. SEIDL 1846. 138.

⁴ GALAMB 1886. 199.

⁵ HELLEBRANDT 1992. 37.

⁶ SEIDL 1847. 969.

⁷ GOHL 1904. 4; LESZIH 1908. 98.

⁸ PINK 1939. 86.

monográfiájában.¹³ Az óhutai lelettel kapcsolatban azonban olyan érmekeket is felsorolt, mint egy szerbiai típusba tartozó ún. Helmschleifreiter tetradrachmát, vagy két Dessewffy, illetve egy Leszih által közölt óhutai szórványt,¹⁴ melyek bizonyosan nem tartoztak az 1846-ban talált kincshez. Annak ellenére, hogy Günther Dembski a Kunsthistorisches Museum éremgyűjteményében található kelta érmekek közreadása során ismertette az ott őrzött óhutai darabokat,¹⁵ továbbra is történik hivatkozás Pink téves adatára.¹⁶ A lelethez tartozó két arany tárgy Seidl beszámolója szerint a Régiségtár gyűjteményébe került és szerepel Joseph Arnethnek a Császári és Királyi Érem- és Régiségtár emlékeit bemutató művében:¹⁷ „Nr. 281 Ring aus drei Reifen und Kettchen aus vier Gliedern. 4 14/16 Ducaten in Gold. Gefunden in Ungarn im Borsoder Komitate zu O-Hutta. 1846.” Ezek azonban nincsenek a Kunsthistorisches Museum gyűjteményében, mivel a 20. század első felében őskori eredetük miatt átkerültek a Naturhistorisches Museumba, ahol 80998 és 80999 leltári szám alatt lettek beletárolva.

Források

Az óhutai leletről Gabriel Seidl beszámolója mellett még egy fontos és eddig fel nem használt forráscsoport áll a rendelkezésünkre, amely éppen a hivatalos eljárásnak köszönhető. A leletek Bécsbe küldése során a Magyar Királyi Kamara és az Érem- és Régiségtár felügyeletét ellátó Főkamarai Hivatal (Oberstkämmeramt) iratanyagában találhatók meg azon jelentések, beszámolók és utasítások, melyek segíthetnek a kincsek előkerülési körülményeinek és összetételének vizsgálatánál. Sajnos a Magyar Királyi Kamarának a Magyar Országos Levéltárban őrzött aktái áldozatul estek a 19. századi iratselejtezésnek, így a kamarai ügyintézésrel kapcsolatban csupán a bécsi Hofkammerarchivban őrzött iratokra támaszkodhattunk. Az óhutai leletről akták találhatóak még a Magyar Nemzeti Múzeumot felügyelő József nádor levéltárában. A lelet ügyében folytatott levelezés jól mutatja az intézmény nagyfokú kiszolgáltatottságát az Udvari Kamarával és a császári és királyi Érem- és Régiségtárral szemben. Az óhutai leletre vonatkozó iratok időrendbe rendezve kerülnek közlésre, amelyek így betekintést kínálnak a hivatalos eljárás folyamatába is.

Ugyan Seidl beszámolója alapján a leletet 1846. áprilisában találták, mégis az első megmaradt levél novemberi, melyet a kincstári díjazó hivataltól Szeisen Miklós gróf intézett József nádorhoz a hivatalba küldött érmekek ügyében, kérve a múzeum számára szükséges darabok kiválogatását:¹⁸

„Fenséges Császári Királyi Austriai Fő Herczeg és Nádor Ispán Úr!

Nemes Borsod Vármegyében kebelezt Ó-hutai helységben talált 35 darab régi ezüst pénzekből álló kincs, a kebelbeli díjazó hivatalnál olly végre lévén le téve, hogy abból az országos gyűjtemény számára illő váltság mellett választás tételhesség; bátor vagyok ezt császári királyi Fenségednek azon alázatos kéréssel bejelenteni: hogy kegyelmes tetzése szerint, az érintett kincsből, a' nemzeti gyűjteménytár részére netalán leendő választást elrendelni méltóztassék.

Ki egyébbr eránt kegyelmébe, és magas kegyeibe ajánlott, hódoló tisztelettel maradok.

Fenséges Császári Királyi Fő Herczegségednek
Budán November 4^{én} 1846.

legalázatosabb
Gr. Szeisen Miklós”

Ezt a kérést a Nemzeti Múzeum öre, Érdy (Lutzenbacher) János teljesítette is, jelentésében megjelölve azokat a darabokat, melyekre a múzeum igényt tartana:¹⁹

¹³ PINK 1939.

¹⁴ PINK 1939. 62, 87, 142.

¹⁵ DEMBSKI 1998. 243.

¹⁶ KOLNIKOVÁ 2004. 38; KOLNIKOVÁ–KOLNIK 2004. 17.

¹⁷ ARNETH 1850. 40, Nr. 281.

¹⁸ Magyar Országos Levéltár (Budapest) Náadori levéltár N 30 2406/1846.

¹⁹ Magyar Országos Levéltár (Budapest) Náadori levéltár N 30 2406/1846, a levél másolata: N 31 1105/1847.

„A nemzeti Museum Igazgatójának ki adassék

Borsod Vármegyében kebeleztet *Ó*-hutai helységben talált 35 darab régi ezüst pénzekből álló kincs, a m. kir. Udvar. Kincstár díjazó hivatalánál olly végből lévén letéve, hogy abból az országos pénzgyűjtemény számára illő váltság mellett választás tétethessék, *Ő* cs. kir. Fensége az ország nádora egészségi változás miatt akadályozni lévén Nagyságodat ezennel oda kívántam utasítani: hogy az érintett kincset megtekintvén, az iránt, valjon és melly darabokat vélne ezen kincsből az országos pénzgyűjtemény számára megszerzendőknek, az illető váltságdíj kijelelése mellett ide jelentést tegyen.”²⁰

„Nagyságos Nemzeti Museumi Igazgatóság! Van szerencsém jelenteni, hogy én kiküldésem következtében a' nmltgu magyar kir. Kincstárnak díjazó hivatalában a' Borsod megyei *Ó*huta nevű helységben lelt kincset megsemléltem, és abból az országos gyűjtemény számára e' következő példányokat jeleltem ki:

1^{ör}) Egy hármastekercsből álló arany gyűrűt, mellynek súlya 4. arany, ez 4 ft. 20. krral számítva tesz együtt 17 ft. 20. krt.

2^{ör}) Egy különböző szemekből álló arany lánczocskát, mellynek súlya 7/8. arany, értéke 3. ft. 47. kr.

3^{ör}) Három barbár ezüst pénzt, az *a* előlapján borostyánnal koszorúzott fej; - hátlapján ló láthatók. [bejegyzés oldalról beszúrva: „itt van 50 xr. C.M.”] *b*. előlapján ló, hátlapja domború és üres. - *c*. Kisebb mellynek előlapján fej, hátlapján állat. - Mind a' háromnak súlya 1 ½ lat, ez együtt 1. ft. 57. kr.

Miről ezennel teszem hivatalos jelentésemet. Pest, 1846.ki Dezembr 5-kén. - A' ngos Igazgatóságnak - alázatos szolgálja Luczenbacher János m.k. a' M.N. Museum kincs és régiség osztály öre.”

Ezt a jelentést közvetítette Kubinyi Ágoston, a Nemzeti Múzeum igazgatója, a nádor felé, kérve az értük járó összeg kifizetését.²¹

„Fenséges Császári királyi s' örökös Hercege Austria Főhercege s' Magyar Ország Nádorispánja, Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságú Majláth György országbíró *Ő* Excellenciája által folyó esztendei Szent András hó 15^{én} 2466. sz. a. hozzám bocsátott intézvény értelmében szerencsém van felterjeszteni, hogy az *ó*hutai helységben találtatott s' a' Magyar Királyi Udvari Kincstár díjazó hivatalában letéve volt kincsből Magyar Nemzeti Museum számára a' / alatti csatolmány szerint az e végre általam kiküldetett Luczenbacher János kincstári ör egy arany gyűrűt, arany lánczocskát s' három barbár ezüst pénzt választott, mellyeknek váltságdíjjak összesen 27 forint 4 krajczarra terjed ezüst pénzben..

Ki midőn e' váltságdíjnak az országos pénztárnál kegyelmesen leendő utalványozásáért könyörögrék, magamat császári királyi főhercegséged magas pártfogásába s' kegyelmébe ajánlván, hódoló alázattal s' mély tisztelettel maradok

Császári királyi Fenségednek

Pesten 1846^{ki} december 7^{én}

Alázatos engedelmes szolgálja

Kubinyi Ágoston

A' Magyar Nemzeti Museum igazgatója”

József nádor, aki maga is érdeklődött a régiségletek iránt, 1846 decemberében kérte a leletek bemutatását Kubinyitól.²²

„a nemzeti Museum Igazgatójának

Mielőtt Borsod Vármegyei *ó*-hutai helység határában találtatott kincsből a nemzeti Museum számára kiválasztott egy arany gyűrű, arany lánczocská, s három darab barbár ezüst pénzért követelt 23 fr. 's 4xr váltságdíj az országos pénztárnál utalványoztatnék, *Ő* cs. kir. Fensége az Ország Nádora egészségbeli változás miatt még is akadályoztatva lévén, folyó hó 7^{ol} 157 sz. a. költ felterjesztése nyomán Nagyságodat ezennel fölszollitom: hogy a kérdéses kincsből a kiszemelt darabokat, megtekintés végett elele mutassa fel.”

²⁰ Magyar Országos Levéltár (Budapest) Nátori levéltár N 30 2406/1846.

²¹ Magyar Országos Levéltár (Budapest) Nátori levéltár N 30 2515/1846.

²² Magyar Országos Levéltár (Budapest) Nátori levéltár N 30 2515/1846.

Feltehetőleg ezzel párhuzamosan folyt a kamarai eljárás, mellyel kapcsolatban az első jelentés azonban csak 1847 májusából maradt fenn, amiben ugyan utalnak arra, hogy a Nemzeti Múzeumnak és a pesti egyetemnek lehetősége van érmek kiválasztására, ám ennek ellenére a lelet Bécsbe küldését írták elő:²³

20084

20085

Ductu isthic una cum provocatis actis demisse advolutarum baasarum Regalium Vice Directoris Relationum inventi sunt duo thesauri, unno in Possessione Ó-Hutta, Comitatus Borsodiensi ingremiata, et uno anulo aureo, una catenula aurea, et triginta quinque partim majoribus, partim minoribus argenteis nummis antiqui consistens; alter in oppido Megyászó, Comitatus Zempliniensi ingremiata, e quatuordecim frustis antiquorum biflorenariorum, et duobus frustis aureorum Hollandiorum consistens, quorum prior ad 49 fl 43 xos posterior vero ad 37 fl 41 xr C. M. testantibus reverenter ad nexis Pestiensis Caes. Regii auri et argenti Reluatorii Officii Instrumentis aestimatus habetur.

Horum intuitu obsequentissima Camera haec Regia Hung. Aulica humillime remonstrare thesaurorum inviamine, et indultu benignae Resolutionis Regiae, sub 10a Septemb. 816 Nr. 37668/1340 editae, Museo nationali hungariae et Pestiensis Scientiarum Universitati praevis jam admissa pro parte publicorum horum Institutorum testantibus hic cum provocatio pariter humilline adeopulatis Gremialis Taxatoratio officii Relationibus, et quidem pro usu Musei nationalis e thesauro, in possessione O Hutta invento, praevis anulus, et catenula aurea, e nummis attamen tria frusta, in respectiva consignatione designata; e thesauro vero in oppido Megyászó comperto, aureus de anno 1645 et duo thaleri Ferdinandi Iidi Rom: Imperatoris ac Hungariae etc. Regio de anno 1620 et 1625 – pro parte autem scientiarum Universitatis Pestiensis, e thesauro in Possessione O Hutta detecto, duo frusta monetarum argentearum absque inscriptione, et e thesauro oppido Megyászó duntaxat Thalerus Leopoldi archi ducis austriacae cum 1632 editus, delecti exstiterint.

Thesaurus igitur hos, hic in sua integritate reversenter adnexos, obsequentissima Camera haec Reg Aulica attissimo Majestatis Vestrae sacratissimae obtutui illis cum precibus humilline sistere praesumit, ut instituendum pro parte Cymelii Caes: Regii ex iidem delectum dementer disponere, et id, quod e delectu hoc resultaverit, una cum pretio compensationis relinendorum srustorum ac nummis pro usibus praememoratorum Institutorum hungaricorum designatis, sine ulterioris normalis pertractationis remittendum benigna ordinare dignetur. Quaeis in reliquos obsequentissima Camera hae Reg: Hung: Aul: altissimis semet devovet gratiis. Budae 19 Maji 1847."

Bécsbe a megyászoí újkori éremlelettel együtt küldték az óhutai tárgyakat, melyeket az Oberstkämmeramt közvetített tovább az Érem- és Régiségtárnak.²⁴

Note an das k: Oberstkammeramt

In den Anlage habe ich die ehre C: C: einen antiken goldenen Ring, ein derartiges Kettchen, dann 49 Silber und 2. Gold-Münzen, welche zum Theil im Gebiete der Örtshaft Óhutta, zum Theile aber im Weichbilde des Marktes Megyászó in Ungarn gefunden, und nach den mitfolgenden Ausweisen auf 87 fl: 24 xr C. M. geschätzt werden sind zur beliebigen Auswahl der darunter etwa für das Münz- und Antiken-Cabinet Sr. M. geeigneten Gegenstände mit dem Ersuchen zu übermitteln, den für die allenfalls zurückbehaltenen Stücke entfallenden Vergütungsbetrag, samt den übrigen für die Gebrauch des gedachten Kabinetts nicht geeignet befundene Stücken gefälligst anher leiten zu wollen. Wien dem 23ten Juni 847.

Az Érem- és Régiségtár vezetője, Joseph Arneth értékelte fel a leleteket és tett javaslatot a két arany tárgy, valamint nyolc ezüstérem 32 forintért történő megvásárlására, melyek végül az Érem- és Régiségtár gyűjteményébe kerültek. Arneth utal arra, hogy a Nemzeti Múzeum és a pesti egyetem által kiválasztott érmeket megválthassák:²⁵

Hochgeborner Graf!

In Erledigung der beiden, dem k. k. Münz- und Antiken-Kabinette durch die k. k. allgemeine Hofkammer sub dto. 23t. Juni, Z. 23304/381, pras. 7t. Juli l. J. Z. 1441 gleichzeitig zugestellten Funde zu Ó-Hutta in Ungarn.

²³ Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Wien) Hofkammerarchiv, Ungarische Kammerale Kt. 1011 (1847–1848) 13304/381

²⁴ Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Wien) Hofkammerarchiv, Ungarische Kammerale Kt. 1011 (1847–1848) 13304/381.

²⁵ Haus- Hof- und Staatsarchiv (Wien) Oberstkämmeramt B 54/1 Kt. 330 (1847) Anr. 1555.

bestehend aus einem Goldring, den Bruchstücken eines Goldkettleins und 35 barbarischen Silbermünzen, und in Viehbilde des Marktes Megyászo in ebendort, bestehend aus 2 Stück Ducaten, und 17 Stück Silberthalern, habe ich die Ehre zu bemerken, daß das

K: K: Münz- und Antiken Kabinet vom 1st Funde zu Ó-Hutta den Goldring, das Goldkettlein und 8 St. barbarische Silbermünzen gegen den beigeschloßenen Ersatz cum pretio affectionis zu 32 fl. Cmze, vom 2tn Fund zu Megyászo aber einen Thaler gegen Ersatz cum pretio affectionis von 3 fl. Cmze zurückbehielt.

Der Rest folgt zur weiteren beliebigen Verfügung zurück, wobei auf den Wunsch der Pesther Universität und der ungarischen National-Museums, die von denselben ausgeschiedenen Stücke zurückbehalten zu dürfen, billige Rücksicht genommen werden wolle.

Bei Gelegenheit dieses Fundes dringt sich vom Neuem die erfreuliche Wahrnehmung auf, wie bereitwillig man zur Einsendung von Fundgegenständen, selbst auf der Publikation des neuen hierzu nicht unmittelbar verpflichtenden Fundgesetzes, auch in Zukunft sein dürfte, wenn das Kabinet den Findern anständige Preise zu stellen und die Concurrenz mit Privatkäufern auszuhalten in Stand gesetzt bleibt.

Wien am 27t. Juli 1847.

J. Arneth

Az óhutai lelettel kapcsolatos hivatali eljárás azonban felhőborította Kubinyi Ágostont, aki levélben kérte József nádor közbenjárását, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum elsőégi jogát a leletek kiválasztásánál a kamara betartsa.²⁶

„Fenséges császári királyi 's magyar királyi Helytartó, Kegyelmes Uram!

Miután a' mult 1846^{ki} Szent-András hó 15^{én} 2406. szám alatt kelt s' hozzám bocsátott kegyelmes intézmény értelmében Luczenbacher János a' Magyar Nemzeti Museum kincstári őre által megvizsgáltattam a' Borsod vármegyei Óhuta helységben találtatott 's a' nagyméltóságú magyar királyi Kincstár díjazó hivatalában letett kincset, e' megvizsgálás eredményét ugyan Luczenbacher János Örnek írásban beadott véleményével együtt, mellyet itt % alatt ujjalag bemutatni bátorkodom, ugyancsak mult 1846-ik évi December 7.-kén 157.ik szám alatti alázatos feliratomban néhai dicsőült Fenséges Főherceg 's Nádorunkhoz felterjesztettem, de arra mind eddig nemcsak kegyelmes választ nem nyertem, sőt magán uton legközelebb értesemre esett, hogy Ő császári 's apostoli Felsége, dicsően uralkodó Fejdelmünk ujabbi legkegyelmesebb rendeletének ellenére /: mellynél fogva megengedettett, miként a' magyar országban találtatott kincsekből megváltás végett mindenkor a' Magyar Nemzeti Museumnak legyen elsőégi joga a' kiválasztásra :/ a' főméltóságú bécsi közönséges udvari Kamara csupán csak a' / alatti csatolmány 3-ik pontjában b.) alatt említett egyetlen barbar ezüst pénzt akarja altalengedni a' Magyar Nemzeti Museumnak, mi által ismét azon esetre jutunk, hogy a' magyar országban talált legnagyobb ritkaságok hazánkból kivetnek.

Minél fogva mély alázattal esedezem császári királyi Fenségednél, méltóztassék hathatós intézkedései által kegyelmesen kieszközőlni, hogy a' fennemlített ügy és intézetünkre nézve Ő császári királyi 's apostoli Felségének fennevezett legkegyelmesebb rendelménye erélyes folyamatban fenntartassék, 's annak minden kivétel nélkül elégtetessék.

Ki egyébiránt magamat császári királyi Főhercegséged magas pártfogásába 's kegyelmébe ajánlván, hódulól alázattal 's mély tisztelettel maradok Császári Királyi Fenségednek.

Pesten, 1847-ki November 6-án

Alázatos engedelmes szolgálója

Kubinyi Ágoston

a' Magyar Nemzeti Museum igazgatója”

Kubinyi felhőborodva jegyzi meg, hogy csupán egy oldalán domború és a másikon lovat ábrázoló érmet hajlandó a kamara a Magyar Nemzeti Múzeum számára átengedni. Bár további iratok nem állnak a rendelkezésünkre, azonban nagy valószínűséggel ez az érme a múzeum gyűjteményébe kerülhetett. Sajnos a pesti egyetem által megváltani kívánt érmekkel kapcsolatban semmiféle adat nem áll a rendelkezésünkre, mivel az egyetem Éremtárának iratanyaga nem maradt meg. Arneth jelentése alapján a bécsi Érem- és Régiségtár egy

²⁶ Magyar Országos Levéltár (Budapest) Náadori levéltár N 31 1105/1847

arany láncot és egy arany gyűrűt, továbbá nyolc érmet tartott meg. A Nemzeti Múzeumba egy érmet kerülhetett, a pesti egyetemre pedig ismeretlen számú. Sajnos a Magyar Nemzeti Múzeum leltárkönyvében nem történik utalás az éremre, melynek az lehet az oka, hogy sokszor elfelejtették beletárolni a gyűjteménybe érkezett leleteket.

A lelet maradvékát a kamara árverésen értékesíthette, melyből két érmet jutott Windischgrätz herceg gyűjteményébe.²⁷ A Kunsthistorisches Museum kelta éremanyagának közlése során Günther Dembski csupán hat érmet közölt óhutaiként.²⁸ Ennek okát abban kereshetjük, hogy a gyűjteményt az 1870-es években újraleltározták és itt csupán az éremtartó dobozokban található lelőhelyre vonatkozó feliratokra hagyatkozhattak, amely számos tévedéshez vezetett. Szerencsénkre Hampel József, a Magyar Nemzeti Múzeum őre, 1873-ban kutatásokat végzett a bécsi Érem- és Régiségtárban, amely során leírta, sőt sokszor le is rajzolta a gyűjtemény kelta érmeit, köztük az óhutaikat is (1. kép: 2).²⁹ Noteszében még a régi ládikaszámok szerepelnek, valamint rövid megjegyzések és a Pallas Athéné fejes drachmának a rajza. Eszerint a drachma mellett még egy Zeusz fejes érmet volt, amely a Pink 267-es típusra hasonlított, míg a többi az előlapján kidomborodó és a hátapon lovat ábrázoló típusba tartozott. Itt utal még a ló fara felett látható pontokra is, melyek száma négy vagy öt. Így az akták és Hampel jegyzete alapján bizonyosan nem tartozott a lelethez a Pink által közölt szerbiai típusba tartozó „Helmschleifreiter” tetradrachma.³⁰

Katalógus

Az óhutai leletből ismert érmek és arany tárgyak katalógusának összeállításánál Günther Dembski könyvének adatai kerültek felhasználásra.³¹ Ugyan Óhuta lelőhellyel csupán hat érmet közölt, azonban a veretidentitás miatt még a katalógusban szereplő 3. számú tetradrachma is a leletből származhatott. Még egy előlapján kidomborodó és a hátapon lovat ábrázoló érmet tartozott a lelethez, amit az ismeretlen lelőhelyű példányok között kereshetünk. A Windischgrätz herceg gyűjteményébe jutott darabok pedig Fiala műve alapján kerültek leírásra.³²

1. Av.: Púpos előlap lapos széllel.
Rev.: Stilizált ló, melynek patái egyenlőszárú háromszögekben végződnek. A ló háta felett öt pont. Igen lapos veret.
Súly: 11, 73 g. Ltsz: KHM Münzkabinett 27.068.³³ (2. kép: 1)
2. Mint Nr. 1.
Súly: 11, 52 g. Ltsz: KHM Münzkabinett 27.071.³⁴ (2. kép: 2)
3. Av.: Mint Nr. 1.
Rev.: Stilizált ló, melynek patái egyenlőszárú háromszögekben végződnek. Igen lapos veret.
Súly: 11, 15 g. Ltsz: KHM Münzkabinett 26.879.³⁵ (2. kép: 3)
4. Av.: Mint Nr. 3.
Rev.: Stilizált ló. A ló háta felett a lovas stilizált alakja. Igen lapos veret.
Súly: 11, 31 g. Ltsz: KHM Münzkabinett 27.070.³⁶ (2. kép: 4)
5. Mint Nr. 1., de a ló háta felett négy pont.
Súly: 11, 04 g. Ltsz: KHM Münzkabinett 27.067.³⁷ (2. kép: 5)
6. Av.: Szakálas Zeusz fej jobbra. Turbánszerű babérkoszorú, a tarkón nagy hajtincsek.
Magas relief és „paragrafus” formájú fül. Pontajkak.
Rev.: Lovas jobbra, a lovast két pont jelzi. Hiányzik a felirat.
Súly: 11, 52 g. Ltsz: KHM Münzkabinett 27.066.³⁸ (2. kép: 6)

²⁷ FIALA 1900. 205 és Taf. III. 2282.

²⁸ DEMBSKI 1998. 243.

²⁹ Országos Széchényi Könyvtár DuodHung 54. 13. notesz 66. oldal.

³⁰ PINK 1939. 62, 142.

³¹ DEMBSKI 1998.

³² FIALA 1900. 205 és Taf. III. 2282.

³³ DEMBSKI 1998. 108, Nr. 1288.

³⁴ DEMBSKI 1998. 108, Nr. 1289.

³⁵ DEMBSKI 1998. 108, Nr. 1290.

³⁶ DEMBSKI 1998. 108, Nr. 1295.

³⁷ DEMBSKI 1998. 108, Nr. 1296.

³⁸ DEMBSKI 1998. 109, Nr. 1326.

7. Av.: Pallas Athéna sisakos feje.
Rev.: Pallas Athéna ül balra. Felirat töredékei.
Súly: 4, 27 g. Ltsz: KHM Münzkabinett 27.069.³⁹ (2. kép: 7)
8. Mint Nr. 5.
Súly: 10, 30 g. ?⁴⁰ (2. kép: 8).
9. Av.: Púpos előlap lapos széllel.
Rev.: Értelmezhetetlen.
Súly: 11 gr. ?⁴¹
10. Spirálformájú aranygyűrű laposra kalapált aranydrótból, végei kihegyesednek.
Súly: 14 g. Régi leltári szám: KHM VII B 205, az új NHM 80898 (2. kép: 9-10)
11. Négy szemből álló arany láncdarab. Három szem kerek átmérőjű drótból, melyek végei levágottak. A negyedik szem hosszabb, mint a többi és laposabbra kalapált drótból készült, végei kihegyesednek, de mindkettő vissza van hajtvva. Nagy valószínűséggel nem egy nagyobb lánc része volt, hanem a szemeket később kapcsolták össze.
Súly: 3 g. Régi leltári szám: KHM VII B 205, az új NHM 80899 (2. kép: 11)

Értékelés

Az óhutai lelet összetételét tekintve egyedülállónak számít a magyarországi kelta emlékanyagban, ugyanis legalább három különböző éremtípusból állt, melyekhez még arany tárgyak is tartoztak. A megtartott és leírt érmek tekintetében a lelet nagy részét az előlapjukon sima domborulatot, hátlapjukon stilizált lovat ábrázoló a Pink által az ún. Buckelavers típusba sorolt érmek alkották. Elsőként az 1879-ben előkerült nagybesztereczi I. lelet (Dolný Kubín-Vel'ký Bysterec, Szlovákia) feldolgozása során foglalkozott Gohl Ödön e típussal.⁴² Ráadásul a leletben szintén több különböző fajta volt. A Buckelaversek mellett lapát és kagyló alakú staterek és kis Zemplén típusú ezüst jutott Kubinyi gyűjteményébe. A 11 arany és 16 ezüstérem mellett még egy arany ékszer tartozott a lelethez.⁴³ A nagybesztereczi típus jellemzője, hogy a kelta érmek előlapjára jellemző Zeusz fej helyét egy púpszerű kidomborodás váltja fel. A hátlapjukon pedig csupán egy stilizált ló látható, háta felett négy vagy öt ponttal, melyek talán a lovasát jelzik és a ló lábainak alsó része háromszögekben végződik.⁴⁴ Az előlap kialakítása nem egyedülálló a kelta éremverésben, egyes galliai veretek mellett a bój aranyéremverésnek is jellemzője a púpszerű díszítés.⁴⁵ A „Buckelavers” mellett a nagybesztereczi típus is egyre elterjedtebbé vált. Tipológiai besorolásukra a méret, súly és ábrázolás alapján Éva Kolniková vállalkozott.⁴⁶ A korai típusba a 12-10 gramm súlyú, nagyobb méretű és hátlapjukon éles kontúrokkal bíró példányok tartoznak, majd a súly és az ábrázolás fokozatos romlása figyelhető meg a Kr.e. 1. század folyamán. A típus elterjedésének vizsgálata során az óhutai lelet fontos szerepet játszott, így a 20. század első felében a történelmi Gömör, Nógrád, valamint Borsod megyék területére lokalizálták készítését és használatát.⁴⁷ Az újabb leletek térképezése alapján a fő elterjedési területük a Felvidék északnyugati és északi része, különösen a Vág és Hernád folyók völgye, a Púchov-kultúra központi területe.⁴⁸ Nyugaton, mint arra már Gohl is felhívta a figyelmet, a cseh területeken is megtalálhatóak, mint pl. a gewitschi és a stradonicei leletekben,⁴⁹ keleten pedig Kárpátalján és Borsod megye középső részén fordulnak még elő. Az érmek megjelenése ezeken a területeken azonban inkább a kereskedelmi, gazdasági kapcsolatokkal magyarázható, mint az etnikai viszonyokkal. A legtöbb „Buckelavers” érmekből álló kincsleletekben az ilyen érmek száma nem éri el a száz darabot. Ugyanakkor több más típusú éremmel és ékszerrel kerültek elrejtésre. Míg a folkusfalvai (ma Folkušová, Szlovákia) lelet 77 tetradrachmájából 74 tartozott a Buchelavers típusba,⁵⁰ addig az 1879-ben talált nagybesztereczi I. leletben (Dolný Kubín-Vel'ký Bysterec, Szlovákia) már lapát- és kagylóalakú staterek, egy kis Zemplén típusú ezüst drachma és egy arany

³⁹ DEMBSKI 1998. 116, Nr. 1493.

⁴⁰ FIALA 1900. 205, Taf. III. 2882.

⁴¹ FIALA 1900. 205.

⁴² GOHL 1900.

⁴³ GOHL 1900. 225; KOLNIKOVÁ 2003. 235.

⁴⁴ GOHL 1900. 238.

⁴⁵ PINK 1939. 86–88.

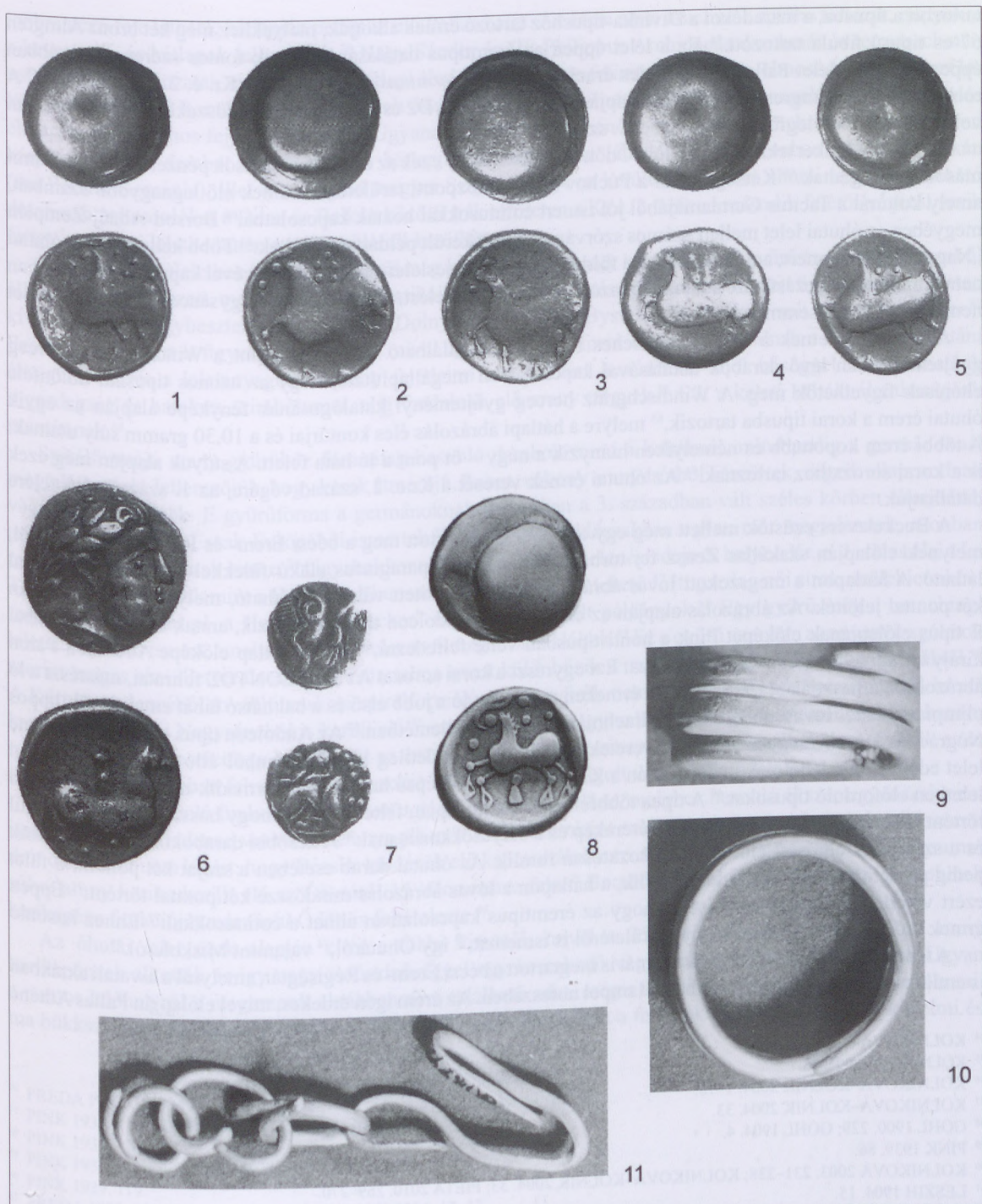
⁴⁶ KOLNIKOVÁ 2004.

⁴⁷ GOHL 1904. 5; PINK 1939. 86, 131.

⁴⁸ KOLNIKOVÁ 2003. 231–238; KOLNIKOVÁ–KOLNIK 2004. 33; PIETA 2010. 269–270.

⁴⁹ GOHL 1904. 5.

⁵⁰ KOLNIKOVÁ 2003. 235.

2. kép. 1–7. Óhutai érmek a Kunsthistorisches Museum gyűjteményében (KHM, Wien); 8. A Windischgrätz gyűjtemény óhutai érme (FIALA 1900. Taf. III/2882); 9–10. Arany gyűrű (NHM, Wien); 11. Arany lánctörő-gyűrű (NHM, Wien)

ékszer is volt.⁵¹ Az 1985-ben előkerült második nagybesztereczi lelet is vegyes összetételű, melyben a hét Buckelavers mellett 21 Spiš és egy Zemplén típusú ezüst, illetve Augustus császár ezüst dénára is szerepelt.⁵² A likavkai leletben a 11 Buckelaverses darab mellett még egy ezüst drót került elő az edényből.⁵³ 1999-ben a Zsolna melletti Rochovica vaskori földvárából került elő egy lelet, melynek 64 tetradrachmája közül 60 darab

⁵¹ KOLNIKOVÁ 2003. 235; KOLNIKOVÁ–KOLNIK 2004. 10–11.

⁵² KOLNIKOVÁ 2003. 235; KOLNIKOVÁ–KOLNIK 2004. 10–13.

⁵³ KOLNIKOVÁ 2003. 236; KOLNIKOVÁ–KOLNIK 2004. 15.

tartozott a típusba, a maradékot a Divinka-típushoz tartozó érmek alkotják, melyekhez még két bronz Almgren 67-es típusú fibula tartozott.⁵⁴ Ez a lelet éppen az éremtípus datálásánál játszik fontos szerepet. Korábban éppen az óhutai lelet Pallas Athéné fejcs drachmája adta a *terminus post quem*-et, a Kr. e. 2. század végét.⁵⁵ A rochovici lelet Almgren 67-es fibulái alapján a típus La Tène D2 és az Eggers B1a időszakban is forgalomban volt.⁵⁶ Így verésük legfőképpen a Kr. e. 1. századra tehető.⁵⁷

Az elterjedésüket tekintve már Gohl Ödön felvetette, hogy ezek az érmek a cotinusok pénzei lennének,⁵⁸ amit mások is elfogadtak.⁵⁹ Kétségtelenül a Púchov-kultúra központi területén kerülnek elő legnagyobb számban, amely kultúrát a Tacitus Germaniájából jól ismert cotinusokkal hozták kapcsolatba.⁶⁰ Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az óhutai lelet mellett számos szórványként előkerült példányt közöltek.⁶¹ Több kelta érem az óhutai „Nagysánc”-ról ismert, amely egy őskori földvár volt.⁶² A kincslelet előkerülési helyével kapcsolatban azonban nem állnak rendelkezésünkre adatok. Így azon korábbi elképzelést, mely szerint a Nagysánccon találták a kincset nem támasztja alá semmi.

Az óhutai leletnek a Kunsthistorisches Museumban található érmei, valamint a Windischgrätz herceg gyűjteményében lévő darabok datálásával kapcsolatban megállapítható, hogy az azonos típusnál különféle eltérések figyelhetők meg. A Windischgrätz herceg gyűjteményi katalógusának fényképe alapján az egyik óhutai érem a korai típusba tartozik,⁶³ melyre a hátlapi ábrázolás éles kontúrjai és a 10,30 gramm súly utalnak. A többi érem kopottabb és némelyiken hiányzik a négy – öt pont a ló háta felett. A súlyuk alapján még ezek is a korai sorozathoz tartoznak.⁶⁴ Az óhutai érmek verését a Kr.e. 2. század végére, az 1. század első felére datálhatjuk.

A Buckelavers ezüstök mellett még egy tetradrachmát tartott meg a bécsi Érem- és Régiségtár a leletből, melynek előlapján szakállas Zeus fej turbánszerű hajjal és paragrafus alakú fülekkel illetve pontajakkal látható. A hátlapon a megszokott lovas ábrázolás leegyszerűsített változata látható, melyen a lovast csupán két ponttal jelölték. Az ábrázolás alapján az érem az ún. Audoleon típusba tartozik, annak késői változatába. E típus előlapjának előképét Pink a honti típusban vélte felfedezni,⁶⁵ míg a hátlap előképe Audoleon Paion király tetradrachmájára vezethető vissza. Ezt egyrészt a korai sorozat ΑΥΔΩΛΕΟΝΤΟΣ feliratai, másrészt a ló ábrázolása támasztják alá.⁶⁶ Ezek az érmek ugyanis a ló a jobb első és a bal hátsó lábát emeli. II. Philippos olimpiai győztes lovas ábrázoló tetradrachmáinak lovával ellentétben.⁶⁷ Az Audoleon típus elterjedési területe Nógrád és Heves megye.⁶⁸ A korai veretek datálását az eredetileg kb. 80 éremből álló egyházasdengelegi lelet edénye tette lehetővé, mely alapján a Kr.e. 3. század közepső harmadára, harmadik-negyedére datálták a leletben előforduló típusokat.⁶⁹ A típus többféle változata alapján feltételezhető, hogy hosszabb időn keresztül történt verése, melyre az egyre romló éremkép és a súlycsökkenés utal.⁷⁰ A későbbi darabokon a felirat eltűnik és a szépen kidolgozott előlapi fej fokozatosan romlik. Az óhutai darab esetében a száját két ponttal, a fület pedig paragrafusjelhez hasonlóan jelölik, a hátlapon a lovas ábrázolás mindössze két ponttal történt.⁷¹ Éppen ezért vetődött fel annak lehetősége, hogy az éremtípus kapcsolatban állhat a cotinusokkal.⁷² Ehhez hasonló érmek szórványként Borsod megye területéről is ismertek,⁷³ így Óhutáról,⁷⁴ valamint Miskolcraól.⁷⁵

A tetradrachmák mellett egy drachmát is megtartott a bécsi Érem- és Régiségtár, amelyről a hivatali aktákban is említés esik, sőt rajza megtalálható Hampel noteszében. Az érem igen érdekes, mivel előlapján Pallas Athéné

⁵⁴ KOLNIKOVÁ–KOLNIK 2004.

⁵⁵ KOLNIKOVÁ 2004. 38.

⁵⁶ KOLNIKOVÁ–KOLNIK 2004. 1–10.

⁵⁷ KOLNIKOVÁ–KOLNIK 2004. 33.

⁵⁸ GOHL 1900. 229; GOHL 1904. 4.

⁵⁹ PINK 1939. 86.

⁶⁰ KOLNIKOVÁ 2003. 231–238; KOLNIKOVÁ–KOLNIK 2004. 33; PIETA 2010. 269–270.

⁶¹ LESZIH 1904. 15.

⁶² LESZIH 1904. 15; HELLEBRANDT 1992. 37–49.

⁶³ FIALA 1900. 205, Taf. III. 2882.

⁶⁴ PINK 1939. 88; KOLNIKOVÁ 2004.

⁶⁵ TORBÁGYI 1997. 9.

⁶⁶ PINK 1939. 93; TORBÁGYI 1997. 8–9.

⁶⁷ PINK 1939. 93; TORBÁGYI 1997. 8–9.

⁶⁸ PINK 1939. 94; TORBÁGYI 1997. 9.

⁶⁹ SZABÓ 1983. 53–55; TORBÁGYI 1997. 9.

⁷⁰ TORBÁGYI 1997. 9.

⁷¹ PINK 1939. 94.

⁷² TORBÁGYI 1997. 10.

⁷³ TORBÁGYI 1997. 9.

⁷⁴ LESZIH 1908. 98, 3. ábra.

⁷⁵ LESZIH 1908. 98.

jobbra néző feje látható, hátlapján pedig az ülő Pallas balra. Az érme azon drachmák sorába tartozik, melyekre a kevert elő- és hátlapok jellemzőek.⁷⁶ Nagy Sándor és III. Philippus Archidaeus drachmái és tetradrachmái, valamint azok utánzatai, melyek elő és hátlati ábrázolásai, illetve feliratai zavarosak, elmosódottak igen széles körben terjedtek el Románia déli és Bulgária északi részén.⁷⁷ Az óhutai példányhoz hasonló hátlati ábrázolás előlapján Lysimachos fejével fordul elő.⁷⁸ Ugyanakkor a Pallas Athéné fejével előlapú érmeknél Pink több olyan kárpát-medencei darabot közöl, melyek hátlapján az ülő Zeus látható.⁷⁹ Ezek azonban Magyar-Pécskán (ma Pecica, Románia), illetve a Nógrád megyei Szajkó-völgyben kerültek elő.⁸⁰ Az óhutai leletben található drachmához hasonlókat a Duna és Balkán közötti trák területen a Kr.e. 2. század második felétől/végétől verik és így az óhutai leletbe innen a trák területről kerülhetett.⁸¹

Az óhutai kincslelethez az érmeken kívül még két arany tárgy: egy spirálformájú gyűrű és egy négy szemből álló láncdarab tartozott, melyeket a numizmatikai és régészeti kutatás egyáltalán nem vett figyelembe. E leleten kívül csupán a nagybesztereczi I. leletben (Dolný Kubín-Vel'ký Bysterec, Szlovákia) volt egy arany ékszer.⁸² Ezen aranyak azért is figyelemre méltóak, mivel ugyan az antik források gyakran utalnak a kelták arany utáni éhségére, mégis a leletanyagban néhány fejedelmi temetkezést leszámítva, ahol bőséggel megtalálhatóak a gazdagság és hatalom szimbólumai, alig fordulnak elő arany tárgyak.⁸³ Sőt a keleti keltáknál ritkaságnak számítanak.⁸⁴

Spirálformájú arany gyűrűhöz formailag hasonló darabok mind a keltáknál, mind pedig a germánoknál megtalálhatóak. Jellemzőjük, hogy kerek átmérőjű, finom, vékony aranydrótból készültek, végeik ellaposodnak vagy kihegyesednek. E gyűrűforma a germánoknál elsősorban a 3. században vált széles körben elterjedté, amelyek elsősorban Észak-Európából ismertek.⁸⁵ Az Eggers A időszakban ugyan már megjelennek, azonban mindössze néhány darab ismert.⁸⁶ Ugyanakkor a forma másik megjelenési ideje és helye a Kr. e. 2. századra, a La Tène C időszakra, valamint a Bern és a Thunsee közötti területre tehető.⁸⁷ Itt gazdag női sírok mellékleteiként fordulnak elő, mint pl. a Hargen „Thalacker” női sírjában talált példányok.⁸⁸ Egy gyűrű még a manchingi leletanyagból is ismert, amelyet egy feltételezett tömegsírban találtak.⁸⁹ Ez a gyűrű azonban az anyagvizsgálatok szerint magas réz- illetve alacsony ezüsttartalma miatt különbözik a nagy finomságú svájci aranygyűrűktől.⁹⁰ A Kárpát-medencéből további vaskori spirálformájú arany gyűrűk nem ismertek, és bár spirálformájú bronz karperec az óhutai Nagysáncból is került elő,⁹¹ ennek ellenére nagy valószínűséggel nem, mint ékszer, hanem mint fizetőeszköz, cseretárgy kerülhetett az érme mellé és így karikapénzként használhatták. A gyűrűk ezen funkciója már korábban felvetődött, bár ezekre a darabokra a levágott végek jellemzők.⁹²

Ugyancsak hasonló funkcióval bírhatott a négy szemből álló lánc, melyhez hasonló ékszer ugyancsak nem ismert a Kárpát-medence vaskori leletanyagában.⁹³ A láncszemként szolgáló kisebb kerek és lapos hosszanti drót darabokat nem kizárt, hogy Bécsbe küldésük elő kapcsolták össze. A kerek szemekhez hasonló 6,6 gramm súlyú arany karika került elő az Óhutától 15 kilométerre fekvő Borsod megyei Gyertyánvölgyben, melynek karikapénz funkcióját már Gohl Ödön is feltételezte.⁹⁴

Az óhutai lelet ezek alapján eltér a többi kincstől, mivel a 35 különféle ezüstérem mellett arany karikapénzek alkották és így nagy valószínűséggel egy kereskedő vagy iparos rejthette el vagyonát. Ugyan a pontos lelőhelyről a megmaradt aktákban nem található adat, mégis a terület jelentőségét növeli az óhutai, ma bükkzsztlászói Nagysánc vaskori földvára,⁹⁵ amely hasonlóan a felvidéki földvárakhoz kereskedelmi és

⁷⁶ PREDÁ 1973. 325–343.

⁷⁷ PINK 1939. 116–119; PREDÁ 1973. 328–332, 448.

⁷⁸ PINK 1939. 116–118.

⁷⁹ PINK 1939. 119 v.ö. PREDÁ 1973. 328–331.

⁸⁰ PINK 1939. 119.

⁸¹ PREDÁ 1973. 328, 448; KOLNIKOVÁ–KOLNIK 2004. 17, 33.

⁸² KOLNIKOVÁ 2003. 235; KOLNIKOVÁ–KOLNIK 2004. 10–11.

⁸³ SZABÓ 1999. 103–105.

⁸⁴ SZABÓ 1999. 105.

⁸⁵ BECKMANN 1969. 42–43.

⁸⁶ BECKMANN 1969. 42–43.

⁸⁷ MÜLLER 1991. 76; Kat. Gold 128.

⁸⁸ Kat. Gold 123, 128.

⁸⁹ LANGE 1983. 526, Taf. 62, B 114.

⁹⁰ LANGE 1983. 247.

⁹¹ HELLEBRANDT 1992. 72, 3. tábla, 5.

⁹² BECKMANN 1969. 43.

⁹³ PIETA 2010. 168.

⁹⁴ GOHL 1904. 6, 12. kép; LESZIH 1908. 99.

⁹⁵ HELLEBRANDT 1992. 37–49, 56; RINGER 1996. 71.

ipari központ lehetett.⁹⁶ A Nagysáncon 1930-ban, majd 1958-ban folyó régészeti feltárások egy késő kelta telep maradványait hozták napfényre.⁹⁷ Sőt az 1958. évi leletek között még egy Buckelaverses tetradrachma is volt.⁹⁸

Az óhutai leletben található éremtípusok kívül esnek a fő elterjedési területeiken.⁹⁹ Sőt a Pallas Athéné fejés drachma a thrák területéről került ide, amely elrejtőjének északi és déli kapcsolataira utal. A nyersanyagok kereskedelmével együtt a pénzverés felfutás is megfigyelhető a késővaskorban,¹⁰⁰ amely miatt a nagyobb értékű áruk ellentételezésére jelenhettek meg az arany karikapénzek.

A leletben található éremtípusok a Kr. e. 1. században voltak forgalomban,¹⁰¹ és így a kincs elrejtését erre az időszakra, a La Tène D korszakra tehetjük.¹⁰² Hogy elrejtésének hátterében a dákoknak a Kárpát-medence észak-keleti felében történő előrenyomulása, vagy a Przeworsk kultúra hordozóinak térhódítása állt-e?¹⁰³ Nem lehet eldönteni. Mégis az óhutai lelet rekonstruálható részének közreadásával újabb fontos adatokkal gazdagodott a Kárpát-medence északkeleti részének késővaskori története.

Prohászka Péter

Szegedi Tudományegyetem, BTK, Szeged

IRODALOMJEGYZÉK

ARNETH 1850	Arneth, J.: <i>Monumente des k.k. Münz- und Antiken-Cabinettes in Wien</i> . Wien 1850.
BECKMANN 1969	Beckmann, Ch.: Metallfingerringe der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. <i>Saalburg Jahrbuch</i> 26 (1969) 5–106.
DEMBSKI 1998	Dembski, G.: <i>Münzen der Kelten. Sammlungskataloge des Kunsthistorischen Museums I</i> . Wien 1998.
FIALA 1900	Fiala, E.: <i>Collection Ernst Prinz zu Windisch-Grätz. Anhang zu dem Band (V) Griechen: Die Prägungen der Barbaren</i> . Prag 1900.
GALAMB 1886	Galamb I.: A régiségleletek ügyének állami kezelése s az erre vonatkozó törvények és rendeletek. In: <i>Az Orsz. Régészeti és Embertani Társulat Évkönyve 1879–1885</i> . Budapest 1886. 193–226.
GOHL 1900	Gohl Ö.: A nagybisztoreczi kelta érmek. <i>ArchÉrt</i> 20 (1900) 224–241.
GOHL 1904	Gohl Ö.: Újabb adatok a hazai kotinus és koisztobókus néptörzsek pénzeiről. <i>NK</i> 3 (1904) 4–8.
GOHL 1904	Gohl Ö.: Helyesbítés. <i>NK</i> 3 (1904) 45.
HELLEBRANDT 1992	Hellebrandt M.: Miskolc kelta kora. In: <i>Régészeti tanulmányok Miskolc korai történetéből</i> . Miskolc 1992. 33–74.
Kat. Gold	<i>Gold der Helvetier. Keltische Kostbarkeiten aus der Schweiz</i> . Ausstellungskatalog. Hrsg.: Furger, A. – Müller, F. Zürich 1991.
KOLNIKOVÁ 2003	Kolniková, É.: Fundmünzen in den laténezeitlichen Burgwällen und anderen Höhenlagen in der Slowakei. <i>SlovArch</i> 41 (2003) 223–246.
KOLNIKOVÁ 2004	Kolniková, É.: Severoslovenské keltské mince s hrbol'om na averze. <i>SlovNum</i> 17 (2004) 11–52.
KOLNIKOVÁ–
KOLNIK 2004	Kolniková, E. – Kolník, T.: Mince a spony – depot z neskoroláténskeho hradiska Rochovica pri Žiline (numizmaticko-archeologické súvislosti). <i>SlovArch</i> 42 (2004) 1–34.
KOLNIKOVÁ–
VIZDAL 2004	Kolniková, E. – Vizdal, M.: Mince z laténskeho hradiska v Jánovciach-Machalovciach. <i>SlovNum</i> 17 (2004) 190–193.
LANGE 1983	Lange, G.: Die menschlichen Skelettreste aus dem Oppidum von Manching.

⁹⁶ KOLNIKOVÁ 2003.

⁹⁷ HELLEBRANDT 1992. 37–49.

⁹⁸ HELLEBRANDT 1992. 49.

⁹⁹ KOLNIKOVÁ 2004. 52; PIETA 2010. 50, Karte 19, A.

¹⁰⁰ PIETA 2010. 262–263.

¹⁰¹ KOLNIKOVÁ 2004. 38.

¹⁰² KOLNIKOVÁ–KOLNIK 2004. 17–19, 33.

¹⁰³ PIETA 2010. 51.

- LESZIH 1904 Die Ausgrabungen in Manching 7. Wiesbaden 1983.
Leszih A.: Borsodmegyei barbár éremleletek. *NK* 3 (1904) 14–15.
LESZIH 1908 Leszih A.: A borsodmegyei kelta pénzekről. *NK* 7 (1908) 97–101.
MÜLLER 1991 Müller, F.: Laténezeit: Die Welt gerät in Bewegung. In: *Gold der Helvetier. Keltische Kostbarkeiten aus der Schweiz*. Ausstellungskatalog. Hrsg.: Furger, A. – Müller, F. Zürich 1991. 71–83.
PIETA 2010 Pieta, K.: *Die keltische Besiedlung der Slowakei. Jüngere Laténezeit*. Nitra 2010.
PINK 1939 Pink, K.: *Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn*. DissPann II/15. Budapest 1939.
PREDA 1973 Preda, C.: *Monedele geto-Dacilor*. Bucuresti 1973.
RINGER 1996 Ringer Á.: Miskolc földjének története a honfoglalásig. In: *Miskolc története I. A kezdetektől 1526-ig*. Szerk.: Dobrossy I. Miskolc 1996. 33–80.
SEIDL 1846 Seidl, G.: Chronik der archäologischen Funde in der österreichischen Monarchie. *Oesterreichische Blätter für Literatur, Kunst, Geschichte, Geografie, Statistik und Naturkunde* 3 (1847):18, 137–142.
SEIDL 1847 Seidl, G.: Chronik der archäologischen Funde in der österreichischen Monarchie. *Oesterreichische Blätter für Literatur, Kunst, Geschichte, Geografie, Statistik und Naturkunde* 4 (1847):244, 969–970.
SZABÓ 1983 Szabó M.: Audoleon und die Anfänge der ostkeltischen Münzprägung. *Alba Regia* 20 (1983) 43–56.
SZABÓ 1999 Szabó M.: Das Gold der Kelten. In: *Prähistorische Goldschätze aus dem Ungarischen Nationalmuseum. Ausstellungskatalog*. Hrsg.: Kovács T. – Raczky P. Budapest 1999. 103–118.
TORBÁGYI 1997 Torbágyi M.: Keltische Münzprägung im Gebiet Ungarns. *NZ* 104–105 (1997) 7–18.
TORBÁGYI 2003 Torbágyi, M.: A keleti kelta éremverés kronológiai problémái. In: *A numizmatika és a társtudományok IV*. Budapest 2003. 63–69.
Verzeichnis Verzeichnis der aus den Funden von den Jahren 1834–1842 herrührenden Münzen, Prätiosen und Alterthumsgegenstände, welche in Folge Auftrages der k.k. allgemeinen Hofkammer, unter Aufsicht der k.k. n.ö. Landesregierung am 15. Dezember vorigen Jahres und den nachfolgenden Wochentagen, im Wege der Versteigerung veräußert wurden. Wien 1845.

DER KELTISCHE SCHATZFUND VON ÓHUTA (1846)

Resümée

Über den 1846 in Óhuta (heute, Miskolc Bükkszentlászló, Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén, Ungarn) zum Vorschein gekommenen Schatzfund befinden sich verschiedene, oft widersprechende Angaben in Fachliteratur, obwohl Gabriel Seidl in seinem Fundbericht darüber berichtete. Dieser Bericht wurde aber in den numismatischen Arbeiten nicht beachtet. Eine kritische Bearbeitung des Fundes erfolgte trotz seiner Bedeutung in der keltischen Numismatik bisher nicht. Dank der Forschungen in Wiener und Budapester Archiven konnte ich manche Akten über den Fund finden.

Nach seiner Zusammensetzung ist der Fund von Óhuta im keltischen Fundmaterial von Ungarn einzigartig, weil sich mindestens drei verschiedene Münztypen sowie goldene Gegenstände darin befanden. Die Tetradrachmen mit Buckelavers kommen in den Flusstälern von Vág und Hernád vor, aber einige Streufunde sind auch aus dem Komitat Borsod bekannt. Sie wurden im Laufe des 1. Jahrhunderts v. Chr. geprägt und nach Gewicht und Verzierung gehören die Münzen aus dem Schatz von Óhuta zu den früheren Varianten. Sie wurden den Prägungen der keltischen Cotiner gehalten. Eine Tetradrachma Typ Audoleon hat das Münz- und Antikencabinett damals aus dem Fund erworben, welche aber zu einer späteren Variante des Types gehört. Sie wurde im Laufe des 1. Jahrhunderts geprägt. Die Drachme mit Pallaskopf kommt aus dem thrakischen Gebiet, wo solche Prägungen vom Ende des 2. Jahrhunderts v. Chr. erschienen.

Die beiden goldenen Gegenstände sind nach Meinung des Autors keine Juwelen, sondern hatten eine andere Funktion. Der spiralförmige Goldring hat im keltischen Fundmaterial des Karpatenbeckens bisher keine Parallelen. Ähnliche Stücke kommen bei den Kelten auf dem Gebiet zwischen Bern und Thunensee im 2. Jahrhundert v. Chr. sowie bei den Germanen in Nordeuropa im Laufe des 3. Jahrhunderts n. Chr. vor. Der Ring von Óhuta könnte ein Bezahlungsring sein. Diese Funktion könnten auch die Glieder des Kettchens haben, weil es neben den drei runden Ring aus einem längeren Stück besteht. Ein runder Ring wurde in Gyertyánvölgy (Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén, Ungarn), 15 km von Óhuta entfernt, gefunden.

Nach den Münztypen wurde der Schatz im Laufe des 1. Jahrhunderts v. Chr. verborgen.

Ob der Grund dafür der Vorstoss der Daken oder des Trägers der Przeworsk Kultur war, können wir nicht entscheiden. Die kritische Bearbeitung des Schatzfundes konnte aber mit wichtigen Angaben die eisenzeitlichen Geschichte des nordöstlichen Teiles vom Karpatenbecken bereichern.

Az elsőként ismertté vált két honfoglalás kori sír (1834, 1853) érméinek sorsa

Das Schicksal der Münzen der zwei ersten landnahmezeitlichen Gräber (1834, 1853)

1. Az előkerüléstől Hampel József monográfiáiig

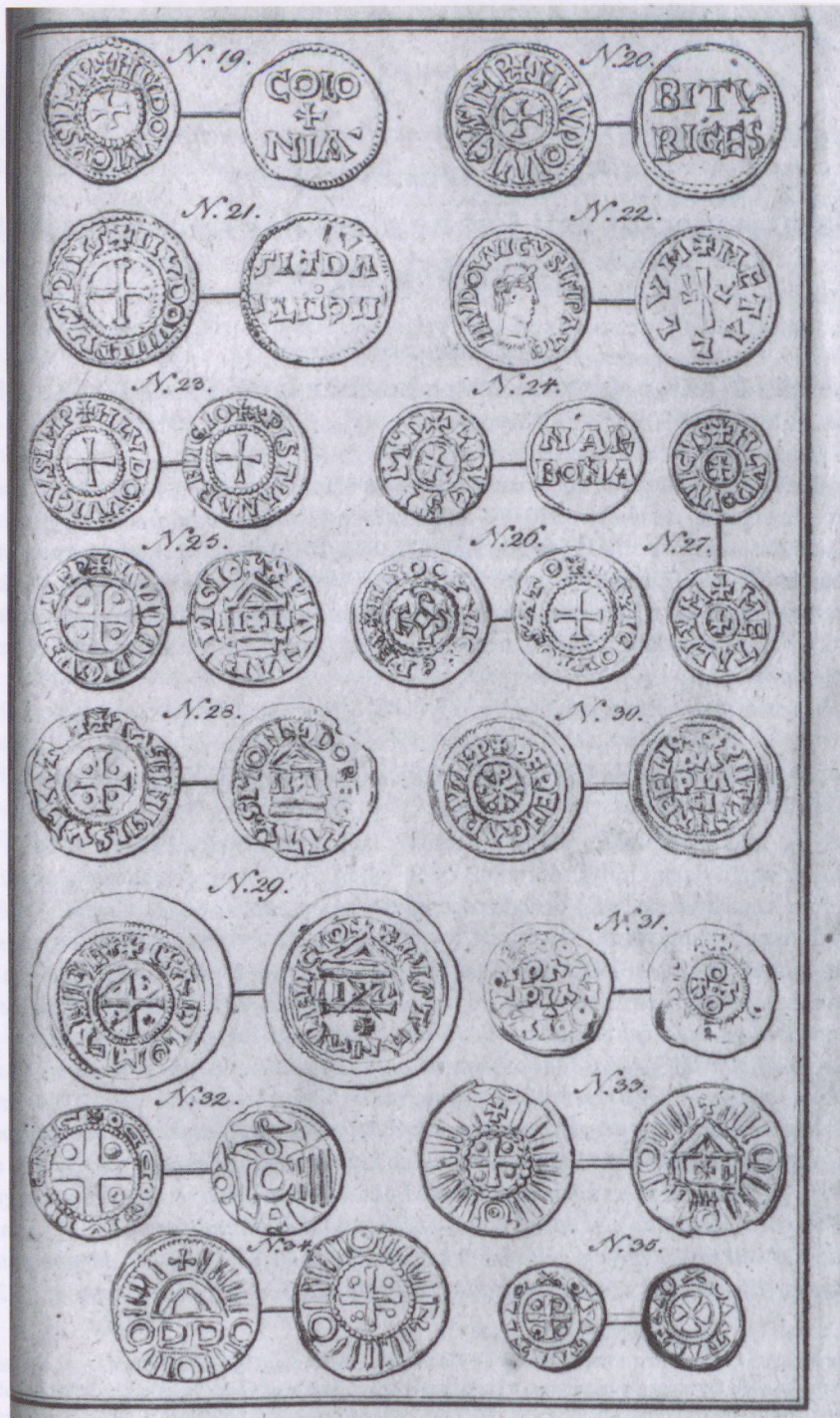
¹ LANGÓ 2005. 197–198: 151. jegyzet; LANGÓ 2007. 72–74.

A 18. század vége–19. század eleje tudományos légkörének bemutatását követően részletesen tárgyalta Jankovich Miklós numizmatikai tevékenységét Huszár Lajos, s ebben mindössze egyetlen, nem éppen a legszerencsésebb módon megfogalmazott mondatot kapott az ő benepusztai tevékenysége: „Egy honfoglalás korabeli sírlelet emtertiése kapcsán Berengár császárnak (888–922) a sírleletben talált olaszországi veretű pénzéről beszél”. HUSZÁR 1985. 89; vö. Jankovich 1897.

Jankovich hangsúlyozta, hogy Szentkirályi „a régiségekhez vonzó *nemes* *érzése* (*nem a' közönséges 's felette káros szokás szerint*) kiválóan magához váltotta: *hanem tudós belátásához képest a' felfedezett emlékeknek mind az áros és becses, mind pedig az érték nélküli részeit, akár szép és tetszőnek, akár pedig rűt és semmire kellőnek ítéltettek, azért összeséggel megszerezte, hogy egyik darab másikanak felvilágosítására, és sikeresebb megismeretére szolgálhasson.*”: JANKOWICH 1832–1834. 282. Azért említettem csaknem az összes tárgyat, mert a sírban lelt fegyvert – valószínűleg inkább szablyát, mint kardot: vö. KOVÁCS 1980. – már ösztöztörték, a talált és megszerzett érmék száma közötti különbség bizonytalan, a veretes és síjféves övhöz pedig bizonyára csat, a löszerszámból

FEHÉR-ÉRY-KBALOVÁNSZKY 1962. 51: N° 614.

JANKOWICH 1832-1834, 289.

1. kép. I. Berengár császár elsőként ismertté vált paviai denára: MADER 1803, [Taf. 2.]: No 30.

alatt előmutatok, vagy *Berengarius Rex*, vagy *Berengarius Imperator* felirással jegyeztetnek...”⁶ Egy kicsivel több pontosság nem ártott volna, mert bár lehetséges, hogy Jankovich 1834-ben mind a 30-40 pénzecskét látta,⁷ de a vagylagos fogalmazásából mégis valószínűbb, hogy a 30-40 darabról a pástörök csak meséltek

⁶ JANKOWICH 1832–1834. 289.

⁷ Ugyanezen cikkének egy másik helyén sem törekedett a számszerű mennyiség megadására, mert „három különös formájú, és 30 darabnál több ezüst boglárók, vagy pikkelyek, II. rész tábla ’3. 4. 5. száma szerint...” módon foglalta össze a valóságghűen ábrázolt ma is meglévő 55 öv- és lószerszámveret típusait: JANKOWICH 1832–1834. 286. Lehet, hogy bár megszámlolta őket, a valóságos mennyiség mintegy felének említésével is megelégedett, az érmék számával pedig még ennyire sem törődött, mert helyette az ugyancsak leírt és ábrán is bemutatott négy típusuk felismerését a darabszámuknál fontosabbnak tekintette. Egyébként Fettich Nándor úgy gondolta, hogy a sírban eredetileg talált 30-40 érmét osztotta Jankovich négy változatra, de beletárolni 1846-ban már csupán 12 példányt sikerült: FETTICH 1937. I: 68.

Szentkirályinak, de csupán azt a tizenkettőt adták el neki, amelyet végül ő 1846-ban a Nemzeti Múzeumnak ajándékozott.⁸ Holott miért ne szedhették volna össze a találók mindet? Szedegették őket, de a többségük szétmállott a kezükben, ezért 30–40 darabra csak becsülhették a mennyiségüket?⁹ Ezt már sohasem tudhatjuk meg, ezért azzal kell számolnunk, hogy Szentkirályi 1834-ben mindössze egy tucat érmehez jutott, s ezért Jankovich is csak ezeket oszthatta a fenti 4 csoportra. Elismeréssel kell adóznunk a szakértelmének, mert a körirataik és érmeképek alapján elkülönített és ábrázolt négy típusa megfelelt a valóságnak: valóban I. Berengár itáliai királyként (888–915) veretett kétféle hátlapú milánói denára (2. kép 1–2.), valamint császárként (915–924) kibocsátott milánói és paviai denára (2. kép 3–4.) volt. Helyesen állapította meg, ezek „vagy *Berengarius Rex*, vagy *Berengarius Imperator* felírással jegyeztetnek; ugyan azért én azokat – írta Jankovich –, mivel mindnyájoknak formájok, és felírások betűi egy korra mutatnak; mivel I. Berengár előbb Rex, utóbb *Imperator* címet viselt, mivel ennyi pénzek között más valakié nem találtatott – és mivel őseink I. Berengár császár’ védelmére Olaszországba hívatatván (több azon évkori történetírók’ előadásaiak szerint)¹⁰ valóban ott diadalmaskodtak is méltóképen állítom, sőt tagadhatatlanul bizonyítom mind azt, hogy az itt talált négy rendbeli pénzecskék, első Berengár császár’ pénzei legyenek, mind pedig hogy a’ most fölfedezett tetemek, és ékességek’ magyar hőséneke Olaszországban volt létét, I. Berengár császár’ idejére s élte’ korára, az az K. U. születése után 915. és 923. esztendő közé minden kételkedés nélkül helyeztetni kellessék; mivel épen csak ezen I. Berengárnak, és nem egyéb más fejedelemnek pénzeivel ékesítetett fel a’ ruhája, és köntöse.”¹¹

Jankovich sikertelen eredményű szakirodalmi vizsgálódást¹² követően, önérzetes büszkeséggel említette meg, hogy „ezen most felfedezett I. Berengár’ négy rendbeli pénzeit, tudtomra a’ legnevezetesebb numismatikai szerzők sem isméri, s mivel Eckelnek de doctrina nummorum veterum classicus könyve,¹³ Mediobarbusnak romai császárok’ pénzeiről írt nagy munkája,¹⁴ Gróf Viczay Mihály’ hedervári muzeuma,¹⁵ melyek csak Heraclius császárig [610–641], és nem tovább folytatták előadásokat, Berengár’ pénzeit nem említik; annál bizonyosabbnak gondoltam feltalálásokat. Argelati Fülöp’ de monetis Italiae¹⁶ in folio írt IV. köteteiben, nevezetesen Papiá, most Pávia, deákul Ticinumnak nevezett város’ pénzei között; azonban ezen legszorgalmasabb olasz pénz’ gyűjtőjének, csak egyetlen egy példányt volt szerencséje látnia, melyet azért tulajdon betűivel

⁸ Az 1846. március 16-án a Nemzeti Múzeum Régiségtárának örvére kinevezett Luczenbacher (1848. június 18-tól: Érdy) János – vö. ÉRDY 1893. 1415; lásd még alább: 20. jegyzet – azon év május 31-én jegyezte be: „Berengár 12 ezüst érme. Szentkirályi Móríc [Pest megye alispánjának] ajándoka. Találtatott Bene puztán.”: MNM RT It. sz.: 10./1846. Ugyanezen a napon az MNM Éremtárába is beletárolták a 3. folyószámon, ugyanezen leltári számon és ugyanezekkel az adatokkal. Ebben a leltárkönyvében kézzel írt bejegyzés jelzi, hogy az érmeket később áttették a Régiségtárba.

⁹ Egy kunágótai (Bé) homokbányában 1924 telén a munkások által feldúlt, bizánci típusú karddal eltemetett férfi lovas sírjából egyebek között I. Romanosz Lakapenosz & VII. (Bíborbanszületett) Konsztantinosz & Konsztantinosz & Szephanosz társzászárók (924–944) valószínűleg 931–944 között kibocsátott, s a pereménél átlósan kétszer átlukasztott két ezüstpénze (*miliariesionja*) került a leletmentő Móra Ferenc kezébe. A kételkedő Móra szerint, szokatlanul hangzott „a napszámoknak az az állítása, hogy milyen pénzféle legalább 60 darab volt a váz mellett a sírban, de amikor felszedték őket, »összetörtek, mint az otya«, úgyhogy ez a két darab is csak csorbultán volt menthető. Följegyzem ezt a dolgot, mert jóhiszeműnek látszik az állítás, de nem tartom valószínűnek. Először azért, mert lovassírokban érméknek ilyen tömege nem szokott előfordulni, másodszor mert ezek az érmek vékonyságuk dacára se olyan törékenyek, hogy ne lehetne őket felszedni a földből...”: MÓRA 1926. 126–127; KOVÁCS 2011. 160: BI-9. Nézetével szemben megjegyzendő, hogy a Kiskunfélegyháza (BK)-Radnóti utcai lovas férfisír csak felerészben megmenthető maradványában a pereménél átlósan kétszer átlukasztott 39 francia és itáliai denár került elő: H. TÓTH 1974. 116–121; KOVÁCS 2011. 151: FR-7.

¹⁰ Jankovich a 922. évi hadjáratra gondolt, amelyet szerinte Solt fejedelem vezetett, akinek a nevét a források Szalárd vezére nevében vélte felfedezni, vö. JANKOWICH 1832–1834. 292. Solt/Zaltas/Zolta/Zoltán/Zsolt-ról, Árpád negyedik fiáról: VII. (Bíborbanszületett) Konsztantinosz: *De administrando imperio*/A birodalom kormányzásáról 40. §: MORAVCSIK 1984. 49; Anonymus/Béla király névtelen jegyzője: *Gesta Ungarorum*/A magyarok története, §. 50–57: GYÖRFFY 2002. 163–170; továbbá: TÓTH 1994. A sírbéli pénzek megszerzésére alkalmas hadjárat több is lehetett a 922. évinél: esetleg már 919-ben, majd 920-ban, 921–922 telén (ezt Dursac/Tarhos?) és Bogát vezette), 924 (ekkor Szalárd volt a vezér): KRISTÓ 1980. 250–259; KRISTÓ–MAKK 2001. 107–109; KOVÁCS 2011. 14, 23. Másrészt származhattak a pénzek hadjárat nélkül, a rendes évi itáliai adóból is, vö. KOVÁCS 2011. 18–20.

¹¹ JANKOWICH 1832–1834. 289–290.

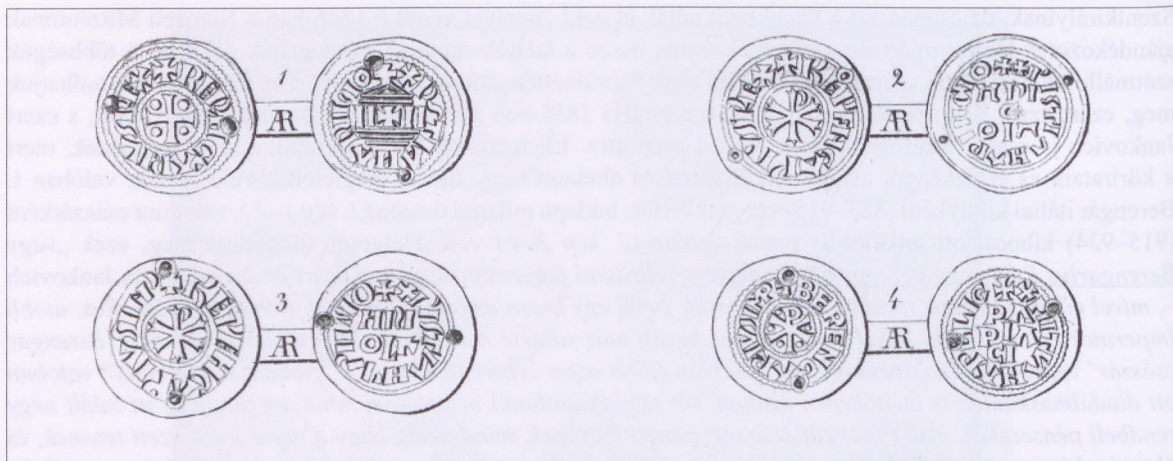
¹² Lelkes büszkeséggel jelentette ki, hogy e pénzekből „sugárlik a’ dicsőség’ fénye valamint nagy hőnök’ tetemeire, úgy általa egyszermind magyar nemzetünkre is; mert ezekkel bizonyíthatjuk, hogy az idősebb Berengár – miről némelyek kételkedtek – római császár nével mind élt, mind pedig pénzt is veretett. Pénzeket mondom valósággal veretett, és olly pénzeket, melyeket tudtomra mind eddig a’ tudós világ előtt bár valaki említett is, de senki világosságra nem hozott: mi pedig magyarok azokat nálunk feltalálván, magoknak az olaszoknak, kik sajátjokat mind eddig nem ismériék, négy különböző eredeti példányban mutathatjuk be.”: JANKOWICH 1832–1834. 289. Érdekes, hogy itt sem a darabszámot, hanem a típuszámot említette.

¹³ Joseph Hilarius Eckhel (1737–1798): jelentős osztrák numizmatikus, főműve: *Doctrina nummorum veterum*. I–VIII. Vindobonae, 1792–1798.

¹⁴ Franciscus Mediobarbus Biragus (1645–1697): *Imperatorum romanorum numismata à Pompeio Magno ad Heraclium ab Adolfo Oceone congesta, additamentis illustrata à Francisco Mediobarbo Birago; additionibus exornata, à P[hilippo] Argelato*. Mediolani 1730.

¹⁵ Lósi és hedervári gróf Viczay Mihály (1757–1831) birtokos, amatőr régész és numizmata, európai hírv gyűjtő, aki hedervári birtokán jelentős régiség- és érmegyűjteményt halmozott fel. Így lett a hedervári (GyMS) múzeum az ország legszebb magángyűjteménye, ahol sok külföldi tudós is megfordult; vö. VICZAY 1914.

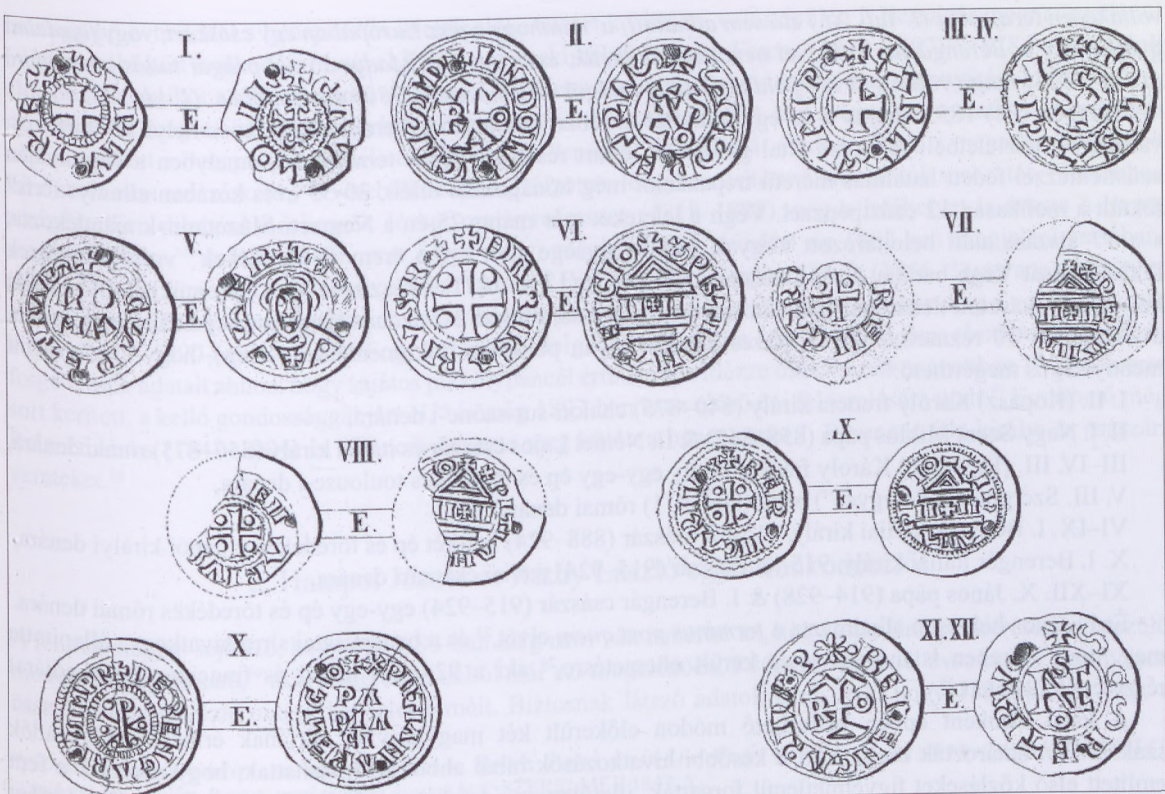
¹⁶ Filippo Argelati (1685–1755): *Tractatus de monetis Italiae. Appendix, seu De monetis Italiae*. I–V. Mediolani 1759.

2. kép. A benepusztai denárok négy típusa Jankovich Miklós szerint: 1–2. I. Berengár itáliai király (888–915) milánói denára, 3–4. I. Berengár császár (915–924) milánói és paviai denára: JANKOWICH 1832–34, III. tábla 1–4.

3. kép. A benepusztai denárok kibocsátói és verőhelyei Réthy László és Hampel József szerint: 1. Kopasz Károly francia király (840–877), Chalon sur Saône, 2. Kopasz Károly császár, Toulouse, 3. I. Miklós pápa (858–867) & II. Lajos császár, Róma, 4. IV. Benedek pápa (900–903), Róma, 5–7. I. Berengár itáliai király (888–915), Milánó, 8. I. Berengár itáliai király, Pavia, 9. IX. János pápa (898–900) & I. Berengár itáliai király, Róma: HAMPEL 1896, 35: és VII. tábla No 1–9; HAMPEL 1900, 550: és XVI. tábla 1–9; HAMPEL 1905, I: 27: Fig. 11–19, II: 475–476: és III: Taf. 342: No 1–9.

4. kép. A verebi denárok kibocsátói és verőhelyei Érdy János szerint: I. II. (Kopasz) Károly francia király (840–875), Chalon-sur-Saône, II. I. Nagy Szent Miklós pápa (858–867) & II. Német Lajos császár és itáliai király (850–875), Róma, III–IV. III. (Együgyű) Károly francia király (884–923), Toulouse (2 db), V. III. Szergiusz („Szergyes”) pápa (904–911), Róma, VI–IX. I. Berengár itáliai király (888–915), Milánó (4 db), X. I. Berengár császár (915–924), Pavia, XI–XII. X. János pápa (914–928) & I. Berengár császár, Róma (2 db): ÉRDY 1858, 17–20: és VI. tábla: No I–XII.

5. kép. A verebi denárok kibocsátói és verőhelyei Réthy László és Hampel József szerint: 1–6. I. Berengár itáliai király (888–900), Milánó (6 db), 7. Provence-i Hugó itáliai király (926–945), Pavia: HAMPEL 1896, 49–50: és XV. tábla: No 1–7; HAMPEL 1900, 566: és XXIV. tábla: No 1–7; HAMPEL 1905, I: 29: Fig. 30 (No 7), II: 488: és III: Taf. 348: No 1–7.

voltaképen lerajzolva (I. Tab. XI.) elő sem adhatott; a' minthogy egész Európában egy császári, vagy fejedelmi gyűjtemény is Berengárius' pénzivel nem dicsekedhetik, csak egyedül Mader József prágai tudós pénzgyűjtő [1754–1815] maga volt az, ki egy példányával a' világot megismérteté, 1803 esztendőben. (1. kép)"¹⁷

Vereben (Fe) 1853. május 9-én egy útjavítás árkában került elő a Verebi Végh János helyi földbirtokos, vármegyei tiszteletbeli főjegyző által gondosan feltárt részleges lovas temetkezés, amelyben a koponyáján ezüstlemezzel fedett hatalmas méretű trepanációt még hónapokkal túlélte, 30-35 éves korában elhunyt férfi¹⁸ feküdt a mellkasán 12 ezüstpénzzel. Végh a leleteket már május 25-én a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, s a 17 alszám alatt beletárolt tárgyak utolsó egysége „hét ezüst érme és töredékek” volt.¹⁹ A leletek feldolgozását Végh barátja, Érdy/Luczenbacher János (1796–1871)²⁰ készítette el: a peremüknél átlósan két helyen átlukasztott denárokat²¹ szabatosan meghatározta, s mivel 2-2 azonos kibocsátású példány is előkerült, a közreadott 10 rézmetszettel az összes darabot olyan pontosan dokumentálta (4. kép), hogy a leltározott mennyiség is megérthető.²²

I. II. (Kopasz) Károly francia király (840–875) chalon-sur-saône-i denára,

II. I. Nagy Szent Miklós pápa (858–867) & II. Német Lajos császár és itáliai király (850–875) római denára,

III–IV. III. (Együgyű) Károly francia király egy-egy ép és töredékes toulouse-i denára,

V. III. Szergiusz („Szergyes”) pápa (904–911) római denára,

VI–IX. I. Berengár itáliai király, 915-től császár (888–924) két-két ép és töredékes milánói királyi denára,

X. I. Berengár itáliai király, 915-től császár (915–924) paviai császári denára,

XI–XII. X. János pápa (914–928) & I. Berengár császár (915–924) egy-egy ép és töredékes római denára.

Érdy János helyesen alkalmazta a *terminus post quem* elvét,²³ és a benepusztai sírra hivatkozva állapította meg, hogy Vereben is magyar vitéz került eltemetésre,²⁴ aki a 924. évi itáliai és franciaországi hadjárat résztvevője lehetett.²⁵

A tehát elsőként éppen keltezhető módon előkerült két magyar vitéz sírjának érméit a közreadók szakszerűen határozták meg, ezért a későbbi hivatkozások hibái abból származhattak, hogy szerzőik a fent említett első közléseket figyelmen kívül forgatták, illetőleg az adatokat gondatlanul vonták össze. Így történt

¹⁷ Jankovich eredeti *) jegyzete: „Mader (Jos. Christ.), Kritische Beiträge zur Münzkunde des Mittelalters, (für d. Abhandl. d. Königl. Böhmisch. Gesellsch. der Wissensch.). Prag. Gedruckt bei Hause, 1803. 8. p. 67.”: JANKOWICH 1832–1834. 294. Az MNM Éremtárában Tóth Csaba megtalálta, és beszkennelve e-mailben elküldte nekem ezt a fontos közlést:

„N. 30.

+ BERENGARIVS.IMP. Im Felde XPiftus.

Rv + XPISTIANA.RELIG. Im Felde. PA.PIA.CI.

Dieser Solidus ist zwischen 916 und 24 geprägt. Den Argelati (T.I. Tab. XI.) ift, wie es scheint, der nemliche vorgestellt, aber der Character der Schrift ganz verfehlt. Man hat auch von dieses Berengars I. Gegner einen Solidus von eben demselben Gepräge, nur mit der Legende RODVLPO.PIVS.REX – Das Monogram findet man bereits auf den ältesten Merowingischen Münzen, den Byzantinischen nachgeahmet.”: MADER 1803. 67: és [Taf. 2] Abb. N° 30. Mivel Jankovich szemét dicséri, hogy Madernél valóban az általa említett érmetípusról volt szó, megkértem Tóth Csabát, hogy véleményezze azt a nézetemet, hogy Jankovich nem Mader érmeképét vette át, hanem egy másik, valóságos benepusztai példányt ábrázoltatott. Tóth e véleményemet megerősítette; vö. KOVÁCS 1997. 314.

¹⁸ A verebi fiatalember 22-24 éves halálozási korát a fogainak és koponyacsontjainak állapota alapján Kovács Endre kórházi főorvos határozta meg, és már egy 1853-ban tartott előadásán ismertette is: ÉRDY 1858. 25–26. Egy évszázad múlva elvégzett részletes vizsgálata eredményeként ezt a kort Bartucz Lajos 30-35 év körüli időre helyesbítette: BARTUCZ 1966. 373, 375.

¹⁹ TM 21./1853. 1–17; az érmék együttes a 17. alszámon. Ugyanezzel a szöveggel, ugyanezen a napon a 232. folyószámon 21./1853. leltári számon az Éremtári Naplóba is beletárolták. A hét érmet kísérő töredékek: 4. kép I, IV, VII–VIII, XII.

²⁰ A jogvégzett Érdy Végh Ignác házánál nevelősködött Vereben, emellett a család ügyvédje s gazdasági felügyelője volt. 1840-től az MTA érmegyűjteményének őre, Weszerle József hagyatékának rendezője, majd 1846. márc. 16-tól az MNM Régiségtárának őre volt: ÉRDY 1893; vö. KOVÁCS 1997. 311; vö. még fentebb: 8. jegyzet.

²¹ „Az ember-csontváz melle XII ezüst éremmel volt borítva, ez érme mindegyike két helyütt van kilikasztva, miből az tűnik ki, hogy azokat az itt paripástul eltemetett lovag mellén viselte.”: ÉRDY 1858. 15. Az átlukasztás módja az illusztrációkon jól felismerhető.

²² A képekre vonatkozó szöveg – ÉRDY 1858. 17–20. – alapján a 7 ép példány: 4. kép II–III, V–VI, IX–XI, az 5 töredék: 4. kép I, IV, VII–VIII, XII. Egyes kibocsátók meghatározása, illetve némely életdátuma időközben megváltozott, ezt lásd a 4. fejezetben.

²³ Bár a verebi sírban „Kopasz Károlynak érme I. Berengárnak majd fél századdal utóbbi érmeivel fordult elő...”, a verebi sírnak magyarázatát... nem a Karolingiak egész korszakában, hanem I. Berengárnak harczajos életében kell keresnünk...”: ÉRDY 1858. 20–21.

²⁴ „...a verebihez hasonló sírhely a kiskúnsági Bene nevű pusztán is találtatott...; e sírhelyről az abban lelt műemlékek, és hiteles történeti adatok azt bizonyítják, hogy abban magyar lovag volt eltemetve. Ezen két sírhelynek meglepő megegyezése egymás között arra mutat, hogy a verebi sírban is magyar lovag volt örök nyugalomra letéve...”: ÉRDY 1858. 21.

²⁵ Flodoardus reimsi kanonok (893/894–966) évkönyvének beszámolója – vö. KOVÁCS 2011. 110: 37. – nyomán életszerű leírást adott arról, hogy „azon lovag, ki a verebi sírban paripástul volt eltemetve, jelen volt a magyarok ezen hadjáratában; mert azt a sírjában találtatott érme fenhangon hirdetik. Harcolt I. Berengár érdekében Olaszországban, hol látta a felgyújtott Pávia lángjait; mert e városnak hamvai között összegyűjtött kincsből: I. Berengár, Pávia város és néhány római pápának érmeit, mint látuk, mellén viselte. Olaszországból átkelt Franciaországba az Alpeseiken, melyeken a magyarok többször mentek keresztül; mert mellén több francia érme találtatott. Itt harcoltában fején nagy sebet kapott; de életét a harcmezőn nem oltá el a halál; mert a francia sebészek gondos ápolása alá került, honnan utóbb hazájába tért ismét vissza, s itt, hihetőleg saját birtokán, 20–24 éves korában vált meg életétől.”: ÉRDY 1858. 23–24.

már egy bő évtizeddel a benepusztai leletek előkerülését követően, valószínűleg I. Berengár megnevezetlennül meghosszabbított uralkodási idejével,²⁶ de a nagy tekintélyű Pulszky Ferenc (1814–1897)²⁷ 1878-ban sem volt elég pontos, amikor a többes számú említéssel eltüntette a két temetkezés denárainak mennyiségi különbségeit, nem nevezte meg az összes kibocsátót, és dátumot is tévesztett.²⁸ 1891-ben felemásan nyilatkozott: a helyes adatok mellett a benepusztai érméknél a Berengár-denárok kibocsátóját általánosította a megadott évszámok szerint tévesen császárként,²⁹ a verebieknél pedig túlzottan leegyszerűsítette a kibocsátók sorozatát.³⁰ Korábban a régészetben dilettáns Lenhossék József orvosprofesszor (1818–1888) még a lelőhelyet is áttette a Bereg megyei Benére,³¹ és azért halmozott össze annyi meghökkentő tévedést az 1882-ben megjelent írásában, mert a forrását nem volt képes szöveghűen idézni.³² Egy év múlva Tergina Gyula (1856–?) ugyancsak vegyes eredménnyel keverte össze Jankovich és Lenhossék adatait,³³ illetőleg hiányosan nevezte meg a verebi denárok kibocsátóit.³⁴ 1890-ben az MNM Fegyvertárában dolgozó Nagy Géza (1855–1915) nem részletezte a szóban forgó érmék adatait ahhoz, hogy sajátos pikkelypáncél értelemben idézze őket,³⁵ amikor azonban 1892-ben erre sort kerített, a kellő gondossággal járt el,³⁶ és még 1893-ban is az előző évi felsorolására utalt.³⁷ Említhető még Reizner János (1847–1904) is, aki nem nevezte meg külön a benepusztai I. Berengár-féle királyi és császári vereteket.³⁸

2. Hampel József és Réthy László együttműködéséről

A fentiek alapján sejthető, hogy 1892–93-ban még nem vált ismertté az, hogy akár Hampel kérésére a készülő monográfiája számára,³⁹ akár ismeretlen okból már ezt megelőzően, Réthy mintegy fél évszázadra érvényesen összekeverve nevezte meg a két lelet érméit. Biztosnak látszó adatok tanúsítják, hogy 1884. június 3-ig, a

²⁶ „Összehasonlítás kedvéért ... a lánczot és csatot is, Bene, Pest építője, fegyvereivel együtt, adjuk (915–935 f.), mik néhány év előtt Bene nevű pusztán ásatattak ki.”: SZERELMEY 1847. 5.

²⁷ Vö. PULSZKY 1906.

²⁸ „A legtöbb esetben pénzek is feküdtek a csontváz mellett, Benén Berengar olasz királyéi (uralkodott 915–923), Vereben Kopasz Károlyéi, II. Lajoséi, együgyű Károlyéi, Sergius pápái és Berengaréi, tehát érme 840-től 924-ig.”: PULSZKY 1878. 64.

²⁹ „A hős tetemei alatt 30 vagy 40 darab Berengár-féle ezüst pénz (915–923) találtatott, mind keresztül lyukasztva, tehát a köntösre volt varrva”, majd később, a leltári adatok bemutatásánál: „10-ik tétel: Berengár 12 ezüst érme.”: PULSZKY 1891. 6, 7.

³⁰ Helyesen ismételte meg Érdy megállapításait, miszerint „az ember-csontváz melle XII ezüst éremmel volt borítva; ez érme mindegyike két helyütt van kilyukasztva, miből az tűnik ki, hogy azokat az itt paripástól eltemetett pogány lovag mellén viselte. E nagy ritkaságú érme vizsgálata alább következik.” Nem világos, hogy mire gondolt, mindenesetre „vizsgálat” helyett csupán az alábbi, a korábbiánál is hibásabban egyszerűsített kijelentés következett: „Az érme Berengáriuséi, Német Lajosé, Sergius pápái.”: PULSZKY 1891. 11, 12.

³¹ Bene (Bereg m., ukrán: Bene/ korábban Benja, orosz: Dobrosel'je/Dobrosilja, Beregivs'kij rajon, Zakarpats'ka oblast/Zakarpattja, Ukrajna).

³² „Bene pusztán, Bereghmegyében, 1835-ben találtatott és Vadas Jankovics Miklós által lett leírva egy sír: E sírban az emberi csontváz mellett egy ló is feküdt, részben értékes tárgyakkal, melyek közül említésre méltók: 30 darab aranyérem, részben 915. évszámmal és »Rex« felírással, továbbá 923. évszámmal és »Imperator Berengarius« felírással ellátva és szélén valamennyi keresztülfúrva, miből kitűnik, hogy zsinórra fűzve viselték...”: LENHOSSÉK 1882. 13; vö. LENHOSSÉK 1900.

³³ „Bene pusztá (Beregm.). Óskori magyar leleteink közt igen nevezetes. A lelet még 1834-ben került napfényre, Berengár pénzeivel. A lelet leírását lásd: A magyar tudós társaskör évkönyvei. 1835. II. kt. 281. lp. Vadas Jankovics Miklóstól. Dr. Lenhossék József: A szeptember-őthalmi ásatások 13. lp. E sírban az emberi csontváz mellett ott volt a ló is, volt benne 30 drb. átfúrt Berengár-féle ezüst denár, nyílhegyek, egy ezüst lószerszám az aranyozás világos nyomaival, zablá és kengyelvas, egy kard, amely azonban összetört és elveszett...” Másutt megemlítette a benei érméket „Berengár (915–923)” formában: –a–a. 1883. 160, 163.

³⁴ A verebi érméket vette: „Kopasz Károly, II. Lajos, Együgyű Károly, Sergius pápa és Berengár (840–924).”: –a–a. 1883. 163.

³⁵ „Valószínű, hogy pogánykori leleteink közül a benepusztai talált 30 vagy 40 db Berengár-féle, s a verebiben a csontváz mellén lelt 12 db olasz és frank érem is ilyen célból felhasznált vértikkelynek tekintendő, a mire különben az a körülmény is mutat, hogy az érme két helyen át vannak lyukasztva.”: NAGY 1890. 413–414.

³⁶ „Az első ősmagyar sírt, egy lovasul együtt eltemetett vitéz sírját még 1834-ben földözték föl a pestmegyei Bene pusztán s 19 évvel később, 1853 május havában a tavaszi esőzéstől megrongált út javítása közben lelték meg a második pogány sírt a fejérmegyei Vereb község határában Lovas-Berény felé, hol szintén lovasul együtt eltemetett vitéz feküdt. Ismeretes, hogy mindkét leletben átlukasztott régi pénzeket találtak, ú. m. a benepusztai I. Berengár 34–40 darab érmét »Berengarius Rex« és »Berengarius Imperator« fölirattal,* a verebiben pedig a Berengár-féle érmeiken kívül** Kopasz Károly (840–877) és Együgyű Károly (884–923) császárok, III. Sergius pápa (904–911) s aztán II. Lajos császár (855–875) és I. Miklós pápa (858–867) közösen vert pénzt, együtt 12 darabot a 840-től 924-ig terjedő időszakból.” Két lapalji jegyzetében Nagy további információkat adott: „* I. Berengár mint olasz király 888-tól 924-ig, mint római császár 915-től 923-ig uralkodott. ** Összesen hét darab, és pedig 4 »Barnarius Rex«, 3 pedig »Berengarius Imperator« fölirattal, az utóbbiból kettő X. János pápa (914–928) nevével is el van látva.”: NAGY 1892. 299.

³⁷ NAGY 1893. 114: 2. jegyzet.

³⁸ Benepusztán „I. Berengarius érmei is előfordultak (915–923), de ezek két oldalt átluggatvák, miből világos, hogy ezek is mint ékességek a ruhán felvarrva voltak.” Ugyanitt Vereb csak egy előkerülési időrendi sorban – Vereb, Galgócz, Szolyva – van az érmei részletezése nélkül megnevezve.: REIZNER 1891. 97.

³⁹ Bóna István hívta fel a figyelmet arra, hogy Hampel kézírata már „1895-ben készen volt, 1896 májusában pedig – könyvárusi forgalomba nem hozható különnyomat kötetként – megjelent.”: BÓNA 1982–83. 134.

Nemzeti Múzeum Képtárában megrendezett »Magyar történeti ötvösmű kiállítás« lebontásáig minden rendben volt, ugyanis a kiállítás katalógusában a maguk kísérőmellékleteinek társaságában Pulszky Károly (1853–1899)⁴⁰ röviden, de csaknem szakszerűen ismertette mind a benepusztai,⁴¹ mind a verebi érmeket.⁴² Jóllehet van még 1894. évi említése is annak, hogy a két leletegyüttest a hasonlók társaságában egymás mellett őrizték,⁴³ ebből nem derül ki, hogy az érmék az eredeti vagy a felcserélt állapotban voltak-e. Lehetséges, hogy a csere az ötvösmű kiállítás lebontását követően történt, ahogy azt Langó Péter hihetően, jóllehet nem bizonyíthatóan feltételezte,⁴⁴ de a csere 1853 után bármikor, ismeretlen okból is bekövetkezhetett. Az ötvösmű-kiállításához nem volt szükség a kísérőleleteik társaságában bemutatott érmék meghatározásának ellenőrzésére, a helyes közlésükhöz elegendő volt, ha Pulszky Károly elővette Jankovich és Érdy tanulmányait. Amikor pedig könyve adatgyűjtése közben Hampel – talán rutinszerűen – megkérte Réthytől az érmék korábbi meghatározásának felülvizsgálatát,⁴⁵ a numizmatikus szakértőnek nem lehetett feladata a két érme együttes lelőhelyének azonosítása, vagyis Réthyt aligha lehet a cserével „megvádolni”. Más kérdés, hogy mindketten hibáztak azzal, hogy nem ütötték fel a két első közlő munkáját. Nem tudom véletlen-e, hogy a tényektől függetlenül a Réthytől kapott eredmény az MNM leltárkönyvéhez jobban igazodott, hiszen abba eredetileg 12 benepusztai és 7 verebi denárt jegyeztek be,⁴⁶ s csak az előbbi 12-ből lehetett időközben kilenc/tíz,⁴⁷ míg az utóbbi hét meg is egyezett a bejegyzett mennyiséggel. Meglepő, hogy Réthy „munkálkodásának” ma is van tárgyi bizonyítéka, ugyanis fennmaradt a bizonyára újonnan írt 12 érmés tasakjából hét (6. kép).⁴⁸ E sorszámozott⁴⁹ tasakok többségén Réthy kézírásával⁵⁰ szerepel a lelőhely neve „Bene p. lelet” alakban,⁵¹ valamint az általa adott meghatározás. A meghatározások egy kivételével azonosak Érdy verebi meghatározásaival,⁵² ezt egyébként valaki – Fettich Nándor vagy Huszár Lajos – már felismerte, és ceruzával írt római számokkal utalt a tasakokon Érdy

⁴⁰ Szerzőségét említette: SZALAY 1884. III; vö. Pulszky 1906a.

⁴¹ Ósmagyar tárgyak: Tizennegyedik A szekrény: „Érem – 7 drb. Ezüst. Vert munka. Berengár (915–923) olasz király denárai. Lelhely: Bene pusztai.”: PULSZKY 1884. 97: 7. szám (a lelet további tárgyai: 96–97: 1–6. szám).

⁴² Ósmagyar tárgyak: Tizenötödik szekrény: „Érem – 10 drb. Ezüst. Vert munka. Kopasz Károly, II. Lajos, Együgyű Károly császárok, Berengár király és Sergius pápa érmei (840–924). Lelhely: Vereb.”: PULSZKY 1884. 104: 31. szám (a lelet további tárgyai: 104–106: 31–47. szám).

⁴³ Negyedik terem. Fegyvertár. Emlékek a honalapítás korából – Hadtörténelmi gyűjtemény. „A középső alacsony tárlóban a középső ajtó előtt sirleletek és kincsek: az anárcsi, gödöllői, pörösi, nagy teremiai, neszmélyi, galgóczi, pilini, benepusztai, verebi leletek a magyar pogánykor idejéből.”: Kalauz 1894. 19. Hampel maga is utalt arra, hogy a magyar pogánykori „leletek a n.-muzeum harmadik termében már 1878 óta magukra álló külön emlékcsoportot képeztek, és a Muzeumi Kalauz (III. kiadás 1889, 18. l.) röviden fölsorolja.”: HAMPEL 1896. 9: * jegyzet.

⁴⁴ Langó Péter szerint „Réthy László ... csak 1885 után határozhatta meg ezeket az érmeket, mivel őt csak ekkor nevezték ki a Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának segédőrévé.”: LANGÓ 2007. 73. Azonban Réthyt 1880-ban bölcséleti doktorrá avatták és már 1882. május 31-én az osztály irnokának nevezték ki, ahol majd 1885. december 31-től segédőr, 1893. június 17-től őr, végül 1901-től igazgatóőr lett.: RÉTHY 1906. 825. Pályafutásából következik, hogy már 1882-től hozzáférhetett az érmékhez. Langó azt is feltételezte, hogy „a leleteket a kiállítás lebontását követően sajnos nem vetették össze sem a Régiségtári Napló bejegyzéseivel, sem a Jankovich és Érdy által írt cikkekkkel. Réthy – aki sem ezt megelőzően, sem évekkel később nem foglalkozott a honfoglalás kori éremmellékletekkel – valószínűleg nem csinált mást, csak a lebontáskor sebtében összecsomagolt leleteket úgy határozta meg, és úgy is felíratotta, ahogy azokat a bontást követően elcsomagolták. Úgy tűnik, nem merült fel benne kétség a leletek összetartozásával kapcsolatban. Pár évvel később Hampel Józsefnek sem tűnt fel, hogy az érmek összekeveredtek.”: LANGÓ 2007. 72–73; ugyanígy: LANGÓ 2005. 197: 151. jegyzet.

⁴⁵ „Érmek a benepusztai sirleletből dr. Réthy László leírása szerint” és „Érmek a verebi sirleletben; dr. Réthy [sic!] László leírása szerint”: HAMPEL 1896. 35: VII. tábla és 49: XV. tábla képaláírása; megismételve: HAMPEL 1900. 550: XVI. tábla és 566: XXIV. tábla képaláírásában (utóbbiban már Réthy névalakkal). Átvette monográfiájának német változatában is: „Taf. 342. Münzen aus dem Funde von Benepusztai; die Beschreibung verdanken wir Herrn Dr. Ladislaus Réthy.” „Taf. 348. Grabfund von Vereb (Com. Fehér) (Schluss). Münzen. Beschrieben von Dr. L. Réthy.”: HAMPEL 1905. II: 475, 488.

⁴⁶ Amint arról volt szó, meg sem említették mellettük a további töredékes öt darabot (4. kép I, IV, VII–VIII, XII).

⁴⁷ A 9. sorszámú I. Berengár császár és IX. János pápa római denár leírásának végén – „Ugyanaz, töredék. Lyukkal.” – utalhatott egy még meglévő 10. példányra: HAMPEL 1896. 35; HAMPEL 1900. 550. Ezt megerősíti a német változat: „Fig. 9. Papst Johann IX (898 bis 900) und Berengarius I... Es ist noch ein Bruchstück einer Münze derselben Art vorgekommen.”: HAMPEL 1905. II: 496: № 9.

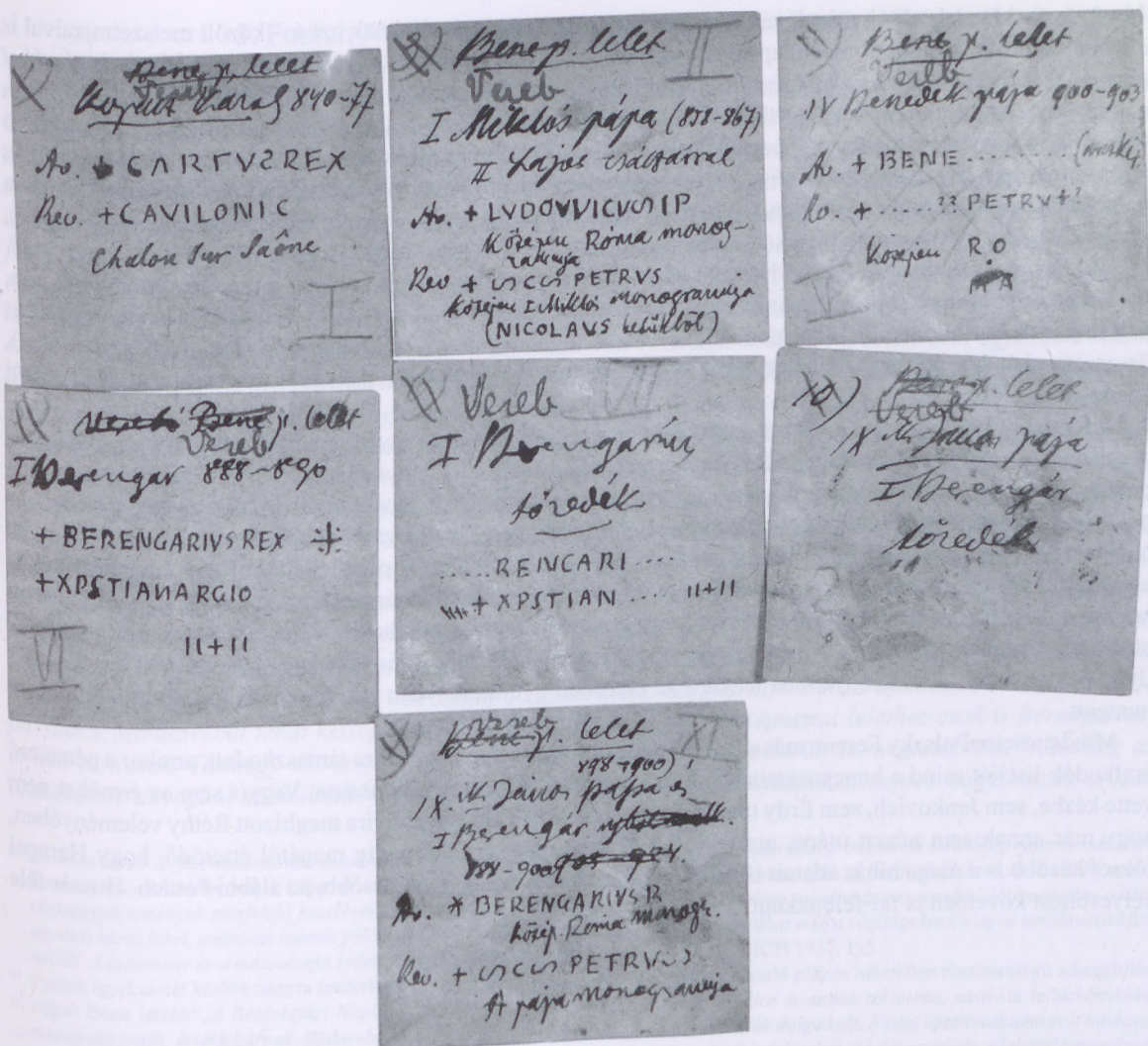
⁴⁸ A tasakokra Langó Péter figyelt fel, s fényképüket is az ő szíveségének köszönhetem.

⁴⁹ A sorszámkok a tasakok bal felső sarkán vannak ceruzával jelölve 1), 2), 4), 5), 6), 9), 10): utóbbi Réthy fekete tintájával

⁵⁰ „A két lelet összecszerelése úgy látszik Réthy Lászlóra megy vissza, aki a leletek érmei közé még két idegen érmet is kevert (a Hugo-félt és egy másik provenance-i érmet). Az érmek meghatározását Hampel közlése szerint Réthy végezte; az érmek meghatározását feltűntető kis tasakokon Réthy kézírásával vannak a téves helymegjelölések rávezetve.”: FETTICH 1937. I: 68. Arra nem sikerült rájönnöm, hogy melyik volt a „másik provenance-i” érme!

⁵¹ Vö. 1), 3), 4), 9), 10) tasak (az utóbbin ceruzával). Egyszer Réthy maga is hibázott vagy kételkedett a lelőhelyben ezért az 5) tasakon a „verebi Bene p. lelet” forma szerepel, végül egyre nem is írt lelőhelyet: 6).

⁵² Réthy Érdynek négy meghatározását változtatta meg. Két toulouse-i denár kibocsátójának Érdy III. (Együgyű) Károly francia királyt, Réthy II. (Kopasz) Károly császárt (4. kép II–III = 3. kép 3) vélte, később Huszár Lajos mindkettőjüket hibásnak találta és II. (Vastag) Károly francia királyra (884–887) helyesbítette (8. kép 6). Egy római denárt Érdy III. Sergius pápától (904–911), Réthy IV. Benedek pápától (900–903) származtatott (4. kép V = 3. kép 4), két másikat Érdy X. János pápa (914–928) & I. Berengár császár (915–924), Réthy IX. János pápa (898–900) & I. Berengár király (888–915) közös kibocsátásának tekintette (4. kép XI–XII = 3. kép 9), mindhárom érmét illetően Huszár Érdy meghatározását fogadta el (8. kép 2–3).

6. kép. Hét verebi denár 1) 3)–6), 9)–10) sorsszámú egykori érmetasakja Réthy László téves benepusztai lelőhelynévvel és az érmék meghatározásaival, továbbá a lelőhelynév Verebre javításával, s utalással ÉRDY 1858, VI. táblájának sorszámaira (I–II, V–VII, XI, ? = XII) a verebi leleteket tartalmazó dobozban: MNM RT 21./1853.

táblájának képeire.⁵³ Hampel annyira hitt Réthynek, hogy nem vette észre monográfiájának a benepusztai leletet tárgyaló bevezetőjében, majd később az érmék leírásában mutatkozó, mindkétszer maga fogalmazta szöveg különbségét.⁵⁴

Egyébként a továbbiakban a Hampelnél benepusztaként közölt verebi érmék cseréje szót sem érdemel, hiszen a 3. és a 4. ábra azonossága önmagáért beszél.⁵⁵ Más a helyzet a verebiként közölt, gyaníthatóan legalább is részben benepusztai denárok esetében, mert mindenképpen több pénzdarab látható rajta, mint Jankovich négy metszetrajzán. Sorra véve tehát Passuth Ödönnek Hampel számára készített rajzait, megállapítható, hogy biztosan benepusztai volt I. Berengár királynak mindkét rajzon jól egyeztethető milánói példánya (5. kép 1 = 2. kép 2), továbbá ugyanott kibocsátott két biztosan és egy valószínűen hasonló átlukasztású denára (5.

⁵³ 6. kép I–II, V–VII, XI, ? (= XII).

⁵⁴ Mielőtt Hampel a benepusztai sírlelet tárgyait bemutatta volna, röviden áttekintette az előkerülési körülményüket és a mellékletek listáját, a felsorolás végén pedig megjegyezte, hogy a leletben „két lyukkal átfúrt, ékességül használt Berengarius rex és Berengarius imperatortól való mintegy 30–40 érem »négyféle« változata találtatott. (Pulszky: A magyar pog. sírl. 5–7).”: HAMPEL 1896. 31; HAMPEL 1900. 547. „Es befanden sich im Grabe... 30 Exemplare von vierlei Münzen des Berengarius rex und Berengarius imperator, welche als Schmuck verwendet wurden (Pulszky: A magy. pog. sírl., p. 5. bis 7.).”: HAMPEL 1905. II: 472. Mivel azonban Pulszky a többször is idézett helyen ennél kevesebbet állított – „A hős tetemei alatt 30 vagy 40 darab Berengár-féle ezüst pénz (915–923) találtatott, mind keresztiül lyukasztva, tehát a köntösre volt varrva.”: PULSZKY 1891. 6. –, a „négyféle változat” említéséhez Hampelnek mégis kézbe kellett vennie Jankovich munkáját, vagy esetleg csak emlékezetből említette így.

⁵⁵ Hampel maga csupán annyit változtatott a benepusztaként kezelt verebi érmék tábláján, hogy elhagyta közülük Érdy egyik törökös veretét (4. kép VIII).

kép 2, 5, 6). Más lehetőség nem lévén, szó szerint értelmezve Jankovichnak azt a – közölt metszetrajzaival is alátámasztott – már említett megállapítását, hogy az általa látott pénzek „*egyől egyig mind két, és két lyukkal egymás irányában általfúrva találtattak*,”⁵⁶ némi engedménnyel esetleg megfeleltethető lenne az állításának, egy további, a középen és a szélén átütött milánói királyi veret (5. kép 4), ha a sima szegélye hullámosan kiálló szélének törésvonalában nem egy harmadik lyuk felgyűrődött maradványa lenne látható, mert ez esetben az átlósan már három átlukasztása következtében nem tartozhatott Bene vitéz denáraihoz. Ugyancsak biztosan nem lehetett benepusztai a középen egyszer átlukasztott I. Berengár császár-féle milánói denár (5. kép 3), végezetül pedig az érmemellékletek között elő sem fordult Provence-i Hugó verette, kilyukadt paviai érme (5. kép 7). Összegezve tehát, a Réthy–Hampel páros által tévesen verebinek közölt 7 denár között egy biztosan, három pedig több-kevesebb valószínűséggel benepusztai lehetett (5. kép 1, és 2, 5–6), s kiegészítve négyüket a Hampel-táblán bemutatottakkal nem összevethető további három Jankovich-féle rajzzal (2. kép 1, 3–4), összesen tehát hét példányt lehetett a két közlés alapján a nevezetes temetkezés 12 érmemelléklete közül azonosítani.

A fentiekből kitűnt, hogy a két nevezetes lelet érmeegyüttesét nem egyenlő mértékben sújtotta a raktározás gondatlansága, hiszen a változatlan állományú verebinek csupán a lelőhelynevét cserélték fel, míg a benepusztai emellett az állományának kétharmadát is elvesztette azzal, hogy a tucatnyiból mindössze négy valószínű példánya maradt. E megfigyelésnek azért van jelentősége, mert eleve kizárta annak lehetőségét, hogy Fettich Nándor 1937-re⁵⁷ hitelesen rekonstruálni tudja a teljes mennyiséget. A megfigyelésből egy további sejtés is következni látszik. Az MNM Érem- és Régiségtárának régészeti gyűjteményéből a szakirodalom némaságának tanúsága szerint, nem voltak lelőhelyes vagy szórványként kiemelhető és az elveszett benepusztaiak pótlására szolgáló, bár nem átlósan kétszer átlukasztott I. Berengár és Provence-i Hugó verette denárok. Ilyen példányokat talán könnyebben lehetett az éremtani gyűjteményben találni, amelyben Réthy otthonosan mozgott.

Mindenesetre Pulszky Ferenc már a fenti, Réthy-féle új meghatározásokra támaszkodott, amikor a pénzverő uralkodók listáját mind a benepusztainál,⁵⁸ mind a verebinél⁵⁹ teljesen elhibázta. Vagyis sem az érmeket nem vette kézbe, sem Jankovich, sem Érdy tanulmányát nem szedte elő, sőt annyira megbízott Réthy véleményében, hogy már annak sem nézett utána, amit 1878-ban saját maga írt. Az pedig magától értetődő, hogy Hampel József később is a maga hibás adatait ismételte.⁶⁰ A keveredés még jóval később, az alábbi Fettich–Huszár féle helyesbítést követően is fel-felbukkant.⁶¹

⁵⁶ JANKOWICH 1832–34. 289.

⁵⁷ Lásd alább!

⁵⁸ „*A hős tetemei alatt 30 vagy 40 ezüstérem találtatott, Réthy László meghatározása szerint a legrégibb Kopasz Károlyé (840–877), a legkésőbbi Berengár-é (888–915), mind keresztül lyukasztva, tehát a köntösre voltak varrva.*”: PULSZKY 1897. 121.

⁵⁹ „*Az embersontváz melle 12 ezüstéremmel volt borítva; ez érmek mindegyike két helyütt van kilyukasztva, miből az tűnik ki, hogy azokat az itt paripástól eltemetett pogány lovag mellén viselte. E nagyrítkaságú érmek vizsgálata alább következik... Az érmek Berengár-éi és Provencei Hugo olasz királyéi.*”: PULSZKY 1897. 125.

⁶⁰ „*Bene-pusztán lovas sírból kilencz Berengarius-féle ezüstérmeket mentettek meg a 840–915-ig terjedő időből (Honfogl. eml. 546–551.)... Verebi lovas sírban I. Berengarius és provencei Hugótól való hét érmet leltek a 888–945-ig terjedő időből (Honfogl. eml. 560–566.)*”: HAMPEL 1904. 106.

⁶¹ Dienes István 1968-ban a magyarok 921-ig vezetett itáliai hadjáratait felsorolva tért ki arra, hogy „*a benepusztai sírból való Berengár érmek az utóbb említett hadjáratokból származhatnak, hiszen a leletben együtt találhatók a királyi és császári feliratú pénzek, egy érem pedig Alberich ellenfelének, X. János pápának Berengár császárral közösen veretett denára.*”: DIENES 1968. 144. Révész László a 922. vagy 924. évi hadjáratra gondolt, s a vitéz pénzei között ugyanezt a kettős kibocsátójú veretet említette: RÉVÉSZ 2002. 101. A nevezett denár viszont a verebi sírból való volt (4. kép XI–XII = 3. kép 9). Erdélyi István 1978-ban homályosan úgy fogalmazott, hogy Hampel 1905-ben „*Réthy László nyomán csak 6 db [valójában 7 db – K. L.] érme képét tudta közölni, és szerinte az egyik Provence-i Hugóé...*”: ERDÉLYI 1978. 287, 289: Fig. 3 (nem egyeztetett elő- és hátlapfotókkal). „*J. Hampel konnte in Anlehnung an L. Réthy nur noch 6 Münzen die Abbildung veröffentlichen, von denen er eine Münze Hugo von Provence zuschrieb.*”: ERDÉLYI 1978/79. 122 (ezuttal érmefotók nélkül). Mesterházy Károly viszont utalt a Réthy–Hampel páros tévedésére és annak a Fettich–Huszár által történt helyreigazítására, „*amelyet nemrég Erdélyi István figyelmen kívül hagyott, aki újraközölte a verebi leletet.*”: MESTERHÁZY 1996. 375. Nem lehet említetlenül hagyni, hogy Erdélyi östörténeti minilexikonában, amelyben az 1834-ben előkerült (ladánybene-) benepusztai sír egyáltalán nem szerepel, az 1853-ban feltárt verebi sírleletet tárgyaló címszó pedig ÉRDY 1858. idézése helyett, az érmek nélküli hat tárgy fényképének kíséretében mindössze a következő: „*Vereb (Fejér m.). Az elsőnek megtalált honfoglaló magyar sírlelet (1838).*” – ÉRDY János, *A verebi határban felásott pogánysírról*. MTTÉ, 1854. 271.: ERDÉLYI 2012. 276; vö. uo. 56. Érdy idézett helye azonban nem a közismert első közlés, csupán minimális említés: „*ÉRDY JÁNOS rt. [rendes tag] a 'verebi határban felásott pogány sírról értekezett, s' előadását mutatóványokkal kísérte.*”: ÉRDY 1854.

töredékes állapotban maradt meg.”⁷⁰ Az így elkülönített benepusztai és verebi érmék⁷¹ közül Huszár Lajos (1906–1987) meghatározásait követve Fettich csak az előbbieket listázta.⁷² Később Huszár természetesen a maga monografikus tanulmánya számára is átvette az említett saját meghatározásait,⁷³ de más – pápai, királyi és császári veretek – sorrendben, szakszerűbb módon közölte őket.⁷⁴ Munkájukkal elrendeződni látszott a benepusztai és verebi érmék kérdése, s mivel a szakértelmük számomra sem volt kétséges, a szakirodalomból összeállított saját monográfiámba ellenőrzés nélkül ugyanezeket az adatokat vettem át.⁷⁵ Később, amikor már ezt a publikációt tervezgettem, helyesen megmaradtam Jankovich eredeti közlésének adatainál.⁷⁶

4. Állományrekonstrukció

A ladánybene (BK)-benepusztai sírlelet azonosítható denárai:

Jankovich Miklós szerint minden érmét „két, és két lyukkal egymás irányában általfúrva” találták,⁷⁷ ami a típusrajzai szerint a pereménél átlósan kétszer történt átlukasztást jelentett, s ezt nem írtam ki újra és újra. Beleltározásra 12 példány került „Berengár 12 ezüst érme” módon, ltsz.: 10.1846. (alszámok nélkül). Jelenleg öt (hat?) érme és további, talán összetartozó két apró töredék van meg.

1–2. I. Berengár itáliai király (888–915) két milánói denára a hátlapja közepén karoling templomábrázolással (7. kép 1–2),⁷⁸

3–5. I. Berengár itáliai király (888–915) három milánói denára, a hátlapja közepén a verőhelyre utaló MDI-C-OLA vagy hasonló felirattal (7. kép 3–5),⁷⁹

6. I. Berengár császár (915–924) milánói denára, a hátlapja közepén a verőhelyre utaló MDI-OLA felirattal (7. kép 6). Az érmét Jankovich rajza épségben ábrázolta, de nem kizárható, hogy egy 1937-ben még meglévő harmadnyi töredék ennek a maradványa volt (7. kép 6a). Időközben elveszett.⁸⁰

7. I. Berengár császár (915–924) paviai denára, a hátlapja közepén PA-PIA-CI felirattal (7. kép 7). Elveszett.⁸¹

8–12. A Jankowich 1–4. típusú denárból további négy, ábrázolatlanul elveszett példány.

Nem tartozott a lelethez további öt-hat, Fettich Nándor és Huszár Lajos által a siregyütteshez azonosított példány:

a. Biztosan nem tartozott a benepusztai sírhoz X. János pápa (914–928) & I. Berengár császár (915–924) Jankovich által említetlen római kibocsátású denárának a pereme mentén egyszer átlukasztott kétharmadnyi maradványa, ez inkább a verebi sír példánya lehetett (7. kép a). Időközben elveszett.⁸²

⁷⁰ FETTICH 1937. I: 68, II: Taf. XXXVII..

⁷¹ „Az érmék kérdésénél ugyancsak sikerült a verebi lelet érmeit is meghatározni. A múzeumi leltár: 21/1853.17. sz. alatt ennyit mond. »Hét ezüst érme és töredékek.« Érdy János ... mind az ép, mind a töredékes darabokat részletesen leírja és 10 darabnak a képét is közli a [ÉRDY 1858. 17–20.] VI. táblán. Közlése szerint Vereben összesen 12 darab érme találtott, de a Hugo-féle nem fordult elő közöttük.”: FETTICH 1937. I: 68. „Das Inventar des Museums erwähnt 7 Silbermünzen und Bruchstücke, der ursprüngliche Fundbericht hingegen 12 Münzen. Aus dem Münzmaterial des Museums können (mit den Bruchstücken zusammen) 10 Stücke identifiziert werden, d. h. von den 12 Stücken des Fundes kamen 2 Stücke nicht in das Museum. [Huszár itt tévedett, mert nincs okunk kétségbe vonni, hogy a 7 ép érme (vö. 4. kép II–III, V–VI, IX–XI) mellett az Érdy által megemlített 5 töredék (vö. 4. kép I, IV, VII–VIII, XII) mindegyike ne került volna be a múzeumba.] Hampels Bericht über die Münzen des Fundes (Alterthümer II. S. 488, Taf. III. 348) ist also nicht richtig, denn er verwechselte den Fund, wie dies Fettich bereits festgestellt hatte, mit dem Münzmaterial des Fundes von Benepuszt.”: HUSZÁR 1955. 102.

⁷² FETTICH 1937. I: 69–70: N° 1–12, II: Taf. XXXVII: N° 1–11.

⁷³ Huszár természetesen tisztában volt a benepusztai lelet érmeinek sorsával is: „Im Inventar des Museums wird das ganze vorstehend angeführte Münzmaterial unter einer einzigen Eintragsnummer mit Bezeichnung »12 Silbermünzen von Berengar« zusammengefasst (es fehlt also eine Münze). Im Funde dürften ursprünglich viel mehr Münzen vorhanden gewesen sein, denn nach Jankovich kamen aus dem Grabe 30–40 Silbermünzen zum Vorschein von welchem er auch vier Exemplare in Bildern veröffentlicht. Die Mitteilung Hampels bezüglich des Münzmaterials des Fundes beruht auf einem Irrtum, wie dies bereits vom Fettich festgestellt wurde. Hampel veröffentlicht nämlich auf Tafel III unter den Nummern 1–9 die Münzen des Fundes von Benepuszt [HAMPEL 1905, III: Taf. 342] die aber tatsächlich Stücke aus dem Funde von Vereb sind [HAMPEL 1905, III: Taf. 348]. Das Material der beiden Funde wurde anlässlich der Publikation auf irgendeine Weise vertauscht.”: HUSZÁR 1955. 67.

⁷⁴ Vö. HUSZÁR 1955. 66–67: N° IX. 18–28, Taf. XXIX: N° 18–24, 28, Taf. XXX: N° 25–27. Huszár minden példánynál idézte FETTICH 1937. közlési adatait is, ezekre helytakarékosság miatt itt egyenként nem utaltam.

⁷⁵ KOVÁCS 1989. 42–43: N° LXI. 202–213.

⁷⁶ KOVÁCS 2010. 143–144.

⁷⁷ JANKOWICH 1832–1834. 289.

⁷⁸ Jankowich 1. típus = HUSZÁR 1955. 66: és Taf. XXIX: N° 22, 23; KOVÁCS 1989. 43: és Taf. VIII: N° 205, Taf. IX: N° 206.

⁷⁹ Jankowich 2. típus = HUSZÁR 1955. 66: és Taf. XXIX: N° 18–20; KOVÁCS 1989. 43: és Taf. VIII: N° 202–204.

⁸⁰ Jankowich 3. típus = HUSZÁR 1955. 67: és Taf. XXX: N° 27; KOVÁCS 1989. 43: és Taf. IX: N° 211. Huszár szerint mintegy harmadnyi töredéken egyetlen átlukasztás látható, de ezzel átellenben a töredékes szélén akár a szemközti lyuk pereme is sejthető.

⁸¹ Jankowich 4. típus. Huszárnál nem szerepel.

⁸² Vö. HUSZÁR 1955. 67: és Taf. XXIX: N° 28; KOVÁCS 1989. 43: és Taf. IX: N° 212.

- b–c. Nem párosan átlós, hanem négyszeri átlukasztása miatt ugyancsak kizárható a síregyüttesből I. Berengár itáliai király (888–914) milánói denára (7. kép b),⁸³ továbbá egy átlósan háromszor átlukasztott példánya. Ezen a hiányos vereten jelenleg egy szélső és középső lyuk látható, de a lapos szélének hullámos törésvonalán a harmadik lyuk peremének maradványa még éppen felismerhető (7. kép c).⁸⁴
- d–e. Nem párosan átlós, átlukasztása miatt szintén kizárható I. Berengár császár (915–924) négyszer átlukasztott milánói denára, valamint egy eredetileg bizonyára szintén négyszer, de 1937 tájára felényivé vált töredékén már csak kétszer átlukasztott milánói denára (7. kép d–e). Időközben mindkettő elveszett.⁸⁵
- f. Amint fentebb megemlítettem (7. kép 6a), egy további hiányos példány akár a síregyüttes része is lehetett. Időközben elveszett.
- g. Amennyiben a benepusztai érmék dobozában őrzött két meghatározhatatlan apró töredék nem a felsorolt hiányos példányok valamelyikének nem azonosítható töredéke volt, akkor egy további önálló denár része is lehetett (7. kép g), bár e feltételezett példány hajdani átlukasztása természetesen nem állapítható meg.

A verebi (FE) sírlelet azonosítható denárai:

Érdy János szerint minden érme „*két helyütt van kilikasztva*”, ami a 12 példányt bemutató rajzai szerint a pereménél átlósan kétszer történt átlukasztást jelentett. Ezt az alábbiakban nem írtam ki újra és újra. Mind a 12 példány beletárolásra került a megtévesztő „*7 ezüst érme és töredékek*” módon, ltsz.: 21.1853.17., s jelenleg 7 érme van meg.

1. I. Nagy Szent Miklós pápa (858–867) & II. Német Lajos császár (850–876) római denára (8. kép 1).⁸⁶
 2. III. Szergiusz pápa (904–911) római denára (8. kép 2).⁸⁷
 - 3–4. X. János pápa (914–928) & I. Berengár császár (915–924) két római denára, a töredékes példány időközben megsemmisült (8. kép 3).⁸⁸
 5. II. (Kopasz) Károly francia király (840–877) chalon-sur-saône-i denára (8. kép 4).⁸⁹
 - 6–7. III. (Kövr/Vastag) Károly császár (881–887) két toulouse-i denára, a töredékes példány időközben megsemmisült (8. kép 5).⁹⁰
 - 8–11. I. Berengár itáliai király (888–915) négy milánói denára, a hátlapja közepén karoling templomábrázolással, két ép és két töredékessé vált példány, amelyből egy ép és egy töredék maradt (8. kép 6–7).⁹¹
 12. I. Berengár császár (915–924) paviai denára, a hátlapja közepén PA-PIA-CI felirattal (8. kép 8). Elveszett.⁹²
- Nem tartozott a lelethez egy, Fettich Nándor és Huszár Lajos által a síregyütteshez azonosított további példány:
- a. A sírleletben I. Berengár császár (915–924) paviai denára került elő (vö. 7. kép 12). Mivel ez időközben elkeveredhetett, Fettich és Huszár I. Berengár itáliai király (888–915) paviai denárával helyettesítette (8. kép a). Időközben elveszett.⁹³

A fenti állományrekonstrukciót követően is maradtak megoldatlan kérdések. Furcsa, hogy mindkét leletből elveszett I. Berengár császár egy-egy paviai denára, egymástól megkülönböztethető módon átlósan kétszer átlukasztva (2. kép 4, 4. kép X). Ezzel kapcsolatban érthetetlen, hogy miként gondolta a Réthy–Hampel páros a verebinek vélt példányt Provence-i Hugó itáliai király (926–931) ugyancsak paviai denárával helyettesíteni (5. kép 7), holott ilyen veret nem volt egyik leletben sem. Ráadásul eldönthetetlen, hogy honnan származott ez az utóbbi denár, hiszen ilyen veret jelenlegi tudomásom szerint, régészeti környezetből mindössze 2–3 db

⁸³ HUSZÁR 1955. 67: és Taf. XXIX: N° 24; KOVÁCS 1989. 43: és Taf. IX: N° 208.

⁸⁴ HUSZÁR 1955. 66: és Taf. XXIX: N° 21; KOVÁCS 1989. 43: és Taf. IX: N° 207.

⁸⁵ HUSZÁR 1955. 67: és Taf. XXX: N° 25–26; KOVÁCS 1989. 43: és Taf. IX: N° 209–210.

⁸⁶ ÉRDY 1858. 18: és VI. tábla II. = HUSZÁR 1955. 102: és Taf. XXIX: N° 494; KOVÁCS 1989. 74: és Taf. XVI: N° 417.

⁸⁷ ÉRDY 1858. 18: és VI. tábla V. = HUSZÁR 1955. 102: és Taf. XXIX: N° 495; KOVÁCS 1989. 74: és Taf. XXIX: N° 426.

⁸⁸ ÉRDY 1858. 20: és VI. tábla XI–XII. = HUSZÁR 1955. 102: N° 496 (az elveszett érme sorszáma nélküli említésével), Taf. XXIX: N° 496; KOVÁCS 1989. 74: N° 427–428, Taf. XXIX: N° 427. A megsemmisült töredékes példány esetleg a Fettich és Huszár által

⁸⁹ benepusztaiaként azonosított, de oda nem tartozó, 1937 óta ugyancsak elveszett töredék lehetett (vö. 7. kép a).

⁹⁰ ÉRDY 1858. 17: és VI. tábla I. = HUSZÁR 1955. 102: és Taf. XXXII: N° 497; KOVÁCS 1989. 74: és Taf. XXXII: N° 418.

⁹¹ ÉRDY 1858. 18: III–IV (Együgyű Károly [884–923] meghatározással), VI. tábla III–IV. = HUSZÁR 1955. 102: N° 498 (az elveszett

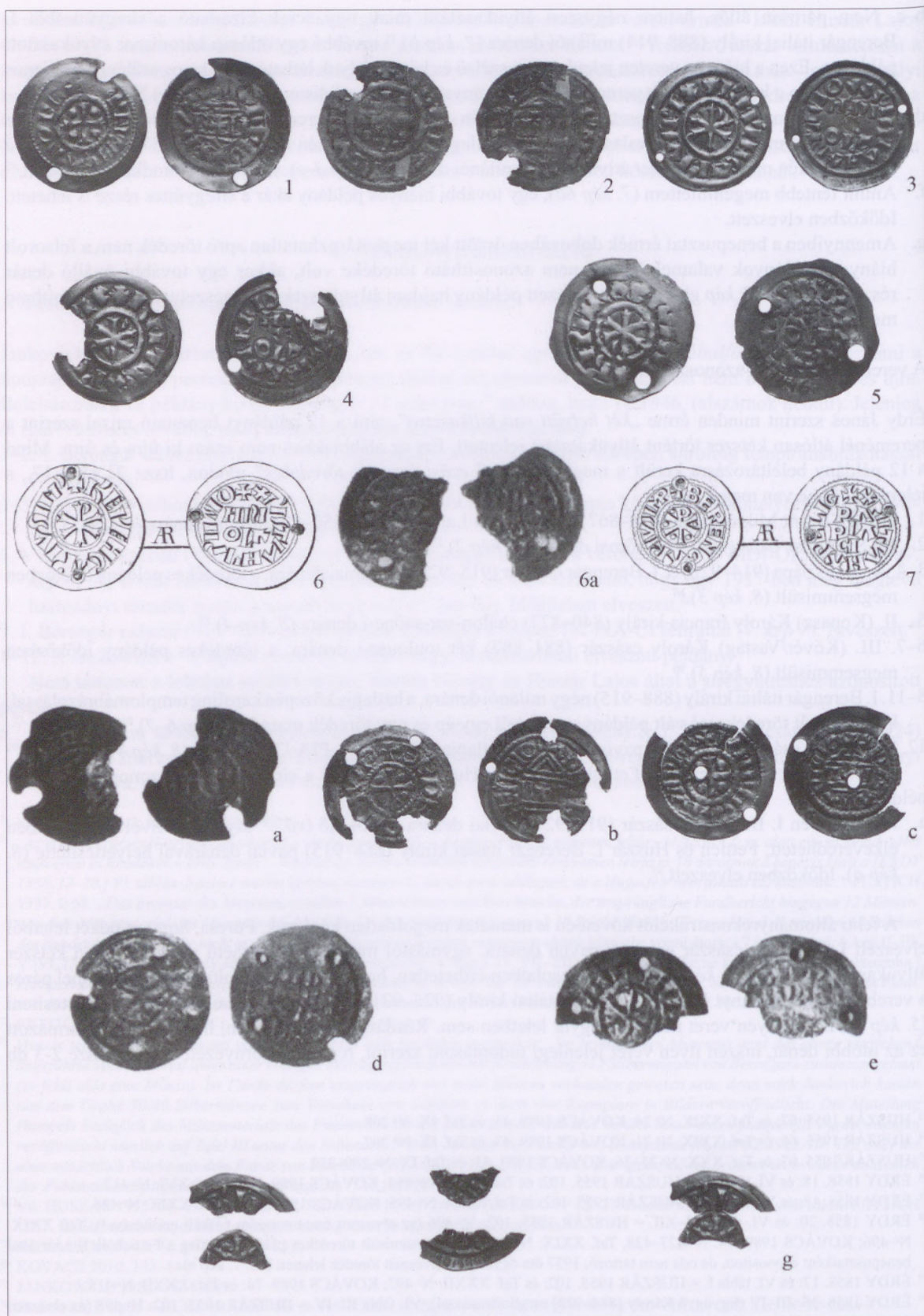
⁹² érme sorszáma nélküli említésével), Taf. XXXII: N° 498; KOVÁCS 1989. 74: N° 419–420, Taf. XXXII: N° 419.

⁹³ ÉRDY 1858. 20: és VI. tábla VI–IX = HUSZÁR 1955. 102: N° 500–501 (és egy további példány apró töredékei, valamint egy elveszett

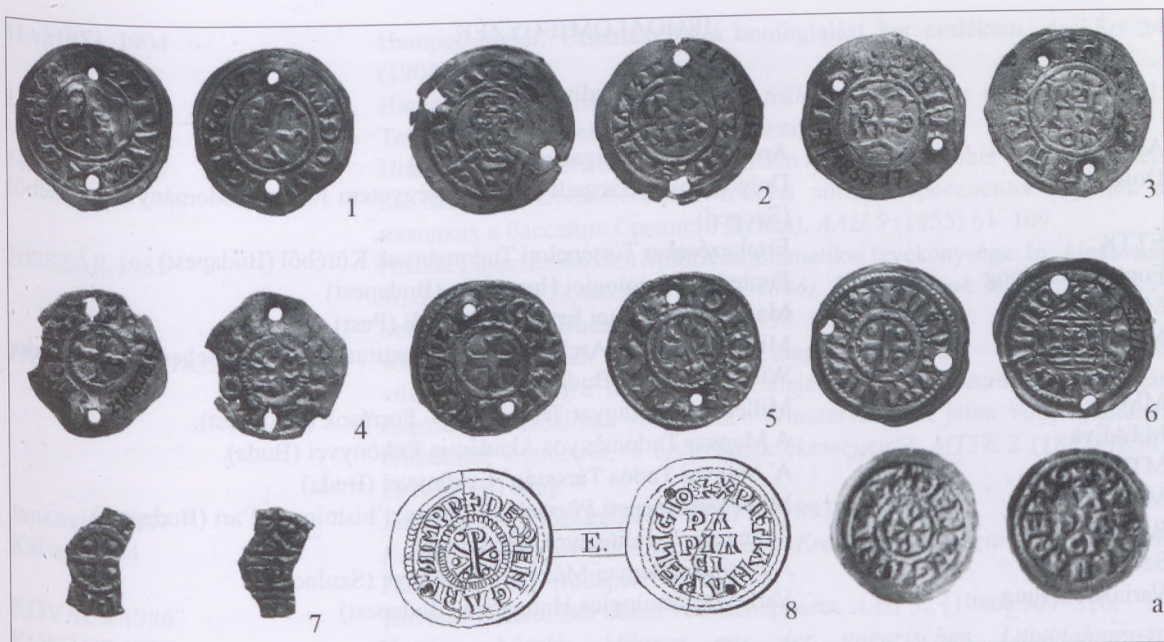
⁹⁴ negyedik példány sorszáma nélküli említésével), Taf. XXX: N° 500–501; KOVÁCS 1989. 74: N° és Taf. XXX: N° 422–423.

⁹⁵ ÉRDY 1858. 20: és VI. tábla X.

⁹⁶ HUSZÁR 1955. 102: és Taf. XXXI: N° 499; KOVÁCS 1989. 74: és Taf. XVI: N° 421.

7. kép. A benepusztai azonosított (1–7, továbbá 6a?) és kizárható (a–g) denárok. Részletes adataik a „4. Állományrekonstrukció” fejezetben

8. kép. A verebi azonosított (1–8) és kizárható (a) denárok. Részletes adataik a „4. Állományrekonstrukció” fejezetben

ismeretes, de mindegyikük 1896 után látott napvilágot.⁹⁴ Ez azonban még nem minden. Mivel az elveszett császári denárt Fettich Nándor sem találta meg, Huszár Lajos I. Berengár itáliai királyként kibocsátott paviai denárával pótolta.⁹⁵ Ennek az érmének is ismeretlen a származása, ugyanis a szakirodalomból ismert négy példány sohasem volt az MNM állományában,⁹⁶ tehát aligha lehetett volna őket a pótlásra felhasználni.

Kovács László
MTA BTK Régészeti Intézete
kovacs.laszlo@btk.mta.hu

⁹⁴ Kenézlő (SzSzB)-Fazekaszug I. temető 11. sír (1913): 2 példány: KOVÁCS 1989. 36: és Taf. VI: N° 135–136; míg a Bátorkeszi (Esztergom m.; Bátorove Kosihy/Vojnice/Bátorove Kesy, okr. Komárno, Nitriansky kraj, Slovakia)-Papajtó 5. sír (1957): 1 példány adata bizonytalan: uo. 17–18: 44. jegyzet. Korábban erre már rámutatott: LANGÓ 2007. 73–74; hasonlóan: LANGÓ 2005. 197: 151. jegyzet. Különösen a korai, 1846-tól kezdődő leltári bejegyzések pontatlanságát látva, nem tettem kísérletet arra, hogy az MNM É 1895 előtti állományában időközben azonosíthatatlanná vált, illetve elveszett I. Berengár, illetőleg Provence-i Hugó paviai denárára találjak, jóllehet Réthy csak ezek közül emelhetette ki a szükséges példányt.

⁹⁵ HUSZÁR 1955. 102: és Taf. XXXI: N° 499; KOVÁCS 1989. 74: és Taf. XXXI: N° 421.

⁹⁶ Kecel (BK)-Lehóczky-tanya (1912): HUSZÁR 1955. 81: és Taf. XXXI: N° 223; KOVÁCS 1989. 34: és Taf. V: N° 120. Kiskunfélegyháza (BK)-Radnóti utca (1970): KOVÁCS 1989. 40: és Taf. VII: N° 165. Rétközberencs (SzSzB)-Paromdomb 1. sír (1957): KOVÁCS 1989. 56: és Taf. XI: N° 282. Szekszárd (To)-Hidaspetre-dűlő (1901): HUSZÁR 1955. 96: és Taf. XXXI: N° 421.

IRODALOMJEGYZÉK

Rövidítések

ArchHung	Archaeologia Hungarica (Budapest)
Dolgozatok	Dolgozatok a Szegedi Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből (Szeged)
ÉTTK	Értekezések a Történelmi Tudományok Köréből (Budapest)
FontesArchHung	Fontes Archaeologici Hungariae (Budapest)
MAÉ 1854	Magyar Akadémiai Értesítő 1854-ről (Pest)
MittArchInst	Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (Budapest)
MMT-F	Millenniumi Magyar Történelem – Források (Budapest)
MTAÉvk	A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei (Buda)
MTTÉ	A' Magyar Tudós Társaság' Évkönyvei (Buda)
MűvtFüz	Művészettörténeti Füzetek – Cahiers d'histoire de l'art (Budapest)
RégTan	Régészeti Tanulmányok (Budapest)
SzolnokMMÉ	A Szolnok Megyei Múzeum Évkönyve (Szolnok)
VariaArchHung	Varia Archaeologica Hungarica (Budapest)

Irodalom

–a –a. 1883	–a –a. (Tergina Gyula): Alpári ásatások. <i>ArchÉrt</i> 3 (1883) 156–163.
BARTUCZ 1966	Bartucz Lajos: <i>A praehistorikus trepanáció és orvostörténeti vonatkozású sírleletek</i> . Palaeopathologia III. Budapest 1966.
BÓNA 1982–83	Bóna István: A XIX. század nagy avar leletei (Die grossen Awarenfunde des 19. Jahrhunderts). <i>SzolnokMMÉ</i> (1982-1983) 81–160.
DIENES 1968	Dienbes István: A magyar honfoglalás kora. In: <i>A magyar régészet regénye</i> . Szerk.: Szombathy Viktor. Budapest 1968. 135–194.
ERDÉLYI 1978	Erdélyi István: A verebi honfoglaláskori sírlelet egyes tárgyainak Donmenti analógiái (Analogie de vestiges sépulchraux près du Don avec ceux de Vereb de l'époque de la conquête Arpadienne). <i>Alba Regia</i> 16 (1978) 287–292.
ERDÉLYI 1978/79	Erdélyi, István: Neuer altungarischer (?) Grabfund aus Südrussland. <i>MittArchInst</i> 8–9 (1978–1979) 121–123, Taf. 69–70. [1980]
ERDÉLYI 2012	Erdélyi István: <i>Őstörténeti minilexikon</i> . Budapest 2012.
ÉRDY 1854	KIS GYÜLÉS, Oct. 30. 1854.: ÉRDY JÁNOS rt. a' verebi határban felásott pogány sírről értekezett, <i>MAÉ</i> 1854. 271.
ÉRDY 1858	Érdy János: A verebi pogány sír. <i>MTAÉvk</i> 9 (1858):1, 14–27.
Érdy 1893	Érdy János: In: SZINNYEI II (1893) 1413–1419.
FEHÉR–ÉRY–	
KRALOVÁNSZKY 1962	Fehér Géza–Éry Kinga–Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei (Grabfunde des Mitteldonaubeckens aus dem ungarischen Landnahme- und Früharpadenzeit. Fundkataster). <i>RégTan</i> 2 (1962)
FETTICH 1937	Fettich Nándor: A honfoglaló magyarság fémművészete (Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn). I–II (Textband–Tafelband). <i>ArchHung</i> 21 (1937)
GYÖRFFY 2002	<i>A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai</i> . Összeállította Györffy György. MMT-F. Budapest 2002.
HAMPEL 1896	Hampel József: <i>A honfoglalási kor hazai emlékei</i> . Különlenyomat „A honfoglalási kor történetének kútfoi” című millenniumi munkából. Budapest 1896.
HAMPEL 1900	Hampel József: A honfoglalási kor hazai emlékei. In: <i>A magyar honfoglalás kútfoi. A honfoglalás ezredéves emlékére a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából</i> . Szerk.: Pauler Gyula–Szilágyi Sándor. Budapest 1900. 507–830.

- HAMPEL 1904 Hampel József: Ornamentika a honfoglalási kor emlékein. *ArchÉrt* 24 (1904) 105–152.
- HAMPEL 1905 Hampel, Joseph: *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*. I–II: Textbände, III: Tafelband. Braunschweig 1905.
- HUSZÁR 1955 Huszár, Lajos: Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im Mittleren Donaubecken (Монеты эпохи переселения народов в находках в бассейне Среднего Дуная). *AAH* 5 (1955) 61–109.
- HUSZÁR 1985 Huszár Lajos: Jankovich Miklós numizmatikai tevékenysége. In: *Jankovich Miklós, a költő és mecénás (1772–1846). Tanulmányok*. Szerk.: Belitska-Scholtz Hedvig. Budapest 1985. 82–98. /MűvtFüz 17/
- JANKOWICH 1832–1834 wadassi Jankowich Miklós: Egy magyar hősnek, – hihetőleg Bene vitéznek, – ki még a ’tizedik század’ elején, Solt fejedelemmel, I. Berengár császárnak diadalmas védelmében Olaszországban jelen volt, újdonna felfedezett tetemeiről, ’s öltözetének ékességeiről. *MTTÉ* 2 (1832–1834) 281–296. [1835].
- Jankovich 1897 Jankovich Miklós. In: SZINNYEI V (1897) 380–386.
- Kalauz 1894 *Kalauz a Magyar Nemzeti Muzeum Erem és Régiségtárában*. Előszó: Hampel József. Budapest 1894⁹.
- KOVÁCS 1980 Kovács, László: Der Säbel von Benepuszt. *AAH* 32 (1980) 309–316.
- KOVÁCS 1989 Kovács, László: *Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*. FontesArchHung, Budapest 1989.
- KOVÁCS 1997 Kovács László: *A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Érméleti és régészeti tanulmányok a Kárpát-medence Szent István és II. Béla uralkodása közötti időszakának (1000–1141) érméiről* (Über die früharpadenzeitliche ungarische Münzprägung. Numismatische und archäologische Studien über die Münzen der Zwischenzeit der Regierung von Stephan I. der Heiligen bis zum Bela II. [1000–1141] im Karpatenbecken). Budapest 1997. /VariaArchHung 7/
- KOVÁCS 2010 Kovács László: Az első felismert honfoglalás kori temetkezés: a benepusztai sír. *Turán* 13 (2010. április–június):2, 137–144.
- KOVÁCS 2011 Kovács László: *A magyar kalandozások zsákmányáról*. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára, Budapest 2011.
- KRISTÓ 1980 Kristó Gyula: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Budapest 1980.
- KRISTÓ–MAKK 2001 Kristó Gyula–Makk Ferenc: *A kilencedik és a tizedik század története*. Magyar Századok, Budapest 2001.
- LANGÓ 2005 Langó, Péter: Archaeological research on the conquering Hungarians: A review. In: *Research on the Prehistory of the Hungarians: A Review*. Edited by Balázs Gusztáv Mende. *VariaArchHung* 18 (2005) 175–340.
- LANGÓ 2007 Langó Péter: *Amit elrejt a föld. A 10. századi magyarság anyagi kultúrájának régészeti kutatása a Kárpát-medencében*. Budapest 2007.
- LENHOSSÉK 1882 Lenhossék József: *A szeged-öthalmi ásatásokról, különösen az ott felfedezett ősmagyar, ó-római és kelta sírokban talált csontvázokról, továbbá egy ugyanott talált sphenocephál és katarrhin hyperchamaecephal koponyáról, végre egy Ó-Szőnyön kiásott mesterségesen eltorzított makrocephal koponyáról*. Az MTA III. Osztályának külön kiadványa. 1. Budapest 1882.
- Lenhossék 1900 Lenhossék József. In: SZINNYEI VII (1900) 1074–1086.
- MADER 1803 Mader, Joseph C.: *Kritische Beiträge zur Münzkunde des Mittelalters*. (Für die Abhandlungen der k. Böhm. Gesellschaft der Wissenschaften). [I] Prag 1803.
- A magyar ötvösmű-kiállítás 1884 *A magyar ötvösmű-kiállítás lajstroma*. Megnyitott 1884. év február hó 17-én. Budapest 1884.

- MESTERHÁZY 1996
MÓRA 1926
MORAVCSIK 1984
NAGY 1890
NAGY 1892
NAGY 1893
„Őseinket felhozád...” 1996
PULSZKY 1878
PULSZKY 1884
PULSZKY 1891
PULSZKY 1897
Pulszky 1906
Pulszky 1906a
REIZNER 1891
Reizner 1906
Réthy 1906
RÉVÉSZ 1996
RÉVÉSZ 2002
SZALAY 1884
SZERELMEY 1847
SZINNYEI
TERGINA 1883
Tergina 1914
H. TÓTH 1974
TÓTH 1994
Viczy 1914
- Mesterházy Károly: Vereb. In: „Őseinket felhozád...” 1996. 375–376.
Móra Ferenc: Lovassírok Kunágótán (Reitergräber aus der Landnahmezeit in Kunágota). *Dolgozatok* 2 (1926) 123–135.
Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai (Fontes byzantini historiae hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Árpád descendunt). Összegyűjtötte, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Moravcsik Gyula. Budapest 1984.
Nagy Géza: A magyar középkori fegyverzetéről (Második közlemény). *ArchÉrt* 10 (1890) 403–416.
Nagy Géza: A magyar pogánykor emlékei Fejérmegyében. *ArchÉrt* 12 (1892) 299–315.
Nagy Géza: A régi kunok temetkezése. *ArchÉrt* 13 (1893) 105–117.
„Őseinket felhozád...” *A honfoglaló magyarság*. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti Múzeum 1996. március 16–december 31. Révész László–Wolf Mária és M. Nepper Ibolya közreműködésével szerkesztette Fodor István. Budapest 1996.
Pulszky Ferenc: Néhány magyarországi és ősmagyar leletről. *MTAÉvk* 17 (1878) 57–66.
Pulszky Károly: Első terem: Őskori, egyiptomi, görög, etrusk, római és népvándorláskori tárgyak. 1–16. szekrény. In: *A magyar ötvösmű-kiállítás 1884*, 3–108 (Ősmagyar tárgyak: 96–108).
Pulszky Ferenc: A magyar pogány sírleletek. *ÉTTK* 14 (1891) 3–21.
Pulszky Ferenc: A magyar pogány sírleletek. In: *Magyarország archaeológiája*. II. Budapest 1897, 118–134.
Pulszky Ferenc. In: SZINNYEI XI (1906) 221–246.
Pulszky Károly. In: SZINNYEI XI (1906) 248–250.
Reizner János: Magyar pogánykori sírleletek (Szeged-királyhalmi és bojárhalmi lelet). *ArchÉrt* 11 (1891) 97–114.
Reizner János. In: SZINNYEI XI (1906) 743–747.
Réthy László. In: SZINNYEI XI (1906) 824–828.
Révész László: Ladánybene-Benepuszt (Bács-Kiskun m.). In: „Őseinket felhozád...” 1996. 338–340.
Révész László: A honfoglalás kori gyűjtemény. In: *A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei*. Szerk.: Pintér János. Budapest 2002. 100–121.
Szalay Imre: A kiállítás története. In: *A magyar ötvösmű-kiállítás*, I–IV.
Az arany csészék és edények. (Találtattak Torontál megyében Sz. Miklósnál). Bene fegyvereivel és ékszereivel együtt. (Kiáttak Bene pusztáján Kis-Kúnságban). – a 10-ik századból. In: *Magyar hajdan és jelen élethű rajzolatokban magyarázó szöveggel*. Döbrentey Gábor, Haeufler József, Horváth Mihály, Henszlmann Imre, Luczenbacher János, Toldy Ferencz, Hazucha Ferencz, s több hazai tudós’ és műbarát’ befolyásával, kiadja magyar és német nyelven Szerelmey Miklós. Pesten 1847. 4–5.
Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái*. I–XIV. Budapest 1891–1914.
lásd –a –a. 1883.
Tergina Gyula. In: SZINNYEI XIV (1914) 23–25.
H. Tóth Elvira: Honfoglaláskori sír Kiskunfélegyházán (Могила эпохи завоевания венгриями родины из Кишкунфеледьхаза – Ein landnahmezeitliches Grab in Kiskunfélegyháza). *ArchÉrt* 101 (1974) 112–126.
Tóth Sándor László: Zaltas. In: *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Főszerk.: Kristó Gyula, szerk.: Engel Pál–Makk Ferenc. Budapest 1994.
Viczy Mihály. In: SZINNYEI XIV (1914) 1914.

BENEPUSZTA UND VEREB.

DAS SCHICKSAL DER MÜNZEN DER ZWEI ERSTEN LANDNAHMEZEITLICHEN GRÄBER (1834, 1853)

Resümee

Vier Typen von 12 erhalten gebliebenen (von den ursprünglich 30-40?) Denaren des ersten identifizierten Grabes der ungarischen Landnahmezeit (das Grab von Benepusztá) aus dem 10. Jh. wurden von Miklós Jankovich 1835 (*Abb. 2*) sachkundig publiziert. Weitere 12 Exemplaren des zweiten landnahmenzeitlichen Grabes von Vereb wurden von János Érdy 1858 (*Abb. 4*) ebenfalls korrekt bestimmt und veröffentlicht. Für die Monographien von József Hampel (1896, 1900, 1905) wurden die Münzen von dem Numismatiker László Réthy neubestimmt, aber weder Réthy noch Hampel haben bedauerlicherweise erkannt, dass die Denare der zwei Fundkomplexe verwechselt wurden (*Abb. 3, 5*). Der Fehler wurde nur von Nándor Fettich gewahrt (*Abb. 6*); und er versuchte mit der Mitwirkung von dem Numismatiker Lajos Huszár die Richtigstellung vorzunehmen. Ihre Feststellungen (1937, 1955) wurden von allen nachkommenden Forschern der ungarischen Landnahmezeit bis heute akzeptiert. Der Verfasser der vorliegenden Studie konnte aber weitere Probleme dieser Rekonstruktion feststellen und eine neue Bestandrekonstruktion ausarbeiten (Abschnitt 4, *Abb. 7-8*).

(Fordította: Jörg Drauschke)

Még egyszer III. Béla állítólagos címeres denárjáról és brakteátáiról¹

Nochmals über Bélas III angeblichen Denar mit Wappenschild und seine angeblichen Brakteaten

Nemrégiben jelent meg a középkori magyar pénztörténet legújabb összefoglalása Gyöngyössy Márton tollából.² A színvonalas tartalmú és igényes kiállítású kötet címével Hóman Bálint kézikönyvét idézi.³ Okkal remélhető, hogy az 1325 előtti időszak kutatásában több szempontból is felváltja majd a nagynevű előd kiemelkedő jelentőségű, ám az elmúlt csaknem száz esztendő alatt némileg elavult összefoglalóját. A késő középkor vonatkozásában pedig alighanem hasonló szerepet tölt majd be, mint az aranyforint bevezetéséig tartó periódus vizsgálatában eddig Hóman műve.

Könyvében Gyöngyössy Márton azzal tisztelt meg, hogy megjegyzést fűzött a közelmúltban a Turul hasábjain közzé tett dolgozatomhoz.⁴ Ebben a munkámban azt próbáltam bebizonyítani, hogy az előlapján BELA REX körirattal övezett, kettőskeresztes címerpajzsot ábrázoló H. 69. sz. denárt – amelyet Hóman még III. Béla pénzéként azonosított – valójában IV. Béla király verette. Mivel a magyar királyok címerének ez a változata (a sávozott pajzsral ellentétben) egyetlen más emlékünknél sem adatolható a második honalapítóként tisztelt uralkodó trónra lépte előtt, ez egyben azt is jelenti, hogy véleményem szerint IV. Bélához köthető a kettőskeresztes címer első felvétele is.⁵ Gyöngyössy Márton azonban vitába szállt megállapításaimmal, és Hómannal egyetértve III. Béla korára helyezte a szóban forgó denár készítését. Mivel az új pénztörténeti monográfia szerzője nem csupán a hazai kutatás egyik meghatározó alakja, de nekem magamnak egykori tanárom is, akinek egyebek mellett azt is köszönhetem, hogy felhívta figyelmemet a címertan numizmatikai forrásainak fontosságára, észrevételeit egyfelől célszerű, másfelől illő is alaposan megfontolnom. Rövid dolgozatom célja tehát az, hogy Gyöngyössy Márton érveit mérlegre téve előbb ismét megvizsgáljam a H. 69. sz. denár keltezésének problémáját, majd részletesen is kitérjek az ezzel a típussal rendre azonos kincsleletekben előforduló H. 191., 192., 195., 199. és 200. sz. brakteáták korhoz kötésére. Mindeközben egyrészt igyekszem megvédeni saját korábbi álláspontomat, másrészt pedig újabb argumentumokkal igazolni abbéli véleményemet, hogy a kettőskeresztes címet hordozó pénzt IV. Béla vereteként kell azonosítanunk.

I. A H. 69. sz. denár keltezéséről

A korábbi szakirodalomban is vitatott keltezésű⁶ H. 69. sz. denárt Hóman négy szempontra hivatkozva utalta III. Béla monétái közé. Először is azt emelte ki, hogy a verőtővét szerinte a 13. század előtti időkre jellemző módon munkálták meg. Másodszor arra hívta fel a figyelmet, hogy a pénzverő munkások ellenőrzésére szolgáló, egyszerű pontokból és ékekből álló mellékjelek (szíglák) szintén csupán a 12. század végéig jellemzőek a magyarországi érmeiken. Harmadszor úgy vélte, hogy a BELA REX körirat III. Béla korára utal. Végül negyedszer amellett érvelt, hogy a kettőskeresztes denár leletkörülményei szintén a 12. század végi keltezést valószínűsítik.⁷

¹ A dolgozat a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával készült.

² GYÖNGYÖSSY 2012.

³ HÓMAN 1916.

⁴ KÖRMENDI 2011.

⁵ Mindezzel természetesen csupán a kettős keresztet ábrázoló címer, és nem a kettős kereszt mint uralkodói jelvény magyarországi megjelenését kívánom IV. Béla korához kötni. Hogy a kettős keresztet hatalmi szimbólumként már III. Béla is használta, azt éppen a korabeli pénzek segítségével tudjuk bizonyítani. A Bizáncban nevelkedett uralkodó H. 63., 64. és 65. sz. denárjainak tanúságtétele ezzel kapcsolatban még kétségre vonható, hiszen ezeken a kettős kereszt csupán abból adódik, hogy az érmezőben ábrázolt, ill. a körirat kezdetét jelző görög keresztet hosszanti szára egybeér. Perdöntő bizonyosságot szolgáltatnak azonban az ugyancsak III. Béla idejében vert H. 67. és 68. sz. denárok: az előbbinek mindkét oldalán jól kivehető az érmezőben pajzs nélkül (tehát nem címerszerűen) megjelenített kettős kereszt, az utóbbinak pedig a hátlapján szerepel ugyanez a szimbólum.

⁶ RUPP 1841–1846. I. V. és G. tab. 3–7.; RÉTHY 1886. 40.; RÉTHY 1891. 42.; CNH I. 263. sz.

⁷ HÓMAN 1916. 239., 253., 271.; HÓMAN 1921. 4.

Magam az elmúlt évtizedek numizmatikai és régészeti kutatásának eredményeire támaszkodva Hóman mind a négy érvét cáfolni próbáltam. A H. 69. sz. denár verőtövének vegyes (poncolt és vésett) technikájú kiképzése a szakirodalom szerint azt mutatja, hogy a vizsgált pénzt aligha verhették a 13. századnál korábban.⁸ Sziglák a H. 69. sz. denár ismert példányain nem is láthatóak, csak a kincsleletekben ezekkel rendre együtt szereplő, szintén vitatott keltezésű brakteátákon (lemezpénzeken), ráadásul Gedai István szerint ezeknek a kezdetleges mellékjeleknek a megléte a brakteáták esetében sem bizonyítja egyértelműen a 12. századi eredetet.⁹ A BELA REX körirat természetesen éppúgy utalhat IV., mint III. Bélára. Ami pedig a kettőskeresztes címerrel díszített pénz leletkörülményeit illeti, azok az elmúlt száz esztendőben napvilágra került éremkincsek részletes áttekintése alapján egyértelműen a 13. század közepére mutatnak.¹⁰ Abból a tényből, hogy a H. 69. sz. denár és az ezzel nagyjából egykorúnak tekinthető brakteáták az egész Árpád-kori leletanyagban a legsűrűbben előforduló pénztípusok között vannak, arra következtettem, hogy földbe rejtésüket valamilyen országos méretű katasztrófa indokolhatta. Ez a következtetésem összhangban áll a régészeti szakirodalom azon általánosan elfogadott megállapításával, amely a szóban forgó kincsleleteket az 1241/1242-i tatárjárás korához köti.¹¹ Mindennek alapján tehát a H. 69. sz. denárt IV. Béla korai pénzeként azonosítottam.¹²

Érvelésem nem bizonyult meggyőzőnek, hiszen Gyöngyössy Márton a vizsgált pénzt Hómanhoz hasonlóan ismét III. Béla korára keltezte, álláspontomhoz pedig a következő megjegyzést fűzte: „a verési technika (pontosabban a verőtő elkészítésének vegyes – vésett és poncolt – technikája) alapján készítési időként a 12/13. század fordulója tűnik reálisnak, illetve a leletadatok szerint a kettőskeresztes denár keltezése nagyban függ a lemezpénzek – jelenleg többszörösen is vitatott – keltezésétől. Általában is elmondhatjuk, hogy a tatárjárás idejére keltezett leletek záródása korántsem esik feltétlenül 1241/1242-re, itt nagyban rá vagyunk utalva a friesachi denárok kutatási eredményeire. Az pedig, hogy a H. 69. típusú denár feltűnően nagy számban került a földbe, inkább csak azt bizonyítja, hogy jó minőségű pénzről van szó, amelyet érdemes volt elrejtetni (ez egyébként a 12. században vert magyar pénzek többségéről nem mondható el).”¹³ Gyöngyössy Márton tehát alapján véve három érvre hivatkozva utasítja el azt a megállapítást, hogy a H. 69. denár IV. Béla pénze volt. Egyrészt mert úgy látja, hogy a verőtő készítménye a 12/13. század fordulójára mutat. Másrészt mert a környezetében előforduló brakteáták keltezése is kérdéses. Harmadrészt pedig azért, mert a tatárjárás-korinak mondott kincsleletek pontos keltezése nem minden esetben egyértelmű, és a kettőskeresztes denár földbe rejtését szerinte inkább annak magas nemesfémartalma indokolta, mintsem valamilyen külső támadás. A brakteáták problémájára dolgozatom második fejezetében részletesebben is kitérek. Vegyük tehát most görcső alá Gyöngyössy Márton többi argumentumát!

Mint azt fentebb már láttuk, a verőtő vizsgálata a H. 69. sz. denár keltezésével kapcsolatos viták egyik sarokpontja: már Hóman is hivatkozott rá. A szakirodalom régi – ám máig elfogadott – megállapítása szerint a 11. és 12. századi magyar pénzek verőtövéit poncolással munkálták meg, majd a 13. század elejétől a poncolás mellett megjelent a vésés is. Ettől kezdve a verőtöveken a vonalszerű elemeket többnyire vésték, a pontszerűeket viszont természetesen továbbra is poncolták (mivel erre a feladatra a ponttűk jobban megfelelnek a vésőnél). A verőtöveknek ez a vegyes (poncolt és vésett) technikájú megmunkálása az újkorig kimutatható.¹⁴ A H. 69. sz. denár előlapja vegyes kidolgozású, hátlapja viszont tisztán poncolásos technikával készült. Gyöngyössy Márton vélhetően azért is keltezi a szóban forgó pénzt verőtövének inkább a 12/13. század fordulójára, mert a poncolás nagyjából ekkoriban adta át a helyét a vegyes technikának, és mivel ez a folyamat nem mehetett végbe egyik pillanatról a másikra, egy ideig nyilván párhuzamosan volt jelen a hazai pénzkészítésben a kétféle megmunkálási módszer. A H. 69. sz. denárt azonban még ezzel a megokolással sem sorolhatjuk egyértelműen III. Béla pénzei közé, hiszen az előlapjának kidolgozásához használt vegyes technika a szakirodalom fentebb idézett – és könyve más helyén Gyöngyössy Márton által is átvett¹⁵ – megállapítása szerint csak III. Béla halála után, II. András uralkodásával kezdődően jelent meg a magyarországi pénzverésben. Ehhez persze rögtön hozzá kell tennünk: a 12. századi éremleletek tételes feldolgozása – amely egyelőre még várat magára – akár

⁸ KOVÁTS 1903. 2–4.; TÓTH 2008. 15.

⁹ GEDAI 1966. 39.

¹⁰ Hóman ezzel kapcsolatban még csak az egervári, a kiscigási, a nagykeréki és az újkígyósi leltre hivatkozhatott, ráadásul az ezekben szereplő külföldi vereteket tévesen a 12/13. század fordulójára keltezte (HÓMAN 1916. 253–254. – részletes kritikáját ld. GEDAI 1966. 34.; ill. jelen dolgozatomban a brakteáták keltezésével foglalkozó fejezetemben). Ma ezzel szemben összesen 21 olyan kincsleletet ismerünk, amelyben előfordul a H. 69. sz. denár (ezek tételes összesítését jelen dolgozatomban nem közlöm, hiszen ezt Tari László, Gedai István és Tóth Csaba eredményeire építve már korábban megírtam: KÖRMENDI 2011. 77.), záródásuk javarészt az 1230-as évek közepére esik.

¹¹ GEDAI 1966. 34–36.; TARI 1965. 86.; TÓTH 2007. 81–87.

¹² KÖRMENDI 2012. 75–79.

¹³ GYÖNGYÖSSY 2012. 21. (59. jegyz.)

¹⁴ KOVÁTS 1903. 2–4.; GEDAI 1966. 38.; TÓTH 2008. 165.

¹⁵ GYÖNGYÖSSY 2012. 26.

döntő módon is befolyásolhatja a korabeli pénzek készítési módjáról alkotott képünket. Ha azonban jelenlegi ismereteinkből indulunk ki, akkor a H. 69. sz. denárt nem köthetjük III. Béla korához, mert a Bizáncban nevelkedett uralkodó idejéből még nincsen adatunk olyan vésett verőtövekre, amilyent a vizsgált érem előlapjához használtak. Az viszont minden nehézség nélkül elképzelhető, hogy 13. század derekán a hátlap mintájának készítésekor valamiért ismét elővették az egyszer már meghaladott, de a korszakban kétségkívül ismert és a pontszerű részletek megformálására folyamatosan használt poncolást. Még ha számolunk is azzal az elvi lehetőséggel, hogy a vegyes technika esetleg már III. Béla idejében megjelent Magyarországon, ez is legfeljebb annyit jelentene, hogy a H. 69. sz. denár keletkezésének csupán a *terminus post quem*-jét helyezhetjük a 12/13. század fordulójára, azt azonban nem határozhatnánk meg kétségbevonhatatlan bizonyossággal, hogy ezt követően mikor készíthették a vizsgált veretet. A verőtő megmunkálásának vizsgálata tehát egyáltalán nem cáfolja a BELA REX köriratú, címeres pénz IV. Béla-kori keletkezésének lehetőségét.

Gyöngyössy Márton második érve a H. 69. sz. denárt tartalmazó leletek keletkezésének problémájával kapcsolatos: arra hívja fel a figyelmet, hogy az általában tatárjárás-korinak mondott éremkincsek záródása – vagyis az anyagukban szereplő legkésőbbi pénzek kibocsátási ideje – többnyire nem esik egybe az 1241/1242-i mongol támadással. A kincsleletek záróveretének keletzése és földbe rejtése között azonban más esetekben is gyakran tapasztalható több évnyi különbség.¹⁶ Kiváltképp érthető az ilyesmi a 13. század közepi hazai leletanyag esetében. A korabeli magyarországi vereteket ugyanis képtelenség éves pontossággal keltezni, így az éremkincsek záródását többnyire a bennük előforduló, egyértelműbben korhoz köthető külföldi monéták (leggyakrabban friesachi denárok) segítségével szokás megállapítani. A tatárjárás-kori kincsek többségének záróveretei II. Eberhard salzburgi érseknek (1200–1246) vagy Bernhard karintiai hercegnek (1202–1256) az 1230-as évek közepén kibocsátott pénzei.¹⁷ Ahhoz, hogy ezek a külföldi érme egyfelől eljussanak Magyarországra, másfelől itt a forgalomból kivonva félretegyék őket, nyilvánvalóan idő kellett. Ennek figyelembevételével tökéletesen érthető, hogy a valójában 1241-ben földbe került kincsekben miért csak néhány évvel korábbi külföldi pénzek fordulnak elő. Érdemes ezzel kapcsolatban utalni V. Székely György véleményére, amely szerint „a 13. század harmadik és negyedik évtizedéből származó éremleletek... elrejtésének magyarázatául az 1241/42. évi tatárjárás szolgál.”¹⁸ Továbbra is joggal feltételezzük tehát, hogy a régészeti kutatás által tatárjárás-korinak mondott éremkincseket (amelyek közel két tucatnyi lelőhelyen tartalmazták a H. 69. sz. denárt)¹⁹ nagyrészt valóban a mongol támadás idején ásták el.

Gyöngyössy Márton szerint a kettőskeresztes címerrel vésett pénz tömeges elrejtését elsősorban annak jó minősége magyarázza, nem pedig valamiféle válsághelyzet. Vitathatatlan tény, hogy a H. 69. sz. denár a 12–13. századi átlaghoz képest finomabb (Hóman mérései szerint nagyjából 767 ezrelékes, tehát durván negyedrészig égetett)²⁰ ezüstsől készült, így nagyon is alkalmas lehetett megtakarítási célokra. Ez viszont önmagában még csak arra nyújt magyarázatot, hogy az országglakók miért éppen ezt a pénztípust tették földre – arra viszont nem, hogy miért ásták el tömegesen a vagyonukat, és főleg miért nem keresték utólag tulajdonosaik az elrejtett kincseiket. Amennyiben az 1230-as évek közepén záródó (de valószínűleg évekkal később a földbe került) roppant kincshorizont keletkezését a régészettudomány mai állásának megfelelően a mongol támadással kapcsoljuk össze, akkor a kérdés könnyűszerrel megválaszolható. Az érmekelet tulajdonosaik valószínűleg az ellenség elől rejtették a földbe, és utóbb azért nem keresték, mert meghaltak vagy fogságba estek, és már nem tudtak visszatérni elásott vagyonukért. Ugyancsak valószínűnek tűnik tehát, hogy a H. 69. sz. denárt tartalmazó kincsek elásásának közvetlen oka igenis a tatárjárás lehetett.

Még ha mindennek ellenére feltételezzük is, hogy ezeket a kincseket már a mongol támadást megelőzően elrejtették, IV. Béla-kori keletzésük akkor is csaknem kétséget kizáróan igazolható. A H. 69. sz. denár lelőhelyein ugyanis szintén rendre előkerültek II. Eberhard salzburgi érseknek és Bernhard karintiai hercegnek az 1230-as évek közepén vert friesachi típusú pénzei. Ezeknek a kincseknek a földbe kerülését semmi esetre sem keltezhetjük az 1230-as évek második felénél korábbi időkre. A magyar pénzek közül pedig ekkoriban sokkal inkább IV. Béla első veretei foroghattak az ország népének kezén, mintsem III. Béla legjobb esetben is négy évtizeddel korábbi monétái. Mindez igen súlyos érv a H. 69. sz. denár IV. Béla-kori keletzése mellett. A kettőskeresztes címerrel vésett pénz ugyanis nem kevesebb mint 21 kincsleletben bukkan fel a tatárjárás korához kapcsolt régészeti anyagban, és ebből 18 alkalommal a mondott friesachi denárokkal együtt, vagyis egyértelműen az 1230-as évek közepénél nem korábban elásott leletek részeként. Összesen több mint 3000 példány került elő belőle, ezzel pedig az egész Árpád-korból az egyik legnagyobb mennyiségben ránk maradt

¹⁶ TÓTH 2007. 79.

¹⁷ V. SZÉKELY 1994. 118.

¹⁸ V. SZÉKELY 1994. 118.

¹⁹ GEDAI 1966. 34–36.; TARI 1965. 86.; TÓTH 2007. 81–87.

²⁰ HÓMAN 1916. 645.

hazai típus. Bizonyíthatóan 12. századi pénz viszont ugyanezen kincsleletek között mindössze háromban akad, ráadásul azokban is elenyészően kevés, összesen 27 példány.²¹

Ezt a látványos aránytalanságot persze még meg lehetne magyarázni azzal, hogy a H. 69. sz. denár jóval finomabb ezüsből készült, mint a 12. századi magyarországi veretek többsége, és mivel nemesfémtartalma miatt értékállóbb volt, a lakosság nyilván szívesebben tette félre. Csakhogy ez a magyarázat sem áll meg minden esetben. Hóman szerint ugyanis III. Béla pénzei közül a H. 62. és a 63. sz. denárt még finomabb anyagból verték: az előbbi átlagos ezüsttartalma 920, az utóbbié pedig 780 ezrelék.²² Amennyiben az állítólag szintén 12. század végi H. 69. sz. denár a 767 ezrelékes finomságának köszönhetően maradt fenn több mint 3000 példányban, akkor miért csak egyetlen példány került elő a hasonlóan jó minőségű H. 63. sz. pénzből, és miért csak két darab a még ezeknél is kiválóbb anyagból készített H. 63. sz. veretből?²³ Véleményem szerint azért, mert III. Béla tényleges veretei, ezek a fél évszázaddal korábbi pénzek a tatárjárás korában már alig néhány példányban fordultak elő az ország népének kezén – a H. 69. sz. denár pedig azért szerepel óriási mennyiségben korabeli leletanyagban, mert valójában IV. Béla korai pénzeként kell azonosítanunk, amelyből természetes módon jóval több példány volt forgalomban a mongol támadás idején. Ráadásul a H. 69. sz. denár – mint fentebb már láttuk – tömegében olyan leletegyüttesek részeként került elő, amelyeknek záródása az 1230-as évek közepére tehető. Miért nem szerepelnek akkor ezekben a kincsleletekben II. András szintén 800 ezrelék körüli finomságú anyagból készült H. 206., 207., 208. és 219. sz. denárjai is?²⁴ A válasz nyilván ugyanaz, mint az imént: II. András pénzeiből a tatárjárás idején már nagyságrendekkel kevesebb lehetett forgalomban, mint a valójában IV. Béla monétájaként azonosítható H. 69. sz. denárból. Mindennek a tetejébe a 13. század első évtizedeinek éremkincseiből meg éppenséggel a kettőskeresztes címerrel vert pénz hiányzik.²⁵ Ha H. 69. sz. denárt valóban III. Béla verette volna, akkor miért nem mutatható ki a leletanyagban a 12. század vége és a 13. század harmadik évtizede között is? Miért csak a 13. század második negyedében figyeltek volna fel magas ezüsttartalmára, és egyáltalán honnan szereztek volna az állítólag évtizedekkel korábbi fizetőeszközből több ezres mennyiséget az 1230-as években, ha egyszer a korabeli kincsleletek tanúsága szerint a 13. század elején még nem a H. 69. sz. denárban tartották pénzvagyonukat az ország lakói? Ezekre a kérdésekre véleményem szerint megint csak egyetlen válasz kínálkozik: hogy a H. 69. sz. denárt valójában IV. Béla pénzeként kell azonosítanunk. Ezért nem bukkan fel a 13. század eleji leletanyagban, és ezért van jelen óriási tömegben az 1235 utáni éremkincsekben, ahonnan a ténylegesen III. Béla és II. András korában vert monéták érthető módon hiányoznak.

Azon érvek közül, amelyek alapján Gyöngyössy Márton a H. 69. sz. denárt III. Béla korához kötötte, a verőtő megmunkálási technikájára vonatkozó megfigyelés nem zárja ki a későbbi keltezését, a leletkörülmények áttekintése pedig IV. Béla korára mutat. Alább látni fogjuk, hogy hasonló következtetés adódik a H. 69. sz. denár kísérőleleteiként szereplő brakteáták vizsgálatából is. A kettőskeresztes címerrel díszített pénzről 2011-ben közzé tett dolgozatom megjelenése óta azonban új szempontok is felmerültek a kutatásban, amelyek szintén a vizsgált veret IV. Béla-kori keltezését erősítik. Gyöngyössy Márton joggal mutatott rá könyve első fejezetében, hogy a segédtudományok – és azok közül is első helyen az epigráfia és a szfragisztika – eredményei nem egy esetben komoly adalékokkal szolgálhatnak középkori pénzeink vizsgálatához.²⁶ Kiváltképp igaz ez a megállapítás a H. 69. sz. denár esetében. Takács Imre legújabb kutatásai szerint ugyanis ennek a köriratát olyan gótikus majuszkulák alkotják, amelyek leginkább a 13. század közepének epigráfiai emlékeire jellemzőek, és az előlapon látható kettőskeresztes címer párhuzamai is csak IV. Béla uralkodásával kezdődően jelennek meg a királyi pecséteken.²⁷ A betűformákra vonatkozó megfigyelés különösen nagy jelentőségű, az ugyanis gyakorlatilag lehetetlen, hogy III. Béla idejében öt évtizeddel későbbi mintákat követő betűformákat használtak volna a körirathoz. A Bizáncban nevelkedett uralkodóhoz ráadásul a heraldikai kutatás – a most vizsgált, vitatott keltezésű pénzt leszámítva – egyetlen címeres emléket sem tud kötni. Az epigráfiai és a szfragisztikai párhuzamok tehát megint csak a H. 69. sz. denár IV. Béla-kori keltezése mellett szólnak.

²¹ GEDAI 1966. 34–36.; TARI 1965. 86.; SALTZER 1996.; TÓTH 2007. 81–87.

²² HÓMAN 1916. 645.

²³ Saltzer Ernő adatai szerint a kincsleletekben a H. 63. sz. denár egyetlen példánnyal szerepel (ez Korponáról került elő, egy II. András vereteivel záródó együttesben), a H. 62. sz. denár pedig elő sem fordul (SALTZER 1996. 20., 61.; vö. uo. 15.). Hóman az imént idézett metrológiai táblázatában viszont kettő, illetve egy példány méretadatait tüntette fel (HÓMAN 1916. 645.).

²⁴ HÓMAN 1916. 645.; SALTZER 1996. 15.

²⁵ GEDAI 1966. 36.; V. SZÉKELY 1994. 115–116.

²⁶ GYÖNGYÖSSY 2012. 9.

²⁷ TAKÁCS 2011. 85.; TAKÁCS 2012. 40–41.

II. A H. 191., 192., 195., 199. és 200. sz. brakteáták keltezéséről

Gyöngyössy Márton azt is kérdésesnek tekinti, hogy a H. 69. sz. denárral a tatárjárás-kori kincsleletekben többnyire együtt szereplő H. 191., 192., 195., 199. és 200. sz. brakteátákat IV. Béla korában készítették volna: „Már Hóman Bálint is meggyőzően bizonyította, hogy tipológiai okokból, valamint a kincsleletek összetétele alapján az egylapú veretként meghatározható magyar brakteátákat (egyoldali verettel ellátott lemezpénzeket) is III. Béla idején készítették. A 12. század második felében Európában számos helyen silány pénzeket vertek, a Német Birodalom területén előszeretettel brakteátákat. A korábbi kutatás a magyar lemezpénzek verésére a 13. századi pénzeinkre már nem jellemző szigtlák miatt nem tartható vagy legalábbis vitatható. Ráadásul okszerűnek tűnik az a fejtegetés is, hogy a lemezpénzek demonetizálva tovább maradhattak forgalomban (mivel így nem estek az évi kényszerbevéltás hatálya alá), mint a királyi denárok. Mindenesetre a végső szót csak a kincsleletek újbóli elemzése után lehet a brakteáta-kérdésben kimondani.”²⁸ Mivel ezeket a lemezpénzeket az utóbbi fél évszázad numizmatikai és pénztörténeti kutatása szinte egyöntetűen IV. Béla korához köti, célszerű ehelyütt áttekinteni a keltezésükkel kapcsolatban felmerült érveket – már csak azért is, mert a szóban forgó egyoldali veretek készítése idejének meghatározása természetesen befolyásolhatja a velük azonos leletekben felbukkanó H. 69. sz. denár keltezését is.

Hóman Bálint valóban III. Béla pénzeként azonosította az említett brakteátákat, mégpedig négy – részben a H. 69. sz. denár általa kínált keltezéséhez is segítségül hívott – érv alapján. Először is Kováts Ede eredményeire hivatkozva arra mutatott rá, hogy a brakteáták állítólag tisztán poncolt verőtövei inkább a 12. századra utalnak, mintsem a 13. század közepére. Másodszor azt emelte ki, hogy a lemezpénzeken látható szigtlák IV. Béla korában már nem voltak jellemzőek a hazai pénzverésben. Harmadszor arra hívta fel a figyelmet, hogy a Német-római Birodalomban is a 12. század volt a brakteáták kora. Végül negyedszer a magyarországi lemezpénzek leletkörülményeivel érvelt, mivel szerinte ezek a veretek kizárólag a 12/13. század fordulójának monétáival szerepelnek együtt a régészeti anyagban.²⁹ Ezt az álláspontot az 1960-as évek derekán Gedai István és Tari László részéről is súlyos és megalapozott kritika érte. Az alábbiakban Hóman argumentációjának egyes elemei szerint haladva bemutatom Gedai és Tari véleményét – és ahol szükséges, megkísérlem azt a saját gondolataimmal kiegészíteni.

Az első érveléssel kapcsolatban Gedai István joggal mutatott rá, hogy a brakteáták verőtövének megmunkálási módját illetően Hóman egyszerűen félremagyarázta Kováts Ede vonatkozó tanulmányát.³⁰ Ott ugyanis egyértelműen az áll, hogy a szóban forgó lemezpénzek többségének verőbélyege vésett technikával készült.³¹ Ha tüzetesebben is megvizsgáljuk a H. 69. sz. denár környezetében sűrűbben előforduló brakteáta-típusokat, csupán a H. 191. és 199. sz. lemezpénzek verőtöve tisztán poncolt, a többi viszont vegyes (poncolásos és vésett) kidolgozású.³² Mivel a vésett technika – ahogy arról dolgozatomban fentebb éppen Kováts és Gedai eredményei kapcsán már szót ejtettem – csupán II. András uralkodásától mutatható ki a magyarországi pénzverésben, a készítése módja a brakteáták többségénél nemhogy nem mutat III. Béla korára, de egyenesen cáfolni látszik a 12. századi keltezést.

Hóman második érve az, hogy a 13. századi pénzeinken szigtlák (legalábbis pontokból és ékekből összerótt, egyszerű mellékjelek formájában) nem szerepelnek. Gedai István megállapítása szerint ez a legsúlyosabb – ám önmagában véve nem perdöntő – argumentum a brakteáták korai keltezése mellett.³³ Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy a szigtlákat hordozó lemezpénzek verőtövét többnyire olyan (vésett) technikával alakították ki, amely a 12. században idehaza még alighanem ismeretlen volt a pénzverésben, akkor megint csak hasonló dilemmával szembesülünk, mint fentebb a H. 69. sz. denár kapcsán, amelynek két oldala eltérő korszakokra jellemző megmunkálást mutatott. Véleményem szerint a megoldás is hasonló lehet, mint a kettőskeresztes címerrel díszített denár esetében volt. Azt ugyanis igen nehezen lehetne elképzelni, hogy III. Béla uralkodása alatt a vizsgált brakteáták verőtövét olyan technikával dolgozták volna ki, amely egyébként majd csak II. András idején fog megjelenni Magyarországon. Sokkal könnyebben feltételezhető, hogy a 13. századi lemezpénzek verőtövére a korszakban már archaikusnak számító (de technikailag természetesen ekkor is megoldható) szigtlákat véstek. A pontokból és ékekből álló mellékjelek megléte a brakteátákon ennél fogva megint csak nem bizonyítja azok korai eredetét.

²⁸ GYÖNGYÖSSY 2012. 21.

²⁹ HÓMAN 1916. 238.

³⁰ GEDAI 1966. 38.

³¹ KOVÁTS 1903. 5.

³² A H. 195. sz. veretet Kováts csupán rajzról ismerte, így annak verőtövééről nem nyilatkozhatott, ám mind a Huszár-féle Münzkatalogban közölt fénykép, mind a pénz kézbevétele alapján egyértelmű, hogy ez a típus is vegyes technikával készült.

³³ GEDAI 1966. 39.

Hóman harmadik argumentuma szerint a lemezpénzek német párhuzamai a 12. századi keltezést erősítik. Ezzel kapcsolatban már Tari László felhívta a figyelmet arra, hogy a birodalmi területeken éppenséggel a 17. századig vertek brakteátákat.³⁴ Gedai István pedig azt emelte ki, hogy a 12. századi német lemezpénzek kivitelezése nem is hasonlít a hazaiakéra, ráadásul a magyarországihoz sok szempontból hasonló fejlődési pályát mutató csehországi pénzverésben tudhatólag a 13. századra tehető a brakteáták kora.³⁵ A külhoni tipológiai párhuzamok tehát Hóman álláspontjával ellentétben megint nem III. Béla korára kelteznek a vizsgált lemezpénzeket, hanem (a csehországi analógia figyelembevételével) sokkal inkább a 13. századra.

Hóman negyedik megfigyelése a leletkörülményekre vonatkozott. Kutatásai idején, a 20. század első éveiben a szaktudomány még csak négy olyan éremkincset ismert, amelyben a szóban forgó brakteáták is szerepeltek (az egervári, a kiscigáji, a nagykeréki és az újkígyósi leleteket), és Hóman úgy vélte, hogy ezek összetétele szintén a 12. századra, illetve a 13. század első éveire utal. Ez a megállapítása részben már a saját korának ismeretei alapján is megkérdőjelezhető lett volna, ma pedig összesen negyven kincslelet egybehangzó tanúságtétele alapján kétséget kizáró bizonyossággal cáfolható. A kortársaknak is szemet szúrhatott volna, hogy a kiscigáji és az egervári lelet értékelése során Hóman hibás adatokra támaszkodott. A kiscigáji kincssel kapcsolatban megint csak Gedai István hívta fel a figyelmet arra, hogy ez a lelet – Hóman állításával ellentétben – nem II. Henrik (1154–1189) angol király vereteit tartalmazza számos más hazai és külhoni monéta mellett, hanem III. Henrik (1216–1272) pénzeit.³⁶ Aligha keltezhetjük tehát a 12/13. század fordulójára. Az egervári kincsben pedig II. Frigyes osztrák herceg (1230–1246) denárja is előfordul,³⁷ ami önmagában véve is kizárja a 13. század eleji keltezést. Megjegyzendő az is, hogy a nagykeréki és az újkígyósi leletek záróveretei II. Eberhard salzburgi érsek (1200–1246) és Bernhard karintiai herceg (1202–1256) friesachi típusú denárjai.³⁸ Mivel a régészeti kutatásban jelenleg általánosan elterjedt nézet szerint Eberhard érsek és Bernard herceg ezen pénzei tipikusan jellemzők a 13. század második negyedének (más szóval a tatárjárás korának) hazai kincseire,³⁹ a nagykeréki és az újkígyósi éremgyűjtésről is bajosan jelenthetnénk ki, hogy összetételük egyértelműen a 12/13. század fordulójára mutatna. Láthatjuk: azon négy lelet közül, amelyekre Hóman a brakteáták III. Béla-kori keltezését alapozta, valójában egy sem támasztja alá az álláspontját. Érdeemes ezek után áttekintenünk mindazon kincsleleteket, amelyekben a jelenleg rendelkezésre álló adatok szerint a H. 191., 192., 195., 199. és 200. sz. lemezpénzek is előfordulnak.⁴⁰

	magyar brakteáták					egyéb magyar pénz			friesachi denár	egyéb külföldi	bizonytalan
	H. 191.	H. 192.	H. 195.	H. 199.	H. 200.	12. századi	13. századi	H. 69.			
Abony	—	—	2	—	—	—	—	27	22	1	—
Akasztó-Pusztaszentimre	—	—	16	—	—	—	—	1	247	—	—
Békéscsaba	X	X	—	—	X	—	—	—	X	—	—
Bp. – Rákosszentmihály	—	—	2	—	—	—	—	1	155	—	—
Csongrád–Faragó-tanya	21	13	—	83	97	—	—	—	5	—	—
Egervár	—	—	3	—	1	—	37	11	X	X	4
Eperjes	?	?	?	?	?	—	—	—	X	—	—

³⁴ TARI 1965. 88.

³⁵ GEDAI 1966. 38.

³⁶ GEDAI 1966. 34.

³⁷ GEDAI 1966. 34.

³⁸ GEDAI 1966. 35–36.

³⁹ V. SZÉKELY 1994. 118.; TÓTH 2007. 79.

⁴⁰ TARI 1965. 86.; Gedai 1966. 34–36.; SALTZER 1996.; TÓTH 2007. 81–87. – A táblázatban X jellel jelöltem, ha az adott kategóriába tartozó pénzek egy-egy leletben bizonyosan előfordultak, de pontos mennyiségüket a lelet szétszóródása vagy eltűnése miatt nem lehetett megállapítani. Kérdőjellel jelöltem, ha a leletközlésből csak az derül ki, hogy az adott helyen brakteátákat is találtak, de azt nem tudjuk, hogy ezek pontosan milyen típusokhoz tartoztak. A kézdivásárhelyi leletben ismeretlen mennyiségben, a pátroha–butorkadulói második leletben pedig négy példánnyal szereplő H. 198. sz., ill. a sűr–frigyespusztai leletben húsz példánnyal szereplő H. 203. sz. brakteáták 12. századi eredete Gedai István eredményeinek fényében megkérdőjelezhető (GEDAI 1966. 40.), így ezeket a bizonytalan keltezésű pénzek közé soroltam. Az Egervárott szintén négy, Sűr–Frigyespusztán pedig kettő példányban előkerült H. 279–280. sz. denárokról magam úgy vélem, hogy ezeket IV. Béla verethette (KÖRMENDI 2011. 79–82.), ám mivel ezen megállapításomra a kutatás még nem reagált, a torzítások elkerülése érdekében a táblázatban ezeket a pénzeket is a bizonytalan keltezésű monéták közé soroltam. A többi pénzzel kapcsolatban a Huszár-fél Münzkatalogban megadott keltezést vettem át.

Eszék	—	1	—	—	2	—	—	—	111	2	—
Esztergom–Kossuth u.	—	2	18	—	1	2	2	11	92	2	1
Esztergom–Kovácsi	—	12	3	—	—	—	—	3	11	—	—
Esztergom–Szentkirály	—	—	X	—	—	—	—	X	—	—	—
Felsőrécsény	1267	—	—	206	963	—	—	—	—	1	—
Hajdúszoboszló–Benedekvölgy	—	—	—	4	—	—	—	—	568	—	—
Kézdivásárhely	X	X	—	X	X	—	—	—	—	—	X
Kisgáj	1	211	—	—	2	—	—	1	374	25	—
Kishantospusztá–Nagylók	—	X	X	—	—	—	—	12	X	X	—
Kiskunmajsa	—	5	—	—	—	—	—	—	29	—	—
Ladánybene–Hornyák-domb	3	—	—	—	—	—	—	—	114	6	—
Máriafölde (1)	—	436	—	—	—	—	—	—	367	—	—
Máriafölde (2)	—	137	—	—	—	—	—	—	382	22	—
Medgyesháza–Bánkút	428	905	2	296	689	—	—	438	10	4	—
Nagyecsed–Bagolyvár	25	86	—	1	116	—	—	—	668	15	—
Nagyberki	—	83	5	—	—	—	—	34	30	—	—
Nagykátá	—	1	—	—	—	—	—	—	169	4	—
Nagykeréki	—	83	1	—	—	—	—	31	30	—	—
Nagyősz	X	X	X	X	X	—	—	X	107	3	—
Nagytarcsa	—	108	—	1	1022	—	—	3	3558	12	—
Nyáregyháza–Pusztapótharaszti (1)	73	74	—	412	200	—	—	—	977	19	1
Nyáregyháza–Pusztapótharaszti (2)	1	—	—	16	1	—	—	—	16	—	—
Örkénypuszta	—	—	—	6	—	—	—	—	51	—	—
Pátroha–Butorka-dűlő (1)	—	1083	—	3084	1108	5	—	2277	—	—	—
Pátroha–Butorka-dűlő (2)	1	—	36	—	—	24	—	1	—	—	—
Pécel	—	—	115	—	1	—	—	—	333	1	—
Súr–Frigyespuszta	—	50	30	—	—	—	18	80	X	—	22
Szabadhely	—	2	3	2	1	—	—	—	153	34	—
Szank	10	36	—	805	1	1	—	—	326	2	—
Tatabánya–Bánhida	?	?	?	?	?	—	—	—	X	—	—
Tyukod–Bagolyvár	—	X	X	X	X	—	—	—	384	11	—
Újkígyós	—	1	—	—	—	—	—	17	192	—	—
Újszász	—	1	—	—	1	—	—	66	X	—	—

A táblázatban szereplő negyven lelet közül az Esztergom–Szentkirályon előkerült kincs kizárólag a most vizsgált brakteátákat, illetve a H. 69. sz. denárt tartalmazza, a felsőrécsényi és a kézdivásárhelyi kincs pedig a szóban forgó lemezpénzek mellett csupán a szintén vitatott korú H. 198. sz. veretet. Ennek a három éremegyüttesnek az összetétele tehát nem segíthet meghatározni a H. 191., 192., 195., 199. és 200. sz. brakteáták földbe rejtésének idejét.

Összpontosítsunk a fennmaradó 37 leletre! Ezek között egy sem akad, amelyet hitelt érdemlően a 13. század második negyedénél korábbra lehetne keltezni. 12. századi magyar pénzek mindössze négy lelőhelyen kísérték a vizsgált brakteátákat: az Esztergom–Kossuth utcai, a szanki és a két pátrohai kincs esetében. Ezek közül az esztergomi leletben a 12. századi H. 100. sz. denár mellett IV. Béla kétségtelen azonosítású H. 310. és 339. sz. denárjai, valamint Ottokár (1261–1276) és Rudolf (1276–1281) osztrák hercegek pénzei is megjelentek, vagyis ezt az éremegyüttest nemhogy a 12. századra nem keltezhetjük, de még a 13. századnak is csak a vége felé áshatták el. A szanki lelet összetétele – a brakteáták mellett szereplő friesachi és kölni denárokkal⁴¹ – párhuzamai alapján leginkább a 13. század második negyedére mutat.⁴² A két pátrohai kincs

⁴¹ TÓTH 2007. 87.

⁴² V. SZÉKELY 1994. 118.; TÓTH 2007. 79.

eredeti összetétele rekonstruálhatatlan, Gedai István szerint bennük két különálló éremlelet anyaga keveredik.⁴³ A fentebb első pátróhai éremgyüttesként lajstromozott lelet a megtalálásáról szóló jelentés szerint friesachi denárokat és bécsi filléreket is tartalmazott, ám napjainkban mindkét pátróhai kincs anyagában kizárólag hazai veretek szerepelnek.⁴⁴ Mivel a magyarországi leletekben előforduló friesachi denárok többnyire a 13. század első feléből valók,⁴⁵ valószínűbbnek tűnik, hogy a pátróhai anyagból eltűnt friesachiak is ebből a korszakból származtak – bár ezzel a feltételezéssel kapcsolatban bizonyosságot szerezni természetesen már nincsen mód. Azt viszont kijelenthetjük, hogy a kutatás nem tud olyan kincsleletről, amelyben egyértelműen és kizárólag 12. századi érmek kíséretében bukkanna fel a H. 191., 192., 195., 199. és 200. sz. brakteáták akármelyike.

Annál egyértelműbb nyomok kötik a vizsgált lemezpénzeket 13. század második negyedéhez. A leletközlések tanúsága szerint a szóban forgó brakteátákat tartalmazó kincsek között összesen 35 olyan éremgyüttes akad, amelynek az anyagában friesachi denárok is szerepelnek. Öt alkalommal (a Csongrád–Faragó-tanyán, a Ladánybene–Hornyák-dombon, a Pécelen, a Tatabánya–Bánhidán és a Tyukod–Bagolyváron előkerült leletek esetében) nem sikerült kiderítenem, hogy ezek a friesachi pénzek pontosan milyen típusúak és korúak. A fennmaradó harminc éremkincs záróveretét viszont II. Eberhard salzburgi érsek vagy Bernhard karintiai herceg fentebb már többször emlegetett denárjai adják, ráadásul többnyire az 1230-as években vert típusok.⁴⁶ Ez pedig – akárcsak a H. 69. sz. pénz esetében – ezúttal is egyértelműen tanúsítja, hogy a H. 191., 192., 195., 199. és 200. sz. brakteáta tömegében a 13. század második negyedében került a földbe.

Ha mármost összegezzük a vitatott keltezésű brakteáták leletkörülményeiből adódó következtetéseket, meglehetősen egyhangú képet kapunk. Hóman állításával ellentétben egyetlen olyan leletünk sincsen, amely a 12/13. század fordulójára utaló környezetben tartalmazná a görcső alá vont lemezpénzeket, sőt azok – a kettőskeresztes címerrel díszített H. 69. sz. denárhoz hasonlóan – hiányoznak a 13. század elejére keltezett valamennyi kincsleletből. Ugyanakkor kereken harminc olyan leletet ismerünk, amelyet kései záródásuk miatt aligha rejthettek a földbe az 1230-as éveknél korábban.⁴⁷ Mindez megint csak a H. 191., 192., 195., 199. és 200. sz. brakteáták 13. századi keltezése mellett szól.

Végigtekintve mindazon argumentumok során, amelyek segítségével Hóman a vizsgált lemezpénzek III. Béla-kori eredetét igyekezett bizonyítani, a múlt század elejének jeles pénztörténetésével szögesen ellentétes eredményre jutunk. A verőtő vegyes (részben vésett) kialakítása a H. 192., 195. és 200. sz. brakteáták esetében jelenlegi ismereteink szerint kizárja a 12. századi keltezést. A szigtlák meglelte önmagában véve valóban archaikus vonásnak tűnik, ám ha ezek a mellékjelek olyan vereteken bukkannak fel, amelyek egyszersmind a II. András korától kimutatható vésett technika nyomát is mutatják (mint esetünkben az imént említett három lemezpénz), akkor a szigtlák kormeghatározó értéke erősen kérdésessé válik. A brakteáták külhoni párhuzamai főleg Gedai István eredményeinek fényében szintén inkább a 13. századra mutatnak. A leletkörülmények pedig önmagában is perdöntő erővel keltezik a vitatott lemezpénzek földbe kerülését a 13. század második negyedére. Nem véletlen, hogy a H. 191., 192., 195., 199. és 200. sz. lemezpénzeket a kutatás egybehangzóan a tatárjárás-kori kincsleletek jellegzetes alkotóelemeiként értékeli.⁴⁸

Hóman fenti érvei mellett Gyöngyössy Márton érvelésében Huszár Lajos azon észrevétele is fontos szerepet játszik, amely szerint a szóban forgó brakteáták (és a környezetükben szereplő külföldi monéták) a hazai forgalomban nem darabonként számított pénzermékként vettek részt, hanem demonetizált, mérlegelt ezüstként.⁴⁹ Huszár erre egyebek mellett abból következtetett, hogy a brakteátákat és a friesachi pénzeket tartalmazó hazai kincsleletekben magyar denárok (a H. 69. sz. veretet leszámítva) alig szerepelnek. Ha ez a felvetés csakugyan igaznak bizonyul, akkor nyilván azzal is számolnunk kell, hogy a vizsgált pénzek elkészítése és földbe kerülése között akár igen hosszú idő is eltelhetett. Huszár elgondolásával kapcsolatban azonban már Gedai István is komoly kételyeket fogalmazott meg. Először is arra hívta fel a figyelmet, hogy írásos forrásaink a 12. századi vereteknek csupán a darabszám szerint forgalmáról számolnak be. Ansbertus osztrák klerikus *Gesta imperatoris Friderici* c. munkája szerint ugyanis a Magyarországon 1189-ben áthaladó keresztesekeket a magyarok „a denárok vagy az ezüst beváltásánál súlyosan megsarcolták, hiszen

⁴³ GEDAI 1968. 37.

⁴⁴ TÓTH 2007. 86.

⁴⁵ V. SZÉKELY 1994. 118.

⁴⁶ GEDAI 1966. 34–36.; GEDAI 1970. 39.

⁴⁷ Érdemes ezzel kapcsolatban szó szerint is idézni a lemezpénzek leletkörülményeinek és keltezésének alapvető jelentőségű tanulmányt szentelő Gedai István véleményét: „Vizsgálatunk eredménye pedig arra mutat, hogy egyetlen lemezpénzt tartalmazó éremleletünk sem került földbe a XII. században, hanem az idegen pénzek – főleg a friesachi denárok – tanúsága szerint döntő többsége a tatárjárást közvetlenül megelőző időben, vagy némelyike az után, tehát III. Béla halálát követő évtizedek múltán. Igaz, hogy a friesachi pénzek között vannak olyanok, amelyeket a XII. században vertek, a leletgyüttesekben azonban ezek száma elenyészik a XIII. században vertek mellett, s a földbe kerülést természetesen az utolsó kibocsátó érmével keltezhetjük csak” (GEDAI 1966. 39.).

⁴⁸ V. SZÉKELY 1994. 118.; TÓTH 2007. 79.

⁴⁹ GYÖNGYÖSSY 2012. 21. – Huszár ezen feltételezését Gedai István közölte: GEDAI 1966. 38.

két kölni denárért ők a magukéiból csak ötöt, két friesachiért pedig négy magyar denárt adtak, és egy regensburgiért vagy kremsiért csak egy magyart, amely alig ért egy veronait.”⁵⁰ Arról ellenben semmilyen kútfőnk nem tudósít, hogy a korszakban idehaza bármilyen vert pénz mérlegelt ezüstként, demonetizálva is forgalomban lett volna. Ezt persze még megmagyarázhatnánk a 12. századi magyar történelem kirívóan rossz forrásadottságaival is, ám nem csupán ez az egy érv szól Huszár koncepciója ellen. Gedai ugyanis arra is rámutatott, hogy a vizsgált brakteáták mellett nemcsak a középkori Magyar Királyság egykori területén, de általában a külhoni lelőhelyeken sem szerepelnek denárok – ez pedig arra utal, hogy a furcsa jelenség magyarázata nem a hazai pénzforgalom valamilyen különleges vonásában rejlik.⁵¹ Magam ezeket az érveket egy saját észrevétellel is megpróbáltam kiegészíteni. Amennyiben ugyanis a szóban forgó lemezpénzek valóban III. Béla kora óta forgalomban lettek volna mérlegelt ezüstként, akkor a 13. század elejének kincsleleteiben is meg kellene jelenniük, márpedig – mint arról fentebb már szó esett – ez egyetlen esetben sem mutatható ki.⁵²

Abban természetesen magam is egyetértek Gyöngyössy Mártonnal, hogy a brakteáták keltezésével kapcsolatban sokkal tisztábban láthatnánk, ha az ezeket tartalmazó leletek összetételét még pontosabban ismernénk, és a bennük előforduló külföldi pénzeket (főleg a friesachi denárokat) még egyértelműbben tudnánk korhoz kötni. Hóman és Huszár érvei azonban a fentiek alapján semmiképp sem szolgáltatnak kellő alapot ahhoz, hogy a vizsgált vereteket a 12. századra keltezzük. III. Béla pénzeként csakis abban az esetben lehetne azonosítani őket, ha előbb meggyőző magyarázatot kapnánk arra a jelenségre, hogy ezek az állítólag 12. századi veretek miért nem bukkannak fel egyetlen alkalommal sem a 12/13. század fordulójának és a 13. század első negyedének leletanyagában – hiszen ez még akkor is nehezen lenne érthető, ha azzal számolnánk, hogy nem darabonként, hanem mérlegelt ezüstként forogtak. Hasonlóképpen azt is meg kellene indokolni, hogy miért szerepelnek viszont tömegesen ezek az állítólag jóval korábbi pénzek az 1230-as évek közepének friesachi denárjaival záródó – vagyis legalább négy évtizeddel III. Béla halála után elrejtett – kincsleletekben. Gedai István és V. Székely György eredményei nyomán tehát már jelenlegi ismereteink szerint is szinte bizonyosnak tűnik, hogy a H. 191., 192., 195., 199. és 200. sz. brakteáták készítésének korát a 13. század második negyedére kell tennünk: erre utalnak külhoni párhuzamaik, és különösen perdöntő súllyal tanúskodnak erről a leletkörülményeik is.

III. Összegzés

A H. 69. sz. denárt Gyöngyössy Márton azért azonosította III. Béla pénzeként, mert véleménye szerint a verőtő kialakításának technikája a 12/13. század fordulójára jellemző, illetve mert a vizsgált pénzt tartalmazó kincsleletek keltezése nem egyértelmű (ez utóbbival kapcsolatban joggal utalt a kettőskeresztes címerrel díszített denár környezetében számos alkalommal előforduló H. 191., 192., 195., 199. és 200. sz. brakteáták keltezésével kapcsolatos nehézségekre). A vizsgált pénz tömeges földbe rejtését pedig elsősorban annak magas nemesfémtartalmával magyarázta.

Rövid dolgozatomban valamennyi fenti érvet sorra vettem, és a szakirodalom – főképp Gedai István, V. Székely György és Tóth Csaba – széles körben elfogadott megállapításai, illetve kisebb részben a saját megfigyeléseim alapján igyekeztem mérlegelni azokat. Vizsgálódásaim alapján magam továbbra is egyetlen lehetséges következtetést látok: a H. 69. sz. denárt csakis IV. Béla pénzeként azonosíthatjuk. Kétségtelen tény, hogy mind a H. 69. sz. denáron, mind az ezzel egykorúnak tekinthető brakteáták némelyikén megfigyelhető a 13. század derekán már archaikusnak számító poncteknika, illetve hogy a lemezpénzek olyan szíglák szerepelnek, amelyek egyébként nem jellemzőek a 12. századot követően. Csakhogy mind a H. 69. sz. denáron, mind a brakteátákon kimutathatóak olyan részletek is, amelyek önmagukban véve is szinte egyértelműen kizárják a III. Béla-kori keltezt. Ilyen mindenekelőtt a címeres pénz előlapjához, illetve a H. 192., 195. és 200. sz. brakteátákhoz használt verőtövek csupán II. András korától adatolható vegyes (vésett és poncolt) technikájú megmunkálása, valamint a H. 69. sz. denár 13. század közepi mintákat követő – és III. Béla korára teljesen anakronisztikus – körirata. A H. 69. sz. pénz hátlapjához, illetve a H. 191. és 199. sz. brakteátákhoz használt verőtövek tisztán poncolásos kialakítását, valamint a szíglák meglétét a lemezpénzekben ennél fogva leginkább tudatos archaizálással, esetleg a 13. századi pénzverésben ismeretlen okból bekövetkezett technológiai egyszerűsödéssel magyarázhatjuk. Az ugyanis elvben még elképzelhető, hogy IV. Béla idejében tudatosan vagy kényszerből ismét visszatértek a néhány évtizeddel korábban jellemző, de technikailag nyilván később is kivitelezhető (és a poncolás esetében a vésés

⁵⁰ MGH SS rer. Germ. NS V. (1928) 26. (ed. Anton Chroust); magyar fordítása: III. Béla emlékezete 78.

⁵¹ GEDAI 1966. 38.

⁵² KÖRMENDI 2011. 78.

mellett bizonyíthatóan alkalmazott) megoldásokhoz. Azt viszont aligha feltételezhetjük, hogy III. Béla korában a verőtövek kialakítása során az amúgy évtizedekkel később megjelenő vésett technikát használták volna, és főleg hogy fél évszázaddal később elterjedő betűformákkal alakították volna ki a köriratot. Perdöntő érvet jelent, hogy a címeres denár és a környezetében szereplő brakteáták leletkörülményei kétséget kizáróan a 13. század második negyedére mutatnak. Mint láthattuk, ezek a pénzek szinte kizárólag olyan éremegyüttesek részeként kerültek elő, amelyeknek keltezhető záróveretei az 1230-as évek közepéről valók, és egyetlen olyan kincsben sem szerepelnek, amelyek földbe rejtését a kutatás a 12/13. század fordulójára vagy a 13. század első negyedére teszi. Mindennek fényében természetesen fenntartom korábbi véleményemet: a H. 69. sz. denárt a régészeti szakirodalom korábbi gyanújának⁵³ megfelelően IV. Béla pénzei közé kell sorolnunk, a rajta szereplő kettőskeresztes pajzsot pedig szintén a második honalapítónak is nevezett uralkodó címereként kell azonosítanunk.

Körmendi Tamás
ELTE BTK
Budapest

NOCHMALS ÜBER BÉLAS III ANGEBLICHEN DENAR MIT WAPPENSCHILD UND SEINE ANGEBLICHEN BRAKTEATEN

Resümee

Der Denar H69, der zu den in größten Menge erhaltenen Münzen der Árpádenzeit zählt, sollte nach der Meinung von Bálint Hóman (1885–1951), eines der bedeutendsten Spezialisten über die mittelalterliche Geldgeschichte Ungarns, als Denar von Béla III (1172–1196) identifiziert werden. Auf seiner Vorderseite wurde eine Doppelkreuz im Wappenschild geprägt, und wenn man die obgesagte Altersbestimmung nähme an, sollte dieser Denar als das erste ungarische Denkmal mit einer heraldischen Darstellung betrachtet werden. Dagegen versuchte der Verfasser der vorliegenden Arbeit, in einem früheren Vortrag mit zahlreichen archäologischen und geldgeschichtlichen Argumenten zu beweisen, daß der Denar H69 nicht von Béla III, sondern von Béla IV (1235–1272) geprägt würde. Márton Gyöngyössy bestreite neuerlich diese Erhebung, und identifizierte die genannte Münze wieder als der Denar von Béla III, aber blieb die eingehende Entkräftigung unserer Argumente schuldig. Im vorliegenden Vortrag haben wir uns zum Ziele gesetzt, den Standpunkt von Márton Gyöngyössy ausführlich zu widerlegen, und unsere früheren Argumente mit neueren zu ergänzen. Um dies zu erreichen, betrachten wir auch die Frage der Prägungszeit der Brakteaten H191, H192, H195, H199 und H200, die in dem archäologischen Befundmaterial regelmäßig zusammen mit dem Denar H69 kommen vor.

⁵³ TÓTH 2007. 79.

IRODALOMJEGYZÉK

- CNH
GEDAI 1966
GEDAI 1968
GEDAI 1970
GYÖNGYÖSSY 2012
III. Béla emlékezete
H
HÓMAN 1916
HÓMAN 1921
KOVÁTS 1903
KÖRMENDI 2011
MGH SS rer. Germ. NS
RÉTHY 1886
RÉTHY 1891
RUPP 1841–1846
SALTZER 1996
TAKÁCS 2011
TAKÁCS 2012
TARI 1965
TÓTH 2007
TÓTH 2008
V. SZÉKELY 1994
- Réthy László: *Corpus nummorum Hungariae*. I–II. Budapest 1899–1907.
Gedai István: Árpád-kori lemezpénzeink kormeghatározásához. *NK* 64–65 (1965–1966) 33–40.
Gedai István: Árpád-kori éremlelet Pátróhán. *NK* 66–67 (1967–1968) 37–41.
Gedai István: A nyáregyházi lelet éremanyaga. *NK* 68–69 (1969–1970) 25–42.
Gyöngyössy Márton: *Magyar pénztörténet 1000–1540*. Budapest 2012.
III. Béla emlékezete. Szerk., bev., jegyz. Kristó Gyula – Makk Ferenc – Marosi Ernő. Budapest 1981.
Huszár, Lajos: *Münzkatalog Ungarn. Von 1000 bis heute*. Budapest 1979.
Hóman Bálint: *Magyar pénztörténet 1000–1325*. Budapest 1916.
Hóman Bálint: A magyar czímer történetéhez. *Turul* 36 (1918–1921) 3–11.
Kováts Ede: Árpádházi királyaink pénzeinek technikájáról. *NK* 2 (1903) 1–5.
Körmendi Tamás: A magyar királyok kettőskeresztes címerének kialakulása. *Turul* 84 (2011) 73–83.
Monument Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series. Berolini–Hannoverae 1922–
Réthy László: Kiadatlan magyar érmek a Nemzeti Múzeumban. *ArchÉrt Ú.f.* 6. (1886) 36–40.
Réthy László: Kiadatlan Árpád- és vegyeskori magyar érmek. *ArchÉrt Ú.f.* 11 (1891) 41–45.
Rupp, Iacobus: *Numi Hungariae*. I–II. Budae 1841–1846.
Saltzer Ernő: *A történelmi Magyarország területén fellelt 156 Árpádházi éremkincslelet összefüggő áttekintése*. Budapest 1996.
Takács Imre: Címerek az Árpád-háziak pecsétjein. *Turul* 84 (2011) 84–91.
Takács Imre: *Az Árpád-házi királyok pecsétjei*. Budapest 2012. (*Corpus sigillorum Hungariae mediaevalis* 1.)
Tari László: Éremlelet Csongrád–Faragó-tanyán a XIII. századból. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1 (1964–1965) 83–92.
Tóth Csaba: A tatárjárás korának pénzekkel keltezett kincsleletei. In: *A tatárjárás*. Szerk. Garam Éva – Ritoók Ágnes. Budapest 2007. 79–90.
Tóth Csaba: Pénzverés és pénzügyigazgatás (1000–1387). In: *Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet*. Szerk. Kubinyi András – Laszlovszky József – Szabó Péter. Budapest 2008. 163–184.
V. Székely György: Megjegyzések a késő Árpád-kori éremleletek keltezéséhez. In: *Numizmatika és társtudományok 1*. Szerk. Nagy Ádám. Szeged 1994. 115–124.

Az utolsó magyar király koronázásának érmei (IV. Károly, 1916. december 30. Budapest)

Charles IV, the last Hungarian King's Coronation Medals

Amikor Gohl Ödön¹ 1917-ben a Numizmatikai Közlönyben megjelentette *A magyar királyok koronázási érmei* című munkáját, bizonyára nem gondolta, hogy az utolsó fejezet közel 100 év múltával is torzó marad. E fejezetben IV. Károly 1916-os koronázási érmeinek azt a 10 típusát adta közre, amelyekről a szerző az anyag lezárásakor tudomással bírt. Közleményét, a megjelenése óta ismerté vált érmekkel – a teljességre törekedve – azóta sem egészítette ki senki. Az 1916-os koronázás érmeiről több numizmatikai munkában olvashatunk, ám ezek csak részközlések voltak.

Jelen írásomban a Gohl által közölteket, valamint az általam talált és kézbe vett 40 éremtípust és változatait foglaltam egységes szerkezetbe. Adatgyűjtésem során elsődlegesen a közgyűjteményekben (HM. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Numizmatikai Gyűjtemény, Magyar Nemzeti Galéria Éremtár, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár, Budapesti Történeti Múzeum – Fővárosi Képtár, Kunsthistorisches Museum Münzkabinett) és magángyűjteményekben található darabok feldolgozására törekedtem. Ezt egészítették ki a numizmatikai irodalomban és különféle cégek árverési jegyzékeiben közöltek.

A numizmatikai fejezeteket megelőzi a koronázás történetének rövid közreadása, mert azt tapasztaltam, hogy a IV. Károly koronázásakor történtek relatív időbeli közelségük ellenére sem igazán ismertek a jelenkor emberei előtt.

Bevezetőm végére maradtak a köszönetnyilvánítások. Legelőször a Közlöny Szerkesztőinek, mert lehetővé tették, hogy munkám ugyan abban a periodikában jelenhessen meg, mint az eredeti közlés. Továbbá a közgyűjtemények kurátorainak, hogy elősegítették kutatásaimat, személy szerint Torbágyi Melindának (MNM), Tóth Csabának (MNM), Sallay Gergelynek (HTM), Makai Ágnesnek (HTM), Tokai Gábornak (MNG), Köblös Péternek (BTM) és Heinz Winternek (KHM).

Koronázás a budai Várban

Hatvannyolc évnyi uralkodás után 1916. november 21-én Bécsben meghalt I. Ferenc József császár és király. Utóda a 29 éves Károly Ferenc József főherceg lett, aki a korábbi trónörökös Ferenc Ferdinánd főherceg 1914-es szarajevói halála okán került ebbe a pozícióba. Az ifjú utód az I. világháború harmadik évében került egy anyagilag kimerülőben lévő, felbomlása felé haladó birodalom trónjára. Első döntései között szerepelt, hogy a császári trón elfoglalása után mielőbb magyar királlyá kívánta koronáztatni magát.²

A racionalitás is azt kívánta, hogy Károly magyar királlyá való koronázásának még a tárgyévben meg kell történnie, hogy az ország 1917-es költségvetését egy minden alkotmányos jogkörrel bíró uralkodó hagyhassa jóvá. A „nagy háború” miatt a koronázást kettősség jellemezte: egyrészt az esemény különleges volta miatt az elvárt pompát biztosítani kellett, ugyanakkor a háború miatt a takarékoskodás kényszere is működött. Ez utóbbi miatt a téli időjárásra, illetve a háborús viszonyokra hivatkozva a koronázási események csak a budai Vár területére szorítkoztak. Néhány, kevésbé fontosnak minősített eseményt – a koronázási zsetonok szórását (véltetően nemesfém zsetonokat nem kívántak a nép közé szórni, illetve kerülni akarták a begyűjtésükkel együtt járó erőszakos jeleneteket), a nemesi bandériumok és a hódoló nép, iparos céhek felvonulását – töröltek a programból. December elsején megalakult a Koronázási Ünnepegy Rendező Bizottság,³ amely feladatul kapta,

¹ Gohl Ödön (1859–1927.) Középiskolai tanári, majd 1895-től 1925-ig a MNM munkatársa (ig. őr, osztályigazgató, Éremtár vezető). A Numizmatikai Közlöny szerkesztője 1902–1926., a Numizmatikai Társulatnak elnöke 1921–1927. Számos numizmatikai alapmunka szerzője.

² IV. Károly levele, MOL Miniszterelnökségi Levéltár, K26 1916-I-3882 (3902.) (1054.cs.)

³ A bizottság elnöke Jekelfalussy Zoltán cs. és kir. kamarás, miniszteri tanácsos volt. A bizottság 4 albizottságra oszlott: forgalmi-, rendészeti-, tribünjegyeket kiosztó-, művészeti és műszaki albizottságra.

hogy a december 30-án megtartani kívánt koronázáshoz mindent előkészítsen és előteremtson. A helyszínek kialakítását gróf Bánffy Miklós irányította, aki négy ifjú művészt vett maga mellé ezek megtervezésére és a kivitelezés levezénylésére. A négy művész munkaterületei a következők voltak: Kismarty-Lechner Jenő – koronázó templom dekoráció, Pogány Mór – az eskü helyszíne, Györgyi Dénes és Kós Károly – koronázó domb, utcai dekoráció és tribünök, díszruhák.

Az ünnepségekre a királyi család december 27-én érkezett meg Budapestre. Az azt megelőző hivatalos protokoll-események után a koronázásra egy borongós téli napon, december 30-án került sor. A koronázási ünnepségek nyitó- és záróeseménye az országgyűlés két házának koronázó együttes ülése volt, jelezve az országgyűlés fontosságát a koronázás törvényessége és alkotmányossága kapcsán.

Koronázási szertartás, intronizáció – Nagyboldogasszony (Mátyás) templom

A budavári palotából Károly és családja nyolcvanas hintón 3/49-kor indult el a koronázásra. A koronázó templom a dekorálás eredményeként olyan volt, mint egy vörös bársonnyal bélelt ékszerdoboz. Amikor Károly és Zita bevonultak, a magyar koronázások történetében először és utoljára, a magyar Himnusz hangzott fel. A koronázási szertartás csúcspontjaként a tábornoki atillába öltözött Károly fejére Csernoch János esztergomi hercegprímás és Tisza István miniszterelnök, nádor- helyettes helyezte fel a Szent Koronát.

1. kép. IV. Károly megkoronázása: Schwormstädt Félix festményének részlete, a Koronázási Album műmelléklete, a szerző gyűjteményéből

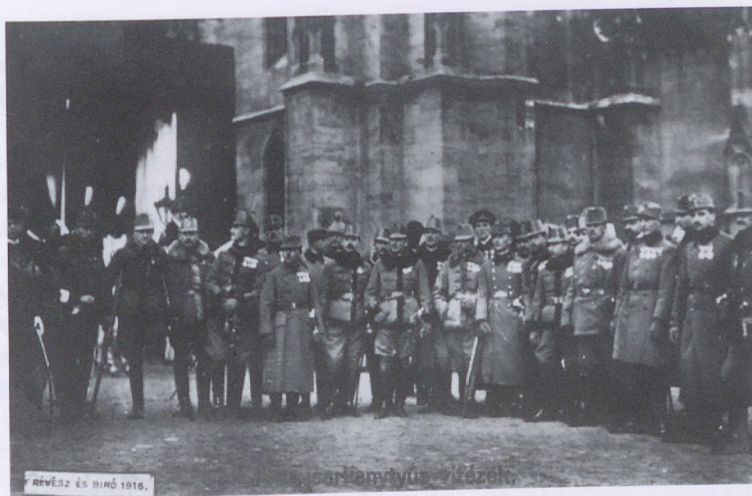
A jogar és az országalma átvétele után Károlyt koronázási ornátusban az evangéliumi oldalon felállított trónushoz vezették és megtörtént az intronizáció. Majd a templom közepéről Tisza rekedt hangján háromszor harsant fel „Éljen a király!”. A kint álló honvédszázad üdvlövései után megdörrentek a Gellért-hegyi ágyúk és megszólalt Budapest összes harangja. A fehérbe öltözött Zita királyné fejére a házi koronát a veszprémi püspök helyezte fel, míg vállához a Szent Koronát a hercegprímás és a nádor-helyettes érintette hozzá. A mise végeztével a királyné visszatért a várpalotába, míg IV. Károlyra az aransarkantyús lovagok avatása várt.

Aransarkantyús lovagok avatása – Nagyboldogasszony (Mátyás) templom

A szokásoktól eltérően az aransarkantyús lovagok (equites aurati) avatására a koronázó templomban⁴ került sor. A szervezők a jelölteket a háborús hősök közül választották ki. Avatásukról így írt Bánffy Miklós⁵: „Vagy

⁴ III. Ferdinánd 1625-ös soproni koronázásakor erre már volt példa.

⁵ Vö. BÁNFFY Miklós: *Emlékeimből*. Erdélyi Szépművészeti Céh, Kolozsvár 1932. 27.

2. kép. Aransarkantyús vitézek: képeslap, Révész és Bíró felvétele, a szerző gyűjteményéből

ötvenen lehettek”.⁶ *Csupa frontharcos tisztt. Csukaszürke egyenruhák. Kopottak. Foldozottak. ... Az élükön mankósak, falábasok. Sántítva, kopogva, nehéz légzéssel. ... Sorban álltak és vártak. Nem néztek se jobbra, se balra, akárha roham előtt várták volna a parancsot ...* „ Őket ütötte lovaggá a király Szent István kardjának hármasként.

A képen a frissen avatott aransarkantyús lovagok egy része látható a koronázó templom főbejárata mellett. Az esemény emlékére később minden aransarkantyús lovag egy szalagon nyakban viselhető, zománcos, kitüntető jelvényt⁷ kapott.

Koronázási eskü – Szentháromság tér

A koronázási eskü tervezett színhelye a Főherceg Albrecht útról⁸ a Halászbástyához felvezető lépcsősor volt, ami sok ember számára nyújtott volna látványos részvételi lehetőséget. A merénylettől tartó Boda rendőrfőkapitány kérésére került át a helyszín a koronázó templom előtti Szentháromság térre. Ide, a barokk Szentháromság szobor köré építettek fel egy balusztrádos köemelvényt⁹ a koronázási eskü letételéhez.

3. kép. Koronázási eskü: Révész és Bíró felvétele, Koronázási Album 73. oldal, a szerző gyűjteményéből

⁶ Végül 47 tisztet ütöttek aransarkantyús lovaggá, ketten elkéstek a szertartásról, egy jelölt pedig kórházban feküdt.

⁷ A kitüntetőjelvény alapítása 1918 áprilisában történt, lásd MAKAI Ágnes–HÉRI Vera: *Kitüntetések*, Zrínyi Kiadó, Budapest 1990. No.322 vagy BODROGI Péter–MOLNÁR József–ZEIDLER Sándor: *Nagy magyar kitüntetéskönyv*, Rubicon-Ház Bt., Budapest 2005. No.330

⁸ Ma Hunyadi János út

⁹ A szoborcsoport II. világháborús sérüléseinek restaurálásakor, 1953-ban, a Pogány-féle hozzáépítést elbontották

A király, az ország zászlósuraitól és főpapjaitól körülvéve, jobb kezét esküre emelve, baljában az eskükeresztet markolva mondta el az eskü szövegét. A király számára beépítettek az emelvény keleti oldalán, az eskületétel helyére egy gránittömböt, hogy ezen állva kiemelkedjék környezetéből.

Kardvágások a koronázási dombon – Szent György-tér

A koronázási dombhoz a mintát az 1867-es adta, de a tetejét meg kellett nagyobbítani, hogy a Ferenc Józsefnél kevésbé jó lovas IV. Károly is biztonságosan végre tudja hajtani a kardvágásokat. A koronázási domb földanyagának tetejére, de attól elkülönítve terítették el azt a földet, amelyet a törvényhatóságok küldtek be az ország különböző tájairól. A domb tetején lévő terasz és az arra felvezető utak balusztráddal voltak ellátva.

4. kép. Koronázási kardvágás–Nyugat: Fabinyi Lily felvétele, Koronázási Album 116. oldal, a szerző gyűjteményéből

Erre lovagolt fel a „négyvágás”¹⁰ megtételére a király, akinek a lovas fordulatok végrehajtásában egy udvari lovász segített.

A koronázási díszebéd a királyi palotában

A koronázás utolsó aktusa a díszebéd. Ez egy jelképes lakoma volt, mert az asztalnál helyet foglalók közül senki sem fogyasztott el egyetlen falatot se. Csak a királyi párnak, a nemzetet képviselő esztergomi hercegprímásnak, kalocsai érseknek, nádor-helyettesnek, valamint a pápai nunciusnak terítettek. Minden szigorú rend szerint zajlott le: a be- és kivonulás, kézmosás, nyitó- és záróimádság, valamint a díszes fogások, a magyar föld „adományainak” körmenetszerű föl- és lehordása. Mindössze két korty tokaji bor fogyott, egyik kortyot a király itta a hazáért, a másikat a hercegprímás a királyért.

Az ünnepségek befejeződése után a királyi család gyorsan távozott, este 6-kor különvonattal elutaztak Budapestről. Igen sokan zokon vették, hogy a király nem töltött el néhány napot az öt ünneplő és benne bízó magyarság körében, megerősítve és elmélyítve a nép és frissen megkoronázott uralkodója között kialakulóban lévő jó kapcsolatot. Herczeg Ferenc visszaemlékezésében¹¹ leírta, egy beszélgetésük során a király utólag belátta, ez valóban hiba volt.

¹⁰ A kardvágások a négy égtáj felé történtek: kelet, nyugat, dél, észak sorrendben.

¹¹ Vö. HERCZEG Ferenc *emlékezései*: Hűvösvölgy, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1993. 59.

IV. Károly koronázási érmeiről

Az érmek időbeni megjelenése

A koronázások időpontjáról általában hónapokkal az esemény megtörténte előtt megszületik a döntés, hogy a protokoll előkészítéséhez, a szertartások és azok helyszíneinek kialakításához kellő idő álljon rendelkezésre. Az érmek viszonylatában ez úgy néz ki, hogy a nép közé szórni kívánt zsetonoknak, valamint a koronázást követő eseményeken – lakomán, fogadáson – az arra érdemeseknek átadni kívánt különféle anyagú ajándékérmeknek mindenképpen el kellett készülniük. IV. Károly koronázásának előkészítésekor, amire legfeljebb 4 hét állt rendelkezésre, az érmek nem kaptak elsőbbséget. A koronázási zsetonok szórását eleve törölték az események közül, a misén felajánlaskor a királyi pár egy-egy *arany pénzt* adott az oltárra. A hivatalos, állami emlékérme elkészítését sem tervezték december 30-ig. Emiatt a résztvevőknek és a széles közönségnek szánt érmek szinte teljes egészükben 1917-ben kerültek kibocsátásra. Mindössze két éremről gondolom úgy, hogy kellő időben, azaz december 30. előtt, elkészültek. Mindkettő a nürnbergi Lauer verde terméke: 7. és 8. sorszámúak.

Az első (7. sz.) eredendően a császári trónra lépés (Regierungsantritt, 1917. november 22.) alkalmából készült, amelynek verőtövébe utólag bevésték a koronázás időpontját. Véleményemet az érem két sajátosságára alapozom:

- Károly paroliján a trónra lépés időpontjában viselt vezérezredesi rangfokozatának három csillaga látható. December 2. után a hadsereg főparancsnokként tábornagy lett, a többi koronázási érmen már ezzel a rangfokozattal ábrázolták.
 - a koronázás időpontja többszöri módosítás után lett december 30. az erre utaló feliratot utólag oda vészték be a verőtöbe, ahol erre elég hely kínálkozott.
- A második (8. sz.) érem tervezése és kivitelezése az előbb említett érem kiegészítésének időpontjában történhetett. Ezen is együtt van jelen a trónra lépés és a koronázás időpontja, de itt a feliratok az éremkép tervezett részei.

A Beck Ö. Fülöp tervezte hivatalos koronázási érmek

Gohl a IV. Károlyról írt fejezet 8. és 9. sorszámai alatt két, hivatalos megbízásra készülő, IV. Károlyt és Zitát ábrázoló, a mintázás fázisában lévő koronázási emlékéremről adott előzetes leírást. Hozzá teszi, vélhetően érem és zseton méretekben kerülnek kiverésre. Nos ez a hivatalos, állami kibocsátású koronázási emlékérem nem készült el, a politikai akarat hiánya és a megbízott művész makacssága miatt.

A IV. Károly és Zita megkoronázásának emléket állítani kívánó állami érmek elkészítésével Beck Ö. Fülöpöt bízták meg. A hivatalos felkérésre elkészült két éremterve történetéről a művész visszaemlékezéseiben¹² olvashatunk.

Tanácsadói javaslatára Tisza István miniszterelnök úgy döntött, hogy a hivatalos érmeiket Beck Ö. készítse el. A felkérő levelet Balogh Jenő igazságügy-miniszter írta alá, mint a megrendelő képviselője. A művész kötötte magát ahhoz, hogy a fényképek alapján elkészített mintáit legalább egyetlen ülésen ellenőrizhesse. (E kívánságához vélhetően Warou adta a mintát, akinek III. Károly – magyar királlyá koronázásakor – ült.¹³) A valóságban sok minden másképp alakult, mint ahogy Beck Ö. eltervezte. A megrendelő által is jóváhagyott grafikai tervek a koronázásig elkészültek, bár már ekkor döccent a gépezet. A Beck Ö. által IV. Károly érem hátlapjául kitalált, a király feje felett koronát tartó lebegő angyalos tervéből a bizottság tagjai tréfát csináltak. Ugyan is az urak kitalálták, és ötletükön remekül szórakoztak, hogy az egyik angyal Tisza a másik Csernoch. Ezek után a botrány árnyékát is kerülni kívánó művész változtatott, az új hátlapra a kardvágás került, míg a lebegő angyalos a Zita érem hátlapja lett. A mintázáshoz alapot szolgáltató profil-fényképezésekre az általa megbízott fényképész is abban a tülekedős félórában kapott lehetőséget, amikor a koronázás után a királyi család a fényképészek rendelkezésére állt. A művész ezt is sérelmezte, de a folytatás még inkább kedve ellen volt: heteken át hiába várt az ellenőrző ülésre, ami végül soha nem jött létre. A király bizalmát elvesztő Tisza és kormánya az 1917-es év közepén megbukott. A bizalmi vákuumba került kormány lemondásával elveszett az érmek kiverésének végső reménye is, mert az új kormányzat csak hitegette ígéreteivel Beck Ö.-t. A reményét és kedvét vesztett művész, mentvén a menthetőt, teljesítette a megbízásban leírtakat: 1917 őszén leöntette a mintapéldányokat és átadta azokat az Igazságügy Minisztériumnak.

¹² Vö. Beck Ö. Fülöp emlékezései, Rippl-Rónai József emlékezései, Szerk. FARKAS Zoltán, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1957. 307–309.

¹³ Vö. RUDNAY GYULA: Warou Dániel körmöcbányai fővénnök (1674–1729), NK 32–33 (1933–1934) 59.

A közönség az éremtervekkel 1922-ben, az Ernst Múzeum 52. kiállításán találkozott, ahol Beck Ö. egyéb más munkái mellett ezek is vitrinbe kerültek. A kiállítási katalógus¹⁴ 19. oldalán ennyi olvasható: „Koronázási érmek mintái. Bronzban ára darabonként 5000.-... Sajnos ebből nem tudható meg, hogy mit is lehetett a mintákon látni, illetve mit kínáltak eladásra.

Első, általam ismert részletes leírásukra a Huszár – Prokopius-ban (HP) találtam rá, a 911. és 912. sorszámok alatt.¹⁵ A HP 912. utáni megjegyzésben az olvasható, hogy a megrendelt érmek elkészültek és az Igazságügyi minisztérium tulajdonában vannak („Beide Entwürfe wurden über Bestellung der ung. Ministerrates in 2 Exemplaren hergestellt ... Die 4 Modelle in Besitze des k. ung. Justizministeriums.”). Az itt leírtak mára nyilvánvalóvá lett pontatlanságai alapján vélelmezhető, hogy a leírásokat elkészítő Prokopius Béla nem látta az érmeket, papírokból kellett dolgoznia.

Az éremtervek gipsztányérjai a Magyar Nemzeti Galéria 1970-es Beck Ö. Fülöp emlékkiállításán kerültek vitrinbe. A kiállítási katalógus¹⁶ 38-ik oldalán kurta leírások és milliméterben megadott méreteik olvashatóak. Ekkor valamennyi a Beck család tulajdonát képezte. Beck Judit 1971-ben a gipsztányérokat a MNG-nak ajándékozta, avval a megjegyzéssel, úgy tudja, a leöntött példányok e gipsztányérok alapján készültek. Leírásaik a MNG Állagjegyzék II.e. kötet 104-107. sorszámai alatt találhatóak.¹⁷ A gipsztányérokat összehasonlítva a HP-ban közöltekkel megállapítható, az egyes darabok lényegileg azonosak, eltérések csak a mesterjegyeknél, illetve a IV. Károly-féle hátlap évszámában vannak.

IV. Károly	HP 911. előlap	bronz	átm. 202 mm	a mesterjegy említve, de nincs rögzítve
	MNG II.e. 104.	gipsz	átm. 208 mm	a nyaktól jobbra mesterjegy
	HP 911. hátlap	bronz	átm. 227 mm	az évszám 1916.
	MNG II.e. 105.	gipsz	átm. 227 mm	az évszám 1906.
Zita	HP 912. előlap	bronz	átm. 208 mm	alul mesterjegy
	MNG II.e. 106.	gipsz	átm. 210 mm	6–7 óra között mesterjegy
	HP 912. hátlap	bronz	átm. 206 mm	alul balra BECK • Ö • FÜLÖP jelzet
	MNG II.e. 107.	gipsz	átm. 210 mm	8 óránál mesterjegy

Az átmérőkülönbség minden esetben csak néhány mm, amit a bronz zsugorodása okozhat. A HP a mesterjegyeket a gipsztányérokhoz képest kétszer pontatlanul, egyszer pedig rosszul adta meg, illetve a IV. Károly-féle hátlap 1906-os évszámról nem tud.

Beck Mihály IV. Károly érmeiről írt, *In memoriam Ludovici Huszár*-ban megjelent cikkében¹⁸ a 22. sorszám alatt leírta Beck Ö. IV. Károlyt ábrázoló éremtervét, a két oldalt összekombinálta egy ellipszis alakú öntött bronzéremmé, 202x227 mm-es méretekkal. Zárójelben közli: „Mindössze két példány készült, az egyik a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában található.” Az Éremtár muzeológusainak segítségével tartott keresés eredményes volt, bár nem az került elő, amit Beck jelzett. A 33-as szekrény egyik fiókjában a két öntött, bronz portréoldal (IV. Károly ltsz.: 14.1951.60., Zita ltsz.: 14.1951.53.) feküdt. A bevételi leltárkönyv adatai szerint a darabok a Parlamenti Múzeum megszűnése után kerültek az Éremtárba. Mivel a Parlamenti Múzeum bevételi leltárkönyveit is a MNM őrzi, már csak ott kellett megtalálni az odakerülés forrását. A 6393. és a 6394. sorszámok alatt a beszerzés módjáról ez áll: „Vétel Beck Ö. Fülöptől” és egy 1932-es vásárlási jegyzőkönyv száma.

Összegezve: közgyűjteményekben található egy-egy öntött, bronz előlap és négy gipsztányér. Az 1917-ben az Igazságügyi Minisztériumban leadott két-két öntött, bronz elő- és hátoldal és az 1922-ben az Ernst Múzeum kiállításán eladott ismeretlen tartalmú és darabszámú éremoldal jelenleg lappang valahol vagy megsemmisült.

¹⁴ Az Ernst Múzeum Kiállításai LII., XIX. csoportkiállítás, Ernst Múzeum, Budapest 1922.

¹⁵ HUSZÁR, Lajos – PROKOPIUS, Béla: *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn*. Budapest 1932.

¹⁶ CSAP Erzsébet: *Beck Ö. Fülöp emlékkiállítása*, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest 1970.

¹⁷ *A Magyar Nemzeti Galéria állagjegyzéke II.e.*, Szerk.: L. Kovásznai Viktória, Budapest 1982.

¹⁸ BECK Mihály: IV. Károly érmei. in: *In memoriam Ludovici Huszár*. Szerk.: Bíró Sey K. – Buza J. – Csoma M. – Gedai I., Argumentum kiadó – Magyar Numizmatikai Társulat, Budapest 2005. 319–328.

A Magyar Numizmatikai Társulat levele a koronázási zsetonok ügyében

A koronázás programjából törölt zsetonszórás miatt a Magyar Numizmatikai Társulat vezetősége 1917 elején levéllel¹⁹ fordult Tisza miniszterelnökhöz, hogy ez ügyben valamilyen előremozdulást érjenek el. A levél a múlt évi koronázási ünnepségek dicsérő méltatásával kezdődik, de ezután sajnálkozásukat fejezik ki amiatt, hogy egy II. Lajos óta fennálló hagyomány megszakadt: a háborús viszonyokra hivatkozva elmaradt a koronázási zsetonok ünneplők közé való szórása. Irodalomban leírtakra utaltak és mellékeltek egy sorozatot az 1792-től történt koronázások zsetonjaiból, bemutatva mit is hiányolnak, amitől szegényesebb lett maga az ünnepség. Javasolták a miniszterelnöknek, terjessze Őfelsége elé: verjenek utólag koronázási zsetonokat, akár acélból is. Javasolták továbbá a forgalmi 1 koronások egy részének koronázási emlékpénzként való kiverését, utalva a millenniumi 1 koronásokra. A levélben javasoltakból semmi nem valósult meg, zsetont utólag sem vertek és 1917-es forgalmi 1 koronás sem készült, nemhogy 1 koronás emlékpénz.

Az Ottó trónörököszt ábrázoló érme megítélése

Ottó apja megkoronázásán csak nézőként volt jelen. A Nagyboldogasszony templomban nevelője és I. Ferdinánd bolgár cár társaságában fent ült a szentély refektóriumán, a kardvágásokat a királyi palota ablakából nézte végig. A protokoll fényképezésen is jelen volt, számos felvételen látható. Szorosan véve csak mellékszereplője a koronázásnak. Ugyan akkor figyelembe kellett vennem, hogy a róla készült négy érmen abban a ruhában ábrázolják, amit a koronázáskor viselt, egyiken pedig olvasható a koronázás időpontja is. Végül is ráutaló magatartásnak minősítve ezeket, az Ottóról készült érme fejezetét is – akár csak Gohl – részévé tettem az összeállításnak.

Helyesírási hiba hátlati feliratban

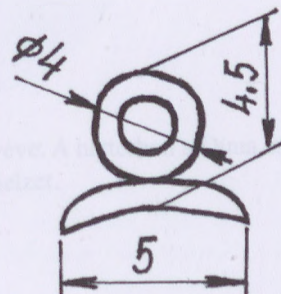
A 19., 20., 21. sorszámú érme hátoldalán durva elírással találkozunk a magyar nyelvű feliratban: az ISTEN szót a külföldi vésnök JSTEN-nek véste. Aki foglalkozott a 19. század második felének magyar éremtermésével, annak ez nem meglepő. Világos után egészen a kiegyezésig királyi parancsra bezárták a magyarországi verdéket, aki érmet akart készíttetni az csak is külföldre mehetett. A külföldi vésnökök nyelvünket nem ismerve sokszor hibáztak a magyar feliratokban. Jelen esetben az a meglepő, hogy az érmeeknek van javított szövegű változata (22. sz.), ami pl. Ferenc József 1867-es koronázására kiadott, helyesírási hibás érme kapcsán nem történt meg.

Kautsch „szerelt” érmei

A IV. Károlyt (6. sz.) és Zitát (30. sz.) ábrázoló érmekeket kézbe véve első látásra nincs semmi szokatlan. Legfeljebb azon lehet elgondolkozni, vajon milyen módon készült el a darab, hogy a portrén és a városképen nem hagyott nyomott a tűzzománcozás 700-800°C körüli hőmérséklete! A megfajtást egy rozoga állapotú Zitát ábrázoló érme adta. Az érme három egységből áll: a gyűrű alakú, tűzzománcozott réz alaptestből, és a tájolóelemekkel ellátott sárgaréz elő- és hátoldali lemezérmékből. A három egységet lágyforrasszal erősítették össze.

A pforzheimi Mayer verde függeszthető érmei

A függeszthető érme általában monolitként vagy a függeszthetőség utólagos kialakításával készülnek. Az utólagos kialakítás az érme átfúrásától a felforrasztott karikán át a díszes keretbe foglalásig terjed. A pforzheimi Mayer verde függeszthető érmeinél az utólagos kiegészítést egy rézből készült egységgel oldották meg, ahol a karika egy íves felületemmel egy egységet képez. Elképzelésem szerint a verde által alkalmazott rögzítési technológiánál csak ez a nagyobb íves felület tudta biztosítani az elvárt kötőszilárdságot a hadifém érmekeknél.

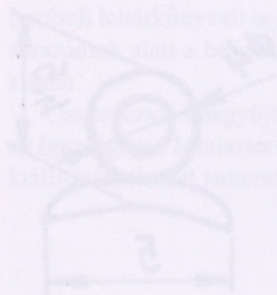
¹⁹ DR. ZIMMERMANN Lajos: Társulatunk beadványa koronázási emlékpénzek veretése tárgyában, NK 16 (1917) 53–55.

A hadifém, mint éremanyag

Az érmeek jelentős részének anyaga egy hadifémnek is nevezett, túlnyomórészt horganyt tartalmazó, mélyszürke színű ötvözet. Alkalmazásának oka a hadifémgazdálkodás, aminek célja a hadsereg ellátása minden olyan fémmel, ami a háborúhoz szükséges. Emiatt az elkészült érmeek között alig találunk nemesebb anyagokból (ezüst, bronz) készületeket. A hadifémből készült érmeek kedvezőtlen külső megjelenésén úgy próbálták javítani, hogy különféle felületkezeléseket alkalmaztak: galvanikus bevonatokkal látták el vagy vegyileg kezelték az érmeek felületét, hogy arany, ezüst vagy bronz képzetét keltsék. Emiatt olvashatunk leírásokban ezüst- vagy bronzérmekről, holott ezek felületkezelt hadifém érmeek. A valódi ezüstérmeken pl. mindig található valamilyen jelzés: poncolt fémjel vagy perembeütés. A felületkezelést sokszor már nem vagy csak alig lehet látni, mert azt az alapfém ledobta magáról, a visszamaradó felület sokszor rücskös, foltos. A katalógust végig néző olvasóban kérdésként felmerülhet: Ez a bevonat miért hiányzik? Ennek egyszerű oka van, a hiányolt bevonatú érme nem került az összeíró kezébe.

Végezetül, a katalógus rész előtt egy statisztika a királyi család egyes tagjainak az érmeiken előforduló ábrázolásainak számáról.

IV. Károly	17
Zita	6
IV. Károly és Zita együtt	9
IV. Károly, Zita és Ottó együtt	2
Ottó	4

Katalógus / Catalogue²⁰

0,5 ×

1.

Av.: Hosszú hajú Hungária jobbra néző mellképe, babékoszorús fején a Szent Korona. Ruhája mellrészén díszes szegélyű, hétszer vágott háromszögletű pajzs, vállán prémgalléros palást. Előtte babérral befont meztelen kardpenge és egy babérág. 8 óránál STIASNY jelzet.

Felirat balra, ívesen: HUNGÁRIA; jobbra két sorban: 30. DEZ. / 1916

Egyoldalas öntött, ovális, sárgaréz érem, 161 × 137 mm. / one-sided, oval, cast, brass medal, 161 × 137 mm.

STIASNY, Franz

Hivatkozás / reference: BTM ltsz.: 12710

2.

Av.: Párnán nyugvó Szent Korona, jogar, országalma és kard, babérágakkal körül véve. A háttérben a Duna és a budai Vár látképe, mögöttük a felkelő nap. 7 óránál, a szegélynél KAUTSCH-H jelzet.

Felirat fent, ívesen: • 1916 • DECEMBER • 30 •

Egyoldalas, sárgaréz lemezérem, átm. 50 mm/ one-sided, brass shell, D50 mm

KAUTSCH, Heinrich

Készült: / made by: Prägeanstalt Winter & Adler, Wien 1917.

Hivatkozás / reference: MNM ltsz.: 158.1937.93.

²⁰ A magyar nyelven nem értők kedvéért a leírások, ahol feltétlenül szükségét éreztem, kétnyelvűek.

IV. Károly király / King Charles IV

0,25x

3.

Av.: IV. Károly király balra néző mellképe, koronázási ornátusban, fején a Szent Korona. Jobbra lent mesterjegy.
Körirat: IV.KÁROLY • MAGYAR — ORSZÁG • KIRÁLYA

Egyoldalas, öntött bronzérem, átm. 198 mm, a hivatalos koronázási érem tervezetének előlapja / *one-sided, cast bronze medal, D198 mm, obverse of planned official medal by the Hungarian government*

BECK Ö. Fülöp

Hivatkozás / reference: MNM ltsz.: 14.1951.60.

4.

Av.: Jobbra lovagló király, koronázási ornátusban, fején a Szent Koronával, jobbában a feje felett csapásra emelt karddal. / *Crowned king on horseback right, wearing coronation robe, holding sword in the right hand over his head.*

Felirat alul: 1916 • DEC • 30. / *legend, below: 1916 • DEC • 30.*

Egyoldalas, öntött bronzérem, átm. 227 mm, a hivatalos koronázási érem tervezetének hátlapja / *one-sided, cast bronze medal, D227 mm, reverse of planned official medal by the Hungarian government*

BECK Ö. Fülöp

Hivatkozás / reference: HP 911. hátlap / *HP 911. reverse*

0,75 x

5.

Av.: IV. Károly király jobbra néző, egyenruhás mellképe, fején a Szent Korona, vállán a koronázási palást.

Körirat emelt szegélyen: CAROLUS • IV • AP REX • HUNGARIÆ

Rv.: Koronázási ornátusba öltözött, balra lovagló király, jobbában kivont kard. Jobbra magyar országcímer, 9 óránál mesterjegy.

Körirat: IN MEMORIAM • XXX DECEMB • A • DOM • MCMXVI

Kétoldalas, öntött érem, többféle kivitelben / *cast medal in several variations*

*a.) bronz, átm. 68 mm / *bronze, D68 mm*

b.) öntöttvas, átm. 70 mm / *cast-iron, D70 mm*

ESSEŐ Erzsébet

Hivatkozás / reference: a.) HP 1936., Novak XX.B.5.; b.) BLMünzfr 53 (1918) 427.

6.

Av.: IV. Károly király jobbra néző, huszár egyenruhás, tábornagyi rangjelzésű mellképe, vállán mente, hajadonfőtt, nyakában az Aranygyapjas Rend jelvénye rendi szalagon. A lemezérmén 4 óránál KAUTSCH·H· jelzet. Körben tűzzománc szegély, benne rézszínű tölgykoszorú.

Felirat balra, ívesen: • IV • KÁROLY •, alul 1917

Rv.: Párnán nyugvó Szent Korona, jogar, országalma és kard, babérágakkal körül véve. A háttérben a Duna és a budai Vár látképe, mögöttük a felkelő nap. 7 óránál, a szegélynél KAUTSCH·H· jelzet. Körben tűzzománc szegély, benne rézszínű babérkoszorú.

Felirat fent ívesen: • 1916 • DECEMBER • 30 •

Kétoldalas, zománcdíszes érem, átm. 65 mm (vörösréz, tűzzománc szegélyes gyűrű – alaptest, átm. 65/15 × 3,5 mm, 2 darab sárgaréz lemezérmén – betétek, átm. 50 mm), többféle kivitelben, 1917. / tripartite medal: enamel, copper frame D65 mm and two pieces yellow-brass shell D50 mm, made in several variations, 1917

- *a.) piros színű szegély / red frame
- b.) fehér színű szegély / white frame
- c.) zöld színű szegély / green frame
- d.) kék színű szegély / blue frame

KAUTSCH, Heinrich

Készítő / made by: Prägeanstalt Winter & Adler, Wien

Hivatkozás / reference: MittÖstGM 14 (1918) 19.

7.

Av.: IV. Károly király szembenéző, vezérezredesi egyenruhás mellképe, vállán kigombolt köpeny, hajadonfőtt. Nyakában az Aranygyapjas Rend jelvénye rendi szalagon, bal mellén 3 kitüntetés, a zubbony gomblyukában kitüntetésszalag. Balra a válla felett szignó, 5 óránál L.CHR. LAUER NUERNBERG verdejelzés.

Körirat: KARL I KAISER v. OESTERR. & KÖNIG v. UNGARN

Felirat jobbra a válla felett 3 sorban: KRÖNUNG / AM 30. DEZ. / 1916

Rv.: az Osztrák-Magyar Monarchia középcímere – a koronás Habsburg-Lotaringiai címer összeköti a koronás magyar és osztrák középcímereket. A magyar címer mellett egy álló angyal, az osztrák mellett egy griff. A címerek alatt szalag jelmonddal INDIVISIBILITER AC INSEPARABILITER,²¹ alatta összekapcsolt olaj- és babérág. A szalag alatt baloldalt szignó.

Körirat: REGIERUNGSANTRITT 22. NOVEMBER 1916

Perem / edge: ezüst példányoknál beütve – Silber 900 / in silver pieces stamped – Silber 900

Kétoldalas, vert, érem, átm. 33,5 mm, többféle kivitelben / struck medal, D33,5 mm, made in several variations

*a.) ezüst 14,62-14,88 g, finomság 900‰ / silver, 14,62-14,88 g, fineness 900‰

b.) szürkére színezett hadifém / base-metal with grey coloured surface

FK jelzet / Signed by FK

Készítő / made by: Ludwig Christian LAUER Prägeanstalt, Nürnberg 1916.

Hivatkozás / reference: a.) Zetzmann 3051., Novak XX.B.1.; b.) MNM Itsz.: 52.1942.8.

8.

Av.: IV. Károly király balra néző, tábornagyi egyenruhás, profilos mellképe, hajadonfőtt, nyakában az Aranygyapjas Rend jelvénye szalagon, mellén kitüntetések. 5 óránál, a szegélynél L.CHR. LAUER NUERNBERG verdejelzés.

Körirat: KARL I KAISER v. ÖSTERREICH APOST. KÖNIG v. UNGARN

Rv.: az Osztrák-Magyar Monarchia mesteralakok nélküli középcímere. A címerek alatt szalag jelmonddal INDIVISIBILITER AC INSEPARABILITER

Körirat: REGIERUNGSANTRITT 22. NOVEMBER 1916

²¹ Oszthatatlanul és elválaszthatatlanul

Felirat alul, három sorban: KÖNIGSKRÖNUNG / 30 DEZEMBER / 1916

Kétoldalas, vert, füles, hadifém érem, átm. 27,5 mm, többféle kivitelben / *struck base-metal medal with integral loop, D27,5 mm, in several variations*

*a.) ezüstözött / *silvered*

b.) bevonat nélküli / *w/o coating*

Készítő / *made by:* Ludwig Christian LAUER Prägeanstalt, Nürnberg 1916.

Hivatkozás / *reference:* MNM ltsz.: 62.1942.1., Novak XX.B.2.

0,5x

var.1.: • MEISL • WIRTH •

var.2.: MEISL — WIRTH

9.

Av.: IV.Károly király jobbra néző huszár egyenruhás, tábornagyi rangjelzésű mellképe, vállán mente, mellén keresztben piros-fehér-piros vállszalag, hajadonfőtt. Balra a Szent Korona, alatta monogram (K betű mögött IV.). A melle előtt bemélyedt betűkkel • PLACHT • R • / • 1917 • jelzet. Körben kiemelkedő szegély.

Rv.: Középen a magyar középcímer, alatta Fiume város és Budapest címerei. Körben 3 sorban 71 vármegye címere (a külső körben 33, középső körben 22, a belső körben 17 vármegyei címer). Minden címer alatt jól olvasható feliratú névszalag. 6 óránál

MEISL WIRTH (!) jelzet. Körben kiemelkedő szegély.

Perem / *edge:* sima perem, egyes daraboknál 6 óránál beütött sorszám / *plain edge, some pieces stamped serial number at 6 o'clock; az ezüst példányoknál 1 vagy 2 db beütött (A) ponc / in silver pieces one or two stamped (A)*

Kétoldalas érem, átm. 100-101 mm, többféle változatban / *medal, D100-101 mm, in several variations*

*a.) vert ezüst, 421 g, 1. sorszám, var.1. jelzettel és 2 db (A) ponccal / *struck, silver, 421 g, ser.no. 1., sign var.1., two stamped (A)*

b.) vert ezüst, 411-417 g, sorszámozott, var.2. jelzettel, a perembe beütve SILBER és egy db (A) ponc / *struck, silver, 411-417 g, enumerated, sign var.2., stamped in the edge SILBER and one (A)*

c.) vert aranyozott ezüst / *struck, silvered*

d.) vert bronz, var.1. jelzettel / *struck bronze, sign var.1.*

e.) vert bronz, var.2. jelzettel / *struck bronze, sign var.2.*

f.) öntött bronz másolat, átm. 95 mm / *cast bronze replica, D95 mm*

PLACHT, Richard-MEISL-WIRTH

Megjegyzés / *comment:* Budapest és Fiume városok valamint a magyar vármegyék érme / *medal from Budapest and Fiume and the Hungarian counties.*

Készítő / *made by:* Wiener Hauptmünzamt 1917.

Hivatkozás / *reference:* a.) HTM ltsz.: 7212/E, ill. NK 106-107 (2007-2008) 164-165.; b.) Darabanth 15. Nemz. Árv. No.30146.; c.) NK 18-19 (1919-1920) 57.; d.) MNM ltsz.: 29A.1918.1.; e.) MNM ltsz.: 30C.1990.22.; f.)

magángyűjtemény / *privat collection*

0,2x

10.

Av.: IV. Károly király jobbra néző, huszár egyenruhás, tábornagi rangjelzésű mellképe, vállán mente, mellén keresztben piros-fehér-piros vállszalag, hajadonfőtt. Balra a Szent Korona, alatta monogram (K betű, mögötte IV.). A melle előtt bemélyedt betűkkel · PLACHT · R · / · 1917 · jelzet. Körben kiemelkedő szegély.

Egyoldalas, öntöttvas érem, átm. 304 mm, 1917. / one-sided, cast-iron medal, D304 mm, 1917.

PLACHT, Richard

Megjegyzés / comment: a 9. szám előlapjának redukciós tányérja / reduction dish for No9 obverse

Hivatkozás / reference: MNM ltsz. 131.1931.1

0,33 x

11.

Av.: IV. Károly jobbra néző, tábornagi egyenruhás mellképe, babérkoszorús fején a Szent Korona, vállán a koronázási palást, nyakában az Aranygyapjas Rend rendi szalagon. 8 óránál TIASNY jelzet.

Egyoldalas, öntött bronzérem, átm. 185 mm, 1917. / one-sided, cast bronze medal, D185 mm, 1917.

STIASNY, Franz

Hivatkozás / reference: BTM ltsz.: 16428.

2X

12.

Av.: IV. Károly király balra néző alakja derékig, koronázási ornátusban, fején a Szent Koronával. 4 óránál SZÁSZV• jelzet. Alul, az alak két oldalán poncbeütések: jobbra ovális mezőben LE²² jelzet, balra hatszögű poncolt fémjel (jobbra néző agárfej, balra 3-as szám, jobbra P hivataljel).

Felirat balra, vízszintesen: 1916

Egyoldalas, vert, nyolcszögletű ezüstérem, 24 × 24 mm 9,01 g, finomság 800‰, 1917. / *one-sided, struck, octagonal silver medal, 24 × 24 mm, 9,01 g, fineness 800‰, 1917.*

SZÁSZ (Sommer) Vilmos

Megjegyzés / *comment*: a Magyar Királyi Hadsegélyző Hivatal kiadványa / *issued by Royal Hungarian Bureau of Wartime Aid*

Készítő / *made by*: Ludwigh és Társa érem- és jelvénygyár, Budapest VIII. Óriás utca 44.

Hivatkozás / *reference*: MNM ltsz.: 45.1941.1

13.

Av.: IV. Károly király koronázási palástban, fején a Szent Koronával, lóháton jobbra. Lent, baloldalt WEINBERGER jelzet. / *Crowned king on horseback right, wearing coronation robe, below left, sign WEINBERGER*

Felirat balra fent, ívesen: IV. KÁROLY / *legend above left: IV. KÁROLY* Szelvényben, 2 sorban / *two line legend in exergue: MCMXVI • / ~XII • XXX • ~*

Egyoldalas, öntött, hadifém érem, átm. 215 mm, 1917. / *one-sided, cast, base-metal medal, D215 mm, 1917.*

WEINBERGER, Anton

Hivatkozás / *reference*: Gohl 1.

14.

Av.: IV. Károly király koronázási ornátusban, fején a Szent Koronával a koronázási esküt mondja a budai Szentháromság téren, a kiegészített Szentháromság szobor emelvényén. Jobbját esküre emeli, baljában az eskükeresztet tartja. Tőle balra a nádor-helyettes arca, az eskü szövegét olvasó esztergomi hercegprímás és az

²² Ludwigh (Ludvig) Ede

apostoli keresztet tartó c.püspök látható. Jobbra az egri érsek arca, az imára kulcsolt kezű kalocsai érsek és az ország kardját tartó a főlovászmester helyettes látszik.

Felirat lent, a mezőben, 2 sorban: 1916 / DECEMBER 30

Egyoldalas, vert, ovális, hadifém érem, 61 × 42 mm, 1917., többféle változatban / *one-sided, struck, oval base-metal medal, 61 × 42 mm, 1917., in several variations*

a.) aranyozott / *gilded*

b.) ezüstözött / *silvered*

*c.) bebronzolt / *coated with bronze*

d.) bevonat nélküli / *w/o coating*

KOVÁCS S.(?)

Hivatkozás / *reference*: a.) BTM ltsz.: 13317; b.) magángyűjtemény / *private collection*, Wurzbach 4302. (Br.), Novak XX.B.4. (Br); c.) MNG ltsz.: 56.654-P; d.) MFM ltsz.: 64.13.113.

15.

Av.: IV. Károly király lovon balra a koronázási dombon, koronázási ornátusban, fején a Szent Koronával. Szent István kardjával kezében a keleti irányú kardcsapást végzi. Körülötte díszmagyarba öltözött, zászlókat lobogtató tömeg, háttérben a várpalota homlokzata.

Felirat alul: IV. KÁROLY.

Egyoldalas, vert, ovális, hadifém érem, 61 × 42 mm, 1917., többféle változatban / *one-sided, struck, oval base-metal medal, 61 × 42 mm, 1917., in several variations*

a.) aranyozott / *gilded*

b.) ezüstözött / *silvered*

c.) bebronzolt / *coated with bronze*

*d.) bevonat nélküli / *w/o coating*

KOVÁCS S.(?)

Hivatkozás / *reference*: a.) BTM ltsz.: 25217; b.) HTM ltsz.: 74.71.1/E; c.) magángyűjtemény / *private collection*; d.) MNG ltsz.: 56.653-P

16.

Av.: azonos 14. Av.-val / *same as 14. Av.*

Rv.: azonos 15. Av.-val / *same as 15. Rv.*

Kétoldalas, vert, ovális, hadifém érem, 61 × 42 mm, 1917., többféle változatban / *struck, oval base-metal medal, 61 × 42 mm, 1917., in several variations*

a.) ezüstözött / *silvered*

b.) bebronzolt / *coated with bronze*

c.) bevonat nélküli / *w/o coating*

KOVÁCS S.(?)

Hivatkozás / *reference*: a.) magángyűjtemény / *private collection*; b.) Wurzbach 4301(Br), Novak XX.B.3.(Br), c.) MNM 43.1939.1.

0,25 ×

17.

Av.: IV. Károly lóháton, koronázási ornátusban a koronázási dombon, kezében kivont, magasba emelt kard. A háttérben baloldalt az Országház Duna-parti homlokzata, e felett a budai vár látképe látható a felkelő nappal.

Felirat lent, középen: IV. KÁROLY KIRÁLY / KORONÁZÁSA EMLÉKÉRE / 1916 DECEMBER 30.

Egyoldalas, öntöttvas érem, átm. 254 mm, 1917. / one-sided, cast-iron medal, D254 mm, 1917.

Hivatkozás / reference: BTM ltsz.: 17.197/21.

2 ×

18.

Av.: arany mezőben sugarakat kibocsájtó Szent Korona, körben piros-fehér-zöld háromszögekből álló tűzzománc szegély.

Rv.: felirat öt sorban: IV. / KÁROLY KIR. / KORONÁZÁSA / EMLÉKÉRE / —

Kétoldalas, fülezett, tűzzománcozott és aranyozott érem, átm. 18,5 mm, 1917. / enamel and gilded medal with integral loop, D18,5 mm, 1917.

Hivatkozás / reference: BTM ltsz.: 17022

IV. Károly király és Zita királyné / King Charles IV & Queen Zita

BM

19.

Av.: Zita királyné és IV. Károly balra néző mellképe. A szegélynél, 4 óránál verdejegy.

Körirat: • • IV. KÁROLY MAGYARORSZÁG APOSTOLI KIRÁLYA ÉS ZITA • • KIRÁLYNÉ
MEGKORONÁZÁSA EMLÉKÉRE 1916 DECEMBER 30

Rv.: Babérkoszorúban felirat 3 sorban, a koszorún kívül, 7 óránál verdejegy.

Felirat: J(!)STEN / ÁLDD MEG / A MAGYART !

Kétoldalas, vert, hadifém érem, átm. 61 mm, 1917., többféle változatban / struck base-metal medal, D61 mm, 1917., in several variations

a.) aranyozott / gilded

b.) ezüstözött / silvered

*c.) bronzosra színezett / bronze coloured surface

Készítő / made by: Bernhard Heinrich MAYER Hofkunstprägestalt, Pforzheim

Hivatkozás / reference: a.) KHM ltsz.: 7683/1914B; b.) BTM ltsz.: 25202; c.) Gohl 6., Novak XX.D.3., MNM 10A.1917.1.

BM

20.

Av.: Zita királyné és IV. Károly balra néző mellképe. A szegélynél, 4 óránál verdejegy.

Körirat: IVKÁROLYMAGYARORSZÁGAPOSTOLIKIRÁLYAÉSZITA/KIRÁLYNÉMEGKORONÁZÁSA
EMLÉKÉRE 1916 DECEMBER 30

Rv.: azonos 19. hátlapjával, de a verdejegy a koszorún belül / same as 19 Rv., but the mint mark within garland

Kétoldalas, vert, hadifém érem, átm. 34 mm, 1917., többféle változatban / struck base-metal medal, D34 mm, 1917., in several variations

a.) szürkére színezett / grey coloured surface

*b.) bronzosra színezett / bronze coloured surface

c.) bebronzolt, füles / coated with bronze, looped

Készítő / made by: Bernhard Heinrich MAYER Hofkunstprägestalt, Pforzheim

Hivatkozás / reference: a.) BTM ltsz.: 12713; b.) Gohl 7., Novak XX.D.4.; c.) MNM ltsz.: 15A.1917.14.

21.

Av.: azonos 20 előlapjával / *same as 20 Av.*

Rv.: azonos 20 hátlapjával / *same as 20 Rv.*

Kétoldalas, vert, bronzosra színezett hadifém érem, átm. 28,5 mm, 1917. / *struck base-metal medal with bronze coloured surface, D28,5 mm, 1917.*

Készítő / *made by:* Bernhard Heinrich MAYER Hofkunstprägestalt, Pforzheim

Hivatkozás / *reference:* BTM ltsz.: 12714; Novak XX.D.5.(Br)

BM

22.

Av.: Zita királyné és IV. Károly balra néző mellképe. A szegélynél, 4 óránál verdejegy.

Köirát: • • IV. KÁROLY MAGYARORSZÁG APOSTOLI KIRÁLYA ÉS ZITA • • KIRÁLYNÉ
MEGKORONÁZÁSA EMLÉKÉRE 1916 DECEMBER 30

Rv.: Babérkoszorúban felirat 3 sorban, a koszorún kívül 7 óránál verdejegy.

Felirat: ISTEN / ÁLDD MEG / A MAGYART !

Kétoldalas, vert, hadifém érem, átm. 61 mm, 1917., többféle változatban / *struck base-metal medal, D61 mm, 1917., in several variations*

a.) szürkére színezett / *grey coloured surface*

*b.) bronzosra színezett / *bronze coloured surface*

Készítő / *made by:* Bernhard Heinrich MAYER Hofkunstprägestalt, Pforzheim

Hivatkozás / *reference:* a.) BTM ltsz. nélkül / *w/o inventory number*; b.) magángyűjtemény / *private collection*

23.

Av.: IV. Károly király és Zita királyné balra néző mellképe / *conjoined busts of King Charles IV and Queen Zita to the right.*

Rv.: A térdeplő IV. Károly király és Zita királyné felett tartja a Szent Koronát a nádor-helyettes és az esztergomi hercegprímás. Az oltáron felirat: PATRONA HUNGARIÆ. A romantikus tartóívek konzolvégein magyar és osztrák címerpajzs. / *The kneeling King Charles IV and Queen Zita crowned with Holy Crown by the vice palatinus and the archbishop of Esztergom. On the altar; legend: PATRONA HUNGARIÆ, on the wall, the Hungarian and Austrian coats of arms.*

Köirát / *legend:* REX CAROLUS IV • CORONATUS EST • 1916 • XII • 30 •

Kétoldalas, vert bronzérem, átm. 65 mm, 1917. / *struck, bronze medal, D65 mm, 1917.*

MARKUP Béla

Hivatkozás / *reference:* HP 3496.

2x

24.

Av.: IV. Károly király balra néző alakja derékig, koronázási ornátusban, fején a Szent Koronával. 4 óránál SZÁSZV • jelzet. Felirat balra, vízszintesen: 1916

Rv.: Zita királyné jobbra néző alakja derékig, magyaros ruhában, fején korona és hosszú fátyol. 7 óránál SZÁSZV • jelzet. Felirat jobbra, vízszintesen: 1916

Kétoldalas, vert, nyolcszögletű érem, 24 × 24 mm, 1917., többféle kivitelben / *struck, octagonal medal, 24 × 24 mm, 1917., in several variations*

*a./ bronz / bronze

b.) bebronzolt hadifém / *base-metal coated with bronze*

c.) szürkére színezett hadifém / *grey coloured base-metal*

d.) hadifém / *base-metal*

Szász (Sommer) Vilmos

Megjegyzés / *comment*: a Magyar Királyi Hadsegélyző Hivatal kiadványa / *issued by Royal Hungarian Bureau of Wartime Aid*

Készítő / *made by*: Ludwigh és Társa érem- és jelvénygyár, Budapest VIII. Óriás utca 44.

Hivatkozás / *reference*: a.) Gohl 2., HP 5069., Novak XX.D.6.a.;b.) magán gyűjtemény / *privat collection*; c.) BTM ltsz. nélkül / *w/o inventory number*, d.) MNM ltsz.: 1A.1917.1.

2x

25.

Av.: IV. Károly király balra néző alakja derékig, koronázási ornátusban, fején a Szent Koronával. 4 óránál SZÁSZV • jelzet. Felirat balra, vízszintesen: 1916

Rv.: Zita királyné jobbra néző alakja derékig, magyaros ruhában, fején korona és hosszú fátyol. 7 óránál SZÁSZV • jelzet. Felirat jobbra, vízszintesen: 1916

Kétoldalas, vert, fűles, nyolcszögletű ezüstözött bronzérem, 24 × 24 mm, 1917. / *struck, octagonal, silvered bronze medal with integral loop, 24 × 24 mm, 1917.*

Szász (Sommer) Vilmos

Megjegyzés / *comment*: a Magyar Királyi Hadsegélyző Hivatal kiadványa / *issued by Royal Hungarian Bureau of Wartime Aid*

Készítő / *made by*: Ludwigh és Társa érem- és jelvénygyár, Budapest VIII. Óriás utca 44.

Hivatkozás / *reference*: MNM ltsz.: 12A.1919.21.

26.

Av.: IV. Károly király és Zita királyné jobbra néző, koronás mellképe, a király koronázási paláستtal. A köriraton belül 9 óránál WEINBERGER . jelzet, bevéssett betűkkel. Körirat: IV.KÁROLY MAGY. AP. KIR. ZITA KIRÁLYNÉ

Rv.: IV. Károly király lóháton jobbra, koronázási ornátusban. 8 óránál WEINBERGER • jelzet, domború betűkkel.

Felirat fent balra, ívesen: IV.KÁROLY, szelvényben, 2 sorban: ≡ MCMXVI ≡ / XII • XXX •

Kétoldalas, vert érem, átm. 65 mm, 1917., többféle kivitelben. / *struck medal D65 mm, 1917., in several variations*

a.) szürkére színezett hadifém / *grey coloured base-metal*

*b.) hadifém / *base-metal*

c.) öntöttvas / *cast-iron*

Kétoldalas, vert, hadifém érem, átm. 65,5 mm, 1917. / *struck, base-metal medal, D65,5 mm, 1917.*

WEINBERGER, Anton

Hivatkozás / *reference*: a.) BTM 13316; b.) Gohl 3., HP 6537., Wurzbach 4308., Novak XX.D.2., c.) Rauch 53. No.2163.

27.

Av.: IV. Károly király és Zita királyné jobbra néző, koronás mellképe, a király koronázási paláستtal. Balra, ívesen WEINBERGER jelzet. / *Conjoined crowned busts of King Charles IV and Queen Zita, the King wearing coronation robe. Sign to the left WEINBERGER*

Körirat / *legend*: IV.KÁROLY MAGY. AP. KIR. ZITA KIRÁLYNÉ

Egyoldalas, öntött, hadifém érem, átm. 175 mm 1917. / *one-sided, cast, base-metal medal, D175 mm, 1917.*

WEINBERGER, Anton

Hivatkozás / *reference*: Gohl 4., HP 6743.

Zita királyné / Queen Zita

0,25x

28.

Av.: Zita királyné jobbra néző mellképe, diadémmal és fátyollal, 6–7 óra között mesterjegy. Körirat: ZITA MAGYARORSZÁG KIRÁLYNÉJA

Ötött bronzérem, átm. 202 mm, 1917.; a hivatalos koronázási érem tervezetének előlapja / one-sided, cast bronze medal, D202 mm, 1917.; obverse plan to the official medal of the Hungarian government

BECK Ö. Fülöp

Hivatkozás / reference: MNM ltsz.: 14.1951.53.

29.

Av.: Trónján ülő, hosszú uszályos ruhát viselő királynő, szemből. Kétoldalt egy-egy lebegő angyal, a jobboldali angyal a Szent Koronát tartja, 8 óránál mesterjegy. / Queen facing enthroned, wearing coronation robe. Above, two angels, either on the right side holds up the Holy Crown. At 8 o'clock, sign.

Felirat vízszintesen / horizontal legend: 1916 – DEC • 30

Ötött bronzérem, átm. 206 mm, 1917.; a hivatalos koronázási érem tervezetének előlapja / one-sided, cast bronze medal, D206 mm, 1917.; reverse plan to the official medal of the Hungarian government

BECK Ö. Fülöp

Hivatkozás / reference: HP 912. hátlap / reverse

30.

Av.: Zita királyné balra néző mellképe, fején diadém és fátyol, nyakában gyöngysor, mellén a Csillagkeresztes Dámák Rendje. 3-4 óra között a lemezcímen KAUTSCH·H· jelzet. Körben zománcszegély, benne rézszerű tölgykoszorú.

Felirat balra, ívesen: • ZITA •, alul 1917

Rv.: Párnán nyugvó Szent Korona, jogar, országalma és kard, babérágakkal körül véve. A háttérben a Duna és a budai Vár látképe, mögöttük a felkelő nap. 7 óránál, a szegélynél KAUTSCH-H jelzet. Körben tűzzománc szegély, benne rézszínű babérkoszorú.

Felirat fent, ívesen: • 1916 • DECEMBER • 30 •

Kétoldalas, zománcdiszes érem, átm. 65 mm (vörösréz, tűzzománc szegélyes gyűrű – alaptest, átm. 65/15×3,5 mm, 2 darab sárgaréz lemezérem – betétek, átm. 50 mm), 1917., többféle kivitelben. / *tripartite medal: enamel and copper frame D65 mm and two pieces yellow-brass shell D50 mm, 1917., in several variations*

- *a.) piros színű szegély / red frame
- b.) fehér színű szegély / white frame
- c.) zöld színű szegély / green frame
- d.) kék színű szegély / blue frame

KAUTSCH, Heinrich

Készítő / made by: Prägeanstalt Winter & Adler, Wien

Hivatkozás / reference: MittÖstGM 14 (1918) 110.

2×

31.

Av.: Zita királyné jobbra néző alakja derékig, magyaros díszruhában, fején korona és hosszú fátyol. 7 óránál SZÁSZV • jelzet. Alul az alak két oldalán poncbeütések: balra ovális mezőben LE²³ jelzet, jobbra poncolt fémjel (jobbra néző agárfej, balra 3-as szám, jobbra P hivataljel).

Felirat jobbra, vízszintesen: 1916

Egyoldalas, vert, nyolcszögletű ezüstérem, 24 × 24 mm 7,89 g, finomság 800‰, 1917. / *one-sided, struck, octagonal silver medal, 24 × 24 mm, 7,89 g, fineness 800‰, 1917.*

Szász (Sommer) Vilmos

Megjegyzés / comment: a Magyar Királyi Hadsegélyző Hivatal kiadványa / *issued by Royal Hungarian Bureau of Wartime Aid*

Készítő / made by: Ludwig és Társa érem- és jelvénygyár, Budapest VIII. Óriás utca 44.

Hivatkozás: MNM ltsz.: 45.1941.2.

²³ Ludwig (Ludvig) Ede

IV. Károly király, Zita királyné és Ottó főherceg, trónörökös / *King Charles IV., Queen Zita & crown prince, Archduke Otto*

32.

Av.: Balra IV. Károly király fején a Szent Koronával, koronázási palástban, jobbában jogar. Jobbra Zita királyné koronás fővel, fátyollal, magyaros díszruhában. Köztük Ottó főherceg, trónörökös, díszruhában, kócsagtollas süveggel. Valamennyi szembenéző alak, derékig.

Felirat fent, ívesen: 1916 DECEMBER 30.

Jobboldalt, ívesen, befelé álló betűkkel: ARKANZAS GESCH.

A keretező szegély — • — • — • — domború mintázással

Egyoldalas, vert, ovális hadifém érem, 70 × 46,5 mm, 1917., többféle változatban / *one-sided, struck, oval base-metal medal, 70 × 46,5 mm, 1917., in several variations*

a.) szürkére színezett / *grey coloured surface*

b.) bronzosra színezett / *bronze coloured surface*

*c.) hadifém / *base-metal*

Készítő / *made by*: Arkanzas Sterk, Budapest IV. Váci utca 23.

Hivatkozás / *reference*: a.) Gohl 5., Novak XX.D.1.b.; b.) Gohl 5., Novak XX.D.1.a.; c.) MNM 18A.1917.2.

0,33×

33.

Av.: Álló IV. Károly király fején a Szent Koronával, koronázási palástban, jobbában jogar. Tőle jobbra az ülő Zita királyné koronás fővel, fátyollal, magyaros díszruhában, köztük Ottó főherceg, trónörökös díszruhában, kócsagtollas süveggel. Mindhárman egy kétlépcsős emelvényen állnak. Jobbra az emelvény előtt ruhája felett láncinget viselő nőalak, Hungária. Jobb kezét áldásra emeli, baljával egy magyar címerrel ékesített háromszögletű pajzsra támaszkodik.

Egyoldalas, öntöttvas érem, átm. 218 mm, 1917. / *one-sided, cast-iron medal, D218 mm, 1917.*

Hivatkozás / *reference*: MNM ltsz.: 5.1956.26.

Ottó főherceg, trónörökös / crown prince, Archduke Otto

34.

Av.: Ottó főherceg jobbra néző mellképe, a koronázáskor viselt díszruhában, kócsagtollas föveggel. A nyakától balra verdejegy.

Körirat: OTTÓ TRÓNÖRÖKÖS — 1916 DECEMBER 30.

Rv.: alul és baloldalt babér- és tölgylomb.

Kétoldalas, vert, hadifém érem, átm. 34 mm, 1917., többféle kivitelben / struck, base-metal medal, D34 mm, 1917., in several variations

*a.) bronzosra színezett / bronze coloured surface

b.) hadifém / base-metal

c.) bebronzolt, füles / coated with bronze, looped

Készítő / made by: Bernhard Heinrich MAYER Kunstprägestalt, Pforzheim

Hivatkozás / reference: a.) MNM ltsz.: 38A.1917.15.; b.) BTM ltsz.: 12715; c.) Gohl 10.

35.

Av.: Ottó főherceg jobbra néző mellképe, a koronázáskor viselt díszruhában, kócsagtollas föveggel. Körben, a szegély mellett nyitott koronát idéző mintázat.

Körirat: OTTÓ — TRÓNÖRÖKÖS 1916

Egyoldalas, vert, füles hadifém érem, átm. 33 mm, 1917., többféle kivitelben / one-sided, struck, base-metal medal with loop, D33 mm, 1917., in several variations

*a.) szürkére színezett / grey coloured surface

b.) hadifém, füles / base-metal with loop

Hivatkozás / reference: a.) BTM ltsz. nélkül / w/o inventory number, b.) MNM ltsz.: 40A.1917.14.

36.

Av.: Ottó főherceg jobbra néző mellképe, a koronázáskor viselt díszruhában, kócsagtollas főveggel. Mind a négy sarokban ornamentális mintázat.

Felirat balra: • OTTÓ • lent, háromszög alakú mezőben: TRÓNÖRÖKÖS / 1916

Egyoldalas, jelzetlen, vert, hadifém érem, 30 × 30 mm, 1917., többféle kivitelben / *one-sided, struck, base-metal medal, 30 × 30 mm, 1917., in several variations*

a.) szürkére színezett / *grey coloured surface*

b.) bronzosra színezett / *bronze coloured surface*

*c.) hadifém / *base-metal*

Hivatkozás / *reference*: a.) BTM ltsz.: 12716; b.) MNM ltsz.: 40A.1917.15.; c.) magángyűjtemény / *private collection*

Megjegyzés / *comment*: létezik olyan hadi jelvénné átalakított változat is, ahol az arc elé bevésték: J.R. / 17. (17. cs. kir. gyalogezred) / *It is known version of military badge with engraving J.R. / 17. (17th Imperial & Royal Infantry Regiment)*

37.

Av.: Ottó főherceg szembenéző mellképe a koronázáskor viselt díszruhában, kócsagtollas főveggel pontkörben. Jobb oldalt, válla felett mesterjegy.

Felirat a szelvényben: OTTÓ

Egyoldalas, ovális, lakkozott, fekete, fa érem, 67 × 55 mm, 1917. / *one-sided, oval, black coloured wood medal, 67 × 55mm, 1917.*

SJB jelzet / *Signed by SJB*

Hivatkozás / *reference*: MNM ltsz.: 50.1955.61.

Gipsztervek / *Plaster cast models of the medal design*

0,25x

38.

Av.: IV. Károly király balra néző mellképe, koronázási ornátusban, fején a Szent Korona. A vállától jobbra mesterjegy.

Körirat: IV.KÁROLY • MAGYAR — ORSZÁG • KIRÁLYA

Egyoldalas, arany színű, gipsz érem, átm. 208 mm, 1917.; a 3. számú éremterv gipszmintája / *one-sided, gold coloured plaster cast model of the planned medal No.3, D208 mm, 1917.*

BECK Ö. Fülöp

Hivatkozás / *reference*: MNG ltsz.: 71.95-P.

39.

Av.: Jobbra lovagló király koronázási ornátusban, fején a Szent Koronával, jobbában a feje felett csapásra emelt karddal.

Felirat alul, ívesen: • 1916 • DEC • 30 •

Egyoldalas, arany színű, gipsz érem, átm. 227 mm, 1917.; a 4. számú éremterv gipszmintája / *one-sided, gold coloured plaster cast model, D227 mm, 1917., plaster cast model of the planned medal No.4*

BECK Ö. Fülöp

Hivatkozás / *reference*: MNG ltsz.: 71.96-P.

40.

Av.: IV. Károly szembenéző, egyenruhás mellképe, hajadonfőtt, felette két angyal koronát tart. Jobbra TAISZER jelzet. / *Bust of King Charles IV facing, wearing military uniform, above his head two angels hold up the crown. To the right, sign TAISZER.*

Felirat alul, 3 sorban / *legend below, in three lines*: IV. KÁROLY / KORONÁZÁSI EMLÉK / 1916 • XII • 30 • /

Egyoldalas, gipsz plakett, 400 × 255 mm, 1917. / *one-sided, plaster cast plaque, 400 × 255 mm, 1917*

TAISZER János

Hivatkozás / *reference*: HP 5913.

0,25x

41.

Av.: Zita királyné jobbra néző mellképe, diadémmal és fátýollal, 6–7 óra között mesterjegy.

Körirat: ZITA MAGYARORSZÁG KIRÁLYNÉJA

Egyoldalas, arany színű, gipsz érem, átm. 210 mm, 1917.; a 28. számú éremterv gipszmintája / *one-sided, gold coloured plaster cast model, D210 mm, 1917., plaster cast model of the planned medal No.28*

BECK Ö. Fülöp

Hivatkozás / *reference*: MNG ltsz.: 71.97-P.

0,25x

42.

Av.: Trónon ülő, hosszú uszályos koronázási ruhát viselő királynő, szemből. Kétoldalt egy-egy lebegő angyal, a jobboldali angyal a Szent Koronát tartja, 8 óránál mesterjegy.

Felirat vízszintesen: 1916 – DEC • 30

Egyoldalas, arany színű, gipsz érem, átm. 210 mm, 1917.; a 29. számú éremterv gipszmintája / *one-sided, gold coloured plaster cast model, D210 mm, 1917., plaster cast model of the planned medal No.29*

BECK Ö. Fülöp

Hivatkozás / *reference*: MNG ltsz.: 71.98-P.

Soltész Ferenc Gábor

MTA BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport

- Av. – előlap / *obverse*
Rv. – hátlap / *reverse*
átm. / D – átmérő / *diameter*
* – a képen látható változat / *on the picture viewing version*
fent = *above*
alul = *below*
felirat, körirat = *legend*
szelvényben = *in exergue*
mesterjegy, jelzet = *sign*
oldal = *page*
ltsz. = leltári szám / *inventory number*

Felhasznált irodalom / *Bibliography*

Idézett numizmatikai munkák / *Cited numismatic publications*

- BECK Mihály: IV. Károly érmei, in: *In memoriam Ludovici Huszár*, Argumentum – MNT., 2005. 319–328.
BODROGI Péter - MOLNÁR József - ZEIDLER Sándor: *Nagy magyar kitüntetéskönyv*, Rubicon-Ház Bt., Budapest 2005.
GOHL = GOHL Ödön: A magyar királyok koronázási érmei. NK 16 (1917) 1–28.
HP = HUSZÁR, Lajos - PROKOPIUS, Béla v.: *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn*, Verlag des Vereins der Medaillenfrenunde, Budapest 1932.
MAKAI Ágnes – HÉRI Vera: *Kitüntetések*, Zrínyi Kiadó, Budapest 1990.
NOVAK = NOVAK, Emil: *Korunovace a korunovační ražby habsburské monarchie v letech 1526–1918.*, V.díl, Vydavatelství VEDUTA, Štítý 1997.
RUDNAY Gyula: *Warou Dániel körmőcbányai fővénök (1674–1729)*, NK 32–33 (1933–1934) 34–83.
WURZBACH = WURZBACH-TANNENBERG, Wolfgang Ritter von: *Katalog meiner Sammlung von Medaillen, Plaketten und Jetons, zugleich ein Handbuch für Sammler*. Amalthea-Verlag, Zürich / Leipzig / Wien 1943.
ZETZMANN = ZETZMANN, Georg: *Deutsche Silbermedaillen des 1. Weltkriegs, auf die militärischen Handlungen und denkwürdigen Ereignisse von 1914 bis 1919.*, H. Gietl Verlag & Publikationsservice GMBH. 2002.
Dr. ZIMMERMANN Lajos: *Társulatunk beadványa koronázási emlékpénzek veretése tárgyában*. NK 16 (1917) 53–55.

Hivatkozott numizmatikai periódikák / *Cited numismatic periodicals*

- BIMünzfr = Blätter für Münzfreunde, Numismatisches Verein, Dresden
MittÖstGM = Mitteilungen der Österreichischen Gesellschaft für Münz- und Medaillenkunde, Wien
NK = Numizmatikai Közlöny, Magyar Numizmatikai Társulat, Budapest.

Árverési cégek katalógusai / *Catalogues of the auction houses*

- Nudelman Numismatica C.I.P. Invest Kft., Budapest
Pannonia Terra Numizmatika, Numis Art Kft., Budapest
Darabanth Bélyegkereskedelmi és Aukciósház Kft., Budapest
Árverés 90 Bt., Budapest
A. H. Baldwin & Sons Ltd., London
Auktionhaus H. D. Rauch GmbH., Wien
Westfälische Auktions Gesellschaft, Arnsberg

Egyéb irodalomak listája / *Other bibliography*

- A koronázást leíró bizottság jelentése a koronázási ünnepélyekről*, Az 1910. évi június 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai, LXI. kötet, 1425. számú iromány, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest 1918.
- BÁNFFY Miklós: *Emlékeimből*. Erdélyi Szépművészeti Céh, Kolozsvár 1932.
- BECK Ö. Fülöp emlékezései, Rippl-Rónai József emlékezései, Szerk. Farkas Zoltán, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1957.
- Az Ernst Múzeum Kiállításai LII., XIX. csoportkiállítás*, Ernst Múzeum, Budapest 1922.
- HERCZEG Ferenc emlékezései: *Hűvösvölgy*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1993.
- KERTÉSZ K(ároly) Róbert: *IV. Károly apostoli magyar király koronázásának művészi és műszaki munkái*, Hornyánszky Viktor csász. és kir. udv. könyvnyomda, Budapest 1917.
- Historia Domus Parochiae Beatae Mariae Virginis in caelo Assumptae in arce Buda*, 1916. 91–96.
- Koronázási Album*, Érdekes Újság, Budapest 1917.
- KÓS Károly: *Koronázási emlékeim*. (1932) in: *Hármaskönyv*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest 1969. 122–141.
- LÉPOLD Antal: *Csernoch János, Emlékezés Nagymagyarország utolsó hercegprímására*, Opus Mystici Corporis, Bécs 1963.
- Magyar életrajzi lexikon I–IV.*, Főszerk. Kenyeres Ágnes, Akadémiai Kiadó, Budapest 1967–1994.
- A Magyar Nemzeti Galéria állagjegyzéke II.a.*, szerk. Csengeryné Nagy Zsuzsa, Budapest 1963.
- A Magyar Nemzeti Galéria állagjegyzéke II.b.*, szerk. Csengeryné Nagy Zsuzsa, Budapest 1971.
- A Magyar Nemzeti Galéria állagjegyzéke II.e.*, szerk. L. Kovásznai Viktória, Budapest, 1982.

Hivatkozott közgyűjtemények / *Cited public collections*

- BTM – Budapesti Történeti Múzeum - Fővárosi Képtár / *Budapest History Museum: Kiscell Museum – Municipal Picture Gallery*
- HTM – HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Numizmatikai gyűjteménye / *Institute and Museum of Military History, Numismatic Collection, Budapest*
- KHM – Kunsthistorisches Museum-Münzkabinett, Bécs / *Vienna*
- MNG – Magyar Nemzeti Galéria, Éremtár / *Hungarian National Gallery, Department of the Medal Collection, Budapest*
- MNM – Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár / *Hungarian National Museum, Cabinet of Coins and Medals, Budapest*

Az érmek készítői / Artists

Név / Name	Jelzet / Sign	Dátum / Date	Foglalkozás / profession	Katalógusszám / Catalogue number
Arkanzas Sterk, Budapest	ARKANZAS GESCH.	1896–19?	érem- és jelvényüzem / medal- and badge manufactura	32.
BECK Ö. Fülöp		1873–1945	szobrász, éremművész / sculptor, medallist	3., 4., 28., 29., 38., 39., 41., 42.
Esseő Erzsébet		1883–1954	szobrász, éremművész / sculptor, medallist	5.
FK jelzet	FK			7.
Kautsch, Heinrich	KAUTSCH·H·	1859–1943	osztrák szobrász, éremművész / austrian sculptor, medallist	2., 6., 30.,
Ludwig Christian LAUER Prägeanstalt, Nürnberg	L·CHR. LAUER NUERNBERG	1790–	nürnbergi verde / mint at Nuremberg, Germany	7., 8.
Markup Béla		1873–1945	szobrász, éremművész / sculptor, medallist	23.
Bernhard Heinrich MAYER, Hofkunstprägeanstalt, Pforzheim		1871–	pforzheimi verde / Mint at Pforzheim, Germany	19., 20., 21., 22., 34.
Meisl	•MEISL· MEISL			9.
Placht, Richard	·PLACHT·R·	1880–1962	osztrák szobrász, éremművész / austrian sculptor, medallist	9.
SJB jelzet				37.
Stiasny, Franz	STIASNY	1881–1941	osztrák szobrász, éremművész / austrian sculptor, medallist	1., 11.
Szász (Sommer) Vilmos	SZÁSZV ·	1884–1923	szobrász, éremművész, keramikus / sculptor, medallist, ceramic	12., 24., 25., 31.
Taiszer János	TAISZER	1878–1951	szobrász, éremművész / sculptor, medallist	40.
Weinberger, Anton	WEINBERGER WEINBERGER.	1879–1936	osztrák éremművész, ötvös / austrian medallist, goldsmith	13., 26., 27.
Wirth János	•WIRTH· WIRTH		ötvös, ékszerész / goldsmith, jeweller	9.

A cikkben említett történelmi személyek / *Historical persons mentioned in the article*

- gróf Bánffy Miklós (1873–1950): a művészi és műszaki albizottság elnöke, író, országgyűlési képviselő, külügyminiszter 1921-22.
- Bourbon Zita Mária Adelgunda pármái hercegnő (1892–1989): 1911-től Károly felesége, 1916-ban magyar királynévá koronázták
- Csernoch János (1852–1927): bíboros, esztergomi hercegprímás
- Eszterházy Miklós Pál Antal Mária herceg (1869 –1920): az Aranygyapjas-rend lovagja, a koronázási helyszíneken a főlovászmester helyettesként az ország kardját tartotta
- Habsburg Károly Ferenc József főherceg (1887–1922): I. Károlyként osztrák császár, IV. Károlyként magyar-, III. Károlyként cseh király. Száműzetésben halt meg Madeira szigetén. Keresztény értékrendben megélt életével 2004-ben kiérdemelte a boldoggá avatást.
- Habsburg Ferenc József Ottó főherceg (1912–2011): az utolsó Habsburg trónörökös, politikus, közíró
- Hornig Károly báró (1840–1917): bíboros, veszprémi püspök
- Szmrecsányi Lajos (1851–1943): egri érsek, a főrendiház tagja
- Tisza István gróf (1861–1918): miniszterelnök, az országgyűlés által megválasztott nádorhelyettes
- Valfré di Bonzo, Teodoro (1855–1922): c.érsek, pápai nuncius 1916.09.13.–1920.03.06. között Bécs székhellyel
- Várady L.(ipót) Árpád (1865–1923): püspök, kalocsai érsek
- Dr.Walter Gyula (1855–1929): címzetes püspök, prelátus-kanonok, a koronázási helyszíneken az apostoli keresztet hordozta

A közölt képekről / *Pictures*

- Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában (2., 3., 8., 10., 12., 28., 33., 37.) és a Magyar Nemzeti Galéria Éremtárában (38., 39., 41., 42.) őrzött tárgyakról a fényképeket a szerző készítette a közgyűjtemények hozzájárulásával.
- Budapesti Történeti Múzeum - Fővárosi Képtárában őrzött érmek (1., 11., 17., 18., 34.) fényképeit Bakos Ágnes készítette.
- HM Hadtörténeti Intézet és Múzeumban őrzött érem (9.) fényképét Szikits Péter készítette.
- A többi fényképek a szerző archívumából származnak.

Érdem és protokoll

Államfői kitüntetések a Somogy megyei múzeumban

Merit and protocol – Presidential medals in Somogy County Museum

I. Bevezetés

„Nagyon nem szerette a protokollt, és az Isten azzal verte meg, hogy a protokoll lett a munkaköre” – mondta Losonczi Pálról Kapossi Kiss István, az Elnöki Tanács elnökének volt sajtótitkára és beszédírója. Azaz, véleménye szerint (és ezt sokan osztották), egyszerű, gyakorlati ember volt Losonczi Pál, utálta a diplomáciai formalitásokat, ennek ellenére húsz éven át – mondhatni – szinte mással sem foglalkozott.

Ha lehetőségem nyílt volna rá, sok mindenről kérdeztem volna a néhai elnököt. Leginkább persze arról, hogy minek köszönhette mesébe illő karrierjét, azaz hogyan lett egy Isten háta mögötti somogyi kisközségben élő földműves nagyobbik fiából – kvázi – „király”? Aztán a többi kérdést is feltettem volna, azokat is, amit a Népszabadság újságírója szándékozott: miként élte meg a rendszerváltást, hogyan érintette a magyar mezőgazdaság megváltozott helyzete, a tsz-ek széthullása. Arról is faggattam volna, érezte-e, hogy a korabeli pártvezetés tulajdonképpen kirakatembernek használta.¹

Nemhogy ilyen kérdéseket, de másmilyeneket sem tehetett fel neki senki. Losonczi Pál 1989-ben teljesen visszavonult. Barcsra költözött. A rendszerváltáskor kijelentette, hogy soha nem fog a sajtónak nyilatkozni, és ehhez 86 éves korában bekövetkező haláláig szigorúan tartotta is magát. Kerülte a nyilvánosságot. Vajon miért? Kényelemből? Sértett önérzetből? Büszkeségből? Találgatunk... A rendszerváltás fényében joggal tartott az értetlenségtől. Sőt! Elzárkózásával ugyanakkor kifejezésre juttatta azt is, hisz abban, amit egykor emelt fővel képviselt. Betöltött pozíciójához, tegyük hozzá, méltatlan (együttal felesleges és hiábavaló) is lett volna a magyarázkodás. Mindenesetre az aktuálpolitika mentén született (sokszor szenzációhajhász) viszonyulás szélsőséges megítélését eredményezte (ld. például a halálhírének apropóján keletkezett sajtót), megnehezítve ezzel szakmánk dolgát.

2006-ban, egy évvel az elnök halála után – úgy tűnik – személye mélyebben felkeltette a történészek érdeklődését.² 2012-ben nevét a napi sajtó újra felkapta – szinte már-már megdicsőült színezettel – az év elején zajló államfői mizéria kapcsán. Ezúttal a Somogy megyei múzeumba került kitüntetései apropóján szólunk róla, árnyalva a bontakozó képet: ki volt Losonczi Pál.

II. A gyűjtemény és sorsa

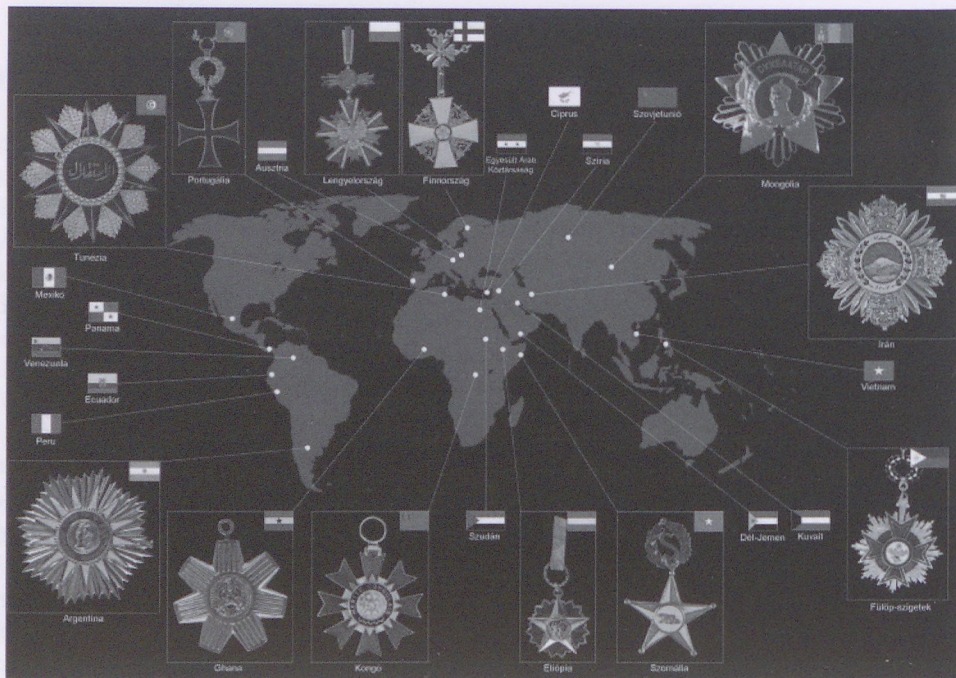
A bevezető gondolatokból, úgy vélem, egyértelművé vált az olvasó előtt, hogy a címben szereplő államfői kitüntetések a Losonczi Pál nevével fémjelzett gyűjteményt rejtik. Az anyag múzeumba kerülésének már önmagában sajátos története van. Ez a história ugyancsak Losonczi Pál, illetve a Kádár-kor aktuálpolitikai megítélésével függ össze.³

1987-ben (68 éves korában) Losonczi Pál nyugdíjazását kérte, ekkor már éppen húsz éve volt államfő. A Kádár-korszak legmagasabb rangú közjogi méltósága volt, közelettől való visszavonulását rangjához méltón tervezte meg. Csakhamar – még ebben az évben – Budapestről nagy rendőri biztosítással, titokban a Nemzeti

¹ POGONYI Lajos: Elhunyt Losonczi Pál. *Népszabadság* 2005. március 30.

² A Losonczi-gyűjtemény feldolgozásához az alábbi tanulmányokban számos hasznos információt találtunk. KOMISZÁR Dénese: Mezőgazdaság és protokoll. Losonczi Pál kitüntetései a sajtó tükrében. *Somogyi Múzeumok Közleményei*. 17./C. (2007) 91–108. BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: Eszme és föld. Vázlatpontok Losonczi Pál agrárpolitikusi portréjához. *Zempléni Múzsza* 6 (2006):2, 11–24. BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: Csendben a csúcson. Vázlatpontok Losonczi Pál államfői portréjához. *Zempléni Múzsza* 8 (2008):3, 13–27.

³ (Megj.: Az államfői kitüntésekről a szerzőnek fals információi vannak.)
A szocializmus időszaka is történelmünk része. A történészként valljuk, hogy a feldolgozó tevékenység csak akkor lehet eredményes, sikeres, ha a korhoz elfogulatlanul, sine ira et studio viszonyulnak a szakemberek.

1. kép. Losonczi Pál Rippl Római Múzeumban őrzött államfői kitüntetéseinek származási helyei (összeállította: Gyurákovics Norbert)

Bank kaposvári fiókjának trezorjába kerültek kincsei, közszereplőként kapott ajándéktárgyai, kitüntetései, amelyeket rövidesen (1988-ban) a Somogy megyei múzeum kiállításán tártak a nagyközönség elé. Jóllehet akkor a tárgyak szakszerű meghatározása elmaradt,⁴ elmondható, hogy ezt a kiállítást az akkori tudásnak, érdeklődésnek megfelelően hozták létre.⁵

A kiállítás több szempontból is rendkívülinek számított. Köztudomású, hogy az államfői kitüntetések a falerisztika legszebb darabjai. Losonczi Pál kitüntetésanyaga az idő tájt nagyságrendben a legnagyobb volt az 1918 utáni magyar államfői kitüntetések sorában.⁶ A Losonczi-anyag a Kádár-kor történetének színes gyűjteménye, benne számos kuriózumnak számító afrikai, közel-keleti, latin-amerikai kitüntetéssel.⁷ A kiállítás egyedülálló volt a tekintetben is, hogy Magyarországon eladdig „nem volt rá példa, hogy fontos közszolgálat után az elismerésként kapott kitüntetések, érdemrendek, dísz tárgyak a köz kincsévé váljanak.” – fogalmazott a helyi napilap újságírója. „Losonczi Pál gesztusa példa” – nyilatkozta a sajtónak Gyenesei István, aki akkor a Somogy Megyei Tanács elnöki pozícióját töltötte be.

A gondos rendezés 1988-ban több szempontot igyekezett figyelembe venni:

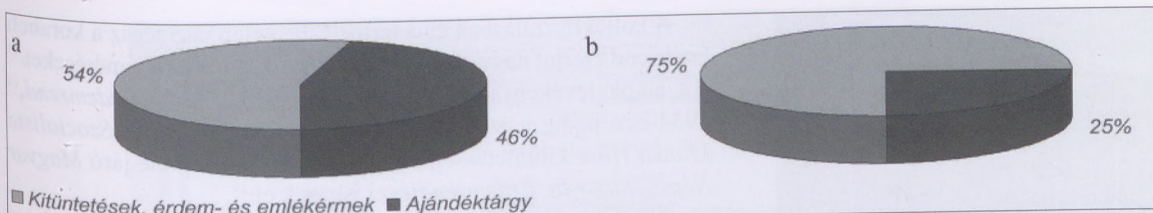
1. A helyén kezelte az ország rangban első emberének azt a gesztusértékű szándékát, hogy közszemlére bocsássa részben személyének, részben közszolgálati hivatalának köszönhető ereklýeit, amelyekről úgy gondolkodott, hogy azok – személyén keresztül – az országot illetik. A kaposvári kiállítás létrejöttével egyúttal megcsillant a remény, hogy a múzeumi létbe helyezett kiállítási tárgyak – Losonczi Pál adományaként – végleg Somogy megye múzeumába kerülnek majd.
2. Természetesen érvényesült az a rendezői szándék, hogy az Elnöki Tanács elnökének külföldi utazásai alkalmából kapott elismerésekkel a magyar diplomácia sikereit, irányának sokféleségét is bemutassák. (1. kép)
3. További rendezői szempont volt a tárgyak iparművészeti szépségének, esztétikumának, „csilli-villi” küllemének, meseszerű pompájának, nemes anyagában testet öltő materiális értékének reprezentatív érvényesítése.

⁴ Sajnos, a tárgyfeliratok csekély falerisztikai hozzáértésről tanúskodtak. (A NET titkárságán nem voltak kitüntetés-szakértők.) Ugyanez a megállapítás vonatkozik a Magyar Közlönyben, a viselési engedélyekben szereplő elnevezésekre is.

⁵ H. B.: Közkinck az államfői ajándék. Kiállítás Losonczi Pál kitüntetéseiből. *Somogyi Néplap* 1988. október 29. 5. p.

⁶ Mint ismeretes, Horthy kitüntetései a család elhurcolása idején megfogyatkoztak, 1994-ben pedig csak a kollektív töredéke került haza. (Erről ld. MAKAI Ágnes: *Hőstettek és protokoll. Horthy Miklós kitüntetései. Rubicon* (2001):1-2, 40-41.) Bár Losoncziéhoz fogható kitüntetései Kádárnak is voltak, de azokat a főtitkár halála után elárverezték egyéb más relikviáival egyetemben. Göncz Árpád Nemzeti Múzeum Éremtárába került kitüntetései pedig talán kétszeresét is kiteszik a Losonczi-féle anyagnak. Ám nem szorul különösebb magyarázatra, hogy azok egy politikatörténeti szempontból más, újabb korszakot képviselnek. (Erről ld.: HÉRI Vera – KÖHEGYI Mihály: Az észt Pro Terra Mariana érdemkereszt. *Az Érem* (2001):2, 51-52.)

⁷ Igen, kuriózumok. Hiszen egyes országokkal már nem tartunk fönn olyan szintű kapcsolatot, mint azokban az időkben, illetve ezekben az országokban is változtak a rezsimek, s ezzel összefüggésben a kitüntetések is.

2. kép. A Losonczy-gyűjtemény összetétele (összeállította: Gyurákovics Norbert)

Summa summárum, a kiállítás sikeres volt, vonzotta a látogatókat. Megérte és néhány évvel túl is élte a rendszerváltást.

Ez az időszak a kiállító intézmény, a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága életében többszöri igazgatóváltással párosult. Az épp 1991-ben regnáló régész rendszerváltást követő további bemutatása miatti szakmai hibát követett el, amikor a Losonczy-anyag rendszerváltást követő további bemutatása miatti felháborodásának a nyilvánosság előtt hangot adott. Rádiónyilatkozata felkavarta a kedélyeket. Az igazgató csakhamar távozott hivatalából,⁸ a kiállítást le kellett bontani, az anyagot vissza kellett adni a volt államfőnek.

A kitüntetések a kiállítás bontásakor (a visszaszolgáltatás előtt) kerültek először történész-muzeológusok kezébe. Ekkor kerültek leltárba. Bár a műtárgyleírásokba sok, mára mosolyt fakasztó megnevezésbeli pongyolaság került (pl. a szomáliai kitüntetés jelvényében szereplő leopárdot – nemes egyszerűséggel – valami macskaféle vadállatnak tituláltuk), a tárgyak beazonosíthatóak lettek. A szakemberek tudták, hogy a politikai kurzusok, társadalmi körülmények, értékrendszerek változásával a kitüntetések erkölcsi értéke minősül át, történelmi emlékként azonban továbbra is tanúskodnak korukról: adományozóik szándékáról, a kitüntetettek társadalmi szerepéről, alkotóik művészi teljesítményéről.

A bölcs gondolatok azonban nem tudták befolyásolni a történeteket, Losonczy Pál a bemutatott anyagot visszakérte. (2a. kép) Lábra kapott az a hír, miszerint a volt elnök jövedelme a felére csökkent⁹ és a somogyi önkormányzattól, a múzeum fenntartójától a kitüntetéseiért, ajándéktárgyaiért végkielégítést, illetve életjáradék folyósítását várta volna el. Ezt az önkormányzat azonban nem vállalta. A múzeumnak ezekről az elképzelésekről nem volt tudomása, nem tudott hatást gyakorolni az eseményekre. Mindenesetre a tárgyak tizenhárom évi lappangása vette kezdetét. Megszerzésükre múzeumok és magángyűjtők is aspiráltak, mígnem 2004-ben a Losonczy nevével fémjelzett gyűjtemény – azaz a kitüntetésanyag az ajándéktárgyak nélkül – visszakerült a Somogy megyei múzeumba.¹⁰ (2b. kép)

A gyűjteményből készült válogatással azóta több alkalommal találkozhatott a közönség: például 2009-ben (3. kép.), a múzeum alapításának centenáriuma alkalmából készült, a gyűjtemények legszebb tárgyait bemutató kiállításán, avagy 2010-ben *A tegnap világa* című újkortörténeti kiállításon, amelyet a történész-muzeológusok Kaposváron rendezett országos konferenciája alkalmából rendeztünk. Ez utóbbi kiállítás aztán 2011-ben „járta” a megyét. Bemutattuk Marcaliban és Nagyatádon is.

III. Gyűjtemény és pályakép

A hazai kitüntetésekkel, amit Losonczy Pál kapott, nincs nehéz dolgunk. Rendelkezésre áll a szakirodalom. Leírható, bemutatható velük Losonczy Pál karrierjének első, vidéki korszaka, az az időszak, amikor felfigyel rá az országos politika.

a./ A sikeres tsz-elnök

Losonczy 1939-ben (20 éves korában) csatlakozik az illegális kommunista párthoz. A világháború után nem meglepő, hogy utat talál az MKP-hez. Pártkarrierje gyorsan emelkedik és igazolja a választott párttisztiségeihez¹¹ fűződő reményeket. Élére áll a szövetkezeti mozgalomnak, és a barcsi Vörös Csillag Termelőszövetkezet elnöke lesz.¹²

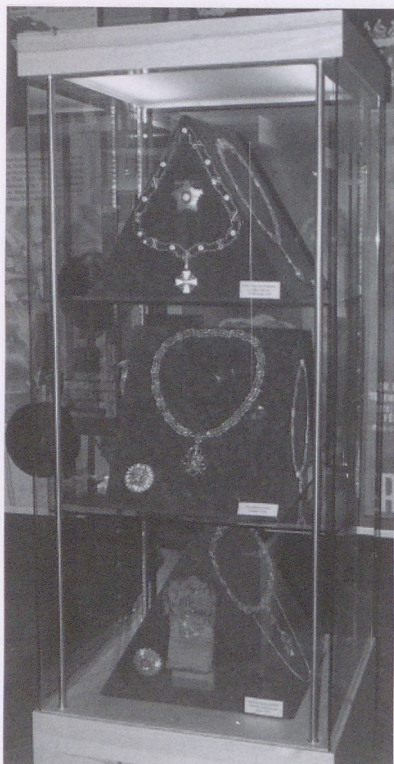
⁸ Jungbert Béla 3 hónapig volt múzeumigazgató Kaposváron.

⁹ Az 1991. évi XII. törvény hatályon kívül helyezte azt az 1988-as minisztertanácsi rendeletet, amely az általános szabályoktól eltérően határozta meg az Elnöki Tanács elnökének, a miniszterelnöknek és az Országgyűlés elnökének nyugdíját.

¹⁰ A kitüntetés-gyűjteményt értékének töredékéért megvásárolta Somogy Megye Önkormányzata a megyei múzeum gyűjteménye számára.

¹¹ 1945-től a Magyar Kommunista Párt községi titkára, 1946-ban a párt barcsi vezetőségének tagja. 1948-ban az MDP barcsi járási bizottságában, 1950-től pedig a megyei pártbizottságban találjuk.

¹² Újabb felkapott hír (ld. szerte az interneten) az, hogy Losonczy Pál apja, a Vitézi Rend tagja volt és telket is kapott. Losonczy Mihályt 1923-ban avatták vitézzé. Egy magángyűjteményben őrzött 1943-as bolhói képeslap tanúsága szerint a vitézi címet fia, Losonczy

3. kép. Válogatás Losonczi Pál államfői kitüntetéseiből – részlet a „Somogyország öröksége „c. centenariumi kiállításból, 2009

A kollektívizálásban és a termelésben élen járó téesz a korabeli értékrend szerint nagy sikereket ér el. Sorra kapja az elismeréseket.¹³ Az elnök tevékenységét pedig 1953-ban a *Munka Érdemrend*,¹⁴ 1954-ben pedig a legmagasabb kitüntetésnek számító *Szocialista Munka Hőse* kitüntetéssel, kitüntető címmel és a vele járó *Magyar Népköztársaság Érdemrendjével* ismerik el.¹⁵

A Losonczi iránt egyre inkább megnyilvánuló országos figyelem szakmai-politikai tagságai jelzik. A Sztálin halála utáni politikai helyzetben, az 1953-as parlamenti választásokon mandátumot nyer, 1954-ben az MDP III. kongresszusán tagja a küldöttek választotta elnökségnek. A kongresszus első napján szót kap,¹⁶ a zárónapon pedig az MDP Központi Vezetőségének póttagjává választják. A hatalom közelébe kerül. 1954-től a Termelőszövetkezeti Tanács elnökségi tagja,¹⁷ majd a Hazafias Népfront 1954. október 23-24-i alakuló kongresszusán a 105 tagú Országos Tanács tagjává választják, kifejezésre juttatva, hogy a Nagy Imre névvel fémjelzett „új szakasz” is igényt tart rá. (4. kép)

1956. március idusán Losonczi „a barcsi Vörös Csillag Termelőszövetkezet kiemelkedően jó irányításáért” újabb elismerést kap: a *Kossuth-díj III. fokozatát*, amelyhez 20.000 forintos pénzjutalom is jár.¹⁸

A Rákosi-korszak végére Losonczi a barcsi téesz elismert, sikeres elnöke. Gyakorlati ember. Alulról jövő, tehetséges, választott vezető, akire immár az országos politika felfigyelt. (5. kép)

A forradalom idején Losonczi Pál nincs a fővárosban. Arról, hogy mi történt vele kapcsolatban, keveset tudunk. Az *1956-os forradalom Somogyban* című forráskiadványban (Kaposvár, 1995.) a névmutató segítségével találunk rá. Somogy az idő tájt forrongó agrármegye. Az elégedetlenség is agrárvitával indul.¹⁹ Vidéken

Pál használta is. Később, ifjúkorára való emlékezésében ennek – természetesen – nyomát nem találjuk. (ld. pl.: LOSONCZI Pál: „Örvendj hazám! Nézd mennyi jeles sereg!...” In: *Valloások Somogyról*. Szerk.: Paizs Gábor, Kiadta az MSZMP Somogy megyei Bizottsága, Kaposvár 1970.) A tények feltárása még várat magára. A háború után, a földosztáskor Losonczi birtokot szerez a Barcs határában fekvő Szilonicpusztán, ahova szülőfalujából, Bolhóból költözött több falubeli parasztsaláddal együtt, mivel itt nagyobb földhöz juthattak a szegényparasztkok és a nincstelenek. Losonczi visszaemlékezése szerint a pusztai élet egymásrautaltságából jutottak el 1948 októberében a földbérli szövetkezeti formáig. Majd néhány hónap múlva 10 család 77 hektár területen Losonczi vezetésével megalakított egy III. típusú termelőszövetkezeti csoportot. „Ezek voltak az 1950 tavaszán létrehozott Vörös Csillaghoz vezetett lépcső első fokai.” – olvashatjuk BENKE József: *Egy magyar szocialista mezőgazdasági nagyüzem története. A barcsi Vörös Csillag 40 éve* című monográfiájának Losonczi Pál írta előszavában. Barcs 1987. 5.

¹³ A barcsi téesz 1952-ben „az ország II. legjobb termelőszövetkezete”, „az ország legjobb burgonyatermelő szövetkezete”, „az ország legjobb szőlő szövetkezete” kitüntető címetek kapja. 1953-ban „az ország élenjáró szövetkezeti gazdasága” címet és pénzjutalmat. Az átadáson jelen lévő Dobi István elismerő szavai jelzik: országos figyelem fordul a mintagazdaság felé. BENKE József: *Egy magyar szocialista mezőgazdasági nagyüzem története. A barcsi Vörös Csillag 40 éve*. Barcs 1987. 145, 150–151.

¹⁴ A kitüntetést 1953. április 4-én, „a felszabadulás 8. évfordulója alkalmából” adta át Dobi István. *Magyar Közlöny* 1953. április 4.; ill. Kitüntetések április 4. alkalmából. *Szabad Nép* 1953. április 4.

¹⁵ A Szocialista Munka Hőse kitüntetést és kitüntető címet 1953-ban alapította az országgyűlés a szocializmus építésében, az állam vezetésében végzett több évtizedes kiemelkedő munka elismerésére. A cím adományozásával 1964-ig együtt járt a Magyar Népköztársaság Érdemrendje elnevezésű kitüntetés adományozása is. Ez utóbbit Losonczi Pál 1979-ben is megkapta. Az 1953-ban alapított legmagasabb adományozható kitüntetés első tulajdonosa lett. A kitüntetéssel nyugdíj kiegészítés járt, ill. nyugdíjminimum, ha nem volt meg a kellő szolgálati idő. Erről ld. *Magyar Népköztársaság kitüntetései*. Szerk. dr. Besnyő Károly, Közgazdasági és Jogt. Kiadó, Budapest 1979. 16., ill. KOMISZÁR Dénes: *Mezőgazdaság és protokoll*. Losonczi Pál kitüntetései a sajtó tükrében. *Somogyi Múzeumok Közleményei*. 17/C (2007) 92.

¹⁶ Beszédében Losonczi a termelőszövetkezetek szétverése ellen emelt szót. Ugyanakkor hangsúlyozta az egyéni gazdákkal való jó viszonyt. Saját eredményeiről szólva közérthetően beszélt a premizálásról és a háztáji földek méretének szabályozásáról. *A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának jegyzőkönyve*. Szikra 1954. 193–198.

¹⁷ A minisztertanács mellett működő javaslattevő, előkészítő, koordináló és ellenőrző feladatkörrel felruházott szerv, amelyet a kormányfő vezetett.

¹⁸ Erről ld. *Magyar Közlöny* 1956. március 16.; 1956. évi Kossuth-díjasok. *Szabad Nép* 1956. március 16.; Az alkotó munka megbecsülése. *Szabad Nép* 1956. március 16.; *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1956*. Közzéteszi az Igazságügy minisztérium közreműködésével a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Titkársága. Budapest 1957. 143.; Az 1948. évi XVIII. tc. alapította kitüntetés 1955. 2. tvr. kibővítette a kitüntethetők körét.

¹⁹ Ld. MÁRKUS István: *Somogyi összegzés* című cikkének 1956. október 19-i kaposvári vitája. Maga a cikk pár héttel előbb jelent meg: *Csillag* 10 (1956):9, 525–540.

4. kép. Választási plakát 1953-ból (Rippl Rónai Múzeum Újkortörténeti gyűjteménye)

a népharag az első napokban emlékműveket dönt, forradalmi bizottságok megalakítását eredményezi. Október 30-án pedig a kaposvári tüntetők a pártbizottság elé vonulva elérik a helyi pártvezetők lemondatását, majd a pártbizottság épületében tartózkodó pártbizottsági tagok és munkatársak, köztük Losonczi Pál is (épp ott tartózkodott) ún. „védőőrizetbe” kerülnek, a tüntető tömeg a megyei börtönbe kíséri őket.²⁰ Később, a *Somogyország* című lap december 28-i számában, azaz jóval a forradalom leverése után, olvasói levélben utalás található a Losonczi-féle szövetkezeti politikára, az azzal való szimpatizálásra. Az olvasó szavá teszi, hogy „a tsz-ek eddigi, alapjaiban helytelen formájáról a barcsi tsz. atyamestere, a Kossuth-díjas Losonczi Pál mondott lejusító kritikát.” s ezek után „olyan embereknek kell kezükbe venniük a falusi szövetkezés ügyét, akik a szövetkezeti szervezést nem a Rákosi-Gerő-féle pártiskolában tanulták.” Ezek az emberek pedig nem mások, mint „a régi szövetkezeti értelmiségiek, akiket a Rákosi-érában annyira elnyomtak és akik ilyen körülmények között is alárendelt beosztásban is értek el eredményeket”.²¹ E dokumentumok tükrében elmondható, hogy

²⁰ SZÁNTÓ László: *Az 1956-os forradalom Somogyban. Válogatott dokumentumok*. Somogy Megyei Levéltár kiadványa, Kaposvár 1995. 17. és 131.

²¹ KISS Imre: Megint az értelmiség legyen a bűnbak? *Somogyország* 1956. december 28. SZÁNTÓ i.m. 312.

5. kép. Losonczi Pál portréja, 1956
(Fotó: Járai Rudolf, MTI)

a forradalom idején Losonczi személye különösebben nem volt érintve, pusztán ún. „védő őrizetben” volt.

A forradalom leverése után az ország új vezetése a nemzetközi elszigeteltség és a megtorlás belpolitikai légkörében, jobb- és baloldali szélsőségek elleni küzdelmet folytatva a gazdaság helyreállítását, az életszínvonal fejlesztését, a tömegek megnyerését tűzi ki célul.

Az 1957-es pártértekezleten Losonczi Pál személye előtérbe kerül, a KB tagjává választják.²² Az agrárkérdést az MSZMP 1959-es pártkongresszusáig folyamatosan napirenden tartják. Számos pártdokumentum születik a termelőszövetkezeti mozgalom továbbfejlesztéséről, 1957 novemberétől folyik a tapasztalatszerzés a gyakorlatban is. A helyszíni tájékozódásban (Csongrád, Fejér, Heves, Somogy és Szolnok megyében) 12 KB-tag és póttag, köztük Losonczi Pál is szerepet kap. A barcsi Vörös Csillag Tsz. 1957. december 13-i zárszámadásán a kormány és a KB több tagja mellett Kádár is megjelenik. Beszédében a szövetkezeti mozgalom megerősítésére, az ellenséggel szembeni kíméletlen fellépésre, egyúttal a parasztság egyéni jövedelmeinek kívánatos növelésére helyezi a hangsúlyt. Losonczi álláspontját a gyakorlat látszik igazolni: előrelépést a gépesítésben, a szakképzésben, hangsúlyozva az egyéni

ösztönző tényező szerepét. „... mindaz jó, ami előreviszi a termelést, növeli az árutermelést, és a tagoknak is az anyagi érdekelttségét növeli.”²³ 1958-ban megkapja a *Szocialista Munkáért Érdemérem*²⁴ és a *Munkás-Paraszt Hatalomért*²⁵ kitüntetések.

1959 elején másodszor is nekifog a hatalom a mezőgazdaság kollektivizálásának. Kezdetben Dögei Imre földművelésügyi miniszter irányítja a munkát. A szovjet utat erőlteti, gyors és erőszakos kolhozosítást akar. Vele szemben Fehér Lajos, az MSZMP KB mezőgazdasági osztályvezetője markánsan eltérő álláspontot képvisel. Rainer János frappáns megfogalmazása szerint Fehér Lajos „lappangó Nagy Imre követő volt, aki ugyan megtagadta a kivégzett miniszterelnököt, de politikájából igyekezett átmenteni valamit.” Fehér azt követelte, hogy a kollektivizálás alatt ne csökkenjen a mezőgazdasági termelés, ami egyértelműen a sztálini módszer kritikáját jelentette.²⁶ A szélsőségeket Kádár János nem tolerálta. Dögeit leváltották, Fehérnek pedig önkritikát kellett gyakorolnia.

Kádár célja az '56 után fokozatosan konszolidálódó hazai politikai és gazdasági közélet megszilárdítása, a felső vezetés friss és erkölcsileg támadhatatlan erőkké váló „feltöltése”, egyben a munkás-paraszt szövetségi politika erősítése volt. Így került előtérbe ismét Losonczi Pál.

A sikeres téjeszelnök 1960-ban földművelésügyi miniszter lesz. Személye több szempontból is ideális választásnak tűnt. 1956 előtt nem kompromittálódott. Ugyanakkor az általa alapított barcsi szövetkezet sem 1953-ban (Nagy Imre első miniszterelnökségekor), sem 1956 novemberében nem oszlott fel. Az ilyen szövetkezetek ritkák voltak, felértékelődtek a hatalom számára. Losonczi nem a szovjet mintát másolta, képes volt egyben tartani a szövetkezetét. A munkaegység alapú elszámolás helyett olyan díjszabási rendszert állapított meg, amelyben a tagok jobban megtalálták a számításukat. (6. kép) Ez ellentétes volt a Dögei erőltette szovjet mintával, ezért számított 1959-ben Losonczi is – ahogy Kádár fogalmazott – fekete báránynak. Paraszti származása, gyakorlatban alkalmazott módszerei, viszonylag fiatal életkora (41 éves), s ugyanakkor régi párttagsága mind-mind személye mellett szóltak.

²² Tagja maradt 1989. február 21-ig. Losonczi az említett 1957-es értekezlet második napján szót kapott. Helyesnek tartotta a kormány agrárfejlesztési intézkedéseit. Az ellenforradalom bűnei között elsősorban a téesztek szétverését ostromozta. A téesztek felbomlásával kapcsolatban azonban hibásnak tartotta az 1955 utáni erőltetett újrászervezést is.

²³ *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1959–1960. évi jegyzőkönyvei*. Szerk. S. Kosztricz Anna, Némethné Vágyi Karola, Simon István, Soós László. Magyar Országos Levéltár, Budapest 1999. 335–340.

²⁴ A kitüntetést 1953-ban, a szocializmus építésében kimagasló érdemeket szerzett polgári személyek elismerésére alapította az országgyűlés. 1963-ig adományozták. Külleme 1954-ben és 1957-ben megváltozott. Erről MAKAI ÁGNES – HÉRI Vera: *Kereszt, érem, csillag. Kitüntetések a magyar történelemben*. Helikon Kiadó, Budapest 2002. 236., továbbá BODROGI Péter – MOLNÁR József – ZEIDLER Sándor: *Nagy magyar kitüntetéskönyv*. Szerk. Rác Árpád, Rubicon Kiadó, Budapest 2005. 204–205.

²⁵ Az 1956-os ellenforradalom leverésében, az ország rendjének megszilárdításában kifejtett tevékenység elismerésére 1957-ben alapította a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány. MAKAI-HÉRI i.m. 239., ill. *Nagy magyar kitüntetéskönyv* 222.

²⁶ Mint ismeretes, a Szovjetunióban az erőszakos kolhozosítást hatalmas éhínség követte.

DOLGOZÓ PARASZTSÁGUNK A SZÖVETKEZÉS UTJÁN...

BARCS: A 'VÖRÖS CSILLAG' TERMELŐSZÖVETKEZET TÖBB MINT 2000 KILÓ FÖLDÖN DOLGOZIK. NAGY GYÖRGY SERTÉSGONDÓZÓ BRIGÁDVEZETŐ SOI MUNKAEGYSÉGE UTÁN ZÁRSZÁMADÁSKOR 12020 FT-OT VESZ. ÁT. LOSONCZY PÁL ELNÖKTŐL. A KÉPEN KIRÁLY JÓZSEFNE 16. TAG ÉS VARGALAJOS PÉNTÁROS.

A TSZ. VEZETŐSÉGE AZ ELŐKÉSZÍTŐ BIZOTTSÁGBAN A ZÁRSZÁMADÁST KÉSZÍTIELO.

6. kép. Propaganda fotók a „Somogy megye a felemelkedés útján” című fényképalbumból, 1950-es évek első fele (Rippl Rónai Múzeum Újkortörténeti gyűjteménye)

b./ A miniszter

Losonczi vezetésével 1961 végére lezárul a kollektivizálás, a Barcson használt modellt több helyen engedélyezték. Sikerült megakadályozni a mezőgazdasági termelés összeomlását. A munkában a gyakorlatias, tapasztalt Losonczi partnere és egyúttal felettese is az 1959-ben KB-titkárrá, majd 1962-ben miniszterelnökké helyettesé választott elméleti szakember, Fehér Lajos.²⁷

Losonczi Pál otthonosan mozog az agrárium világában. Ismeri a földművesek életét, gondolkodását, de számítani kíván a tanult emberek munkájára is. Minisztersége alatt válnak önállóvá az agrártudományi egyetemek fakultásai, Sopronban erdészeti és faipari egyetem létesül (1962), a gödöllői egyetem alapkövét a miniszter helyezi el, hogy a mezőgazdasági gépészmérnöki kar kiépülhessen. 1963-tól indul a mezőgazdaság rendszeres, évi támogatása, folyamatosan jelennek meg az ár- és hitelpolitikai, valamint a tervezési jogszabályok. Hét éves minisztersége alatt Losonczi Pál kitüntetést nem kapott. Külföldön viszont – Dániában (1961) és Lengyelországban (1962) – járt.

Földművelésügyi miniszterként tényleges politikai szerepe a szövetkezeti reform végrehajtása volt.²⁸ A folyamat lezárásaként létrejövő 1967. III. és IV. törvényt, az MSZMP KB 1966-ban elfogadott új gazdasági mechanizmus irányelveinek megvalósulását azonban már egy magasabb pozícióból szemlélhette.

Az új gazdasági mechanizmussal próbálkozó kádári személyzeti politika eredményeként, 1967. április 14-én, az országgyűlés alakuló ülésén átfogó személyi változtatásokra került sor.²⁹ A Földművelésügyi Minisztériumot átszervezik, új nevet is kap.³⁰ Losonczi nem marad a tárca élén, a legmagasabb közjogi méltóság posztjára emelik, az Elnöki Tanács elnöke lesz.

²⁷ Együtt dolgoztak az 1959-ben létrehozott Agrárpolitikai Bizottságot felváltó Mezőgazdasági Bizottságban (a vezetője Fehér Lajos, Losonczi pedig 1960-ban választják be a testületbe), illetve az 1966-ban létrehozott Szövetkezetpolitikai Munkaközösségben (elnöke ugyancsak Fehér Lajos, Losonczi pedig testületi tag volt egészen 1980 áprilisáig).

²⁸ A kolhozvonások leépítésével, a gépállomások felszámolásával, helyettük közvetlenül a szövetkezetek gépesítésével, a szövetkezeti földtulajdon kialakításával, a háztáji gazdaságok erősítésével, a vállalatszerű gazdálkodás egyes elemeinek megvalósításával kerül sor az átalakulási folyamat lezárásaként az 1967. évi III. és IV. törvény előkészítésére.

²⁹ Az Elnöki Tanács elnöke pozíciójába Losonczi Pál kerül (Dobi István helyére), Fock Jenő lesz a minisztertanács elnöke Kállai Gyula helyett, Kállait ugyanakkor Vass Istvánné helyett az országgyűlés elnökévé választják. Az Elnöki Tanács titkári posztján Cseterki Lajos váltja Kiss Károlyt. A reformszellemű kormányban Fehér Lajos mellett elnökhelyettes lett Ajtai Miklós, a Tervhivatal elnöke és az addigi pénzügyminiszter Timár Mátyás. A reform híve az új pénzügyminiszter, Vályi Péter is. BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: Eszme és föld. 21.

³⁰ Az új elnevezés Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium, ugyanis a Földművelésügyi minisztériumot összevonták az élelmezésügyi tárccával. Az új miniszter pedig a reform előkészítésében tevékenyen részt vevő Dimény Imre lett. Erről BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: Eszme és föld. 21.

Paraszi származásuként és Kádár „találmányaként” tökéletesen megfelel a posztra. A negyvenes évek közepétől hagyomány volt ugyanis, hogy a teljesen protokolláris államfői funkciót paraszi származású politikus töltsen be. Losonczi egy volt kispályás, Dobi Istvánt váltotta az Elnöki Tanács élén. „*Igazi kádári találmány volt, egy sikeres Tsz-elnök, önálló nézetek nélkül.*” – nyilatkozta 2005-ben a sajtónak tömören Rainer János. Megállapítását igazolni látszik, hogy Losonczi Pál a pártnyilvánosság előtt az 1959-es pártkongresszustól kezdve az 1988-as pártértekezletig egyszer sem szólalt fel.

Kádár számára Losonczi azért is volt jó választás, mivel politikai vetélytársként szóba sem jöhetett. Losonczi nem ambicionálta a hatalom. Miniszterként is Kádár embere volt, centrumpolitikus,³¹ aki önálló politikai bázissal nem, legfeljebb politikai háttérrel (Somogy megye) rendelkezett. Életkora (48 év) miatt akár évtizedekre számolhattak vele. Paraszi származása révén pedig hitelesen folytatta a Dobi-féle népfrentvonalat.

c./ Az Elnöki Tanács Elnöke

Losonczi Pál a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnökeként államfő volt. 1967 és 1987 között töltötte be ezt a tisztséget. A társadalmi berendezkedés miatt azonban a két tisztség közé mégsem lehet egyenlőséget tenni.

Hogy Losonczi mozgásteréről képet alkothassunk, röviden érintenünk kell a szocialista kori államfői testület mibenlétét, jogkörét, lényegét.³²

Az elnök elvben három fontos területet felügyelt, ám ezek a gyakorlatban többé-kevésbé névleges feladatköröknek bizonyultak.

A testületet a parlament utólagos jóváhagyásával törvényerejű rendeletek alkothatták. Ezeket azonban az MSZMP központi szerveiben készítették elő, az Elnöki Tanácsban valódi vitákat nem tartottak.

A kegyelem gyakorlásának jogával kapcsolatban papíron az Igazságügyi Minisztérium, a gyakorlatban a Belügyminisztérium készítette elő a döntéseket.

Maradt a reprezentatív funkció: magas rangú külföldi politikusok, delegációk itthoni fogadása és Magyarország államfői szintű külföldi képviselése.

1967-ben Losonczi Pál elérte karrierje csúcsát. Ám olyan funkciót vállalt, amelyhez semmit sem értett: sem szakképzettsége, sem diplomáciai ismeretei nem voltak. Kádárnak ilyen tulajdonságokkal rendelkező elnökre nem is volt szüksége. A pártfegyelem és az egyéni ambíció kizárta a poszt visszautasításának lehetőségét.

Losonczi tehát nem volt (nem is lehetett) önálló hatalmi-politikai tényező. 1975-ig pl. nem volt PB-tag, államfői funkciója ellenére a legfontosabb politikai döntésekről is csak utólag kapott tájékoztatást.³³ 1969-től a PB ülésein már állandó meghívottként vesz részt. A napirendi jegyzékekből kiderül, hogy a PB ülésein az államfő minden külföldi útjáról beszámol, nyilatkozatait jóváhagyatja, még az országon belüli látogatásairól, meghívásairól is jelentést tesz. 1975-re már feltehetőleg kínossá vált, hogy nem tagja a legfelső pártvezetésnek. A magyar külpolitika sikerei miatt azonban egyre fontosabbá vált, hogy az államfői funkcióval együtt járó protokolláris és nemzetközi feladatok ne nélkülözzék a legmagasabb szintű párttestületi tagságot.

Tekintettel arra, hogy a belpolitika alakítása kívül esett Losonczi Pál hatáskörén és személyes lehetőségein, államfői tevékenysége jórészt a külkapcsolatok alakításában való részvételre korlátozódott.³⁴ Annak eldöntése is párthatáskörbe tartozott, hogy mely államok vezetőit hívjuk meg magyarországi látogatásra, illetve mely meghívásokat milyen szinten fogadjuk el. Az államfő számára a pártállam keretei között kijelölt mozgásteret külföldi útjai jelzik.

Losonczi első külföldi vendége 1968 májusában a mongol államfő volt, első külföldi útja ugyanez év júniusában az NDK-ba vezetett. Walter Ulbricht pártfőtitkár-államfő 75. születésnapján képviselte Magyarországot.

d./ Magyarország „utazó” elnöke

Az ENSZ és Magyarország kapcsolatának 1963-as normalizálása előtt a Kádár-rendszer nagyfokú nemzetközi elszigeteltségtől szenvedett. Ezen a helyzeten Kádár két módon igyekezett enyhíteni: a szomszédos szocialista

³¹ Személyét sokan már sokféle válogatott jelzővel illették. Volt középvezető bürokrata, intellektuálisan jelentéktelen személy, külsőre parádés kocsihoz is hasonlították, de volt De Gaulle gorillája kinézetű is.

³² Az összehasonlítást sokan megtették már előttem, részletesen felhívva a különbségekre a figyelmet. (Erről BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: Csendben a csúcson. 13–14.)

³³ Például az 1968-as csehszlovák válsággal kapcsolatos pártközi megbeszélések előkészítéskor.

³⁴ A külügy, bár a miniszterelnök hatáskörébe tartozott, valójában ugyancsak pártirányítás alatt állt.

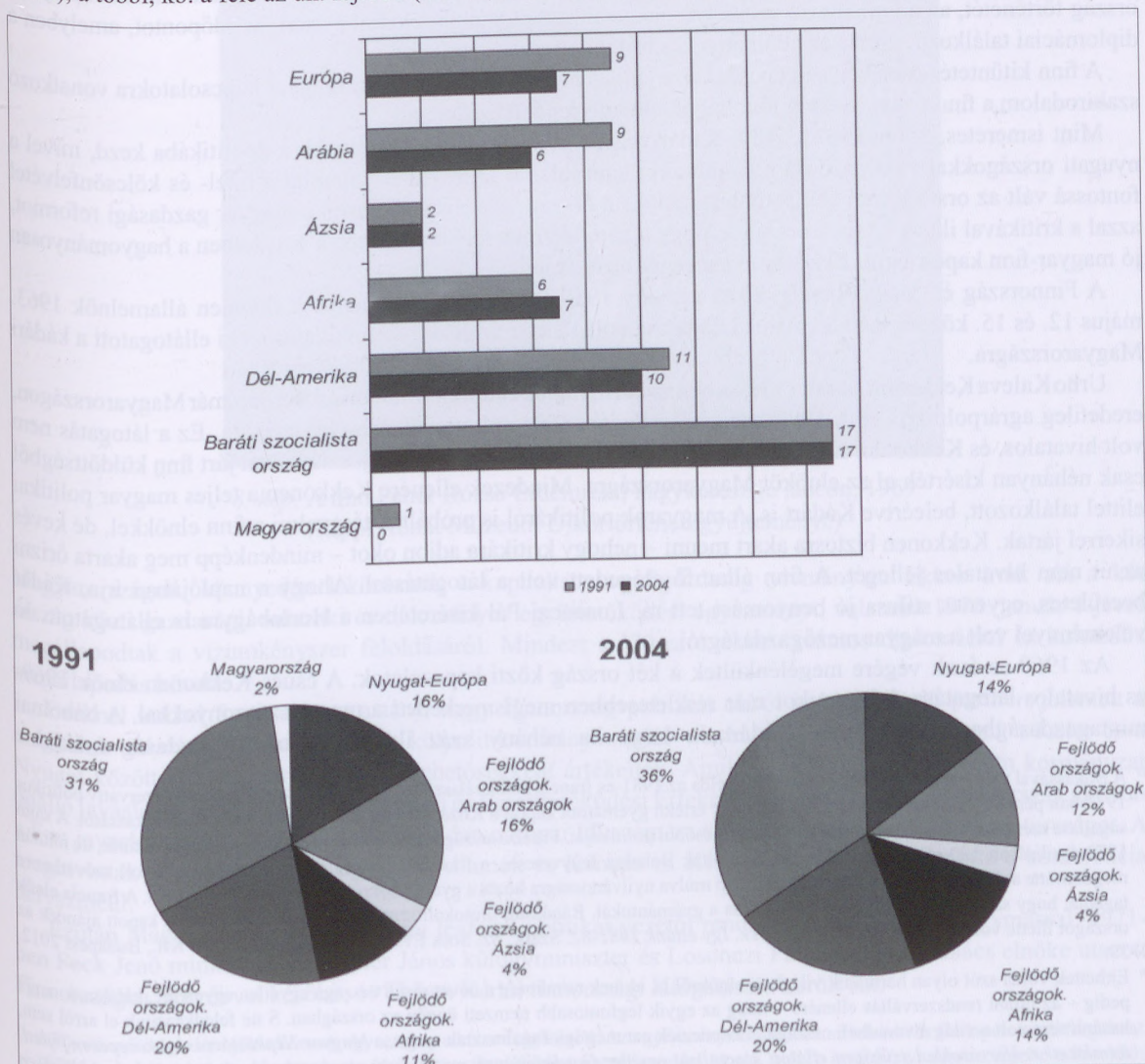
országok bizalmának elnyerésével, illetve kapcsolatok létesítésével a harmadik világ szovjetbarát országai és az el nem kötelezett országok felé. A Szovjetunió iránti lojalitás és a szovjet irányvonalhoz való feltétlen alkalmazkodás természetesen mindvégig a kádári külpolitika alapelve maradt.

A 60-as évek második fele, a 70-es évek eleje – a harmadik világ országainak függetlenedése nyomán – a diplomáciai kapcsolatok ugrásszerű kiszélesedésének időszaka Magyarországon. Losonczy államfői periódusának első tíz évében hazánk 53, főleg afrikai, dél-amerikai és ázsiai állammal létesít diplomáciai kapcsolatot (pl. Angola, Kolumbia, Líbia, Mexikó, Peru stb.), de európai országokkal is (Írország, Málta, NSZK, Portugália, Spanyolország). Ezzel párhuzamosan, a 60-as évek végétől mind nagyobb méretet öltött a magyar államférfiak külföldi látogatásainak sorozata is.

Nagy jelentőséggel bírt, hogy a 60-as évek végétől formálódó önállóbb magyar külpolitika a nyugati világ felé is nyitott. Egyre nagyobb hangsúly helyeződött a nemzeti szempontból előnyös külkapcsolatokra, a mozgástér fokozatos tágítására. A folyamat háttérében a modern világgazdasági folyamatokhoz való csatlakozás igénye állt. Az ország első partnerei ebben, a kétpólusú világ határán elhelyezkedő két semleges ország: Finnország és Ausztria lett.

A NET elnöke külföldi látogatásai során, illetve külföldi közjogi méltóságok magyarországi fogadása alkalmával a diplomáciai protokoll szerint magas külföldi kitüntetésekben részesült.

Múzeumunk gyűjteményében lévő rangos külföldi kitüntetések, érmek nyolcada származik Nyugat-Európából (Finnország, Ausztria, Spanyolország, Portugália, Ciprus), ötöde a Szovjetunióból, közel egyharmada baráti szocialista országból (Csehszlovákia, Lengyelország, Bulgária, VDK, KDK, Mongólia, Kuba), a többi, kb. a fele az ún. fejlődő (afrikai, latin-amerikai, ázsiai) országokból való. (2a-b, 7. kép)

7. kép. A kitüntetések származási hely szerinti megoszlása (összeállította: Gyurákovics Norbert)

Az elnök elhunyt a bulvársajtó előszeretettel emlegette az elnöki utazások egzotikumát (utalva öslakosok rituális táncára, teknősháton való lovaglásra, éhínség sújtotta népek fényűző diktátorainak pompájára). Az elnöki találkozók közül leginkább a nem szalonképes, visszatetszést keltő politikusokat emelték ki: a véreskezű ugandai diktátort, Idi Amint, az emberevéssel is gyanúsított, kegyetlen Jean-Bédél Bokassát, Fekete-Afrika leghírhedtebb diktátorát, a Közép-afrikai Köztársaság császárárt.³⁵ Az országos média sajnálattal vette tudomásul 2005-ös érdeklődése alkalmából, hogy ezekből az államokból sem ajándéktárgy, sem kitüntetés nincs (korábban sem volt) a gyűjteményben.³⁶ A sajtó a szenzációt kereste, hangját az egyoldalú elfogultság jellemezte.

Míg, ha a kitüntetéseket, mint történeti forrásokat vizsgáljuk, a hazai diplomácia történetének finom részletei tárulnak elénk.

e./ A finn Fehér Rózsa Érdemrend nagykeresztje a láncon

Az eddig elmondottakra jó példa mindjárt időrendben az első, az 1969-ben kapott finn kitüntetés. (8. kép) Érdemes róla részletesebben szót ejtenünk, bemutatva egyúttal a kitüntetések muzeológusi feldolgozását is. Egyértelművé válhat így a különbség: mennyire másként gondolkodunk, mint a propaganda. Hiszen amellett, hogy leírjuk a kitüntetés küllemét, számos fontos tényezőt kell megállapítani: mint pl. az érdemrend alapításának körülményeit, hogy milyen érdemek elismerésére hozták létre, kik kaphatták, milyen az érdemrend felépítése, mit fejeznek ki szimbólumai. Fontosak továbbá a kivitelezés, gyártás, anyag, technika, adjusztálás adatai, az, hogy kiknek adományozták, az aktuális aukciók szerinti értékebecslések stb. Fontos ismernünk az adományozó ország történetét, az adományozó személyt, elemezni a diplomáciai előzményeket, az időpontot, amelyben a diplomáciai találkozó, illetve az adományozás történt.

A finn kitüntetés esetében szerencsénk van, nincs nehéz dolgunk. A finn-magyar kapcsolatokra vonatkozó szakirodalom a finn nagykövetség jóvoltából a kutató rendelkezésére áll.³⁷

Mint ismeretes, 1966–1967 körül a Kádár-vezette ország önállóbb, aktívabb külpolitikába kezd, mivel a nyugati országokkal való gazdasági és műszaki kapcsolatok fejlesztése, valamint a hitel- és kölcsönfelvétel fontossá vált az ország számára. A többi szocialista ország veszélyesnek tartja a magyar gazdasági reformot, azzal a kritikával illetik Magyarországot, hogy a kapitalizmus felé tart. Ebben a helyzetben a hagyományosan jó magyar-finn kapcsolatok a kitörés lehetőségét biztosították.

A Finnország és Magyarország közti viszony 1956 utáni fontos eseménye Kekkonen államelnök 1963. május 12. és 15. közötti nem hivatalos látogatása volt. Ő volt az első nyugati államfő, aki ellátogatott a kádári Magyarországra.

Urho Kaleva Kekkonen, aki az 1928-as budapesti finnugor kulturális kongresszuson járt már Magyarországon, eredetileg agrárpolitikus volt. 1963-ban Jugoszláviából, Titótól érkezik Magyarországra. Ez a látogatás nem volt hivatalos, és Kekkonen ezt mindenképp hangsúlyozni is kívánta. A Jugoszláviában járt finn küldöttségből csak néhányan kísérték el az elnököt Magyarországra. Mindezek ellenére Kekkonen a teljes magyar politikai éllel találkozott, beleértve Kádárt is. A magyarok politikáról is próbáltak tárgyalni a finn elnökkel, de kevés sikerrel jártak. Kekkonen biztosra akart menni – nehogy kritikára adjon okot – mindenképp meg akarta őrizni az út nem hivatalos jellegét. A finn államfő elégedett volt a látogatással. Ahogy a naplójában írja, Kádár becsületes, egyenes stílusa jó benyomást tett rá. Losonczi Pál kíséretében a Hortobágyra is ellátogatott. Jó véleménnyel volt a magyar mezőgazdaságról.

Az 1960-as évek végére megélénkültek a két ország közti kapcsolatok. A csúcs Kekkonen elnök 1969-es hivatalos látogatása volt, amikor már részletesebben megismerkedett a magyar viszonyokkal. A bábolnai mintagazdaságban megjegyezte Kádárnak, hogy ha néhány száz ilyen színvonalú gazdaság működne

³⁵ A Bokassával való kapcsolat lejárata mivoltára példa az 1981-es francia elnökválasztás. Giscard d'Estaing francia konzervatív politikus 1973-ban pénzügyminiszterként állítólag két nagy értékű gyémántot kapott a Közép-afrikai Köztársaság elnökétől, Bokassától. A sajtó sugallata szerint az ajándék befolyásolta Giscard későbbi politikáját. Franciaország kezdetben ugyanis támogatta a diktatúrát, de miután 1979 áprilisában 100 iskolás gyereket lemészároltak Bokassa fegyveresei, a francia titkosszolgálat a helyi ellenzékkel szövetkezve megdöntötte a diktátor uralmát. A sajtó egy hónap múlva nyilvánosságra hozta a gyémántokról szóló dokumentumokat. A francia elnök tagadta, hogy személyes tulajdonába vette volna a gyémántokat. Ráadásul, protokoll szerint a hivatalos látogatáson kapott ajándék az országot illette volna meg. Erről ld. *Retro évek. Így éltünk 1981-82.* Szerk. Sz. Soós Éva, Média Service Zawada Kft., Budapest 2012. 39.

³⁶ Ejjthettek volna szót olyan harmadik világbeli elnökről is, akinek mindmáig a nevét viseli országa egyetlen egyeteme, halálának napja pedig – az ottani rendszerváltás ellenére – máig az egyik legfontosabb nemzeti ünnep az országban. S ne feledkezzünk el arról sem, hazánk sem volt a világ élvonalbeli országa. Losoncziék ezt még így fogalmazták meg: „a Magyar Népköztársaság, közepesen fejlett, természeti erőforrásokkal szűkösen ellátott szocialista ország. Gazdaságának nyitottsága, szerkezete és adottságai révén különösen érzékenyen érintik a világgazdasági változások.”

³⁷ *Rokoni körben. A magyarországi finn képviselet története.* Szerk. Jakoo Sivers, a Finn Nagykövetség kiad. Budapest 2010.

8. kép. A finn Fehér Rózsa Érdemrend nagykeresztje láncon, 1969
(Rippl Rónai Múzeum Újkortörténeti gyűjteménye)

Magyarországon, könnyedén leköröznék a kapitalista mezőgazdaság vívmányait. Ekkor írták alá a két ország közti gazdasági, műszaki és tudományos együttműködési egyezményt, valamint 1970. január 1-jével megállapodtak a vízumkényszer feloldásáról. Mindezt a '70-es években számos diplomáciai és kulturális megállapodás követte.³⁸

Ezeknél sokkal fontosabb az a tény, hogy Finnország politikai okból is kiemelkedő partnert jelentett a magyarok számára. Kekkonen elnök külpolitikai irányvonalát – a hídverő szerepét betölteni a Kelet és a Nyugat között – a magyarok kitörési lehetőségként értékelték. Amikor 1969 májusában a finn kormányzat önálló javaslatot tett az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet összehívására, Magyarország aktívan a finn javaslat mögé állt. Az invitálás minden európai fél számára szólt, beleértve mindkét Németországot. A meghívottak közé tartozott az Egyesült Államok és Kanada is. Kekkonen Helsinkit ajánlotta a konferencia helyszínül.

Ezután Magyarország és Finnország legfelső politikai vezetői rendszeresen találkoztak egymással. 1971-ben Fock Jenő miniszterelnök, Péter János külügyminiszter és Losonczy Pál, az Elnöki Tanács elnöke utazott Finnországba. Két évvel később, 1973-ban Kádár finnországi látogatására került sor.

³⁸ A következő évben létrejött a konzuli egyezmény a két ország között. Az egyezmények növelték a Helsinki és Budapest közti forgalmat. 1976-ban a két ország tudományos akadémiaja együttműködési megállapodást írt alá, amely intézményi szintre emelte a kétoldalú tudományos cserét és együttműködést. Ennek egyik formáját jelentették az ún. tudományos napok: az első ilyen rendezvényre Finnországban 1968 őszén került sor, majd 1979 májusában Magyarország következett, stb.

Az 1975 július–augusztusában megrendezett helsinki csúcstalálkozó óriási jelentőségű volt. Bár a hidegháborús frontvonalakat nem módosították, új utat nyitott a kelet-nyugati kapcsolatok fejlesztéséhez. Az 1975. augusztus 1-jén aláírt záródokumentum rögzítette a gazdasági és tudományos cserekapcsolatok élénkítését, ugyanakkor szólt az emberi jogok biztosításáról is. Ez utóbbi jelentősen megnövelte a kelet-európai politikai mozgalmak tevékenységét, és hozzájárult – s tegyük hozzá, hogy ezt Kádárék aligha így gondolták – az alig tizenöt évvel későbbi változások kialakulásához.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet után Magyarország számára kinyílt a világ. A kelet-nyugati kapcsolatokban új fejezetet jelentő aktus elsősorban Kádár mozgásterét nyitotta meg, aki élt is a lehetőséggel. A nemzetközi sajtóban Kádár a körülményekhez képest maximális szabadság éllovasa lett, s ez az ország európai tekintélyét ugrásszerűen, jelentősen megnövelte.

Ezután Losonczy külföldi útjai is megszorodtak, jöllehet nemzetközi téren továbbra sem tartoztak feltétlenül hatáskörébe a szocialista és a fejlett tőkés országok.

IV. Lappangó műtárgyak

A Losonczy-gyűjtemény 1991-es, visszaadás előtti állapota a jelenleginél jóval gazdagabb volt. Nem kerültek vissza a Somogy megyei múzeumba az ajándéktárgyak (díszkardok, szobrok, ezüsből készült hajók, tálcák, ugyancsak ezüsből készült teáskészlet, táncos felszerelés, elefántcsont-faragások, különféle iparművészeti tárgyak), látogatásai alkalmából kapott színaranyból készült emlékérmek. De – sajnos – nincs a múzeum tulajdonában az a plakett sem, amely az elnök kiemelkedő nemzetközi szereplésére utal.

1983. szeptember 25–30. között New Yorkban az állam- és kormányfők Indira Gandhi kezdeményezte konferenciáján vett részt. Szeptember 28-án beszédet mondott az ENSZ közgyűlése előtt. Losonczy a világ előtt álló globális problémákról ejtett szót. Beszért a leszerelés fontosságáról, felhívta a figyelmet a fejlett és kevésbé fejlett országok közti kiáltó ellentétre, s ezzel összefüggésben a világgazdasági egyensúly igazságos és demokratikus alapú átrendezésének szükségességére.³⁹ 1985. október 19–26. között ismét New Yorkban járt az ENSZ közgyűlése 40. ülészakájának egy részén és az ENSZ alapításának 40. évfordulós ünnepélyén, ahol 21-én beszédet is mondott.⁴⁰ Losonczy ott jártának emlékére az ENSZ alapítása 40 éves évfordulójának plakettjét kapta. Az európai szocialista országok közül csupán Magyarország és Lengyelország képviseltette magát államfői szinten.

V. Epilógus

Losonczy egyik utolsó külföldi látogatása a szovjet fővárosba vezetett, Mihail Gorbacsov főtitkárrá választásához kapcsolódott. 1985. március 13-án három főből álló magyar delegáció képviselte Magyarországot Moszkvában, Konsztantyin Csernyenko temetésén. Az esemény egyúttal a Szovjetunió új vezetőjével való kapcsolatfelvételre is alkalmat adott.

9. kép. Losonczy Pál temetése, Barcs 2005

³⁹ A veszélyeket csak nemzetközi összefogással lehet elhárítani. LOSONCZI Pál: Erősödő népi-nemzeti egység, békés egymás mellett élés. In: *Válogatott beszédek, cikkek 1960–1984*. Kossuth Kiadó, Budapest 1984. 301–304.

⁴⁰ Tárgyalt számos elnökkel (finn, iraki, jugoszláv, koreai, lengyel, nicaraguai, portugál elnökkel, ill. alelnökkel, az indiai, kínai, luxemburgi, nyugatnémet, osztrák, suriname-i, török, zimbabwei) és több külügyminiszterrel. BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: Csendben a csúcson. 21.

Államfőként Losonczi Pál egyetlen hazai kitüntetést kapott, a Magyar Népköztársaság Érdemrendjét,⁴¹ 1979-ben, 60. születésnapja alkalmából. 65. születésnapjára pedig megjelent (egyetlen) beszédgyűjteménye.

Losonczi, addig maradt a helyén, amíg Kádár szükségesnek látta. Nyugdíjazása ugyancsak egy átfogó káderpolitikai átrendeződés során történt meg. Az MSZMP KB június 23-i ülésén visszahívták a Politikai Bizottságból. Ezt követően pedig az országgyűlés 1987. június 25–26-i zárt ülésén, nyugdíjba vonulása miatt, visszahívták a NET elnöki posztjáról, de továbbra is a testület tagja maradt. A politikától való teljes visszavonulására 1989 februárjában került sor. Levélben jelentette be, hogy lemond KB-tagságáról, képviselői mandátumáról, Elnöki Tanácsi tagságáról, amit a KB elfogadott. Március 8-án képviselői lemondását az országgyűlés is elfogadta. Formaság volt már csupán, s ezzel jelképesen egy politikai korszak is lezárult.

Losonczi Pál másfél évtizeddel élte túl a rendszerváltást. (9. kép) Életútja jól szemlélteti a kádári Magyarország vezetői kiválasztódásának mechanizmusát. Személye az egykori párt elit legrejtőzködőbb tagjai közé tartozik. Ránk hagyományozott kitüntetéseinek sokasága azonban megannyi tájékozódási pont lehet életművének felkutatásában.

Varga Éva

Rippl Rónai Múzeum – Történeti Osztály

Kaposvár

⁴¹ Ld. 15. jegyzet alatt

MERIT AND PROTOCOL

PRESIDENTIAL MEDALS IN SOMOGY COUNTY MUSEUM

Summary

„He did not really like the protocol and God punished him with protocol becoming his field of work” – said István Kapossi Kiss about Pál Losonczi, who was the secretary of press and the speechwriter of the Presidential Council's president. His person belongs to one of the most hiding members of the former elite of the party.

The former president's life is a good example of demonstrating the leader-selection's mechanism in the Kádarian Hungary. Herewith, we are dealing with the case of his medals, which are in the possession of the Somogy County Museum and which are being processed; in order to present us who Pál Losonczi really was.

It is a peculiar story, how the collection got into the museum's ownership. The story begins in 1987–88, when an exhibition was created in the Museum of Kaposvár. At that time, the exhibition was extraordinary from many points of view. On one hand, these medals are the most beautiful pieces of the phaleristics. At that time, Pál Losonczi's medal-collection was the largest collection of medals of a Hungarian President after 1918. On the other hand, „there had been no example of any medals, orders, ornaments – which were given after important public service – to become the treasure of the public” – wrote the reporter of the local daily paper in 1988. „Pál Losonczi was an example” – said to the press István Gyenesei, who was the president of the Council of Somogy County at the time.

The exhibition attracted myriad of visitors. It outlived the regime by a few years. It had to be turn down and had to be returned to the former president in 1991. With this started the thirteen-year period of incubation. Museums and private collectors also aspired to acquire it, until the collection of Losonczi – the medal-collection without the souvenirs – was returned to the Somogy County Museum.

The experts have no difficulty with Losonczi's native medals. The first – rural – period of his career, when he came into the national politics' attention could be described as the help of the literature.

The successful agricultural co-chairman became the Minister of Agriculture in 1960 and seven years later, until 1987, he was the Head of State as the president of the Presidential Council of the Hungarian People's Republic. As „a pure invention of Kádár” Losonczi was not an independent power-political factor, internal policy management was outside of his authority and personal possibilities. His work as a statesman was mostly restricted to foreign relations' management and participation. Within the frame of the one-party state, his reach could be depicted with his abroad travels.

According to the diplomatic protocol, he received high levels of external awards during his visits abroad and receptions of foreign political dignitaries, as the president of the Presidential Council of the Hungarian People's Republic.

High level, leading foreign medals, coins, which are regarded as the collection of the Somogy County Museum, one eighth is originated from Western Europe (Finland, Austria, Spain, Portugal, Cyprus), one fifth is from the former Soviet Union, nearly one third of it is from fellow socialist states (Czechoslovakia, Poland, Bulgaria, Democratic Republic of Vietnam, Democratic Republic of Korea, Mongolia, Cuba) and approximately one half of it is from developing (African, Latin-American, Asian) countries.

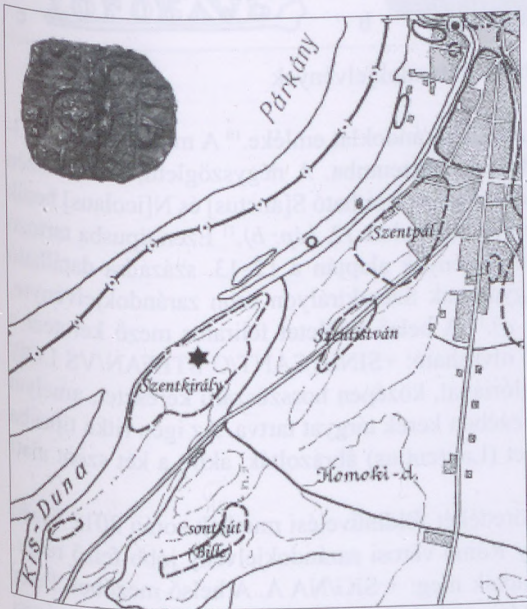
If we examine medals as historical sources, the details of the native diplomacy are revealed. The first medal, in chronological order, was the Finnish one, which is a good example for the presentation.

Pál Losonczi survived the change of regime with one and a half decades. Plenty of his medals, which he left to us, could be a reference point in the quest of exploring his oeuvre.

(Translated by Dr. Sarolta Fodor)

Újabb római zarándokjelvény Esztergom-Szentkirályról¹

Ein neueres römisches Pilgerzeichen aus Esztergom-Szentkirály

1. kép. Esztergom-Szentkirály és a 2012-ben talált zarándokjelvénytöredék

már a 14. századtól kezdve fokozatosan vesztett.⁷ A területen folytatott régészeti feltárások felszínre hoztak a templom és egyes épületek maradványait, illetve sírokat, melyek azonban ki voltak rabolva.⁸ Az ispotályosok feladatai közé tartozott a peregrinusok ellátása, akik így zárandoklataik során az ispotályos házakban kaptak ellátást. Ez alapján feltételezhető, hogy talán itt megfordult magyar vagy más etnikumú zárandokok veszíthették el a jelvényeket, vagy pedig a Szentkirályon lakó személyek zárandoklatainak emlékei az itt előkerült darabok. Az első jelvényre még 1978-ban egy régészeti ásatás során bukkantak. Ez egy szemétdöbörből került elő, melyet a kerámiatörödékek a 12–13. századra datálnak.⁹ A négyzet alakú ólom jelvényen két fej alattuk kulcsokkal látható, amelyhez hasonló darab van a Cluny gyűjteményben. Ezen a fejek felett olvasható SPA+SPE

A középkori zarándokjelvények magyarországi kutatásában komoly előrelépést jelentettek az utóbbi években megjelent, a zarándoklatok különböző tárgyi emlékeit bemutató tanulmányok.² Ezek sorába tartozik a Numizmatikai Közlönyben napvilágot látott írásunk, melyben több Árpád-kori zarándokjelvényrel foglalkoztunk.³ Ezek közel fele a Magyar Királyság Árpád-kori központjának – Esztergomnak – egy jól körülhatárolt területén – Szentkirályon – került elő (*l. kép*). A várostól délnyugatra feküdt az Árpád-kori Abony település, amely István király szentté avatása után kapta a Szentkirály nevet.⁴ II. Géza itt adományozott nagy földet ispotályos ház, templom és műhelyek építésére az ispotályosoknak, melyek rövidesen fel is épültek.⁵ Az ispotály jelentőségét az Árpád-korban számos forrás támasztja alá és a 12. század végén már közvetlenül a pápa alá tartozott.⁶ Az ispotályosok a zarándokok és a betegek ellátása mellett azonban még hiteleshelyi tevékenységet is folytattak, illetve többször őriztettek itt anyagi javakat, amely felveti az esetleges banki tevékenységüket. Ugyan az ispotályosok rendháza a török megszállásig működött, azonban jelentőségéből

¹ A tanulmány elkészítését a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János kutatói ösztöndíja tette lehetővé.

² Lásd pl. BENKŐ, Elek: Pilgerzeichenforschung und Pilgerzeichenüberlieferung in Ungarn und in Siebenbürgen. In: *Das Zeichen am Hut im Mittelalter*. Hrsg.: H. Kühne – L. Lambacher – K. Wajna. Berlin 2008, 167–184; BENDA, Judit: Pecten maximus, avagy egy Szent Péter-képek Budapest múltjáról 35 (2009) 39–54.

3. PROHÁSZKA, Péter – SZENDE, László, Egy középkori zárandokjelvény Esztergom-Szentkirályról – Ein hochmittelalterliches

KISS, Gábor: Adatok Szentkirály helységneveinkhez – Angaben zum Ortsnamen „Szentkirály” („Heiliger König”). *Studia Archaeologica* 4 (2010) 199–208.

12 (2011) 609, 612. A területen végzett régészeti kutatásokról ld.: HORVÁTH, István et alii: *Magyarország Régészeti Topográfiája* 3. kötet, Gábor: Adatok Szentkirályi- és Győrszemle-telepről. Budapest 2008, 163–164. Bontárosom és a Dorogi járás. Budapest 1979, 183–189. (MPP 1979, 183–189.)

5 KRÓNIKÁS: Jánoslovagok temploma és rendháza Esztergom mellett. *Esztergom Évkönyv* 2 (1926) 26; NÉMETHY, Lajos: Tudományos
célú ásatás az esztergomi határban, a szentkirályi földeken. *Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat Évkönyve* 1 (1896) 49;
MPT: Magyarország történeti földrajza II. Budapest 1987, 280.

MRT 5., 188: GYÖRFFY Árpád-kori, 280.

MRT 5., 188. GYÖRFFY *Arpád-kori*, 280.

NÉMETHY Tudományos; NÉMETHY Lajos: Tudományos célú ásatás az esztergomi hal-
vidéki Régészeti és Történelmi Társulat Évkönyve 2 (1898) 114–118; MRT 5., 183–189.
BENKŐ Pilgerzeichenforschung, 170; PROHÁSZKA-SZENDE Egy középkori, 201–202.

2. kép. Esztergom-Szentkirályon talált zarándokjelvények

felirat utal Szent Péterre és Szent Pálra, amely alapján egy római zarándoklat emléke.¹⁰ A másik darab 1993-ban szórványként került elő, majd jutott az esztergomi Balassi Múzeumba. A négyszögletű, felső részén lekerekített darabon csupán egyetlen alak látható, melyet a két válla felett látható S[anctus] és N[icolaus] betűk alapján azonosíthatunk Szent Miklóssal, akit püspöki öltözetben ábrázoltak (2. kép: b).¹¹ Ezen típusba tartozó jelvények a Bariba tett zarándoklatok emlékei.¹² A hasonló jelvények alapján a 12–13. századra datálható a szentkirályi példány.¹³ Az 1990-es években bukkantak ugyancsak Szentkirályon azon zarándokjelvényre, amely egy esztergomi magángyűjteménybe került (2. kép: a).¹⁴ A belső felületet feliratos mező keretezi a körbefutó feliraton antikva és unciális betűkkel a következő olvasható: +SIN/A SANT/O STEFAN/VS LOP/ISO. A mezőben rácsos felületen két álló alak fejük körül glóriával, középen hosszúszerű keresztet, amelyet a jobboldali alak tart az egyik kezében, a másik behajlított kezében kerek tárgyat tartva. Az igen ritka típusba tartozó jelvényen Szent István protomártírt és Szent Lőrincet (Laurentius) ábrázolták, akire a két szent alatt látható rácsos felület, egy rostély ábrázolása is utal.¹⁵

Ezek sorát újabb példánnyal gazdagíthatjuk, amelynek töredékét földművelési munkák során 2012 őszén találták (2. kép: c). Az 1,8 cm x 1,5 cm nagyságú darab egy Róma városi zarándokjelvény jobb felső része. A széle mentén körbefutó felirattól a következő betűk maradtak meg: +SIG/NA A. A belső mezőben Péter apostol feje kulccsal, illetve balra tőle egy kereszt látható. Mérete és kidolgozottsága alapján a Róma városi zarándokjelvények 13. századi sorába tartozik.¹⁶ Épp állapotban a két apostol egymás mellett látható, Péter egyik kezében két kulcsot, másikkban hosszúszerű keresztet tartva, Pál kezében vállára vetett kardot tart, a körbefutó felirat + SIGNA APOSTOLORVM PETRI ET PAVLI.¹⁷ Ehhez hasonló jelvény került még elő a Szalóc (ma Slavec, Szlovákia) községhez tartozó Leontin barlang régészeti kutatásai során, melyet szintén a 13. századra datáltak.¹⁸ A Kárpát-medencéből eddig ismert jelvények legnagyobb része a Róma városi zarándoklatokkal áll összefüggésben,¹⁹ amely Compostella és Jeruzsálem mellett a legfontosabb zarándokhely volt a középkorban. Ennek magyarázata mellett, hogy egyszerre több kegyhelyet is meglátogathattak a Szent Városban a zarándokok,²⁰ mint például Szent Péter és Szent Pál, Szent István és Szent Lőrinc sírját vagy tiszteletüket teheték Veronika kendőjénél (Vera icon), illetve imádkozhattak a Lateráni Szent János bazilikában őrzött, Szent Péternek és Pálnak tulajdonított fejereklyéknél,²¹ az is számított, hogy könnyebben elérhető volt a magyarországi zarándokok számára, mint Compostella vagy Jeruzsálem. Egy római zarándoklat

¹⁰ BRUNA, Denis: *Enseignes de pèlerinage et enseignes profanes*. Paris 1996, 198, Nr. 304. Illetve került elő Skandináviából: ANDERSSON, Lars: *Pilgrimsmärken och vallfart. Medeltida pilgrimskultur i Skandinavien*. Lund 1989, 101.

¹¹ BENKŐ Pilgerzeichenforschung, 174 és 175, Abb. 3.

¹² SPENCER, Brian: *Pilgrim Souvenirs and Secular Badges*. (Medieval finds from the excavations in London 7). London 2010, 256, Nr. 254i.

¹³ ANDERSSON *Pilgrimsmärken*, 103–105; SPENCER *Pilgrim*, 257.

¹⁴ PROHÁSZKA–SZENDE Egy középkori, 201.

¹⁵ PROHÁSZKA–SZENDE Egy középkori, 201–202.

¹⁶ SPENCER *Pilgrim*, 250, Nr. 251a.

¹⁷ A különféle típusokhoz ld.: RODOLFO, Alessandro: „Signa super vestes”. In: *Romei et giubilei. Il pellegrinaggio medievale a San Pietro (350-1350)*. Cura di D’Onofrio, M. Milano 1999, 151–156. v. ö. SPENCER *Pilgrim*, 248–251.

¹⁸ SOJÁK, Marián: Osídlenie jaskyne Leontina v Gombaseckom kameňolome. *Zborník Gemersko-malohontského múzea v Rimavskej Sobote* 4 (2008) 152, 191, Obr. 12.

¹⁹ PROHÁSZKA–SZENDE Egy középkori, 203–204.

²⁰ RODOLFO Signa, 1999.

²¹ SPENCER *Pilgrim*, 248–254.

ugyanis körülbelül három hónapot vett igénybe és így a társadalom valamennyi rétege számára elérhető volt, szemben a szentföldi zarándoklattal.²² E zarándokjelvények nagyobb része pedig Szent Péter és Pál sírjához tett zarándoklatról tesz tanúbizonyságot, amint ezt a tanulmányban ismertetett zarándokjelvény töredék is jelzi.²³ Sajnos írott forrásaink alig néhány esetben emlékeznek meg az Árpád-korban Rómába zarándokolt személyekről, még ha a magyar zarándokok már a 11. században meg is jelentek a Szent városban. Így a zarándokjelvények azonosítása és közreadása fontos adatokat kínál a középkori magyar zarándoklatok vizsgálatához.

Prohászka Péter

Szegedi Tudományegyetem, BTK, Szeged

Szende László

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

²² CSUKOVITS, Enikő: „Cum capsá, cum bacillo”. Középkori magyar zarándokok. *Aetas* 1994/1, 15, 17; CSUKOVITS, Enikő: *Középkori magyar zarándokok*. Budapest 2003, 116.

²³ OHLER, Norbert: *Pilgerstab und Jakobsmuschel. Wallfahrten in Mittelalter und Neuzeit*. Düsseldorf 2000, 24.

EIN NEUERES RÖMISCHES PILGERZEICHEN AUS ESZTERGOM-SZENTKIRÁLY

Resümee

Bei der Erforschung der mittelalterlichen Pilgerzeichen in Ungarn bedeuten die in den vergangenen Jahren veröffentlichten Beiträge einen wichtigen Schritt, in welchen zahlreiche verschiedene Denkmäler des Pilgerwesens vorgeführt wurden. In diese Reihe gehört auch unsere in Numizmatikai Közlöny veröffentlichte Abhandlung, wo wir uns mit einigen Pilgerzeichen der Árpádenzeit beschäftigten. Die Hälfte von diesen wurde in Esztergom – Szentkirály gefunden. Aus diesem Gebiet stehen uns bisher Informationen zu vier Pilgerzeichen zur Verfügung. Eine Erklärung hierfür können Angaben schriftlicher Quellen sowie die Ergebnisse archäologischer Ausgrabungen liefern. Im südwestlichen Teil der Gemarkung von Esztergom befand sich die árpádenzeitliche Siedlung von Abony. König Géza II. (reg. 1141–1162) veranlasste dort großzügige Landschenkungen für Gebäude, Kirche und Werkstätten des Spitals, die bald darauf errichtet wurden. Im Zuge der archäologischen Untersuchungen wurden die Überreste der Kirche sowie einiger Gebäude und bereits im Mittelalter gestörte Gräber freigelegt. Die besondere, auch politische Bedeutung des Spitals in der Árpádenzeit untermauern zahlreiche Quellen. Am Ende des 12. Jahrhunderts unterstand es direkt dem Papst. Das Spital führte neben der Betreuung von Pilgern und Kranken auch einen ‚gläubigen Ort‘ [eine Art Notar- bzw. Archivstelle in Ungarn]; außerdem wurden dort oft materielle Güter aufbewahrt, wonach sie eventuell auch als eine Art Bank fungierten. Obwohl das Ordenshaus bis zur türkischen Besetzung bestand, verlor es bereits ab dem 14. Jahrhundert beständig an Bedeutung. Zu den Pflichten der Spitälerei gehörte die Versorgung der Pilger. Während ihres Aufenthalts im Spital von Szentkirály scheinen einige ungarische oder ausländische Pilger ihre Abzeichen verloren zu haben. Zugleich können sie auch eine Pilgerreise nach Rom von Bewohnern Esztergom-Szentkirálys belegen.

Aus Esztergom-Szentkirály stehen uns Angaben über vier Pilgerzeichen zur Verfügung. Das erste kam 1978 bei archäologischen Ausgrabungen in einer Abfallgrube zum Vorschein und wird durch die Keramik in das 12./13. Jahrhundert datiert. Auf dem rechteckigen, bleiernen Zeichen sind zwei Köpfe und darunter zwei Schlüssel zu sehen. Die Buchstaben SPA+SPE über den Köpfen deuten auf die Apostel Petrus und Paulus hin; demnach ist es ein Beleg für eine Pilgerreise nach Rom. Das andere Zeichen wurde als Streufund geborgen und gelangte 1993 in das Museum zu Esztergom. Auf dem rechteckigen, aber in seinem Oberteil abgerundeten Zeichen ist eine Person dargestellt, die nach den beiden Buchstaben S und N über ihren Schultern als Heiliger Nikolaus (*Sanctus Nicolaus*) zu identifizieren ist. Pilgerzeichen dieses Typs stammen von Pilgerreisen in die süditalienische Stadt Bari. In den 1990er Jahren kam bei landwirtschaftlichen Arbeiten in Esztergom-Szentkirály erneut ein bleiernes Pilgerzeichen zum Vorschein, das in eine Esztergomer Privatsammlung gelangte (Abb. 4a). Die Länge des Zeichens beträgt 3,5 cm, die Breite 3 cm und die Dicke 0,2 cm. Die einzige erhaltene Öse ist 0,8 cm lang. Die innere Fläche wird von einer umlaufenden Inschrift aus Unzialen in Antiquaschrift umrahmt: +SI[G] N/A SAN[C]T/O STEFAN/VS LOP/ISO. In der Bildfläche sind zwei Personen mit Nimbus vor einem Gitter dargestellt. Zwischen beiden Gestalten befindet sich ein Kreuz mit langem Schaft, das von der rechten Person gehalten wird, in deren anderer Hand sich ein kugelförmiger Gegenstand befindet. Auf dem Pilgerzeichen sind die Darstellungen des Laurentius und Stephan, wonach dieses Zeichen auch bei einer Pilgerreise in Rom erworben wurde. Ein weiteres Bruchstück eines Pilgerzeichens wurde 2012 gefunden. Das 1,8 cm x 1,5 cm große Objekt ist das rechte Oberteil eines Pilgerzeichens aus Rom. Von der umlaufenden Inschrift blieben nur die folgenden Buchstaben erhalten: +SIG/NA A. Im inneren Feld sind der Kopf des Petrus mit Schlüssel sowie links davon ein Kreuz zu erkennen. Nach Größe und Ausführung gehört es in die Reihe der römischen Pilgerzeichen des 13. Jahrhunderts. Der größte Teil der in Ungarn gefundenen Pilgerzeichen steht mit Reisen nach Rom im Zusammenhang, wobei die meisten Zeichen mit den Heiligen Petrus und Paulus in Verbindung zu bringen sind. Mangel an schriftlichen Quellen tragen die gefundenen Pilgerzeichen zur Rekonstruktion der mittelalterlichen Pilgerreisen aus dem Ungarischen Königreich bei.

Egy firenzei kereskedőtársaság áru- és pénzhitelei a Jagelló-kori Magyarországon

Commercial credits and loans of a Florentine trading company operating in Hungary under the Jagiellon dynasty

A hitel, legyen az áru vagy pénz formájában, meghatározó szerepet játszott a firenzei üzleti életben.¹ A kereskedők tevékenysége jelentős részben hiteleken alapult. Forgalmazandó áruik egy jó részét hitelbe kapták, és maguk is részben hitelbe adták tovább. Kereskedelmi tevékenységük rendszerint kiegészült pénzületek bonyolításával is, így mindenekelőtt kölcsönök folyósításával.² Tanulmányomban a Bontempi-Bini kereskedőtársaság áru- és pénzhiteleit elemzem egy egyedülálló értékű forrás, Antonio Bini Budán, 1501 júliusa és 1502 novembere között vezetett üzleti könyve alapján.³

Előjáróban röviden bemutatnám a két kereskedő tevékenységét, társulásuk körülményeit. Raggione Bontempi az 1480-as években jelenhetett meg Budán. Ez az időszak egybeesett a firenzeiek magyarországi kereskedelmének második nagy korszakával, amely a firenzei gazdaság ez idő szerinti erőteljes fejlődésével hozható összefüggésbe.⁴ A Mátyás által a firenzeieknek adott kedvezmények, így mindenekelőtt a kicsiben való árusítás joga a vásárokon kívül is, érvényben maradtak a Jagellók idejében is,⁵ ami szintén ösztönzőleg hathatott itteni kereskedelmükre. Az első híradás arról, hogy milyen kapcsolatban állt Bontempi a firenzei üzleti élet egyes szereplőivel, 1498-ból való. Firenze ekkor közölte II. Ulászlóval, hogy Bontempi támogatásával a Nerlik „*opulentissimam*” családját is megtiszteli, akiknek üzleteit ő bonyolítja Budán.⁶ Az „igen gazdag” jelző a Nerlik közül csak Francesco di Tanai Nerlire illett, aki az 1457. évi catasto adatai szerint a 11 leggazdagabb firenzei polgár közé tartozott.⁷ Bontempi tehát, akinek családjáról egyelőre semmit sem sikerült kideríteni a firenzei forrásokból, ennek a főként szövettel kereskedő családnak pénzével vagy árujával jelent meg Budán. Első ízben Beatrix királyné kamaragrófjának 1488. évi elszámolásában tűnik fel a neve, majd a második helyen találjuk azon 14 firenzei kereskedő sorában, akik 1489–1490 között 26.098 forint értékben gyapjú- és selyemszövetet szállítottak Mátyásnak.⁸ A nyolcvanas, kilencvenes években rendszeres üzleti kapcsolatban állt az esztergomi érsekséggel, az Esteri Hippolit érsek jövedelmeit kezelő, számára beszerzéseket eszközöző hivatalnokokkal.⁹ Az érsekség 1488–1495. évi számadásaiban Bontempi neve öt esztendőben fordul elő. Ezen idő alatt gyapjú- és selyemszövetet adott el az érsek és udvartartása részére, és élelmiszert szerzett be és szállított a számukra, amelyek egy része a budai piac kínálatából származott. Ugyanakkor három ízben kölcsönzött is az érsekség alkalmazottainak. Figyelemre méltó, hogy a szállított áruk értéke – 1565,16 forint – alig haladta meg a kölcsönzött összeg értékét, az 1403,47 forintot. Bár Bontempi mellett az érsekség még kilenc firenzei kereskedő szolgáltatait is igénybe vette, az érsekség legrendszerezesebb és legnagyobb szállítója ő volt. A kincstár az 1494–1495. évi számadáskönyv szerint 5128,58 forintot fizetett ki hat firenzei kereskedőnek. Ebből az összegből Bontempinek „*pro pannis sericeis et aliis rebus*” 681 forint jutott.¹⁰

Bontempi kapcsolatai az udvarral, személy szerint a királlyal, nagyon jók lehettek, ha II. Ulászló a Signoria 1498. évi levele szerint személyesen járt közben vagyonának megóvása érdekében, amely familiárisa és ágense, Bartolomeo Zanobi halála miatt veszélybe került. Bartolomeo Zanobi a Mátyásnak árukat szállító kereskedők

¹ PADGETT, John F.–McLEAN, Paul D.: *Economic credit in Renaissance Florence*. 2011. (John F. Padgett's home page. Published Articles)

² GOLDTHWAITE, Richard A.: *The economy of Renaissance Florence*. The John Hopkins University Press 2009. 203–262.

³ Archivio di Stato di Firenze/ASF/Spedale di S. Maria Nuova, S. Paolo di Convalescenti, n. 76.

⁴ DINI, Bruno: L'economia fiorentina dal 1450 al 1530. In: *Saggi su una economia-mondo: Firenze e l'Italia fra Mediterraneo ed Europa* (secc. XIII–XVI). Firenze 1995. 187–190.

⁵ KUBINYI András: Budai kereskedők udvari szállításai a Jagelló-korban. *BudRég* 19 (1959) 102.

⁶ SIMONYI Ernő: *Flórenczi Okmánytár, I–II*. MTA Kézirattára, II. 460. sz.

⁷ ASF Catasto 1457, camp. 834, c. 255.

⁸ BERGEVICZY Albert: *Aragóniai Beatrix életére vonatkozó okiratok*. Magyar Történelmi Emlékek. 39. köt. Budapest 1942. 58–59., MOL DL 37684.

⁹ Ippolito d'Este számadáskönyvei. MTA Kézirattára. Ms 4996–4998.

¹⁰ KUBINYI András: Buda és Pest szerepe a távolsági kereskedelemben a 15–16. század fordulóján. *Történelmi Szemle* 36 (1994) 22.

sorában a 11. helyen állt, tehát nem tartozott a legnagyobb szállítók közé. Valamikor 1495–1498 között kerülhetett szorosabb kapcsolatba Bontempivel, aki ezzel megtette az első lépéseket üzleti szervezete kiépítése felé. Ez az első kísérlete azonban Bartolomeo halála miatt kudarcra végződött. Szerencsésebb kimenetelű volt az az együttműködés, amelyet Budán ugyancsak egy firenzei kereskedővel, Antonio Binivel létesített.

A Bini család nem tartozott a leggazdagabb firenzei családok közé, de nem volt a legszegényebb sem. Antonio apja, Piero di Giovanni Bini 1457-ben testvérével együtt 11 forint 6 solidus adót fizetett. A 7636 adózó polgárból 165 személy fizetett 10-20 forint között.¹¹ Piero egy szerződés keretében Valenzában kereskedett.¹² Két fia, Francesco és Antonio ugyanakkor Kelet, nevezetesen Magyarország felé próbálkoztak üzleti kapcsolatok kiépítésével. Francesco egyike volt azon három firenzei polgárnak, akik 1488-ban megbízták Filippo di Francesco Cavalcanti, hogy a neki átadott pénzen – 3492 forint – vásárolt árut Magyarországon értékesítse.¹³ Megbízatása két évre szólt, Bini része az átadott pénzösszegben 1300 forintot tett ki. Filippo Cavalcanti két évnél tovább valóban nem tartózkodott az országban, és ismereteink szerint az esztergomi érsekséggel és a királyi udvarral kötött üzleteket. Negyedik helyen állt a Mátyásnak áruhitelt nyújtó kereskedők sorában. Ez utóbbi üzlet veszteséggel zárult, mert a kereskedők és megbízók még 1493-ban sem kapták meg pénzüket. 1493 novemberében II. Ulászló értesítette a budai káptalant, hogy Corvin János herceget törvény elé idézi a firenzei kereskedők követelése miatt.¹⁴ Feltételezhető, hogy Antonio Bini a 90-es évek elején éppen követelésük behajtására jött Budára, ahol maga is kereskedni kezdett. Üzleti könyve tanúsága szerint már jó ideje folytathatta ezt a tevékenységet, mert széleskörű klientúrával, jól kiépített üzleti szervezettel rendelkezett. Az együttműködés Bontempivel a 90-es évek vége felé jöhetett létre, amikor Bontempi Bartolomeo Zanobi halála után olyan nehéz helyzetbe került, hogy Firenze közbenjárását vette igénybe mind a királynál, mind pedig Váradi Péter kalocsai és Bakócz Tamás esztergomi érsekeknél.

Bini üzleti könyvéből kimerítő ismereteket szerezhetünk üzleti forgalmukról, üzletfeleikről, de arról, hogy milyen feltételekkel, milyen szervezeti keretek között jött létre kettőjük kapcsolata, nem világosít fel a forrás. „Ez a könyv Antonio di Piero Bini könyve, amelybe bejegyezi mindazt, ami az ő és mások számlájára történt” – így vezette be üzleti könyvét. E bevezetés alapján egymástól független felekre gondolhatnánk. Bár külön számadást is vezettek, külön alkalmazotti körrel, külön árulerakkal is rendelkeztek, az üzleti könyv egyes tételeiből kiderül, hogy egyes ügyekben közösen jártak el, egyes költségeket közösen viseltek. Mindez arra vall, hogy egyfajta laza társas viszonyban lehettek egymással. Erre enged egyébként következtetni az is, hogy 1502-ben, amikor Szeben város bírja a Bontempinek járó királyi kiutalás összegének kifizetéséről rendelkezett, Binit, mint „socius antedicti Rasonis” emlegette.¹⁵ A társulás aktívabb és a számlák tanúsága szerint tőkeerősebb tagja Bontempi volt, aki a kereskedelmi forgalom, az árubeszerzés és eladás java részét lebonyolította, a klientúra túlnyomó részével a kapcsolatot tartotta.

A társaság széleskörű klientúrával rendelkezett, a társadalom felső és alsóbb rétegeiből egyaránt szép számmal akadtak üzletfelei, akikkel néhány forinttól több száz forintig terjedő üzleteket bonyolítottak le. Kereskedelmük elsősorban a különböző gypjú- és selyemszövetek forgalmazásán alapult. Az 1501 júliusa és 1502 novembere közötti időszakban, a készpénzért eladott szövetek értéke 2137,78 forint volt,¹⁶ az ugyanezen időszak bevételeinek (9104,76 forint) 23,5 %-a. Ennek az összegnek 44%-a az egyes szövethitelező firenzei cégeket illette meg. A hitelbe eladott szövetek értéke ennél jóval nagyobb összeget, 3454,63 forintot tett ki,¹⁷ amelynek egy jelentős része (57 %-a) újra csak a szövetküldőknek járt. Igaz ugyan, hogy a hitelbe eladott szövetek értékének több mint a fele (1786,48 forint) a jelzett időszak folyamán kifizetésre került, 23%-ról 43%-ra növelve meg ily módon a bevételben a szövetek eladásából származott pénzek részesedését.

A hitelt igénybe vevő klientúra élén a kincstár állt. Bornemissza kincstartó 580,48 forint értékű áruhitelt kapott, alkincstartója, Szalkai László 56,25 forintért vett 7,5 rőf brokátszövetet. Míg Bornemissza esetében a vásárlás minden valószínűség szerint a király számlájára történt, addig Szalkai feltehetően a saját számlájára vásárolt. A forrásban szereplő 19 nagybirtokos arisztokrata számláján a 15 hónap folyamán 1440,37 forint gyűlt össze. Közülük mindössze egy személy, Ország Zsigmond vásárolt 200 forint feletti értékben. 100-200 forint között kapott hitelt öt személy,¹⁸ míg a többség 20-100 forint közötti értékben vásárolt, de akadt néhány 10-20

¹¹ ASF Catasto 1457, camp. 834.c.181.

¹² ASF Mercanzia, n.10831, c.99.

¹³ Uo.

¹⁴ MOL DL 37684

¹⁵ Brassói Állami Levéltár, Collezione Schnell, II.nr.36. Idézi GOLDENBERG, Samuel: Notizie del commercio italiano in Transilvania nel secolo XVI. *Archivio Storico Italiano* 121 (1963) 257–261.

¹⁶ ASF Spedale di S.Maria Nuova i.m. c.30 v-39 v.

¹⁷ Uo.c.46 r-58 v.

¹⁸ Bátori György, a későbbi főlovászmester, Pálóczi Mihály pohárnokmester, Rozgonyi István, Gersei Pető János, a későbbi királynéi udvarmester, ifj. Ernusz János.

forint között, sőt 10 forint alatt vásárló is.¹⁹ A 10 egyházi méltóságot viselő személy 452,48 forinttal tartozott. Az adósok élén az esztergomi érsek, Bakócz Tamás állt a maga 205,58 forintjával. A társaságnak, és azon belül is Bontempinek, különösen szoros kapcsolata volt Bakóczzal, aki maga sem vetette meg az üzleti tevékenységet. Az is elképzelhető, hogy Bakócz csendestársként részt vett a társaság üzleteiben. Ezt látszik megerősíteni az, hogy Bakócznak is volt pénzkövetelése Bontempivel szemben. Kapcsolatuk mindenestre nem a vevő és eladó közötti szokásos viszony lehetett, mert különben néhány évvel később Bakócz nem nevezte volna Bontempit „*veteranus et specialis*” barátjának.²⁰ Bakócz mellett a két másik jelentősebb összegért vásárló, Szatmári György váradi püspök és Megyericeai János gyulafehérvári kanonok, kalocsai főesperes kevéssel 100 forint alatt vette igénybe a társaság hitelét. A többiek – öt püspök és két prépost – 4-33 forint közötti értékben kaptak hitelbe árut.²¹ A budai Szent-Miklós barátoknak pedig 63 forint erejéig hitelezett a társaság.

Meglehetősen népes a köznemesi vásárlók tábora. Ők zömmel a királyi aulában szolgálatot teljesítők, a királyi tanácsban ülnökként közreműködők, a királyi tanácslistában szereplők, valamint a kancelláriai, kúriai hivatalokban dolgozók soraiból kerültek ki.²² Bontempi erdélyi kapcsolatainak köszönhetően az erdélyi nemesség egyes, többnyire jómódú képviselői is feltűnnek a szövetvásárlók listáján.²³ A 19 köznemesi vásárló összességében 983,35 forintért vett hitelbe szövetet. Kiugróan magas összegért, 330, illetve 192 forintért ketten, Bajnai Bóth András és Enyingi Török Imre vásároltak, míg a többiek vásárlásainak értéke 5-80 forint között mozgott. A városi lakosságból 16 személy neve mellett jegyezték fel szövethitelt, összesen 285,70 forint értékben. A legkisebb összeg 60 dénár – János szabómester vásárolt ennyiért, akinek városi illetőségét nem ismerjük –, a legnagyobb 108,95 forint volt. Ez utóbbi összeg a Thurzók budai faktora, Milner budai polgár neve mellett szerepelt. Számukat tekintve a budai polgárok voltak többségben a városiak között, vásárlásaik értéke 10-40 forint között mozgott, de akadtak néhány forintnyi összegek is.²⁴ Az erdélyi szász városok polgárságát mindössze ketten, a brassói Bozinai Jakab – 8,50 forinttal – és a szebeni polgármester – 44,45 forinttal – képviselték.

A társaság klientúráját növelték az egyes főurak, egyházi méltóságok, köznemesek környezetében élő különböző szolgálattevők – titkárok, orvosok, szabók – valamint a rövidebb-hosszabb ideig az országban tartózkodó itáliai, főként firenzei mesteremberek, kereskedők, hivatalos személyek is, akik összességében néhány száz forint erejéig vásároltak hitelbe szövetet. Az első csoportba 19 személy tartozott, 156,49 forint összeggel, míg a második csoport 17 személyből állt, velük 142,27 forint értékű forgalmat bonyolítottak le.

Forrásunk az egyes személyek esetében nem tájékoztat arról, hogy a hitelbe eladott szövet árát mennyi időn belül kellett kifizetni. A firenzei üzleti gyakorlat szerint 4,5, 8 hónap, esetleg 1 év voltak azok a terminusok, amelyeken belül a számlát ki kellett egyenlíteni. Az 1501–1502. év 15 hónapja alatt a teljes összeget vagy annak egy részét kifizetők rendszerint 3 hónapon belül törlesztettek, de gyakori volt a 4-5 hónapon belüli törlesztés is. Egy-egy esetben előfordult, hogy az adós 1,5 hónapon belül fizetett, de olyanok is akadtak, akik csak egy év múlva egyenlítették ki számlájukat. A fizetés időpontjának meghatározásánál szerepet játszhatott az adós társadalmi helyzete, fizetőképessége, az iránta Bontempiék részéről megnyilvánuló bizalom.

Hasonló gyakorlat érvényesült a kölcsönök visszafizetésének esetében is, amelyek folyósítása a társaság tevékenységének fontos részét képezte. Forrásunk alapján nem tudjuk megállapítani, hogy hány százalékos kamatra adták a kölcsönt. A visszafizetett összegek azonosak a kiutalt összegekkel. A korabeli budai gyakorlat szerint 5%-os kamatot számítottak a pénzkölcsönökre, a zsidók által folyósított kölcsönök kamata jóval magasabb, 30 % volt.²⁵ A kamat mellett a nyereség szerzésének másik módja volt az is, hogy a kölcsönt ezüstdénárban adták, azaz százdénáros számítási forintban, és aranyforintban szabták meg a törlesztését. Az aranyforint hivatalosan ugyan száz dénárt ért, de mivel kevés volt belőle, felárral lehetett eladni. Ebben az időszakban a magyar aranyforint ára 105-108 dénár között mozgott. Az ár attól függően változhatott, hogy mekkora kereslet nyilvánult meg az aranypénz iránt, illetve mekkora volt a forgalomban lévő aranypénz mennyisége. Estei Hippolit egri kormányzójának számadáskönyvéből tudjuk, hogy 1503 augusztusában egyik alkalmazottja 108 dénárért vásárolt 1 aranyforintot, mert „*aurum nunc non reperitur, quia familiares legati*

¹⁹ 50-100 forint között Pálóczi Antal és Drágfi György, 20-50 forint között Bátori András, Perényi Gábor főkamrás és Imre asztalnokmester, Kanizsai György nádorfehérvári bán, Hédervári Ferenc, Sárkány Ambrus pozsonyi ispán, 10-20 forint között Csáki Gábor és Ernusz Benedek, 10 forint alatt Bátori István, Ország László felesége, Bánfi András volt feleségének férje, Benedek.

²⁰ BERGER, Albert–WAGNER, Ernst: *Urkunden Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen 1203–1585*. I–III. Wien 1986–1995. II. nr. 518.

²¹ Bátori Miklós váci, Bácskai Miklós nyitrai, György boszniai, Thurzó Zsigmond szerémi, Szatmári Ferenc győri püspökök, Péter váci, János veszprémi prépostok.

²² Enyingi Török Imre, Forgács Péter, Pakosi Mihály, Várdai Miklós, Várdai László, Gacsályi György, Herendi Miklós, Kápolnai Miklós, Ráskai Balázs.

²³ Deesi Péter máramarosi sókamrás, Erdélyi János, Farkas Tamás, Sándor János, Sobori Márton.

²⁴ Harber János és felesége, Fekete Mendel, a budai zsidók feje, Kis Mendel, Kanczlyr Angelus, Bakócz sógora és egyben faktora és gazdasági megbízottja, György diák budai vámhivatalnok, Harber Mátyás szolgálai, János és Gáspár, Török Ambrus asztalos, Hamburgi Wolf.

²⁵ KUBINYI András: *Tanulmányok Budapest középkori történetéből*. Budapest 2009. II.537.

posuerunt istam caristiam”.²⁶ A társaság, elsősorban Bontempi személyében, foglalkozott pénzkereskedelemmel is. Eladtak és vettek is aranypénzt, és nemcsak magyar arannyal üzleteltek, hanem olasz arannyal is. Francesco Cottának a jelzett időszakban 208 forintot utaltak ki, ennek egy része a Bontempi által tőle vásárolt velencei arany ellenértéke volt. Estei Hippolit egri kormányzója pedig olasz aranyat vett Raggionétól, darabját 105 dénárért.²⁷ A társaság kasszájába 1501–1502-ben befolyt 9104 forintból 881 forint aranypénz volt, ebből 224 forint olasz arany (firenzei, nápolyi, ferrarai, velencei), a többi pedig magyar. A bevétel túlnyomó része azonban 100 dénáros számítási forintban, tehát ezüstben folyt be. Bár a számadáskönyvben a bevételnél az esetek többségében nem jelzik a nagyobb értéket, az aranypénz, eladása esetén, növelhette bevételüket.

A társaság által folyósított kölcsönökről nem tudunk olyan összesítést adni, mint a hitelbe eladott szövetekről. Forrásunk ugyanis az esetek többségében nem jelzi, hogy kölcsönről van szó, valamint nem derül ki az sem, hogy mennyi időre adták a kölcsönt. Ismereteink szerint a társaság ezer forint vagy afeletti értékű kölcsönt csak a királyi udvarnak folyósított. A több száz forintos kölcsön is meglehetősen ritka, egy-egy főúr, magas rangú egyházi méltóság részesült benne, és a városi lakosság köréből egy-egy fő. A főurak közül említhetjük Ország Zsigmondot, az egyháziak közül Bakócz Tamást, a városiak közül pedig Fekete Mendelt és a szebeni polgármestert.

Fekete Mendel és Bontempi között rendszeres üzleti kapcsolat alakult ki, amelynek során hol az egyik, hol a másik fél töltötte be a pénzhitelező, pénzkölcsönző szerepét. Az egymással lebonyolított pénzforgalmuk értéke meghaladta az 500 forintot. A szebeni polgármester 1502 szeptembere és novembere között 290 forint kölcsönt vett fel. Elképzelhető azonban az is, hogy a polgármester nem a saját, hanem a város nevében vette fel a kölcsönt. A kincstár ugyanis igen gyakran nem készpénzben fizetett, hanem valamely királyi jövedelemforrás terhére utalványt adott a kereskedőnek, Bontempi és társa esetében a szász városokból származó jövedelme terhére. Előfordult azonban, hogy a város a királyi utalványt a bemutatás időpontjában a kereskedőnek nem tudta beváltani, és akkor egy sajátos gyakorlat alakult ki. A város, illetve vezető tisztségviselője oklevelet állított ki a város nevében, amely szerint a város az esedékes összeget a kereskedőtől kölcsönvette, és kötelezi magát annak határidőre való megfizetésére.²⁸ A főúri és egyházi klientúra többsége 20–100 forint között vett igénybe kölcsönt. Gersei Pető János például zálogba adott ezüstnemű ellenében 50 forintot kapott kölcsön. Kölcsönét Bontempi rendezte, aki Pető adósa volt. Az egyháziak közül 100 forintot kapott az esztergomi vikárius. Az ő esetében arról is értesülünk, hogy kölcsönét 8 hónap múlva fizette vissza. A városi lakosság körében pedig a 10–20 forintos és a 10 forint alatti kölcsönök voltak jellemzőek. Harber János budai polgár 5 hónap leforgása alatt kisebb tételekben, három ízben összesen 70 forintot kölcsönzött, amelynek törlesztéséről ugyancsak Bontempi gondoskodott, aki tartozott neki. Pécsi János budai polgár zálog ellenében kapott 20 forintot. A kölcsön visszafizetését a kitűzött terminus, 1501 közepe helyett csak jóval később, 1502 januárjában teljesítette, és így már 1501 júliusában bevezették a nevét az adósok könyvébe. Ugyancsak zálog, 12 ezüstkánál ellenében vett fel 12 aranyat Kristóf budai vendéglős. A kölcsönt számítási forintban fizette vissza, ezért 12,70 forintot fizetett. János tégláégető mester 5 forintért zálogba adott ezüstpoharát 5 hónap múlva váltotta ki. Geréb Péter szabója hat hónapon belül rendezte 10 forintos kölcsönét, és váltotta ki zálogba adott 3 gyűrűjét. A hosszabb időszakok mellett voltak rövidebbek is. A torbai bírók kölcsönüket egy hónapra kapták, és ennek lejártával rendezték is adósságukat. A köznemesi klientúrából egyedül Enyingi Török András esetében lehetett egyértelműen megállapítani, hogy kölcsönről van szó. 10 forintot kapott, és a pénzt egy hónapon belül fizette vissza. Említhető még Macedoniai Miklós királyi tanácsi ülnök is, aki 1501 augusztusában 6 forinttal váltotta ki zálogba adott kabátját.

Miként az áruhitelben, úgy a kölcsönökben is részesedtek azok az itáliaiak – mesteremberek, kereskedők, hivatalos személyiségek –, akik Budán vagy az ország más részeiben tartózkodtak, és a társasággal valamilyen módon kapcsolatba kerültek. Az ezeknek a személyeknek folyósított kölcsönök, az előbbieken felsoroltakéhoz hasonlóan, néhány forinttól néhány száz forintig terjedtek. A néhány forintos kölcsönök a mesterembereknél jellemzőek, ők adnak a kölcsönök ellenében zálogot is, míg a kereskedők és a társaság között állandó, több száz forintot is kitevő pénzforgalom folyt. A Budán megfordult hivatalos személyiségek közül említhetjük a velencei követet, Sebastiano Giustinianit, akinek 100 velencei aranyat kölcsönöztek, asztalnokának pedig 50 forintot. Taddeo Lardi egri kormányzó 1502 májusában 50 forintot, három hónappal később 60 forintot kapott kölcsön gyanánt. Mindkét kölcsönt rövid időn belül, 1 hét, illetve 1 hónap leforgása alatt visszafizette.

Az adatok hiányos volta ellenére összegzésként megállapíthatjuk, hogy a társaság üzleti tevékenységének az árukereskedelem mellett fontos részét képezték a pénzüzletek, a különböző banki műveletek is.

Teke Zsuzsa

MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest

²⁶ E. KOVÁCS Péter: *Estei Hippolit püspök egri számadáskönyvei 1500–1508*. Eger 1992. 194–195.

²⁷ Uo.

²⁸ KUBINYI András: *A budai kereskedők...* 106–107.

COMMERCIAL CREDITS AND LOANS OF A FLORENTINE TRADING COMPANY OPERATING IN HUNGARY UNDER THE JAGIELLON DYNASTY

Summary

Commercial credit was foundational to the operation of the Renaissance Florentine economy. Most of the businesses of merchants were conducted on credit. Most of their goods was bought on credit and sold on credit, as well. Their commercial activity generally was completed by banking business, first of all by money lending. In my study I deal with the analysis of commercial credits and loans of the Bini-Bontempi's company based upon the data of the account-book dated from the years 1501-1502 and kept by Bini in Buda. It can be stated that in their business activity beside the trade of goods, the banking business had an important role as well.

VÁMTELEK III. LELET (VTL3) – Szabadkai Városi Múzeum

Magyarország

RV. PATRONA – VNGARIE

Az előző VTL-hez képest

1501/1502

1) 15.80 0.33 0 1.1 kóp

VTL3/101. denár H-1058, U-810a, K-B, 719 + 7-ös
Aztán, a 9-es hátrahívve, a verője B-je

9-hátrahívve

AV. RVDL-DH-OFSAVD-ERH-...

RV. PATRONA – VNGARIE

A körmenet a G-betű helyett szereplő D-betű
retrográd G-betűként ismétlődik. Az előző E-

betűje retrográd.

1) 15.20 0.78 1 1.1 kóp

12 15.30 0.37 0 1.2 kóp

VTL3/102. denár H-1058, U-810a, K-B, 719 + 7-ös
Főmóddal áll, a 9-es hátrahívve

AV. RVHDOHRSAVI - JK

RV. PATRONA – VNGARIE

1) 15.85 0.56 0 1.1 kóp

VTL3/103. denár H-1058, U-810a, K-B, 719 + 7-ös
szélességű, csak közepes méretű kóp

AV. RVHDOHRSAVI - JK

RV. PATRONA – VNGARIE

1) 15.85 0.41 0 1.2 kóp

13 15.81 0.39 0 1.1 kóp

Magyarországi Kézírt CX-CXI (2011-2012)

VTL3/104. denár H-1058, U-810a, K-B, 719 + 7-ös
Aztán a körmenet

AV. RV-DH-OFSAVD-ERH-...

RV. PATRONA – VNGARIE

A körmenet a G-betű helyett szereplő D-betű
retrográd G-betűként ismétlődik. Az előző E-

betűje retrográd.

1) 15.30 0.43 0 1.2 kóp

12 15.35 0.43 0 1.2 kóp

13 15.60 0.51 0 1.2 kóp

14 15.70 0.39 0 1.2 kóp

15 15.70 0.46 0 1.2 kóp

16 15.75 0.51 0 1.2 kóp

VTL3/105. denár H-1058, U-810a, K-B, 719 + 7-ös
szélességű, csak közepes méretű kóp

AV. RVHDOHRSAVI - JK

RV. PATRONA – VNGARIE

1) 15.25 0.41 0 1.1 kóp

12 15.55 0.41 0 1.2 kóp

13 15.81 0.39 0 1.1 kóp

Újabb két XVI. századi hamis éremlelet Vámtelekről

Zwei neue Falschmünzfunde aus dem 16. Jahrhundert in Vámtelek

Két újabb korabeli hamisítványokból álló lelet került elő Vámtelek pusztán. A két új együttes kizárólag Rudolf hamis vereteit tartalmazza. A harmadiknak nevezettet az előző két denárlelet lelőhelye között, az elsőől 660, a másodiktól 300 méterre találtam. A lelet helye a VTL3 jelzést kapta. A negyedik a másodikkal és a harmadikkal szemközt, a Bácsér túloldalán került elő. A hely a VTL4 jelzést kapta. A lelőhelytől délre feküdt a későközépkori település. Ez magyarázhatja, hogy miért került elő többféle jó ezüst is a hamis veretek, kiveretlen lapkák és vagdalékok között.

Mivel a környéken nagymértékben folyhatott a pénzhamisítás, az éremképek variációi pedig egyre szaporodnak – és várhatóan tovább fognak szaporodni –, az egyes leleteken belüli megkülönböztethetőség és a különböző leletek összehasonlíthatósága érdekében egy olyan jelölési rendszert kell bevezetni, amely lehetővé teszi, hogy a továbbiakban előkerülő vereteket a már meglévő, vagy új verető szerinti csoportokba lehessen besorolni. Pl. a VTL3/10/4.6 azt jelenti, hogy a veret a vámtelki harmadik lelet 2010-ben előkerült 4. variációjának 6-os pénze.

A táblázat adatait variáció és sorszám, átmérő (mm), súly (g) és a veretek ill. lapkák anyaga (r=réz, e=ezüstözött, ó=ónozott) szerint rendszereztem.

A leletek összetétele, részletes meghatározása a következő:

VÁMTELEK III. LELET (VTL3) – Szabadkai Városi Múzeum

Magyarország

Rv: PATRDNA[...]
Az előlapi AVG helyett AVD

Rudolf (1576-1608)

3.1 15,60 0,55 ó 1.4. kép

VTL3/10/1. denár H-1058, U-810a, K-B, 719: a 7-es fekszik, a 9-es hátradőlve, a verdejel B-je feljebb és hátradőlve

Av: RVDL·DI·IR·OI·SAVDII·EHO[...]

Rv: PATRONA*·VNDARIE

A köriratban a G- betűk helyett szereplő D- betűk retrográd G- betűknek tekinthetők. Az előlap E- betűje retrográd.

1.1 15,20 0,78 r 1.1. kép

1.2 15,30 0,37 ó 1.2. kép

VTL3/10/2. denár H-1058, U-810a, []-B, 719: a 7-es fejtetővel áll, a 9-es hátradőlve

Av: RVIIDOHRSV[...]
Rv: PATRONA*·[...]
1.3. kép

2.1 15,85 0,56 ó 1.3. kép

VTL3/10/3. denár H-1058, U-810a, K-B, 719: a számjegyekre csak következtetni lehet, az előző két típusnál látottak alapján

Av: RVIID·DII[...]
Rv: PATRONA*·VNGARIE

VTL3/10/4. denár H-1058, U-810a, K-B, nincs évszám a címer felett

Av: RV·DI·I·RIOI·S·AVDE·II·H·O·B·R

Rv: PATROIV·*·ANDARIE

A köriratban a G- betűk helyett szereplő D- betűk retrográd G- betűknek tekinthetők. Az előlap E- betűje retrográd.

4.1 15,30 0,43 ó 1.5. kép

4.2 15,35 0,43 ó 1.6. kép

4.3 15,60 0,51 ó 1.7. kép

4.4 15,70 0,39 ó 1.8. kép

4.5 15,70 0,46 ó 1.9. kép

4.6 15,75 0,61 ó 1.10. kép

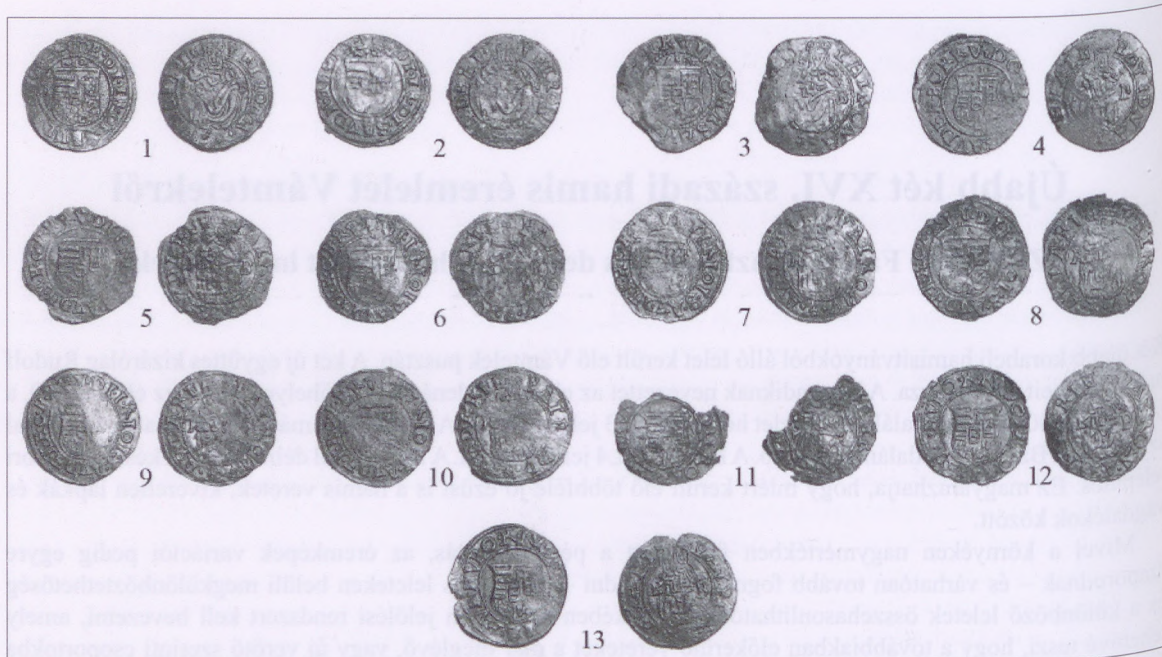
VTL3/10/5. denár H-1058, U-810a, K-B, nincs évszám a címer felett

Av: RVDII·RO·IS·AV[...]
Rv: PATRONA*·VNGARIE

5.1 15,25 – ó 1.11. kép

5.2 15,55 0,41 ó 1.12. kép

5.3 15,85 0,59 ó 1.13. kép

1. kép. Magyar denárok a Vámtelék III. (VTL3) leletből

A variációk körirataiban hibás alfanumerikus együttállások követhetők nyomon. Igaz, hogy az 1., 2. és 3. csoportban csak kevés veret van, de megállapítható az, hogy a címer feletti évszám 1579 akart lenni. Az eddig előkerült Rudolf féle veretek évszámai mind 1579- és 1580-asok. A három verető-variációt a körirat különbözőségei mellett az évszám számjegyeinek fekvésbeli eltérései is meghatározzák.

Az 1., 3. és 4. csoportban minden G-betű retrográd. Az 1. és 4. csoportban ezeken kívül még az előlap E-betűje is retrográd, valamint az előlapon az AVG után van egy szűk H-betűre hasonlító jel, melyből hiányzik a két szárát összekötő vonal. Az 5. csoport nagyon eltér az előző négytől, jelei teljesen rendben vannak, kivéve, hogy az éremképből hiányzik az évszám. Ezekből a megfigyelésekből arra következtetnék, hogy az első négy verető egy kéz munkája, az 5.-t viszont más valaki készítette.

Méretükre, súlyukra, de leginkább felületük anyagára nézve nagyon hasonlítanak a második vámteleki lelet vereteire. Átmérőjük 15,2 és 15,85 mm között váltakozik.

VÁMTELEK IV. LELET (VTL4) – Szabadkai Városi Múzeum

Ebben a leletben a hamisítványok mellett eredeti, ezüstérmék is szerepelnek. Ezeket csak meghatároztam és lemértem. A körirataikkal csak akkor foglalkoztam, ha eltértek a katalógusban szereplőtől.

Magyarország

I Ferdinánd (1526–1564)

1. Denár H-935, U-745A, K-[], a köriratban az évszám azonosíthatatlan, 15,85 mm, 0,36 g (Ag)
A hátlapi körirat utolsó betűje után *. 2.1. kép

Miksa (1564–1576)

2. Denár H-992, U-776.a, K-B, 1567, 15,30 mm, 0,50 g (Ag) 2.2. kép
3. Denár H-992, U-776.a, K-B, 1567, 15,50 mm, 0,41 g (Ag) 2.3. kép
4. Denár H-992, U-776.a, K-B, 1572, 15,70 mm, 0,52 g (Ag) 2.4. kép

II. Mátyás (1608–1619)

5. Denár H-1141, U-870, K-B, 1619, 13,60 mm, 0,35 g (Ag) 2.5. kép

Ragusa Köztársaság (1358–1806)

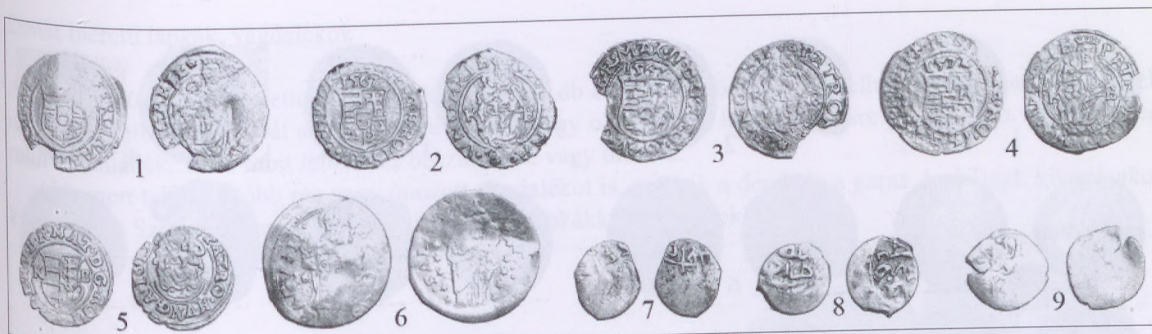
6. Grossetto CNI ??, 1610?, 17,50 mm, 0,59 g (Ag) 2.6. kép

Oszmán birodalom

7. Akcse, 8,40-10,50 mm, 0,33 g (Ag) 2.7. kép
8. Akcse, 9,70 mm, 0,37 g (Ag) 2.8. kép

Ismeretlen

9. Azonosíthatatlan ezüstpénz, 10,50 mm, 0,29 g (Ag) 2.9. kép

2. kép. Eredeti pénzek a Vámtelek IV. (VTL4) leletből

Hamis veretek
Magyarország

5.1 15,45 0,70 ó 3.6. kép

VTL4/10/6. denár H-1058, U-810a, K-B, nincs
évszám a címer felett
Av: RV5DOII ROISAAVDHVBOR
Rv: PATRONA*·VNDARIE
A köriratban a G- betűk helyett szereplő D- betűk
retrográd G- betűknek nek tekinthetők.

I Ferdinánd (1526–1564)

VTL4/10/1. denár H-935; U-745.a, K-B 1555, a
verdejel B betűje a K vonalától kissé lejjebb és
hátradőlve

Av: FERDINANDDG·RVNG1555
Rv: PATR[...]NVNGARIE

1.1 15,00 0,43 ó 3.1. kép

1.2 15,00 0,37 ó 3.2. kép

6.1 14,40 0,46 ó 3.7. kép
6.2 14,50 - ó 3.8. kép
6.3 14,85 - ó 3.9. kép
6.4 14,90 0,30 ó 3.10. kép
6.5 14,90 0,39 ó 3.11. kép
6.6 15,25 - ó 3.12. kép

VTL4/10/2. denár H-935, U-745a, K-B, az évszám
helyett: IO

Av: FERDINANDDGRVNGIO
Rv: PATRONA*·VNGARIE

2.1 15,20 0,63 r 3.3. kép

VTL4/10/7. denár H-1058, U-810a, K-B, nincs
évszám a címer felett

Av: RV γ ODI[...]OISAVDEB R
Rv: [...]TRONA*·[...]ARI

7.1 14,45 0,38 ó 3.13. kép

Miksa (1564–1576)

VTL4/10/3. denár H-993, U-767a, K-B, 1578

Av: ·M·A·X·II·R·O[...]·AVGHE·VBOR
Rv: PTARONA*·VNGARIE

3.1 14,40 0,40 e 3.4. kép

VTL4/10/8. denár H-1058, U-810a K-B, nincs
évszám a címer felett, a verdejel B betűje a K
vonaltól kissé lejjebb és hátradőlve
Av: RVDOII ROI SAVGEH V BOR
Rv: PATRONA*·[...]NGRAIE

8.1 15,70 0,65 ó 3.14. kép

VTL4/10/4. denár H-993, U-767a, K-B, 1578

Av: MAXIIRO[...]AVGH[...]VBOR
Rv: PTARO[...]·[...]VNGARIE

4.1 14,80 0,40 e 3.5. kép

VTL4/10/9. denár H-1058, U-810a, K-B, nincs
évszám a címer felett

Av: RV55HDIONRSAVG VHNBRN
Rv: PATRONA*·VNGRAIE

9.1 15,30 0,61 ó 3.15. kép

Rudolf (1576–1608)

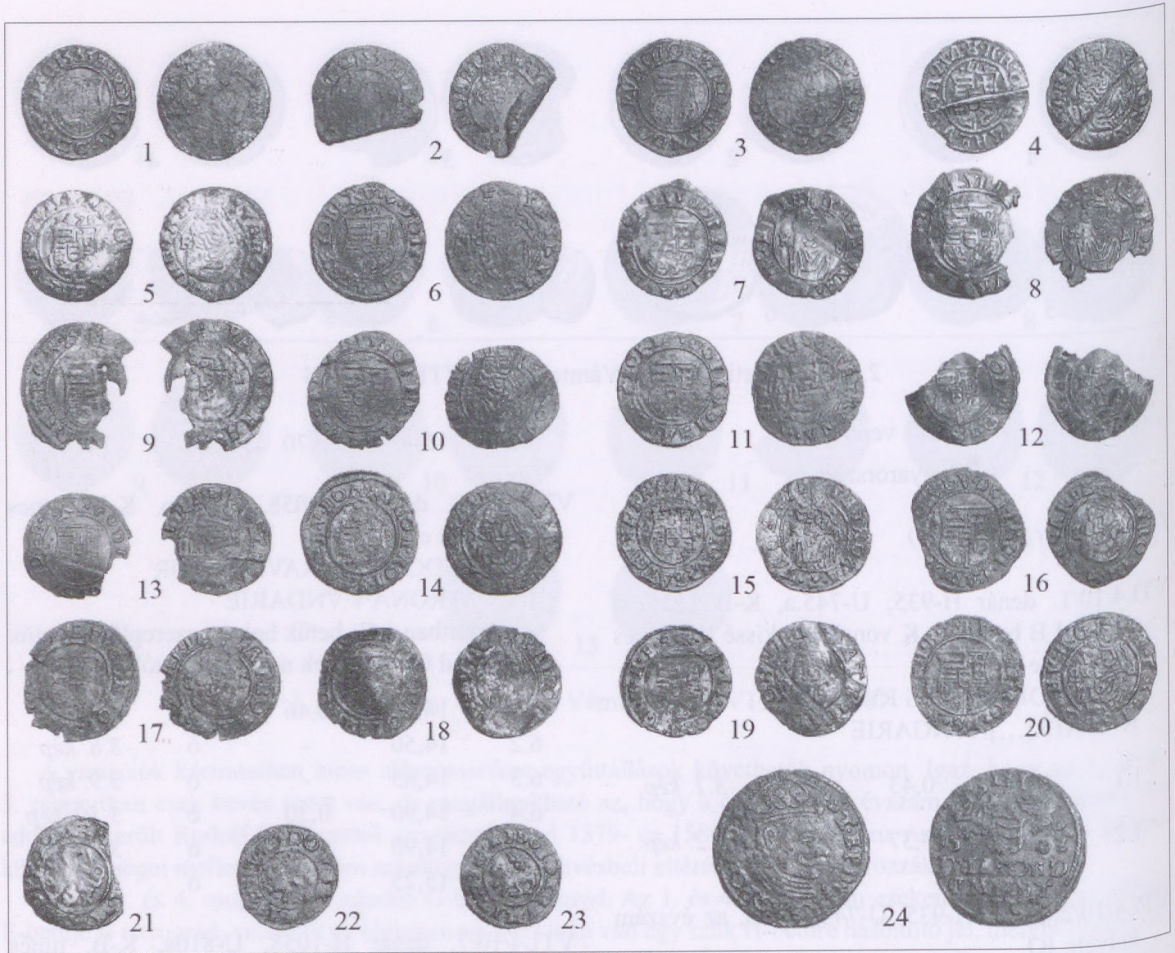
VTL4/10/5. denár H-1058, U-810a, K-B, 719: a 7-es
fejtetőre fordítva, a 9-es hátradőlve

Av: RV·γ DOIIROI[...]AVGEHOBR
Rv: PATRN[...]·VNDARIE

A hátlap D- betűje retrográd G- betűknek nek
tekinthető.

VTL4/10/10. denár H-1058, U-810a, K-B, nincs
évszám a címer felett, a verdejel retrográd
Av: RVDOII ROI SAVGEH V BOR
Rv: PATRONA*·[...]NGRAIE

10.1 15,20 0,40 ó 3.16. kép
10.2 15,30 0,47 ó 3.17. kép

3. kép. Magyar és külföldi hamisítványok a Vámtelek IV. (VTL4) leletből

VTL4/10/11. denár H-1059, U-811a, K-B, az évszám azonosíthatatlan

Av: [...]I RO-ISA AVG [...]

Rv: PATR*1[...]HVNG

évszám nélküli

FE[...]INAND PRIMX

14.1 13,30 0,23 e 3.21. kép

11.1 14,50 0,37 ó 3.18. kép

Miksa (1576–1611)

VTL4/10/12. denár H-1059, U-811a, K-B, 1580

Av: R·VD·II·RO·I·S·A·V·G·H·B·R·

Rv: PATR*158*0HVNG

A körirat S-betűje retrográd.

VTL4/10/15. weisspfennig, az évszám azonosíthatatlan
R[]DO[...]SECVNI[...]

15.1 13,40 0,23 ó 3.22. kép

15.2 13,50 0,28 ó 3.23. kép

12.1 14,85 0,38 ó 3.19. kép

Lengyelország

VTL4/10/13. denár H-1059, U-811a, K-B, 15[]0, a verdejel retrográd R-B

Av: RV[...]IRO·I·S [...]H·B·R·

Rv: [...]ATR*15[...]0*HVNG

Bátori István (1576–1586)

13.1 15,15 0,31 ó 3.20. kép

Csehország

I. Ferdinánd (1526–1564)

VTL4/10/16. 3 garas, Kopicki 3370 var, Iger V 83.1a (R), Vilnius 1583

Av: ST·EPD·GREX·PO·M·D·I

Rv: III / 15 83 / GRASORG / MDPIRT / IIT
Az előlap GROS ARG TRIP MD szövegrésze retrográd.

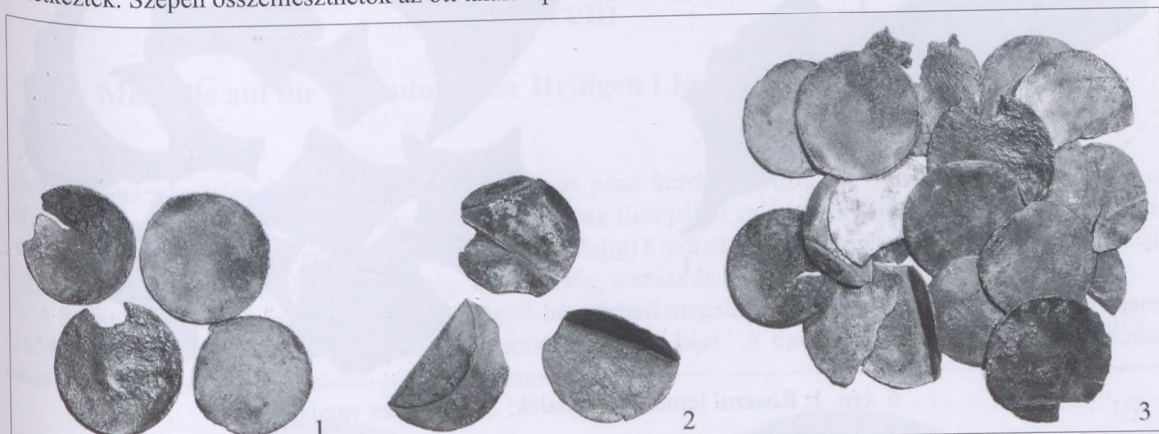
16.1 20,75 1,91 ó 3.24. kép

VTL4/10/14. weisspfennig, Saurma 439, Katz 42,

Denár méretű lapkák, vagdalékok

A leletben 20 darab kiveretlen lapka volt. Köztük 1 db ezüstözött töredék értékelhetetlen. A maradék 19-nek nagy része hibás, törött, tál alakú, nem teljes kör vagy olyan kicsi, hogy kiverésre alkalmatlan. Valószínűleg műhelyhulladék. Több mint fele nincs beezüstözve vagy ónozva.

Ugyanott találtam több réz vagy ónozott vagdalékot is, melyek a denár és a garas lapkáinak kivágásakor keletkeztek. Szépen összeilleszthetők az ott talált lapkákkal és veretekkel.

4. kép. 1: Tál alakú lapkák; 2: Csonka lapkák; 3: Az összes lapka

1	11,70	-	r	11	12,75	-	ó
2	12,00	0,11	r	12	12,80	-	ó
3	12,10	0,28	ó	13	13,00	0,44	r
4	12,25	-	r	14	13,60	-	ó
5	12,50	0,31	r	15	13,85	0,41	r
6	12,55	0,19	ó	16	13,85	0,47	r
7	12,60	0,26	r	17	14,10	0,24	r
8	12,70	0,28	r	18	14,15	0,37	ó
9	12,70	0,34	r	19	14,70	0,47	r
10	12,70	0,40	r	20	-	-	e

5. kép. A veretlen lapkák adatai

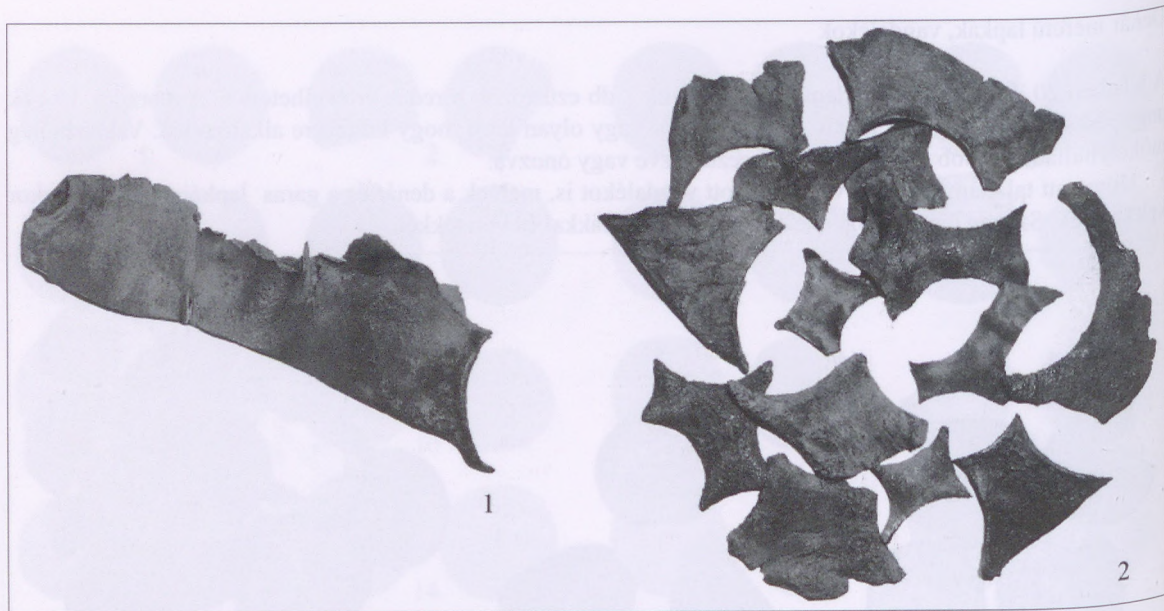
Ebben a leletben a jó veretek mellett I. Ferdinánd, Miksa, Rudolf és Bátori István hamis pénzeinek 16 féle variációja található. Miksán kívül a másik három uralkodó hamisítványai előfordultak az első két leletben is.

A negyedik lelet magyar hamisítványainak átmérője 14,4 mm és 15,3 mm közt van. A harmadik lelet szinte minden pénze ennél nagyobb. Érdekes, hogy egy-egy típuson vagy csoporton belül az átlagméret hasonló.

Az I. Ferdinánd hamisítványok két variációja csak három darabbal van jelen, de így is megállapítható, hogy hasonlítanak az első leletben szereplő veretekhez.

Miksa pénzének hamisítványa két variációban, egy-egy példánnyal szerepel a leletben. A köriratok MAXII részében a „II” hasonlít a VTL/3/10/1. és VTL/3/10/4. köriratában szereplő AVG utáni „II”-re. A körirat betűi laposabbak. Felületük is más, vékony ezüstözésük könnyen lepereg. Mindezek tudatában nem merném kijelenteni, hogy ezek a veretek a helyszínen készültek. Esetleg további darabok előkerülése után lehet majd tisztázni a kérdést.

Rudolf hamisítványainak kilenc variációja található a leletben. Az VTL4/10/5. csoport egyetlen verete egyben az egyetlen a leletben, melynek van évszáma a címer felett és ráadásul ugyanolyan, mint az előző, a harmadik lelet pénzei első három csoportjának évszáma. Ugyanezen a pénzen a körirat RV-je után egy 5-ösre, vagy egy γ-re hasonlító jel látható, amely megtalálható a lelet 6. és 7. csoportjában is. Tehát egyazon mester készítette ennek a leletnek 5., 6. és 7. csoportja mellett a harmadik lelet 1., 2. és 3. csoportjának verőtüveit. Érdemes még megemlíteni a 8. csoport verdejelének dőlt B betűjét, amilyen előfordul az első lelet I. Ferdinánd hamisítványain is, továbbá a 9. és 12. csoport előlapjának köriratát, valamint a 13. csoport verdejelének retrográd R-B-jét, amely megegyezik a második lelet 2. csoportjának verdejelével.

6. kép. 1: Rosszul lemezelt vagdalék; 2: Az összes vagdalék

Végezetül felhívnám a figyelmet arra, hogy célszerű lenne az eddig előkerült négy hamiséremlelet összes darabját együtt, újra megvizsgálni és összehasonlítani, s így választ kaphatnánk több felmerülő kérdésre:

- hány verőtövet használtak,
- hány különböző vésnök készíthette őket,
- vajon az összes hamisítvány egy időben készült-e.

A terület fémkeresős átfésülése és egy tervszerű ásatás sok nyitott kérdésre adhatna választ.

Nagy Jenő
Szabadka

Rövidítések

H
KOPICZKI

Huszár, Lajos: *Münzkatalog Ungarn*, Corvina 1979
Kopicki, Edmund: *Ilustrowany skorowidz pieniedzy Polskich i z Polska zwiazanych*, Polskie Towarzystwo Numizmatyczne Zarząd Główny, Warszawa 1995

U

Dr Unger Emil: *Magyar Éremhatározó II.*, Ajtői Dürer Könyvkiadó, Budapest 2000

A Szent Liga megalakulásának (1684) emlékére vert nürnbergi érem

Medaille auf die Gründung der Heiligen Liga gegen die Türken (1684)

Bécs 1683-as sikertelen török ostroma után XI. Ince pápa kezdeményezte azt a szövetséget, amelynek a célja nem csupán a török előretörés megállítása, de annak Európából való kiszorítása is volt. A szövetséghez csatlakozott III. (Sobieski) János lengyel király, I. (Habsburg) Lipót császár és Marcantonio Giustinian velencei dóze – majd két évvel később Oroszország, Bajorország, a szász és a brandenburgi választófejedelem.

A Szent Liga elnevezést viselő szövetség 1684-ben történt megalakulásának az emlékére Martin Brunner (1659–1725) nürnbergi éremművész készített emlékérmét (1. kép).¹ A típusból ismerünk ezüst, aranyozott ezüst és bronz vereteket, különböző súlyban, 56 mm átmérővel.²

1. kép. Emlékérem a Szent Liga megalakulására, 1684

Az előlap körirata: DIE EINTRACHTS TREY · – DIS HEL – DEN DREY · – MIT SIEG ERFREV · Az éremmezőben három egészalakos, koronás fő látható, mindhármuk kezében kivont karddal. Baloldalt Sobieski János lengyel király hermelinpalástos alakja, középen, szemből ábrázolva a páncélt viselő I. Lipót császár, és jobboldalt Marcantonio Giustiniani velencei dózse látható. A három uralkodó egy háromlevelű lóhere egy-egy levelén áll, és alakjukat deréktájt egy lánc övezi körül, melyet kezeikkel tartanak. Az uralkodók feje körül glóriaszerűen, félköríves feliratok olvashatóak: IOH · III · REX POLONIA · (így) és LEOPOLDVS I · ROM · I · és M · A · I · DVX VENETIA ·. Lent, középen felirat: CONFOEDERATIO /ET/ CONCORDIA · /MB · (Előlap variáció: + jelzés jobbra, lent.)³

A hátoldal körirata: (rozetta) DURCH DIESEN BUND · DER TÜRCKEN HUND · MUS GEHN ZU GRUND
A. 1684. Az éremmezőben, vonalkörben szimbolikus állatküzdelmi jelenet, a velencei szárnyas oroszlán, a
császári, valamint a lengyel sas földre terítik a törököt jelképező kutyát. Lent balra MB. monogram látható.
Peremírás: (rozetta) DURCH GOTTES HAND · DIS DREYFACH BAND · HAB LANG BESTAND.

Peremirata: (rozetta) DVRCH GOTTES HAND · DIS DREYFACH BAND · HAB LANG BESTAND.
Az érem előlapi képének ikonográfiai forrása egy 1632-ben, hely megjelölés nélkül kiadott, egyoldalas,

Az érme előlapi képének ikonográfiai forrása egy 1632-ben, hely megjelölés nélkül kiadott, egyoldalas,

¹ Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár. Ltsz.: N.III.568.

HUSZÁR Lajos: *Régi magyar emlékérmek katalógusa a legrégebbi időktől 1850-ig. Történeti érmek. Újkor (1657–1705)*, Magyar Nemzeti Múzeum, Eremtár. Ltsz.: N.III.568.

A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában szereplő hat különböző darabból kettőn, a bronz és az aranyozott ezüst érmek előlapjain szerepel a kereszt jelzés. A két különböző súlyú (83,37g és 73,16 g) ezüstermet egyikén sem szerepel. (Ezzel szemben más gyűjteményekben találunk olyan ezüst érmet, ahol látható a kereszt jelzés. Pl.: Dresden, Münzkabinett, Inv.Nr. 121. Közölve: *Im Lichte des Halbmonds*. Ausstellungskatalog, Staatliche Kunstsammlungen Dresden, 1996. Kat.n. 228.)

illusztrált röplap volt, mely az alábbi címet viselte: Schwedischer Bundt/ Mit zweyen Churfürsten / Sachsen und Brandenburg.⁴ (2. kép)⁵ A rézmetszeten a harmincéves háború idején megkötött „svéd szövetség” három tagjának az álló alakos képe látható, középen Gustav Adolffal, két oldalán a brandenburgi illetve a szász választófejedelemmel. Alakjukat – a szövetségre lépés jeleként – deréktájon egy hosszú, elől csomóra kötött kendő övezi. Hasonlóan az éremképhez, mindhárom alak egy háromlevelű lóhere egy-egy levelén áll. A trifolium, az egy szárról ágazó háromlevelű lóhere általánosan ismert szentháromság jelkép, melyet a protestánsok is elfogadtak, valamint széles körben alkalmaztak. A röplapon, a három világi uralkodót mintegy szakralizálja azok vallásos szimbólumra való felemelése. Az illusztráció címeént szereplő felirat a „*Trifolium Unionis Aureum / In sanctae huius concordiae vinculum*” a három szövetséges társ egységét szent köteléknek magyarázza.

Az egységes politikai akaratot kifejező, a szövetségekötés által „összefonódó” uralkodók feje felett felhősbolt rajzolódik ki, középen az isteni mindenhatóságot és gondviselést kifejező sugárzó szentháromság szimbólummal és benne Isten héber nevére utaló tetragrammával. Ez utóbbi, jellegzetesen protestáns ikonográfiai elem az éremképről már elmaradt. A röplapon szereplő öszövetségi idézetek mindegyike a békére, a kegyelemre törekvés szándékát, valamint a szövetség megtartását hangsúlyozzák ki.⁶ Az egyoldalas nyomtatvány igényes szövegalkotását bizonyítja, a két egymás melletti hasábra tördelt, alexandrinokban verselt német szöveg, valamint a három latin distichon és a kétnyelvű bibliaidézetek.⁷ Az illusztrációt két oldalról keretező bibliaidézetek a lutheri biblia illetve a vulgata szavait használják. A röplap célja a meggyőzés, a svéd szövetségbe való belépés. A rézmetszet készítője Peter Troschel nürnbergi metsző, a röplap szerzője ismeretlen maradt. A német nyelvű főszöveg a széles körű nyilvánosságra törekedik, mindemellett az alexandrinokban való verselés és a rövidebb latin szövegrészek a nyomtatvány fennkölségét és a szerző műveltségét hivatottak bizonyítani.

Az azonos ikonográfiát alkalmazó két alkotás közötti különbség nemcsak időben, hanem tematikai értelemben is jelentős. A röplapon a protestáns összetartozástudat jelenik meg, az éremképen pedig a katolikus uralkodók török elleni szövetsége. Az ennek ellenére megegyező ábrázolás oka az érem kiadási helyének képnyelvi hagyományában keresendő. Ezen kívül az azonosított képi forrás érdekes információkat hordoz számunkra a részleteiben még kevésbé kutatott 17. század végi privát emlékérem kiadások alkotói módszereit tekintve.

Martin Brunner, az érem készítője valószínűleg azért nyúlt vissza a számára kéznél lévő képi forráshoz – és nem valamely császárközei, bonyolult jezsuita képalkotáshoz – mert az általa és a protestáns többségű városok művelt rétege által ismert (korábban népszerű) kép kiválasztását az érem értelmezhetősége és eladhatósága, valamint az éremművészettel kapcsolatos társadalmi elvárások irányították. Ugyanez jellemző a hátoldal ábrázolására is. Az állatküzdelmek szimbolikája az egyik leginkább közérthető ábrázolástípusként jelenik meg a kora újkorban. (Populáris, közérthető, a császárt és szövetségeseit – illetve ellenfeleit állatszimbólumokkal megjelenítő ábrázolásokkal találkozunk már az 1571-es lepantói csatáról készített Martino Rota metszetek között is, majd ezek előfordulása a visszafoglaló háborúk korának végéig az érmeiken és a grafikákon egyaránt gyakori marad).

Nürnberg nem csak a frankóniai körzet pénzverésének a központja, de a korszak nagy jelentőségű hírközpontja is volt, hiszen a város kulturális elitje meghatározó szerepet játszott a birodalmi közvélemény formálásában. A nürnbergi kereskedők kiterjedt gazdasági kapcsolatokkal rendelkeztek. A nürnbergi metszetkiadványok magas színvonalú és széles körben kelendő termékek voltak. Ez első sorban a nyomtatott hírlevelek, újságok műfajára vonatkozott, de Nürnberg magas kulturális színvonalához a kézművesség rendkívüli fejlettsége is hozzájárult. A két műfaj – a nyomdászat és az éremkiadás – pedig esetenként összefonódott, hiszen a hírtartalmak hasonlóak voltak, a tudatos, jól informált és irodalmilag képzett művész mindkét esetben nagy előnyt jelentett. A két szakma esetében a céhes szabályzatok is hasonlóak voltak. Az első császári privilégiumot elnyerő éremverő mester engedélye pl. a nyomdászok és könyvkiadók privilégiuma alapján fogalmazódott meg.⁸ Ezen dokumentumok elsősorban a szerzői- illetve a kiadói jogvédelmet szolgálták, továbbá a pénzveréshez hasonló színvonal biztosítását és a politikai propaganda kézben tartását is elősegítették.

⁴ PAAS, John Roger: *The German Political Broadsheet 1600-1700*, Vol. 6., Wiesbaden, 1998. P-1570.

⁵ Inv.-Nr.: HB24908. © Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg.

⁶ És szerzek velök békességnék frigyét, örökkévaló frigy lesz ez velök; és elültetem őket és megsokasítom, és helyeztetem az én szenthelyemet közéjük örökké. (Ezek. 37 v. 26.) Az Úrnak minden útja kegyelem és hűség azoknak, a kik szövetségét és biznyságait megtartják. (Zsolt. 25. 10.) Demetriusz király üdvözlétét küldi a zsidók népének. Örömmel hallottuk, hogy a velünk kötött szövetséget megtartottátok, hűek maradtatok barátságunkhoz, és nem pártoltatok át ellenségeinkhez. (Maccab 10. 26.) Ha tehát hallgattok szavamra és megtartjátok szövetségemet, akkor az összes népek között különleges tulajdonommá teszek benneteket, hiszen az egész föld az enyém. (Exod 19. 5.)

⁷ HARMS, Wolfgang: *Latianische Texte illustrierter Flugblätter*. In: Harms, Wolfgang - Schilling, Michael: *Das Illustrierte Flugblatt der Neuzeit. Tradition – Wirkungen – Kontexte*. Hirzel Verlag, Stuttgart 2008. 125.

⁸ LEHNE, Friedrich: *Kaiserlichen Schaumünzprivilegien*. NZ 30 (1937) 93–98. V.ö. Gesamtinventar des Haus-, Hof- und Staatsarchivs, Gewerbe-, Fabriks-, Handlungs-, Zunft- und Zunftmässigkeitsprivilegien, I. Bd., 307.

Schwedischer Bundt/ Mit zweyen Churfürsten/ Sachsen vnd Brandenburg.

LXXIV

TRIFOLIUM UNIONIS AUREUM
INSANCTÆ HUIUS CONCORDIÆ VINCULUM.

Ezech. 37. v. 26.

Et percutiam illis
sedus pacis pactum
sempiternum erit eis:
Et fundabo eos, & mul-
tiplicabo, & dabo san-
ctificationem meam in
mediorum in perpe-
tuum.

2. Paral. 15. v. 12.

Et intravit ex more
ad corroborandum fe-
dus, ut quærent Do-
minum Deum patrum
suorum in toto corde,
Et in tota anima sua.

Exod. 19. v. 5.

Si ergo audieritis
vocem meam, & co-
söderitis pactum me-
um, eritis cunctis po-
pulis.

Psalm. 25. v. 10.

Univerſa via Do-
mini, misericordia &
veritas, requirenti-
bus testamentum e-
jus, & testimonia ejus.

1. Macc. 10. v. 16.

Nunquid invenimus
aliquem virum talem?
Et nunc faciemus eum
amicum, & socium no-
strum.

Ezech. 37. v. 26.

Und ich wil mit ih-
re ein Bund des Frie-
den machen / das soll
ein ewiger Bund seyn
mit ihnen vnd soll sie
erhalten vnd mehren/
vnd mein Heilighumb
sol vnter ihnen seyn e-
wiglich.

Paral. 15. v. 12.

Und sie tratten in
den Bund/das sie such-
ten den Herren / ihrer
Väter G D E von
gansem Herzen vnd
von ganzer Seelen.

Exod. 19. v. 5.

Werdet ihr nu mei-
ner Stimme gehor-
chen / vnd meinet
Bundt halten / so soll
ihr mein Eigenthumb
seyn für allem Vol-
ckem.

Psalm 25. v. 10.

Die Wege des Her-
ren sind eitel Güte vnd
Wahrheit/denen die rei-
nen Bunde vnd zuge-
nuß halten.

1. Maccab. 10. v. 16.

Das redlichen
Mannes gleichen fin-
det man nicht/darumb
wollen wir ihm schrei-
ben / daß er vnser
Freund vnd Bundes-
genosß werde.

Si perfecta trias, si qua est
perfectior ulla,
Perfectum, & nostri hoc
vinculum, amoris erit.

Jungite concordēs fel-
ci foederē dextrās.
Dulcia tranquillæ for-
dera Pacis amo.

O Deus obſigna nobis
hæc pacta: Charis sit
Testis, Dux Virtus Sors
ſit ubiq; comes.

Nachdem in dieses Land des Pabstes Liga kam
Und vnser Haab vnd Gut ein nach dem andern nam/
In Meinung nu einmahl das Reich zu überwinden/
Dad vns durch list vnd Macht an Leib vnd Seel zu binden.
Denn Teutschland war alsdenn durch Krieg recht Gürtel loß/
Vnd gienge erheimlich an vielen Wunden bloß/
Die schön von ihrem Haupt veracher von vielen Jahren
Ist aber gang vnd gar schwach vnd gelächter waren/
Die andern machte bald die Gunst des Pabstes stark
Vnd groß vnd freventlich/ Verammlich stolz vnd arg/
Sie wolten jenen nicht/ wie sonst verbunden bleiben/
Vnd auzer Füssen nur in ihre schleiffe reiben.
Gut Sachsen/ Brandeburg vnd was noch liegend wo
Gut teuschs Teuschland hieß / gedachten nicht also
Sich mit der Cardinall vnd Mönche Gurt zu binden
Sie wolten albereit ein bessern Bund zu finden.
Ein König kam darzu/ ein König/ den jehunt
Nicht meine Feder san gnus loben/ noch mein Mund/
Ein König/dessen Ehr vnd Ruhm nicht ist zumessen

Ein König/ des die Welt wird nimmermehr vergeffen/
Sie siengen ihren Bund neu vnd viel anders an/
Als wie des Pabstes Volck die Liga hat gethan.
Ihr Bund/ damit Sie sich hart vngeremlich bunden/
Das war auß Gottes Wort zusammen die gedunden
Von Lieb vnd Gottesfurcht/ vnd nicht auß Dreckelich
Auch nicht von Menschenhande vnd letzter Keiseren/
Gleich wie die Liga pflegt ihr Bündnuß so zu stellen
Von alten Kerten Tuch vnd Werter Mönche strecken/
Welchs nur der Pabst allein vnkräftig confirmirt/
Vnd jenen Bundesgenosß mit tollen Balsam schmirt/
Vnd heist allene die blutdürstiglich aufzutreten/
So seht an Gottes Wort stets hangen vnd Gebotten.
Derbalben wird sie auch ohn einen außenthalt
Zerimmen widerumb mit aller ihr Gewalt/
Wie sie dann gures theils ist lüderlich zerissen
Vnd hat sich von sich selbst schon oft außlösen müssen.
Gott Vater vnd der Sohn vnd derer beider Geist
Sind selber hier darob/ vnd haben oft betweist

Wie dieses Königs Bund von Ihnen sey herkommen
Vnd beide Churfürsten ihn billich angenommen/
Weil auß den Ländern ist verjagt aller Krieg/
Vnd hört man nichts mehr als Gott lob/ sieh vnd seg:
Es müssen weit vnd breit die lara gemessen Pfaffen
Entlauffen vnd nicht mehr gedendet an die Waffen
Sie enien ängstlich/ ein jeder lest sein Haus/
Vnd fraget/ wo der Weg nach Roma gehen muß/
Das ist einander Zweifel/ vnd reicht zu Gottes ehren/
Wenn man die Mönche jagt/ vnd laßt sie nicht mehr lehren
Den ihrer gawetelen/ vnd wil nur Gottes Wort
Vnd was dem ähnlich ist/ in Kirchen ystanken fort/
Als kan stete ein Bund vnd Freundtschaft wol bestehen
Wann alles soll allein auß Gottes Ehre gehen.
Gleich wie es allhier geht. Vertribe fremet auch!
Es wird ein besser Stern anseheinen vnser Reich/
Gott heisse nu viel mehr die hohe Werck fort treiben
Vnd laßt Gült vnd Bund stets unverruckt bleiben.

A M E N

Im Jahr/ M. DC. XXXij.

Martin Brunner (1659–1725), Johann (Hans) Jakob Wolrab (Regensburg 1633–1690 Nürnberg) tanítványaként Nürnbergben tevékenykedett haláláig, 1725-ig. Jelentősebb érmei között vannak Buda, Nándorfehérvár és Temesvár visszavívásának emlékérméi. Mesterjelzése minden esetben MB. Elsősorban privát éremkiadásai nyomán jegyzik a szakirodalomban, de sok megrendelést teljesített a német fejedelmeknek, a császári udvarnak és Nürnberg városának. A városi tanács 1691-től hivatalosan is alkalmazta Brunnert, mint vésnököt. (Ebben az időben két másik vésnöke is volt a verdének: Georg Hautsch és Heinrich Haffner).⁹

Számos érmet készített Georg Friedrich Nürnbergerrel közösen aki, 1677-től 1710-ig a frankóniai körzet hivatalos verdemestere volt. Nürnberger privát kiadóként is tevékenykedett amellelt, hogy a verdemesteri hivatalt betöltötte. Éremoldalait szokásosan GFN jelöléssel látta el, azonban egyes, általa kiadott emlékérmén – mint pl. Bécs 1683-as ostromára Wolrab által készített nagyméretű bronz érmen¹⁰ (3. kép)¹¹ – és reprezentatív emlékpénzekén – mint pl. I. József 1690-ben készült, különleges kiadású, 100 dukát értékű arany emlékpénzén, melynek a hátoldalán a Habsburg uralkodók családfája látható¹² – csakúgy, mint a hivatalnoksága alatt készült egyes pénzein a kereszt jelölést használta.¹³ Az említett arany emlékpénznek mindkét éremoldalát Martin Brunner véste, és szignálta, de mivel Nürnberger verdemester kiadásában, a nürnbergi pénzverdében készült, ezért a hátoldalon a GFN+ jelölés is szerepel.

3. kép. Bécs ostroma, 1684

Úgyanígy feltételezhetjük, hogy a Szent Liga emlékérem egyes variációin, az előlapon jobbra lent szereplő kereszt jelzés a kiadót, tehát Georg Friedrich Nürnberger közreműködését jelölte. E következtetést erősíti továbbá az a tény is, hogy ebben a korszakban az emlékérmek tekintetében a pénzekhez hasonló tisztaságú fémtartalmat követeltek meg, tehát a veret megfelelő minőségét mintegy hitelesítő, verdemesteri jelölés jogossá válhatott. Nem ad azonban magyarázatot arra, hogy miért nem került rá a típus összes variációjára a jelzés. Az bizonyos, hogy az egyes darabok nem feltétlenül egy időben készültek. Nürnberg éremtörténetében később írásos forrásdokumentumok is fennmaradtak az éremkiadói tevékenységet folytató mesterekről. Caspar Gottlieb Lauffer¹⁴, és Johann Georg Riedner¹⁵ nyomtatott verőtő katalógusa régóta ismert a kutatás számára. E katalógusok alapján állítható, hogy a verőtövek évtizedekkel az eredeti készítési idejük után is rendelkezésre álltak és az egyes vállalkozók, kiadók később jogutódként birtokolták és üzleti céllal megrendeléseket teljesítettek, tehát utánveretet készítettek. Elképzelhető, hogy ekkor kerültek rá a jelzések. A korábbi

⁹ GEBERT, Carl Friedrich: *Geschichte der Münzstätte der Reichstadt Nürnberg*, Nürnberg 1891. 110.

¹⁰ *Im Lichte des Halbmonds*. Ausstellungskatalog von Staatliche Kunstsammlungen Dresden, 1996. Kat. nr. 224. Vö.: G. Héri Vera: *A törökellenes háborúk emlékérméi*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2009. 142. kat.sz. – (de kereszt jelölés nélkül.)

¹¹ Staatliche Kunstsammlung Dresden, Münzkabinett.

¹² WINTER, Heinz: *Glanz des Hauses Habsburg. Die habsburgische Medaille im Münzkabinett des Kunsthistorischen Museums*. Wien 2009. kat.sz.: 65.a.

¹³ GEBERT, i.m. 106.

¹⁴ Das Laufferische Medaillen-Cabinet, oder Verzeichniss aller Medaillen : welche sowohl die historischen Begebenheiten von A. 1679 biss A. 1742 als auch andere Christlich- und moralische Betrachtungen : nebst der vollkommenen Reihe der Römischen Päpste enthalten und noch itzo beständig zu finden in Nürenberg // bey Caspar Gottlieb Lauffern, des hoch-löbl, fränckischen Creises Münz-Rath und General-Müntz-Waradin.

¹⁵ Verzeichniss aller derjenigen Medaillen welche sowohl allerley historische Begebenheiten von 1679 bis hiehero als auch verschiedene andere geistlich- und moralische Schaumünzen wie nicht weniger die vollkommene Reihe der römischen Päpsten enthalten. (...) bey Georg Nicolaus Riedner, Münzmeister an der Kayserl. Privilegierten Fränkischen Kraissmünzstatt zu Nürnberg. 1776.

szakirodalomban Huszár Lajos foglalkozott röviden és szintén csak feltételezésekbe bocsátkozva a témával. Georg Hautsch nürnbergi vésnök érmeinek összeírásánál azzal a – Forrer életrajzi lexikonra támaszkodó¹⁶ – megállapítással találkozunk, hogy Hautsch a szokásos G, G.H. és G HAUTSCH mesterjelzésein kívül a csillag jelzést is használta, melyet később Georg Wilhelm Vestner vett át és használt.¹⁷ Majd ugyanezen tanulmány végén ezt a bizonyos csillag jelzést Hautsch egyes érmeinek széliratában szereplő kereszt jelöléssel azonosítja a szerző és ez alapján további jelöletlen érmekeket attribuíál a mesternek. Ezt az elgondolást mindenképpen vitathatónak tartom.

Ezen kívül egy további kérdésben is árnyalnunk kell a korábbi numizmatikai szakirodalomban közölt, majd több helyen átvett megállapítást. E szerint a hatóságok törekedtek az állami verde és a privát verdék szétválasztására, hiszen a pénzhamisítás potenciális veszélye megnövekszik, amint a privát vésnök bejáratossá válik az állami verdébe és annak gépeit illetve eszközeit alkalmazza.¹⁸ A levéltári források alapján tudjuk, hogy a császári emlékérem privilégiumok esetében valóban találkozunk azzal a kikötéssel, hogy a privát vésnök magánházban állítsa fel éremverő műhelyét – ez által függetlenítve őt a pénzverdétől. Emlékérmet előállítani azonban császári privilégium nélkül is lehetett – legtöbb esetben elegendőnek bizonyult a városi hatóságok engedélye (legalábbis Nürnberg és Augsburg esetében ez bizonyítható). A különbség a két engedély között e tekintetben jelentős, hiszen a császári udvar politikájával szemben a protestáns városok vezetése a nyilvánosság alakítása és a kereskedelem érdekében saját belső cenzúrájuk lazítását és a kiadók bátorítását tartotta szem előtt.¹⁹

Nürnberg város éremveréséről az alapvető numizmatikai szakirodalom Carl Friedrich Gebert írta meg a 19. század végén.²⁰ Ebben részletes, időrendi áttekintést kapunk a város éremverésének 1376. április 18-tól, IV. Károly császár, Nürnberg városának éremverési jogot adományozó levelének keltezésétől, a verde 1807. február 11-ei bezárásig terjedő időszakának a történetére. Az éremkibocsátás hivatalos, tehát a városi tanács által kinevezett bérezett alkalmazottak között megkülönböztet verdemestereket, verdei vésnököket és ellenőröket. A numizmatikai kutatástörténet elhanyagoltabb szeletét képezi a verdei ellenőr (Münzwardein) pontos szerepének és feladatkörének feltárása. A fémanalitika tudományában járatos ellenőr alapvetően a verdemester elszámolásait kontrollálta, a veretek megfelelő súlyát és nemesfém tartalmát, valamint a pénzek éremkémek próbavereteinek hibátlan megjelenéséért, sőt esztétikai bírálatáért is ő felelt.²¹

A korszak éremművészetének központjai között Nürnberg kétség kívül az egyik legfontosabbnak számított. Nemcsak az éremkiadások számának és típusának a számbeli fölénye, de a városhoz köthető éremművészek száma és művészi kvalitása is itt volt a legmagasabb. Ezért érthető módon a vésnökök közötti konkurenciaharc kiélezett volt. Miután a harmincéves háború alatt és után Nürnberg város pénzverése erősen visszaszorult, az egyes vésnökök sokszor a tallérfomájú ezüst emlékérem műfaját használták fel az egymás közötti versengésre. Bizonyítja továbbá a konkurenciaharcokat az is, hogy napirenden voltak az éremkészítők közötti panaszos ügyek.²² A privát emlékérem kiadók, különböző megbízások igényeit elégítették ki. Privilégiumot az előállításra és a forgalomba hozatalra is el lehetett nyerni a városi tanácstól. Ezért találkozunk olyan érmekekkel, amelyet nem csak az éremoldal metszője, de az érem kiadója is szignált.

Itt érdemes kitérni az emlékérmek korabeli értékére. A már korábban említett, Caspar Gottlieb Lauffer által 1742-ben kiadott katalógusban a rövid szerzői előszó után ár- és méretjegyzék is szerepel. Arany, ezüst, bronz és ón anyagban és hat különböző kerek, – illetve három különböző ovális méretben kínálja a jegyzék az érmekeket. (A verőtövek mérete az egyes éremleírások után szerepel.) A 2. méret megfelelt a Szent Liga emlékérem esetében is alkalmazott 56 mm átmérőnek. Egy ekkora méretű bronz érem ára 1 gulden volt. Az arany és ezüst érmekek esetében természetesen súlytól függött az ár. Az egy lat súlyú ezüst érem ára mérettől függetlenül 1 gulden és 30 krajcár volt. (Ezt összehasonlítva pl. a korabeli nyomtatványok árával, érdekes viszonyszámot kapunk. A 17. század második felében a Német-római Birodalomban a hetilapok éves előfizetésének az ára átlagosan mindössze 2 gulden, a hetente kétszer kiadott újság előfizetése pedig 3 gulden, ami 2 birodalmi tallérnak felelt meg.)²³

¹⁶ FORRER, Ludwig: *Biographical Dictionary of Medallists* I-VI. London, 1902-1916. II. kötet, 44.

¹⁷ HUSZÁR Lajos: Georg Hautsch magyar vonatkozású érmei. *FA* 14 (1962) 171, 175.

¹⁸ LEHNE, Friedrich: Kaiserlichen Schaumünzprivilegien. *NZ* 30 (1937) 93–98. V.ö.: *Gesamtinventar des Haus-, Hof- und Staatsarchivs, Gewerbe-, Fabriks-, Handlungs-, Zunft- und Zunftmässigkeitsprivilegien*, I. Bd., 307. Vö.: Huszár, 1962. i.m. 170.

¹⁹ HARMS, Wolfgang i.m. 125.

²⁰ GEBERT, i.m.

²¹ GEBERT, i.m. 103. A 17. században a frankóniai körzetben verdei hivatalnokként végzett ellenőri munkát 1610-től Melchior Metzger (másol Metschger), 1622-ig Georg Gebhard, 1634-től Hans Jakob Metschger, 1639–1666-ig Leonhard Rohleder, 1666-tól Willibald Hoffmann, 1687-től Zacharias Coster, 1690-től C.W. Sembler.

²² GEBERT, i.m. 107.

²³ G. ETÉNYI Nóra: *Hadszintér és nyilvánosság*. Balassi Kiadó, Budapest 2003. 56.old.

Végezetül rövid említést érdemel a peremirat, mint Nürnberg éremtörténetében a 17. század második felében fontos szerephez jutó verési technológia. A város éremvéső mesterei ekkor különösen büszkék voltak az érmeik magas művészi színvonalára és ehhez hozzá tartozott a peremen megjelenő élesen metszett felirat, melyet külön eszközzel, peremiratverő géppel készítettek. Nürnbergi pénzen először 1694-ben jelent meg peremirat – annak ellenére, hogy a privát kiadású emlékérmeken már jóval korábban, a század nyolcvanas éveinek elejétől rendszeresen jelen voltak. A városi tanács 1694-ben, 40 birodalmi tallérért vásárolta meg hivatalosan az angol Onophrio Northalltól az újítást, mely szerint a pénzek hamisításnak, illetve körülvágásának kiküszöbölésére tervezett gép megkönnyíti a verdei munkát. Az „angol gép”-nek nevezett találmány a további pénzkiadásokat tekintve nem vált be, hiszen meglehetősen kevés érmet vertek vele. Azonban a privát kiadású emlékérmek között gyakran találkozunk az utólérhetetlen szépségű peremiratos érmekkel, melyek reprezentálják a város magas művészi és technikai színvonalú éremverését.

Pallag Márta
Magyar Numizmatikai Társulat
pallagmarta@yahoo.com

A fényképeket készítették: Gedai Csaba (1. kép) és Monika Runge (2. kép)

MEDAILLE AUF DIE GRÜNDUNG DER HEILIGEN LIGA GEGEN DIE TÜRKEN (1684)

Resümee

Der Beitrag handelt sich um die Medaille des Nürnberger Medailleurs Martin Brunner (1659–1725) zur Gründung der Heiligen Liga, die ein Bündnis des Heiligen Römischen Reiches mit anderen europäischen Mächten gegen das Osmanische Reich war. (Es wurde am 5. März 1684 durch die Vermittlung von Papst Innozenz XI. auf Initiative von Kaiser Leopold I. gegründet.)

Wir kennen von dieser Medaille Exemplare in Bronze, Silber und vergoldetem Silber, alle mit einem Durchmesser von 56 Millimeter. Auf der Vorderseite der Medaille sind Kaiser Leopold I., der polnische König Johann III., und der Doge von Venedig dargestellt. Der bildliche Ausgangspunkt dieser Seite ist ein illustriertes Flugblatt aus dem Jahre 1632 mit dem Titel: Schwedischer Bundt/ Mit zweyen Churfürsten / Sachsen und Brandenburg. Der aus der Zeit des Dreißigjährigen Krieges gestammte Kupferstich illustrierte ganz ähnlicherweise das protestantische Bündnis, wie ein halbes Jahrhundert später die katholisch thematisierte Medaille.

Die Ursache der gleichen Ikonographie des Flugblattes und der Medaille ist die Tradition der protestantischen Bildsprache und die Erwartungen der Medaillenkunst am Ende des 17. Jahrhunderts.

Nürnberg war der Zeit nicht nur eine der wichtigsten Zentren der Medaillenkunst, sondern auch ein bedeutendes Nachrichtenzentrum, das eine wichtige Rolle beim Gestalten der öffentlichen Meinung spielte. Die Flugblätter und Zeitungen von Nürnberg finden einen reißenden Absatz. Die gedruckte Presse und die Medaillenkunst verflochten sich der Zeit wegen der ähnlichen Ziele und Thematik. Die haben auch ähnliche Regelungen beim Zunftprivilegien. Im Falle der zwei Berufe, der Druckerei und der privaten Medaillenverfertigung waren die in Privilegienbriefen verfassten Zunftregelungen ähnlich. Die Privilegien geben nicht nur für den Medailleur, sondern auch für den Herausgeber Rechtsschutz, ferner versicherten sie das münzähnliche Prägeniveau für Medaillen und förderten die Kontrolle der politischen Propaganda.

Martin Brunner (1659–1725) war Schüler von Johann (Hans) Jakob Wolrab (Regensburg 1633–1690 Nürnberg) und arbeitete bis zu seinem Tode in Nürnberg. Er war eher als privater Medailleur bedeutend, aber daneben arbeitete er von 1691 auch als amtlicher Münzscheider. Viele von seinen Medaillen waren Exemplare einer Mitarbeit mit dem zeitgenössischen Münzmeister, Georg Friedrich Nürnberger. Das offizielle Münzzeichen von Nürnberger war ein Kreuz. Dieses Zeichen kommt auch auf einigen Medaillen von Martin Brunner vor. Der Verfasser des Beitrages nimmt an, dass das Kreuz, also das Münzzeichen des damaligen Münzmeisters auf der Vorderseite der Medaille auf die Gründung der Heiligen Liga den Herausgeber, also Georg Friedrich Nürnberger bedeutet. Dieses Kreuz ist aber nicht auf allen Variationen zu sehen, da die Exemplare nicht gleichzeitig gefertigt worden sind. Es ist bekannt, dass der Stempel der Medaille erst Jahrzehnte später zur Verfügung gestanden hat. Die Nachprägungen wurden durch die später herausgegebenen Münzstempelkatalogen – wie von Caspar Gottlieb Lauffer oder von Johann Georg Riedner bewiesen.

Die private Medaillenprägung war derzeit in Nürnberg ein rentables Geschäft und zwischen den Herausgebern war eine große Konkurrenz. Die zeitgenössischen Preise einer Bronzemedaille mit einem Durchmesser von 56 Millimeter – also wie die Medaille zur Gründung der Heiligen Liga – war 1 Gulden Wert. Die Preise von Gold- und Silbermedaille haben von ihrem Gewicht abgehangen: 1 Lot Silber war 1 Gulden 30 Kreuzer Wert. (Vergleichsweise war in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts der Preis von einem jährlichen Abonnements eines Wochenblattes durchschnittlich 2 Gulden.)

A magyar 40. honvéd gyaloghadosztály jelvénye

Badge of the Hungarian 40th Infantry Division

Az első világháború alatt a kézitusákban a magyar honvédek kézbe ragadták az ősi fegyvert, a fokost is. Valószínű, hogy ebben a 19-es pécsi gyalogezred honvédei jelentős szerepet játszottak, mert Fokos ezrednek becézték őket és tábori lapjuk is a »Fokos« elnevezést viselte. A fokos harcászati értékét az oroszok hosszú, szuronyos puskái elleni közelharcban Nagy Pál tábornok a 40. hadosztály parancsnoka felismerte, és Szurmay Sándor altábornagyot is meggyőzte hasznosságáról. Vele egyetértésben a 40. honvéd gyaloghadosztály minden ezredét igyekezett fokossal felszerelni. Az ezredektől fokos mintákat kértek, és ezek alapján véglegesítették a formáját. Népszerűsége rohamosan megnőtt. A sebesült katonák, amikor a harctérről kivonták őket, leadták fegyvereiket, de a fokosuktól nem voltak hajlandók megválni. 1916 januárjában több orosz támadásnál sikerrel alkalmazták. Így lett a 40. gyaloghadosztály a „Fokos hadosztály”. Eleinte az ezred tábori kovácsai készítették, később megszervezték iparszerű gyártását. A 40. hadosztály sikerén felbuzdulva a 7. hadsereg parancsnoksága 50 000 fokost rendelt.

A hadosztály parancsnokság az oroszok felett aratott győzelmes januári harcok emlékére alapította a fokost ábrázoló jelvényt, amelynek adományozási jogát is magánál tartotta. Amikor I. Ferenc József 1916. október 28-án a Schönbrunnban fogadta a hadosztály parancsnokát, egy valódi harci díszfokost és a hadosztály fokost ábrázoló aranyjelvényt ajándékozta az uralkodónak. A tábori lapban a jelvény rajzát be is mutatták. (1. kép)

A »Fokos« szerint: „A végtelen jóság, szeretet és elismerés leírhatatlan kifejezésével fogadta el a Felséges Úr a hódolattal előterjesztett arany fokos-jelvényt”. Egy kimutatást is található ugyanott, azokról a magas rangú katonatisztekről, akiknek díszfokost és fokos díszjelvényt ajándékoztak. Aligha kell abban kételkedni, hogy ezek is arany jelvények voltak.

- Frigyes főherceg tábornagy
- Albrecht főherceg főhadnagy
- báró Hötzenorf Konrád Ferenc tábornagy
- Karl Freiherr von Pflanzer Baltin vezérezredes
- báró Kirchbach Károly vezérezredes
- báró Kövess Hermann vezérezredes
- Korda Ignác lovassági tábornok
- Viktor Graf von Scheuchenstene tábornagy
- hg. Richard von Conta altábornagy, a német Kárpát hadtest parancsnoka
- gróf Paad vezérezredes
- Artur von Bolfras vezérezredes
- báró Hazai Sámuel vezérezredes
- Szurmay Sándor altábornagy, honv. min.
- Hans von Seeckt vezérezredes¹

1. kép. A jelvény rajza a „Fokos”-ban

A hadosztály jelvényének készítéséről Sallay Gergely Pál mutatott be egy 1916. február 28-án kelt iratot. E szerint: „A hadosztály [parancsnok]ság a világháború és a dicső nagy harcok emlékére egy hadosztály jelvényt készített ... Tekintettel arra, hogy a jelvényeknél mint főmotívum a fokos szerepel, mely mint a hadosztály speciális fegyvere ismeretes az országban, a jelvény nem kerül általános eladásra, hanem kizárólag a hadosztály par[ancsnok]ság útján lesz beszerezhető.”

Horganyból 1,20 korona, bronzból 1,50 korona, ezüstből 3 korona az ára, az arany árát még akkor nem határozták meg.²

¹ NAGY Pál tábornok: Hogy került a fokos a honvédek kezébe. *Fokos* 1–2. szám 1917. augusztus hó. 3–8 old.

² SALLAY Gergely Pál: *Mindent a hazáért! Első világháborús osztrák-magyar katonai alakulat- és emlékjelvények*. Zrínyi Kiadó, Budapest 2010. 59–60. M. kir. 40. honvéd gyaloghadosztály-parancsnokság. 14-v. o. sz. 1916. február 28.

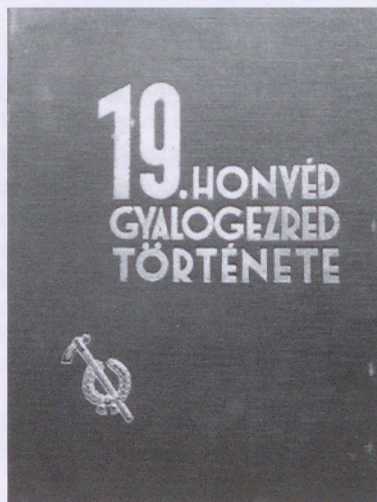

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: M.KIR. 19.HONV.GYEZR. TÁB.P.444

2. kép. A jelvény rajza a „Fokos” belső címlapján

3. kép. A hadosztály jelvény rajza nyírfakéreg levélen

4. kép. A jelvény ábrája a 19. gyalogezred története kötetben

5. kép. A m. kir. 40. gyaloghadosztály jelvénye

Az aranyból készített jelvényekről ismét Sallay Gergelynél olvashatunk, amely szerint a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében egy arany- és két ezüstjelvény is található. Az arany finomsága 580 ‰, az ezüsté 750 ‰. Az arany-jelvényen hátoldalon W V, az ezüst előlapján M. L. mesterjegy (?) olvasható.³ Ezekből a gyártás pontos helyét viszont nem sikerült azonosítani.

A jelvény rajza tudtommal először a Fokos 1917. augusztusi számában jelent meg,⁴ majd szeptemberben a Fokos belső címlapjára is rátették, de a koszorú elrendezését kissé megváltoztatták.⁵ (2. kép) Figyelemreméltó az a Bukovinából feladott katonalevélen látható, nyírfakéregre rajzolt ábra is, amely nagyon hasonlít a Fokos címoldalán látható rajzhoz, a helyszínt a magas hegyek érzékeltetik.⁶ (3. kép)

Jóval később, 1938-ban a pécsi 19-es honvéd gyalogezred történetéről írt könyv címlapján mutatták be a jelvény domborított kivitelű, aranyozott ábráját.⁷ (4. kép) Az aranyból készült jelvény kiváló fényképe Sallay: *Mindent a hazáért* c. könyvében is látható mintegy háromszoros nagyításban.

³ SALLAY Gergely Pál: Első világháborús osztrák-magyar katonai alakulatjelvények nemesfémről. NK 106–107 (2009–2010) 166. No. 11, 11A és 11B.

⁴ Fokos 1–2. szám 1917. augusztus hó. 4. old.

⁵ Fokos 1917. szeptember – október hó. 1. old. Belső fejléc

⁶ Baka Múzeum, Szekszárd gyűjteményéből. Bemutatásért köszönettel tartozom Tálosi Zoltánnak és Borbandi Györgynek.

⁷ A volt m. kir. pécsi 19. honvéd gyalogezred és alakulatainak története. Szerk. biz.: Kovács K. – Világhy L. – Sillay J. – v. Magyary-Kossa B. – Declava Z. Összeállította Légrády Elek. Pécs, Haladás Ny. Rt. 1938.

6. kép. A m. kir. 40.
gyaloghadosztály jelvénye

A jelvény egy álló fokos, közepén kissé jobbra dőlt helyzetű koszorúval. A koszorú felül nyitott, balra három sor cser-, vagy tölgylevélből, jobbra ugyanúgy három sor babérlevélből áll. A cserlevelek balról kissé aláhajlanak, a babérlevelek jobbra átnyúlnak a fokos nyelén. A koszorút alul rojtozott végű szalag fogja össze. Felirata a fokos nyelén olvasható: M. K. 40. H. GY. H. O. 1914-16. Azaz Magyar királyi 40. honvéd gyaloghadosztály. (5. kép) A jelvény egyoldalas, sajtolt lemez. Hátoldalán a betűk és az ábra negatívja látható. Az általam ismert példányokon a feltűzéshez tű van rá forrasztva. Záray Emlékirataiban gomblyukba illeszthető jelvényt említett,⁸ de a gomblyukjelvény feltűzője ezen a közepén szinte üres lemezen csak nehezen oldható meg. A katonák is sapkajelvényként legtöbbször a katonasapka elején, közepén viselték. A többi, elsősorban az ezredjelvény került a sapka oldalára. (6. kép) A leírások alapján készült cinkből, bronzból, ezüstből és aranyból. Mérete: 20 x 41,2 mm.

Rayman János
Magyar Numizmatikai Társulat

⁸ SALLAY Gergely Pál: *Mindent a hazáért ...* 59. hivatkozik a HL. Tanulmánygyűjtemény 3975: Záray Emil, Emlékeim a két világháborúból. 7. p. kéziratára.

Társulati élet 2010–2011*

2010.

A Társulat 2009. évi tisztújító közgyűlését 2010. április 29-én tartottuk a Társulat Csepreghy utcai helyiségében. Dr. Ivan Mirnik, a zágrábi Arheološki Muzej éremgyűjteményének vezetője *The great Bosnian gold ducat – a legendás boszniai 4-dukátos* címmel tartott előadást. Ez évben a Társulat közgyűlésének egyhangú döntése értelmében ő kapta meg *Réthy László kitüntető érdmét* a numizmatika területén végzett kiemelkedő tudományos munkásságáért. *Szentgáli Károly jutalomérmét* kapott Adamovszky István a Társulatnak több alkalommal nyújtott jelentős anyagi támogatásért, valamint Vámosi László a Társulat és a magyar numizmatika érdekében végzett több évtizedes, önzetlen munkájáért. A közgyűlés tiszteletbeli taggá választotta dr. Nagy Ádámot, a szegedi Móra Ferenc Múzeum numizmatikusát a hazai érmészet területén végzett hosszú évtizedes kiemelkedő munkásságáért.

A Társulat új vezetősége

Elnök: dr. Torbágyi Melinda

Alelnökök: dr. Kovászani Viktória, dr. Kiss József Géza

Főtitkár: Soós Ferenc

Főtitkár-helyettes: Maróti Tamás

A Numizmatikai Közlöny főszerkesztője: dr. Torbágyi Melinda

Vezetőségi tagok: Bertók Krisztina, dr. Makai Ágnes, Nagy József, dr. Nagy László G., dr. Pallos Lajos, dr. Pandula Attila, dr. Sallay Gergely, Ujszászi Róbert, Vámosi László, dr. Zombori Lajos

Felügyelő bizottság: Tóth József, dr. Kovács Ildikó, dr. Csáki Judit

Oktatás, ismeretterjesztés

XXII. Hóman Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem – a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével közösen. Baja, 2010. június 11–13.

Előadások

- Vida István: Római medalionok.
- Torbágyi Melinda: Nők a hatalom árnyékában – a római császárok asszonyai.
- Berta József: Az oszmán-török rézpénzverés áttekintése a hódoltság végéig.
- Kiss József Géza – Ujszászi Róbert: Sziglák? Mesterjegyek? Verdejegyek? Köriratváltozatok a késő Árpád-házi pénzekben.
- Garami Erika: Az Osztrák–Magyar Monarchia bankjegytervezői.
- Török Pál: Elfeledett éremalkotók a XX. század első feléből.
- Kovács Attila: Numisfilatélia, avagy a numizmatikáról egy kicsit másképp.
- Šustek, Zbyšek: Börtönpénzek.
- Gergely László: Bajai érmek, éremkiadás.
- Kovács Zita: Baja az értékörző város.

Havi rendszerességgel megtartott előadások a Magyar Numizmatikai Társulatban

- 2010. január 14. Ujszászi Róbert: A XII. századi magyar rézpénzek – munkajelentés egy készülő könyvről.
- 2010. február 11. Tóth Csaba: A tatárjárás korának éremleletei.
- 2010. március 18. Török Pál: Ami a Huszár–Procopiusból kimaradt... Magyar érem- és plakettművészet 1945-ig.
- 2010. április 15. Soltész Ferenc: Koronázási jelenetek újkori és modern érmeken.
- 2010. május 13. Horváthné Rudolf Teréz: Emlékpénzeink kiadásáról.
- 2010. szeptember 16. Bene Attila: A kiegyezés utáni pénzrendszer.

A 2010–2011-es évek szakmai tevékenységéről és eseményeiről készült beszámoló a Társulat közgyűlésein elhangzott Közhasznúsági jelentés szerkesztett és bővített változata.

Numizmatikai Közlöny CX–CXI (2011–2012)

- 2010. október 14. Harmath Kálmán: Emlékezés Hóman Bálintra.
 - 2010. november 11. Pandula Attila: Az 1939-es I. és II. osztályú Német Vaskereszt magyar kitüntettjei.
 - 2010. december 9. Zbysek Sustek: Párhuzamos pénzrendszerek Csehszlovákiában 1949–1992 között.
- Az előadásokat 2010. szeptembertől előben közvetítjük az interneten azok számára, akik személyesen nem tudnak jelen lenni. A közvetítés költségét dr. Apró Dezső tagtársunk biztosítja. Az elhangzott előadások megtekinthetők a <http://archive.galileowebcast.hu> honlapon.

Részvétel szakmai konferenciákon

A Szlovák Numizmatikai Társulat numizmatikai konferenciát rendezett Körmöcbányán 2010. május 20–23. között. Ennek keretében három tagtársunk tartott előadást:

- Tóth Csaba: A Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött középkori verőtövek.
- Soós Ferenc: Kamaraispánok családi címerei a középkori magyar pénzen.
- Szemán Attila: A bányapénzek használata Magyarországon a 16–18. században.

A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat tudományos konferenciát rendezett Székesfehérvárott 2010. október 16-án Károly Róbert koronázásának 700. évfordulója alkalmából „Károly Róbert és Székesfehérvár” címmel. A konferencián Gedai István tiszteletbeli elnökünk, nyugalmazott MNM-i főigazgató előadást tartott Károly Róbert pénzreformjáról.

A gyöngyösi Huszár Lajos Éremtár éves revíziójában 2010. február 9-én dr. Baloghné Ábrányi Hedvig és Soós Ferenc tagtársunk vettek részt.

Könyvkiadás

Megjelent a Soós Ferenc: *Magyar numizmatikusok panteonja* c. könyv az Argumentum – Magyar Éremgyűjtők Egyesülete – Magyar Numizmatikai Társulat közös kiadásában. A könyv 326 személy – elhunyt neves éremgyűjtők, hivatásos numizmatikusok és jeles éremművészek – életrajzi adatát, portréját és sírfotóját tartalmazza. Kivitele: keménytető, célnafta, színes fényképekkel, 270 oldal terjedelemben, 500 példányban (100 számozott példány, az előzetes megrendelést leadóknak névre szóló). A nyomdai költségeket fele-fele arányban viseltük a MEE-vel. A könyvre 93 előjegyzés érkezett be a MEE és a MNT irodájába. A jelentkezők többsége az év végéig át is vette a könyveket, csak néhány példány maradt meg erre az évre.

Éremkiadás

Hagyományainknak megfelelően társulatunk fennállásának kerek évfordulójára – jelen esetben 2011-ben a 110 éves jubileum alkalmából – emlékérmét adunk ki. Az előkészületek szerint az érmet Gáti Gábor szobrász- és éremművész készíti. Az éremkészítés szervezésében alelnökünk, dr. L. Kovásznai Viktória segít. Az öntött, 90 mm átmérőjű jubileumi érem csak tagoknak, előjegyzés alapján lesz megrendelhető.

Múzeumok majálisa

Magyar Nemzeti Múzeum, múzeumkert, 2010. május 15–16.

A Magyar Numizmatikai Társulat a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével egy közös fél-sátorban vett részt a rendezvényen, ahol interaktív programokkal (pl. numizmatikai totó- és keresztrejtvény, puzzle) szándékoztunk felhívni az érdeklődők figyelmét az éremgyűjtésre és a numizmatikára. Szombat délelőtt még jó idő volt, de a délutánt és a vasárnapot elmosta az eső és elfújta a szél.

Kiállítás

A keszthelyi Helikon Kastélymúzeumban Szilágyi Mihály tagtársunk gyűjteményéből egy iszlám pénztörténeti kiállítás szervezését kezdtük el. A tervezett nyitva tartás: 2011. február – 2011. augusztus.

MÉE rendezvényein való részvétel

Társulatunk főtítkára rendszeresen részt vesz (mint meghívott) a MÉE havi elnökségi ülésein. A személyes- és szakmai kapcsolattartás erősítése érdekében az MNT vezetői és tagjai több vidéki éremgyűjtő csoport rendezvényén vettek részt: szegedi és tatabányai közgyűlések, MÉE pécsi vándorgyűlés, kecskeméti „Hírös napok”, gyöngyösi és tatabányai csoport kiállításai, MÉE-MABÉOSZ által szervezett nemzetközi filatéliai és numizmatikai találkozók, szombathelyi amatőr csillagászok köszöntése.

Rendszeresen részt veszünk a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Orvosnumizmatikai Szakosztály rendezvényein.

Megemlékezések

A társulat egykori tiszteletbeli elnöke, Hóman Bálint 125 éve született. Sírjánál Tasson megemlékezést tartottunk 2010. június 2-án.

A MÉE tatabányai csoportja által szervezett emléktábla avatáson vettünk részt 2010. június 5-én Tatabányán a Környei úti temetőben Niklovits Károly sírjánál.

A társulatban serlegvacsorai megemlékezést tartottunk Lódi Józsefné (1947–2005) társulatunk volt irodavezetőjéről 2010. december 16-án. Az emlékbeszédeket dr. Baloghné Ábrányi Hedvig irodavezető és dr. Gedai István tiszteletbeli elnökünk tartották.

Könyvtár

A Társulat legjelentősebb és legnagyobb kört megmozgató szolgáltatása a mintegy 20.000 kötetes könyvtár, amely nyilvános, hetente három alkalommal áll az érdeklődők rendelkezésére (hétfőn 16–18h, kedden 10–16h, csütörtökön 16–19.30h között). A könyvtár karbantartása, illetve számítógépes adatbázisának feltöltése folyamatos. Emellett nagy hangsúlyt fektetünk arra is, hogy a vidéki tagoknak, illetve érdeklődőknek mindig megfelelő szakmai segítséget nyújtsunk, illetve az anyagokhoz való hozzáférést lehetővé tegyük. A könyvtár felsőfokú, szakirányú végzettségű könyvtáros kezelésében áll. A könyvtári számítógépes adatbázis folyamatos feltöltéséhez, valamint olvasószolgálati, könyvtári adminisztrációs feladatok elvégzésére alkalmazunk egy segéd könyvtárost is. A könyvtárat a 2010-es év folyamán 1.892 fő látogatta. A könyvtár értéke 2010. december 31-én: 12.445.956.- Ft.

Munkacsoportok

Társulatunknál a következő munkacsoportok működnek: római, középkori, ÉKE-egyletem. Az év második felében Szilágyi Mihály tagtársunk szervezett egy újabb munkacsoportot orientalista témakörben. Ehhez várjuk a téma iránt érdeklődőket.

Anyagi helyzetünkről

Társulatunk vagyonában kismértékű gyarapodás történt 2010 folyamán, a közhasznú tevékenységből származó eredményünk 215e/Ft, erről az irattárban elhelyezett közhasznúsági jelentés számviteli beszámolója részletes tájékoztatást nyújt az érdeklődők számára. A tagdíjak továbbra sem elegendőek a társulat működési költségeinek fedezésére. A tagdíjakkal elmaradt tagtársak figyelmét külön levélben hívtuk fel annak rendezésére, azonban ennek csak kevesen tettek eleget.

Rendszeres anyagi támogatást kizárólag a Magyar Tudományos Akadémiától kapunk, ez azonban költségeinknek csak alig 23%-át fedezte 2010-ben. A további pénz előteremtéséhez pályázatok benyújtása nyújthat lehetőséget, ezzel éltünk ebben az évben is a Nemzeti Civil Alap felé. Az előző években még megkaptuk támogatásként az igényelhető maximális összeg 30%-át, 2010-ben ez már 15%-ra csökkent. Ebből egy alkalmazottunk kéthavi, míg másik alkalmazottunk egyhavi munkabérét fizettük ki.

Társulati munkák és rendezvények segítése

A társulat helyisége feletti lakásban történt csőtörés miatt jelentősen beázott a raktárunk mennyezete. A beázást Újvári Sándor tagtársunk javította ki, és két szellőzőrácsot is beépített. A raktárrendezési munkákban Tóth

Csaba, Vida István, Szilágyi Mihály, Maróti Tamás és Kovács Ákos tagtársak segítettek, a végső kialakításban Maróti Tamás, Szilágyi Mihály és Kovács Ákos vett részt. Az önzetlen segítségükért köszönetet mondunk. A raktári polcrendszerhez Soltész Ferenc tagtárstól kaptunk térítésmentesen polcelemeket, amit ezúton is megköszönünk. A raktár rendjének kialakítása, a folyóiratok és könyvek elrendezése Balogh Éva munkáját dicséri, aki erő feletti fizikai munkával vette ki részét a rendezésből. Ezt a munkáját pénzjutalommal honoráltuk.

A társulati rendezvények lebonyolításában aktívan részt vevő alábbi tagtársaknak ez úton is megköszönjük segítségüket: Pethő Ildikó (múzeumi majális), Ábrányi-Balogh Péter (serlegvacsora). Külön megköszönjük a társulat két alkalmazottjának, dr. Baloghné Ábrányi Hedvignek és Balogh Évának az egész évi odaadó munkáját.

Külön köszönetet mondunk név szerint is azoknak a kedves tagtársainknak, akik jelentős összegekkel támogatták ez évben is társulatunkat. Elsőként dr. Lázár Lászlónak és Adamovszky Istvánnak (650.000.- Ft, részben numizmatikai kiadványok, részben készpénz), akik minden évben kiemelkedő összeggel segítik munkánkat, valamint dr. Apró Dezső, dr. Bakos Miklós, dr. Bíró Sey Katalin, B. Bessenyei Ferenc, Hargita Árpádné, Kart Pál, Kiss József Géza, Nudelman László, Nyirádi Lajos, Szabó Géza és Tóth János tagtársaknak.

Ugyancsak köszönetet mondunk dr. G. Nagy László vezetőségi tagunknak, akinek a segítségével két alkalmazottunkat külön anyagi megbecsülésben tudtuk részesíteni. Azon ismeretlen jótévőnk támogatását is megköszönjük, aki egy svájci alapítványon keresztül 2010-ben is 3500.- SFR-t küldött társulatunknak.

2011.

Évi rendes közgyűlésünket 2011. május 26-án tartottuk a Társulat Csepreghy utcai helyiségében. Előadást tartott dr. Nagy Mihály (Miniszterelnöki Hivatal) „A társulatok szerepe a tudományban” címmel. A közgyűlés ez évben dr. Süle Tamás pécsi tagtársunknak ítélte oda a Réthy László kitüntető érmet a numizmatika területén végzett kiemelkedő tudományos munkásságáért. Szentgáli Károly jutalomérmet kapott Pethő Ildikó a Társulat érdekében végzett több évtizedes önzetlen és áldozatkész tevékenységéért. A közgyűlés tiszteletbeli tagjaink közé választotta a Szlovéniában élő és a numizmatika területén még közel száz évesen is aktívan tevékenykedő Pogacnik Albint.

Szakmai konferenciák

Numizmatika és a társtudományok IX.

A Magyar Numizmatikai Társulat, a szegedi Móra Ferenc Múzeum és a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete közös szervezésében. Szeged, 2011. október 5–7.

A numizmatika és a társtudományok című konferencia a magyar numizmatika egyetlen rendszeresen megtartott tudományos rendezvénye. Célja a magyar pénztörténet kutatásának előmozdítása, eredményeinek ismertetése, illetve a numizmatika tudományának a társtudományok szemszögéből történő vizsgálata, s ezáltal történő fejlesztése. Emellett a rendezvény egyfajta szakmai továbbképzést is megcéláz mind a numizmatika művelői, mind a hazai pénzügyi kultúra iránt érdeklődők részére.

Előadások:

- Juhász Lajos: Pannonia III. századi perszonifikációi
- Türk Attila: A honfoglalás kori sírokból feltárt pénzek vizsgálatának újabb tanulságai
- Szilágyi Mihály: A magyar pénzverés kezdetének keleti gyökerei
- V. Székely György: Régészeti adatok néhány Árpád-kori pénz keltezéséhez
- Varga Máté: Középkori éremleletek Somogy megyében
- Ujszászi Róbert: A XIII. századi magyar pénzverés mitológiai háttere
- Soós Ferenc – Gerlovics Szilveszter: Az utolsó szlavón dénárók
- K. Gyöngyössy Márton: Szentkultusz középkori pénzeinken
- Buza János: A Dunába vetett vonópad – adalék a Mohács előtti Magyarország pénzveréséhez
- Fári Irén: Szegedi iparosok XX. századi hagyatéki leltárai – metodikai kérdések
- Török Pál: Magyarok Bécsben – Stuckhardt Ferenc, Böhm József Dániel, Schwartz István és Weinberger Antal éremművészete
- Hajdu Béla: A MEE Csongrád Megyei Szervezetének éremkiadói tevékenysége

- Makai Ágnes: Az 1848-49-es szabadságharc kitüntetéseinek újabban ismertté vált példányai
- Pallos Lajos: A Szent István rend kitüntetettjeinek társadalmi összetétele
- Sallay Gergely Pál: Érdekességek a brit-magyar kitüntetési kapcsolatok történetéből
- Mekis Tamás: Kiss Ferenc, a numizmatikus
- Viszóczky Ilona: A tardi keresztszemes „kosutbankós” hímzsminta
- Bedő József: Értékjegy – numizmatika? Társtudomány?
- Szekeres Balázs: A téglajegy – a jótékonyosság „építő formája”
- Nagy Ádám: A pénzekekről irodalmi módon Tömörkény István novelláiban

Pohl Artur Emléknep

A Magyar Numizmatikai Társulat 2011. október 18-án Pohl Artur halálának 30. évfordulója alkalmából Emléknepot rendezett a Társulat helyiségében.

Előadások:

- Bíró Sey Katalin: Megemlékezés
- Ujszászi Róbert: Pénzverési anomáliák I. Ulászló korából
- Tóth Csaba: A középkori pénzverés technikai tárgyi emlékei
- K. Gyöngyössy Márton: Velencei aranypénzek a késő középkori és a kora újkori Magyarországon

Oktatás, ismeretterjesztés

XXII. Hóman Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem, Vác, 2011. június 3–5.

Ebben az évben is megrendezésre került az oktató és ismeretterjesztő tevékenységünk egyik alapprogramja a Hóman Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem. A Magyar Éremgyűjtők Egyesületével közös szervezésben lezajlott konferencián a Társulat kutatói mutatták be az elmúlt évben végzett kutatásaik eredményeit.

Előadások:

- Gedai István: Hóman Bálint
- Maróti Tamás: V. István pénzverésének időrendje
- Kálnoki-Gyöngyössy Márton: Párhuzamos pénzverés a hódoltságkori Magyarországon
- Šustek, Zbyšek: Szeccszó a pénzjegyeken
- Varga Lajos: Mária kultusz Magyarországon
- Baranyi Anna: Zeneművészek portréérmei: Liszt Ferenc
- Garami Erika: Jaschik Álmos Tanár Úr
- Torbágyi Melinda: Váci kelta éremlelet
- Ujszászi Róbert: A középkori hibrid dénárók
- Pandula Attila: Szent István Rend és váci kitüntetettjei

Havonta megrendezésre kerülő tudományos előadásaink a Társulat helyiségében

2011-ben is megtartottuk szakmai előadásainkat, az előadók Társulatunk tagjai közül kerültek ki. Az előadásokat 2010 szeptemberétől élőben közvetítjük az Interneten azok számára, akik nem tudnak személyesen részt venni. Ezek az előadások archiválva is megtekinthetők a <http://archive.galileowebcast.hu> honlapon. A közvetítés költségét dr. Apró Dezső tagtársunk biztosítja.

- Január 20. Vida István: Római medalionok
- Február 17. Pallos Lajos: A Kossuth-érdemrend
- Március 17. Szilágyi Mihály: A számánidák pénzverése
- Április 14. Budaj, Marek: Magyar aranyforintok Indiában a 17. század második felében
- Május 12. Soltész Ferenc: Az utolsó magyar király koronázási érmei – Budapest, 1916.
- Szeptember 20. Soltész Ferenc: Ki és mikor verette a CNH. I. 108. (H. 110., ÉH. 107.) típusú Árpád-házi néma dénárt?
- November 15. Bene Attila: Ismerkedjünk meg az Ausbeute-veretekkel.
- December 6. V. Székely György: Esztergomtól Sárásig. Két 15. századi éremlelet Komárom-Esztergom megyéből.

Könyvbemutató

A Magyar Éremgyűjtők Egyesületének kiadásában, 2011-ben megjelent Török Pál: *Magyarországi érem- és plakettművészet 1850–1945*. Huszár Lajos és Procopius Béla: *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn* című katalógusának kiegészítése és folytatása című kötet. A Társulat a Magyar Nemzeti Múzeummal közösen 2011. október 27-én könyvbemutatót szervezett a Magyar Nemzeti Múzeum római lapidáriumában. A könyvet L. Kovásznai Viktória ismertette.

Kiállítás

A keszthelyi Helikon Kastélymúzeumban Szilágyi Mihály tagtársunk gyűjteményéből iszlám pénztörténeti kiállítást rendeztünk, amely 2011. február 17. – 2011. szeptember 26-a között várta látogatóit. A nagysikerű kiállítás megnyitóján a szakmai érdeklődőkön kívül számos külképviselet magas rangú képviselője is megjelent.

Kiadványok

Numizmatikai Közlöny 2009–2010

Ez évben, sajnos, jó fél éves késéssel jelent meg a Numizmatikai Közlöny 108–109. évfolyama néhány színes képtáblával. A színes képek a szerzők anyagi támogatásával jelenhettek meg.

HP-reprint

A Társulat a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével közösen reprint kiadványban kívánja megjelentetni Huszár Lajos – Procopius Béla: *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn* című katalógust, mely a magyarországi érem- és plakettművészet kezdetektől 1930-ig tartó időszakát dolgozza fel, és olyan kultúrtörténeti információkat foglal magában, melyek máshol nem fellelhetők. Az 1932-ben megjelent, ma már szinte beszerezhetetlen katalógus 503 oldal németnyelvű szöveget és 60 képtáblát tartalmaz. A megjelentetés előkészítése megkezdődött, a kötet várhatóan 2012 év első hónapjában jelenik meg.

Éremkiadás

Hagyományainknak megfelelően társulatunk fennállásának kerek érfordulójára – a 110 éves jubileum alkalmából – emlékérmét adtunk ki. Az érmet Gáti Gábor szobrász- és éremművész készítette, az öntött, 90 mm átmérőjű jubileumi érmet csak tagok vásárolhatták meg. Jubileumi érmünk 2011-ben a Soproni Érembiennálén díjat nyert.

Kutatás

Társulatunknál a következő munkacsoportok működnek: római, középkori, ÉKE-emlékérem és orientalista. A csoportok tagjai eredményesen dolgoznak, 2011-ben több szakmai kirándulást, illetve kiállítást is rendeztek.

Könyvtár

A vidéken élő tagtársak kérésére 2011 szeptemberétől megváltozott az olvasószolgálat rendje. A havonta megrendezésre kerülő előadásainkat áthelyeztük a keddi napokra, igazodva ezzel is a MÉE összejöveteli rendjéhez.

Olvasószolgálat: hétfő 16-18 h, kedd 10-19 h, szerda 10-16 h

A könyvtár gyarapodása az év folyamán: 38 kötet könyv, 26 évfolyam folyóirat, 18 kötet árverési katalógus. Cserekapcsolatok száma: 53.

A Társulatot az év folyamán 1042 fő látogatta.

MÉE rendezvényein való részvétel

Társulatunk főtítkára rendszeresen részt vesz (mint meghívott) a MÉE havi elnökségi ülésein. A személyes- és szakmai kapcsolattartás erősítése érdekében az MNT vezetői és tagjai több vidéki éremgyűjtő csoport

rendezvényét meglátogatták, így a szegedi és tatai közgyűléseket, a MÉE szombathelyi vándorgyűlését, a kecskeméti „Hírös napok” jubileumi rendezvényét, a MÉE-MABÉOSZ által szervezett nemzetközi filatéliai és numizmatikai találkozót, valamint több helyi csoport kiállításait.

Rendszeresen részt veszünk a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Orvos numizmatikai Szakosztály rendezvényein és előadásain.

Megemlékezések

A társulatban serlegvacsorai megemlékezést tartottunk Szolláth György (1927–2009) elhunyt tagtársunkról 2011. december 15-én. Az emlékbeszédet dr. Török Pál tartotta.

Gazdasági helyzetünkről

Rendszeres anyagi támogatást kizárólag a Magyar Tudományos Akadémiától kapunk, ez azonban költségeinknek csak alig 18,53%-át fedezi. A további pénz előteremtéséhez pályáztunk a Nemzeti Civil Alap felé. A tavalyi évben azonban csak három hónapos időszakra írtak ki pályázatot, amelynek keretében csupán 100.000.- forintot kaptunk.

A tagdíjak továbbra sem elegendőek a működési költségeink fedezésére, egyéb nagyobb összegű, a fenntartási költségeket finanszírozó bevételünk nem volt. A tagdíjakkal elmaradt tagtársak figyelmét külön levélben hívtuk fel annak rendezésére, azonban ennek csak kevesen tettek eleget.

Mindezeknek következménye, hogy Társulatunk vagyonában mintegy 401.000.- Ft veszteség történt 2011 folyamán, ezáltal lekötött vagyonunk is csökkent.

Társulati munkák és rendezvények segítése

A társulati rendezvények lebonyolításában aktívan részt vevő alábbi tagtársaknak ez úton is megköszönjük segítségüket: Ábrányi-Balogh Péter (serlegvacsora). Külön megköszönjük a társulat két alkalmazottjának, dr. Baloghné Ábrányi Hedvignek és Balogh Évának az egész évi odaadó munkáját, ami messzemenően túlmegy az alkalmazottaktól elvárhatón.

Külön köszönetet mondunk név szerint is azoknak a kedves tagtársainknak, akik jelentős összegekkel támogatták ez évben is társulatunkat. Elsőként dr. Lázár Lászlónak, Kiss József Gézának és néhai Adamovszky Istvánnak, akik kiemelkedő összeggel segítették munkánkat. Továbbá dr. Apró Dezső, dr. Bakos Miklós, Bedő József, Bene Attila, dr. Biróné Sey Katalin, Hargita Árpádné, Kart Pál, Kovács Ákos, Kovács László, Maróti Tamás, Mátraházi János, dr. Nagy Ádám, Nudelman László, Nyírádi Lajos, Rados Ferenc, Rayman János, Steinhardt László, dr. Süle Tamás, Tóth János és Tóth József tagtársaknak. Azon ismeretlen jótévedőnk támogatását is megköszönjük, aki egy svájci alapítványon keresztül 2011-ben újfent 3500.- SFR-t küldött társulatunknak.

2010–2012. években elhunyt tagtársaink

Szomorú szívvel búcsúzunk Társulatunk hűséges tagtársaitól, aki hosszú időn át vettek részt a Társulat munkájában vagy segítettel elő tevékenységünket: Adamovszky István, Albrecht Gyula, dr. Apró Dezső, dr. Bakos Miklós, báró Bessenyey Ferenc, Dudás Emil, Fitz Jenő professzor, Kolek József, Molnár József, dr. Zalai Károly.

Emléküket hiven megőrizzük.

Soós Ferenc
főtitkár

Könyvismertetések

A VIII. Numizmatika és a Társtudományok Konferencia Szeged, 2009. október 7–9. Szerk.: Nagy Ádám – Ujszászi Róbert, Móra Ferenc Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Szeged 2011. 279 old. ill. ISBN 978-963-9804-40-1

Az 1993-ban éppen Szegeden indult konferencia sorozat nyolcadik rendezvényének előadásait tartalmazza a kötet. A konferencia sorozat elsődleges célja kezdettől fogva az volt, hogy a numizmatika speciális szempontjait más tudományágak kapcsolódó kutatásainak együttesében vizsgálja, s a friss kutatási eredményeket szélesebb szakmai közegben vitára bocsássa. Az egyes konferenciák tematikája általában, így ennek az előadása is, meglehetősen vegyes. A pénztörténetet érintő előadások között szerepel kronológiai kérdéseket boncolgató, mint Torbágyi Melinda írása a dunántúli kelta pénzverésekről, avagy Maróti Tamás cikke, aki a csillagászati események érmeiken való ábrázolását próbálja egyes Árpád-kori pénzek keletkezésénél felhasználni. Gazdaságtörténeti vonatkozású Buza János tanulmánya a tiroli tallérok hódoltsági és erdélyi sikerének titkáról, Ulrich Attila írása a 17. század második felének monetáris ügyeiről, valamint Krankovics Ilonáé a 18–19. századi debreceni kereskedelmi vállalkozásokról és kifejezetten pénzügyi kérdéseket elemző munka Garami Erika cikke a dualizmus kori Magyarország pénzügyeiről Mikszáth Kálmán szemével. Prohászka Péter levéltári kutatásainak egy újabb eredményét közli, egy 1751-ben talált római éremlelet rekonstrukcióját a korabeli hivatali iratok alapján. Ujszászi Róbert pedig az Anjou-kori szegedi pénzverés kérdéskörét vizsgálja. Szemán Attila a bányapénzek használatát vizsgálja a mindennapokban.

Falerisztikai téma rendszeresen szerepel ezeken a konferenciákon, mint a numizmatikához legközelebb álló tudományág. Most is két előadó foglalkozott ezzel a témakörrel: Lakatos Sarolta az Orosz Császári Szent György Katonai Renddel, Pandula Attila a II. világháború idején létrehozott Tűzkeresztrel. A katonai vonatkozású témákat gazdagította Rainer Pál előadása a m. kir. 307. honvéd gyalogezred jelvényeiről.

Az éremművészetről két előadás szólt, Tokai Gábor Búza Barna munkásságáról, Lapis András pedig az alkotóművész szemszögéből az emlékérem létrejöttének olykor rögzös útjairól beszélt. Petrovics István előadása Szent Elégus – akit a pénzverők szentjeként is számon tartanak – középkori hazai és angliai tiszteletéről írt nagy ívű munkát.

Somorjai László a numizmatikai kiállítások ismeretterjesztésben betöltött szerepéről és lehetőségeiről beszélt egy konkrét példa, a Reneszánsz Év kapcsán.

Nagy Ádám igen izgalmas bevezető előadása napjaink nagyon aktuális problematikáját, a múzeum és a tudomány kapcsolatát elemezte, ez esetben a numizmatika szemszögéből.

A szép kiállítású és tartalmas kötet jól illeszkedik az eddig megjelentek sorába, kiadását a Nemzeti Kulturális Alap és az Arany Forint Alapítvány támogatása tette lehetővé.

Torbágyi Melinda

WOYTEK, Bernhard: *Die Reichsprägung des Kaisers Traianus (98–117) Band 1-2*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2010. /Moneta Imperii Romani 14/ 682 old., 156 t. ISBN 978-3-7001-6565-1

Jelen munka a Traianus-kori pénzverés legaktuálisabb és legteljesebb összefoglalása. A hozzávetőleg 20 évig készülő mű megjelenését nemcsak az anyag rendszerezésének és kiértékelésének problematikussága, hanem az idők folyamán bekövetkezett személycsere is késleltette. Az elkészült monumentális két kötet azonban megérte a várakozást, mivel ebben a témában meghatározó hivatkozási alapként szolgálhat majd a jövőben megjelenő RIC kötet mellett.

Bernhard Woytek művében a Traianus uralkodása alatt készült császári veretek valamennyi címe mellett foglalkozik még a császári család nőtagjainak nevében kibocsátott érmeikkel, a restituciók és a két elő- illetve két hátlapos hibrid as-okkal, medalionokkal, bányapénzekkel, valamint a Syria számára készített latin köriratos darabokkal is. Ezek mellett külön kitér a kétséges és hamis pénzekre is. A fentieket azért érdemes kihangsúlyozni, mivel mára bebizonyosodott, hogy Syria, Cyrene vagy Cyprus számára vert érmekeket is Rómában készítettek. A keleti területekre szánt anyag nélkül is több mint 23 600 darab feldolgozásáról van szó.

Az 1. kötet tartalmazza a szerző kutatásait, a katalógust, valamint az irodalomjegyzéket. A II. fejezetben Traianus uralkodásának jól összeszedett és a legújabb kutatási eredményekre alapozott történeti áttekintése kap helyet. Ezt követően a szerző a korszak monetáris rendszerének taglalásába kezd, ahol fontos megállapításokra jut, pl. az egyes címletek súlyában és anyagösszetételében bekövetkezett változások idejét és okait illetően. A fejezetet egy hosszú kutatástörténet zárja, amely egészen a XVIII. századtól mutatja be a korábbi szerzők eredményeit, elméleteit és tévedéseit. Ezeket a szerző más helyen is előszeretettel említi meg, néhol a kelleténél nagyobb részletességgel.

A III. fejezetben kap helyet egy olyan fontos és érdekes probléma, mint a római verde szervezete és összetétele. Itt elsősorban a XVI. században megtalált öt felirattal kapcsolatos fejtegetést kell megemlíteni, amelyeket a verde személyzete és a bérlők állítottak Traianus uralkodásának vége felé. A szerző maga nem foglal állást az *officinae* számának kérdésében, de részletesen ismerteti az eddigi eredményeket, és ugyanakkor megfigyeli, hogy egy adott periódusban a hátlapok megtervezésénél előszeretettel vették alapul az 5-ös számot. Szintén ebben a fejezetben kapott helyet a B. Woytek által felállított portrétiplógia, amelyet a rendkívül hosszán tartó COS V periódus (103–111) finomabb datálása végett dolgozott ki. Az így kapott négy típus (A–D) relatív kronológiai támaszt nyújt a részletesebb periodizációhoz. A fejezetet a büszt variánsok (a–z) ismertetése zárja.

A IV. fejezet voltaképp a katalógus magyarázata és értelmezése. A szerző Traianus éremverését 19 csoportba (Gruppe) osztotta, amelyek gyakran további al-, hibrid (hybrid), külön (sonder), kiegészítő (supplement) csoportokra, illetve *cluster*-ekre vannak osztva. A meglehetősen bonyolult rendszerezést az anyag komplexitása tette szükségessé, ennek megfelelően nem is mindig könnyű rajta kiigazodni. Összességében azonban elengedhetetlen a katalógus felosztásának megértéséhez, ráadásul számos fontos észrevételt tartalmaz.

Az V. fejezet a katalógus használatához tartozó segédlet, míg a VI. fejezet maga a katalógus. Utóbbi könnyen kezelhető, jól áttekinthető, amelyhez nagyban hozzájárultak a kis-, nagy-, dőlt és félkövér betűk változatos, ámde következetes használata. A katalógus összesen 939 db tételből áll, amelyet még 29 db *dubia* vagy *falsa* egészít ki. Lényeges segítség, hogy az egyes csoportok és további beosztásaik elkülönítési szempontjai fel vannak tüntetve minden új egység elején. Külön kiemelendő, hogy az egyes variánsoknál a darabszámok is fel vannak tüntetve, amelyre a szerző érvelései során is többször hivatkozik. Természetesen az író méltatásaként meg kell említeni a számos új, eddig publikálatlan érmet, amelyet most közzétett.

A 2. kötet tartalmazza a csoportok felosztásainak és jellemzőinek rövid összegzését MIR-számokkal, köriratokkal és hátlati ábrázolással. A X. fejezetben található az index, valamint Paul Strack művével és a RIC vonatkozó kötetével való megfeleltetések. A táblarész először a büszt típusokkal, majd a portrétiplológiát szemléltető darabokkal kezdődik, míg zömét természetesen a katalógushoz tartozó darabok gazdag és jó minőségű illusztrálása adja.

A kötet olvasását sajnos megnehezíti a szerző meglehetősen mesterkéltszerű stílusa, amelyet a mondatok gyakran túlzott hosszúsága csak tetézt. Ez különösen akkor válik nehezen követhetővé, amikor a szerző különböző csoportok, *cluster*ek stb. közötti összefüggésekre igyekszik rávilágítani.

Mindezek mellett természetesen a kötet hallatlan nagy anyaggyűjtés, rendszerezés és kiértékelés folyamányaként szolgált új alapot a Traianus-kori pénzveréshez, amely példaként szolgálhat későbbi szerzők és műveik számára.

Juhász Lajos

ZOMBORI Lajos: *Magyar robotbárcák, uradalmi pénzek és gazdasági napszámok*. 2. bővített kiadás. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest 2012. 258 oldal. ISBN 978-963-7122-21-7

A szerző hasonló címmel közreadott munkája 1996-ban látott napvilágot, 182 oldal terjedelemben. Az átdolgozott, bővített kiadás már 258 oldalt foglal el. Az eltelt 16 év alatt jó néhány új, ez idáig bujkáló adat került elő. Az eddig csak szükségpénzekként ismert és nyilvántartott uradalmi kiadványokat is helyesen, átvette a katalógusba. Továbbá az eddigi irodalom szerint hamisítványokként, de legalábbis gyanús kiadványoknak tartott, értékjelzéssel ellátott községi bélyegzővel hitelesített jegyeket is besorolta katalógusába. Ez utóbbiak döntő többsége Komárom vármegye területén keletkezett. Első leírásuk Szepessy Gézától származik, 1967-ből, aki fogatpénzeknek nevezte őket. Ambrus Béla határozatlan elutasította pénz voltukat, de érvei nem voltak bizonyító erejűek, ezért vitathatók maradtak. Zombori Lajos felkérésére, az általa megküldött ábraanyag alapján megkísértem véleményemet levéltári és a baranyai hatósági intézkedések szerény ismereteivel alátámasztva rendezni és összefoglalni. Valójában egy levél volt, nem közlésre készített dolgozat, amelyet

később Zombori Lajos hozzájárulásommal közzétett az Éremtani Lapokban. Valószínűleg ez vezette a Szerzőt arra az elhatározásra, hogy a vitatott, ún. előfogat pénzeket felvette katalógusába. A véleményem továbbra is az, hogy amit nem ismerünk, ami szokatlan, nem kell azonnal hamisítványnak tekinteni, de a bizonyosságot csak a helyi levéltárból lehet megszerezni.

Néhány új adatot a felvidéki múzeumok látogatása eredményezett, amellyel szerencsésen bővült a katalógus választéka.

Előnyösen megváltozott ábráinak minősége is. Úgy tűnik több esetben is, hogy régi felvételekből gondosabb előkészítéssel jobb ábrát lehetett készíteni. Öröndetes, hogy a bárcákról készült rajzokat több alaklommal is fényképfelvételek váltották fel.

Néhány észrevételem természetesen még ezek után is maradt. Úgy tűnik, a Vásárhely megnevezést még tovább kellene vallatni, mert az a gyanúm, hogy a 741 lakosú hajdani zempléni Vásárhelyen a *Nro. 2560 háza bíró zsellér* sorszáma egy ilyen kis településen lehetetlen. Ha a falu lakossága ruszin és tót, valószínűtlen a Kovács név is. A robotmegváltás kis helységeiben nem volt gyakorlat, a robotot le kellett dolgozni. Inkább a nagy lélekszámú helységeknél alkalmazták, ahol erre az adminisztráció is rendelkezésre állt. Ezért úgy vélem, esetünkben inkább Hódmezővásárhelyről lehet szó. Fényes Elek is zárójelbe téve adja meg a „Holdmező” jelzőt, szövegében is csak Vásárhelyről ír. A vásárhely előtagjának elhagyása a feljegyzésnél pedig tökéletesen megfelel a szokásoknak. Továbbá Hódmezővásárhely is földesúri kézben volt, tehát lakóinak egy jelentős része robot teljesítésére volt kötelezve. Mindezekből az adatokból tehát inkább Hódmezővásárhelyre lehet következtetni.

A győri gyalognap feliratú számla, bár megszorításokkal bárcának is tekinthető, de nem azonos a tartalma a hagyományos robotbárcákkal, amelyek mindig a robot teljesítésének igazolását jelentették. Ez egy részben megfizetett tartozásból fennmaradt összegről kiállított számla. Ezzel nem lehetett a robot teljesítését elszámolni. Nem a jobbágy rótta le vele robotkötelezettségének valamely részét elszámoláskor. Természetesen nem baj, hogy egy ilyen érdekes számla megjelent, de véleményem szerint nem tekinthető robotbárcának.

Továbbá a vadászjegyekre leírtak is inkább találgatásoknak tekinthetők. A vadászjegy ismert és használatos megnevezés, de tudtommal soha semmi köze nem volt a hajtókhoz, akiket vagy kirendeltek úrdolgába, és akkor, mint a többi robotot számolták el, pl. hagyományos robotbárcával, vagy napszamosokat fogadtak fel, akiknek az elszámolását a vadászattal megbízott uradalmi intéző végezte. De abban szinte biztos vagyok, hogy nem kaptak elszámolásra pozsonyi címeres, a katalógusban bemutatott kiállítású, sorszámozott vadászjegyet.

Az észrevételek természetesen nem érintik a nagy hozzáértéssel és az új adatok sokaságával bővített és ártírt új könyv megítélését. Biztos vagyok benne, hogy újabb 15 év után már aligha lehet lényegesen bővíteni, legfeljebb néhány bujkáló adat válhat megismerhetővé.

A kötet a numizmatika határterületének alig ismert területére juttatja el az olvasót és történészek, helytörténettel foglalkozók legalább olyan haszonnal forgathatják, mint a pénztörténet iránt érdeklődők.

Rayman János

WESTERMANN, Ekkehard – DENZEL, Markus A.: *Das Kaufmannsnotizbuch des Matthäus Schwarz aus Augsburg von 1548.* /Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte – Beihefte, Hrsg. Günther Schulz, Jörg Baten, Markus A. Denzel und Gerhard Fouquet, Band 215./ Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2011. 526 old.

Francesco Balducci Pegolotti, illetve Giovanni Uzzano nevének ismeretében nem szükséges hangsúlyozni azt, hogy a kereskedő-házak megbízottainak papírra vetett sorai, még inkább a rendszeres kereskedelmi feljegyzések nemcsak a gazdaságtörténet, hanem a numizmatika és a pénztörténet iránt érdeklődők számára is becses forrásokká váltak.

Az eredetileg „belső használatra” készült, terjedelmes kereskedői feljegyzések szerzője – Matthäus Schwarz (1497–1574) – Itáliában tett szert szakismeretekre számos délnémet sorstársához hasonlóan. Schwarz azonban kivételesen magasra emelkedett a szakmában, ugyanis az augsburgi Fugger-ház főkönyvelője lett. Kereskedelmi feljegyzéseiből a legtöbbet az 1519–1548 közötti csaknem három évtizedes időszakra nézve lehet meríteni, térben pedig Itáliát, az Ibériai-félszigetet, Németalföldet, Angliát, illetve a lyoni vásárookra különös tekintettel Franciaországot, a Német-római Birodalmat, Magyarországot, végül Lengyelországot és Sziléziát öleli fel.

Miként az jól ismert, a Fuggerek gazdasági tevékenységében különösen fontossá vált a kitermelő ágazat; a bányavállalkozási és kohászati ténykedésük Tirolra, továbbá – főként a Besztercebánya környéki, magas

ezüsttartalmú réz miatt – Magyarországra, valamint Reichenstein aranylőhelyeire terjedt ki.

Az önálló kötet méretével felérő bevezetőből fény derül a réz szállítási útvonalaira, a célállomásokra, s arra is, hogy a fejlettebb nyugati kézműipar termékei miként kerültek bele a világkereskedelembé.

A helyi viszonyok ismertetésében az országos vásárok száma és ideje után a pénzértékek, a nemesfém súlya és részei, valamint a bor- és a gabonamérő kapott helyet, az utóbbiakat Magyarországra nézve a vöröskői adatok reprezentálják, mivel a Fuggerek a Nagyszombathoz közeli Vöröskő várát szerezték meg a hozzátartozó uradalommal együtt.

Matthäus Schwarz feljegyzéseinek teljes szövege a kötet második részében kapott helyet (257–496. old.), Magyarország „Ofen” [= Buda] címszó [386–388. old.] alatt található. A budai adatokat Bécs, Velence, Krakkó, Boroszló, Nürnberg és Augsburg megfelelőivel veti egybe, felhasználásuk figyelmet és némi óvatosságot igényel.

A kötet szakirodalom-jegyzéke impozáns, jegyzetelése átlagon felüli műgonddal készült, a személy- és helymutató jól használható. Az utóbbiban óhatatlanul előfordulnak kisebb hibák, számuk azonban nem nagy és nem értelemszavaróak.

Megkönnyíti az olvasók tájékozódását a kötet tíz oldalas, frappáns összefoglalása, amelyik – követendő példaként – a német után angol, olasz és francia nyelven is olvasható.

Ekkehard Westermann és Markus A. Denzel – mint alkotói páros – igen szerencsésen találkozott, mivel emeritus Prof. Dr. Westermann a bányászat, a metallurgia és a távolsági kereskedelem nemzetközi hírű kutatója, Prof. Dr. Denzel pedig a pénzértékek, az áru- és váltóforgalom jeles szakértője.

Meg kell emlékezni a forrás felfedezőjéről, néhai *Hermann Kellenbenz* professzorról, aki az Österreichische Nationabibliothekban bukkant a kéziratra, feldolgozására azonban már nem vállalkozhatott; tervének megvalósítói az ő – a 20. század kiemelkedő gazdaságtörténésze – emlékének ajánlották a kötetet.

Buza János

WINTER, Heinz: *Glanz des Hauses Habsburg. Die habsburgische Medaille im Münzkabinett des Kunsthistorischen Museums. /Sammlungskataloge des Kunsthistorischen Museums* Bd. 5./ Kunsthistorisches Museum, Wien 2009. 167 old., ill. ISBN 978-3-85497-152-8

A kötet a bécsi Kunsthistorisches Museum kiadásában megjelent sorozat harmadik éremtári gyűjteménykatalógusaként, valamint a berlini és a bécsi időszaki kiállítást kísérő kiadványaként készült el. A szerző, Heinz Winter a bécsi Éremtár gyűjteménykezelője mintegy 450 év művészi emlékéreminek reprezentatív válogatását nyújtja. A válogatás alapja a német nyelven „Prunkmedaille” szóval jelölt éremcsoport, amely művészi értékét és az uralkodói reprezentációban betöltött szerepét tekintve a legbecsesebb darabokat jelenti. A Habsburg császárok érmeinek bemutatása III. Friggyessel kezdődik és töretlenül halad az Osztrák-Magyar Monarchia végéig, 171 érem pontos leírását adva meg.

A kötet bevezető tanulmánya rövid betekintést nyújt a gyűjteménytörténetbe, valamint az időrendben egymás után sorolt művészeti stílus-korszakolással az egyes Habsburg császárok uralkodásához kötött „éremtörténet” részletező leírására.

A szakma számára jól ismert gyűjteményrészlet bemutató katalógus, (melyet korábban maga a szerző is publikált már, de gondolhatunk Karl Domanig, vagy Karl Schulz alapműveire is) a töle elvárható precíz éremleírásokat és színes képtáblákat tartalmaz, mindemellett hangsúlyozott célja a kultúrtörténeti szempontú feldolgozás. Ezt a törekvést erősíti a numizmatikai tanulmányt kiegészítő fejezet, melyet Karl Schütz, a Kunsthistorisches Museum Képtárának igazgatója írt, aki a Habsburg uralkodók történetét gyűjtőtevékenységük és az udvari művészet középpontba állításán keresztül mutatja be.

A katalógusban olyan jól ismert darabokat látunk viszont, mint a német reneszánsz éremművészet virágkorához tartozó, 50 dukát súlyú arany érem V. Károly portréjával, vagy a késő barokk udvari emlékérem művészetének egyik legszebb darabja, Mária Terézia és Lotaringiai Ferenc trónutódlását kifejező, a hátlapon bravúros négyes portrét ábrázoló érem, vagy a bécsi historizmus korszakából, Ferenc József császár számos jubileumának emlékére vert érmek. A katalógusban kiemelt szerepet kap a „magas relief” kivitelű ötvös remek bemutatása is, mint pl. V. Károly portréérme, melyet Albrecht Dürer tervezett és a híres humanista tudós Willibald Pirckheimer készített hozzá a heraldikai programot, vagy Bécs 1683-as felszabadítása emlékére kiadott, I. Lipót császárt marsallbottal a kezében ábrázoló nagyméretű, öntött ezüst emlékérem.

Pallag Márta

KLEISNER, Tomáš - BOUBLÍK, Jan: *Coins and Medals of the Emperor Francis Stephen of Lorraine. Collection of the National Museum, Prague.* /Editio Monographica Musei Mationalis Pragae Num. 11/ National Museum, Prague 2011. 208 old. ill. ISBN 978-80-7036-316-4

I. Lotharingiai Ferenc német-római császárt, Mária Terézia magyar és cseh királynő uralkodó- és hitvestársát, mint a numizmatika tudományában járatos, az éremgyűjtés szenvedélyének buzgó elkötelezettjét és a császári éremgyűjteménynek új távlatokat adó uralkodóként ismeri a történelemírás.

Aprágai Nemzeti Múzeum kiadványaként 2011-ben megjelent kétnyelvű (cseh-angol) gyűjteményi katalógus azokat a pénzeket és emlékérmeket mutatja be, amelyek császár személyéhez köthetők. A szerzőpáros, Tomáš Kleisner művészettörténész és Jan Boublík történész, régész a prágai Nemzeti Múzeum Éremtárának kurátorai, a numizmatika és a társtudományok legújabb kutatási eredményeit felhasználva állította össze a katalógust.

A kötet szerkesztése – a két hasábos, kétnyelvű szövegszerkesztés és a lap tetején elhelyezett éremillusztrációk – tudatosan ugyanazt a formai megoldást követi, mint a Mária Terézia által 1782-ben kiadott éremkatalógus. (Ezt eddig hagyományosan az uralkodópár legidősebb leánya, Mária Anna főhercegnő szerzősége alatt jegyezte a szakirodalom, azonban jelen kötet elvitatja tőle ezt az érdemet, és P. Adauk Voigt (1733–1787) szerzetesnek tulajdonítja azt.) A rövid bevezető tanulmányok után a kötet elejére került a verdehelyek szerint csoportosított pénzek katalógusa, ezt követi két hamis pénz, majd az emlékérmek időrendbe sorolt bemutatása.

A katalógus előnyei közé tartoznak az egyes éremoldalak extra nagyméretű fényképnagyításai, valamint az éremleírásokban szereplő latin nyelvű köriratok és feliratok teljes feloldásai, továbbá az emlékérmek részletező kultúrtörténeti kontextusba helyezése. Nagy számban kísérik az éremleírásokat az analógiaként felhasznált nyomtatott grafikák, rajzok, festmények és antik éremképek. A rokokó és a klasszicizáló késő barokk művészeti stílusát magukon viselő, gazdag sorozatú emlékérmek között olyan kiemelkedő darabok szerepelnek, mint az esküvőre vert négy különböző érem, a császárra választás emlékérméinek változatai, köztük a nürnbergi Johann Leonard Oexlein érmével, vagy a koronázás aktusát megjelenítő és a kötet címlapjára is rákerült változat, melyet az amszterdami vésnök, Martin Holtzhey készített. Nem maradhat ki a felsorolásból a Mária Terézia Rend alapítására vert emlékérem két változata sem, melyek előlapján Matthias Donnernek a császári párról készült kiváló kettős portréja szerepel. Az éremművészek számára kiváló alkalom volt a hétéves háború győzelmeinek a megörökítése, melyek közül főként a bécsi Anton Widemann érmeivel találkozhatunk, úgy mint az 1757-es kolíni csata, az 1758-as olmützi és hochkirchi győzelem, vagy az 1759-es maxeni győzelem.

Pallag Márta

KLUGE, Bernd – BANNICKE, Elke: *Für 8 Groschen ist's genug. Friedrich der Grosse in seinem Münzen und Medaillen.* /Das Kabinett – Schriftenreihe des Münzkabinetts 13/ Staatliche Museen zu Berlin, Münzkabinett, Berlin 2012. 144 old., ill. ISBN 978-3-88609-720-3

A berlini Bode Museum tematikus pénztörténeti kiállítással emlékezett meg 2012 januárja és októbere között II. (Nagy) Frigyes porosz király születésének 300. évfordulójáról. A kiállításnak, illetve az azt kísérő könyvnek a címe a hétéves háború időszakában született számos anekdota egyikét idézi fel. Az ebben szereplő pénznem, a 8 (gute) groschen megfelelt egy porosz gyalogos katona szokványos heti zsoldjának, illetve a csatában kitűnt porosz katona királytól kapott külön díjazásának. A könyv két nagy fejezetre tagolódik, pénztörténeti, illetve emlékpénz-történeti részekre. Az első fejezetben a szerző, Bernd Kluge, a berlini Éremtár igazgatója kiter a II. Frigyes trónra lépése idején bevezetett monetáris intézkedésekre, a porosz aranypénzverés kibővítésére, az 1750-es, Johann Philipp Grauman által kivitelezett pénzreformra, majd a hétéves háború időszaka alatti pénzromlásra, valamint annak tudatos, és személyesen II. Frigyes által is szorgalmazott feljavítására. Mindehhez érdekes adatokkal járul még hozzá a négy porosz tartomány (Brandenburg, Kelet-Poroszország, Szilézia és a nyugati területek) pénzrendszeri sajátosságainak a bemutatásával, illetve az olyan különleges veretek ismertetésével, mint az 1756-os százsz megszállás pénzei, a levantei tallérok és albertus tallérok (1766/67) vagy az ún. bankótallérok, melyet a berlini Giro- und Lehnbank 1765-ös megalapítása évében vertek.

Az emlékérmek bemutatása nagyrészt II. Frigyes személyes reprezentációját tükrözi, illetve a poroszok számára sikeresen végződő hétéves háború eseményeire és békekötéseire vert számos emlékérem ismertetését nyújtja. Ugyan a porosz király nem tartozott az éremkedvelő uralkodók közé, és az általánosan elterjedt vélemény szerint egyáltalán nem törődött az érmekekre kerülő portréábrázolásaival sem, az eddig készült legteljesebb összeírás szerint mégis több mint 300 emlékérem köthető II. Frigyes személyéhez. Ahogy a

pénzek esetében, úgy az emlékérmeknél is, csak kiemelésekre, válogatásra szorítkozik a könyv szerzőpárosa, de korszak pénzei és emlékérmek iránt érdeklődők a teljes feldolgozott állományt megtekinthetik a múzeum éremtárának online katalógusában: (www.smb.museum/ikmk).

Pallag Márta

TÖRÖK Pál: *Magyarországi érem- és a plakettművészet 1850–1945*. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest 2011. 271 old., 47 képtábla, ISBN 978-963-7122-19-4

A magyar éremművészet újabb corpus-a született meg a szerző és az Éremgyűjtők Egyesülete jóvoltából. A kötet *Huszár Lajos és Procopius Béla Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn* című katalógusának kiegészítése és folytatása, amint azt a szerző a kötet bevezetőjében maga is megfogalmazta. A válogatási és a szerkesztési elvet illetően a szerzőpáros elveihez tartotta magát, így a katalógusba bekerültek a történelmi Magyarország területén született művészek itthon, vagy külföldön készített alkotásai, valamint a külföldi művészek Magyarországon alkotott érmei. A teljességre törekvés jegyében a szerző a magyaros hangzású névszignóval vagy monogrammal ellátott műveket is bevette, még akkor is, ha alkotójukról nem rendelkezett bővebb ismeretekkel. Nem kerültek be a katalógusba viszont a szignó nélküli művek – még akkor sem, ha azok egyértelműen az 1932–1945 közötti időszakból valók – valamint azok a művek, ahol csak a vésnöküzem jelzése van feltüntetve. Amennyiben a vésnöküzem tulajdonosa éremművész is volt, a rájuk való hivatkozás mérlegelés tárgyát képezte.

A kötet a magyar, angol és német nyelvű bevezetővel kezdődik. Utána következik a mintegy 4000 tételt tartalmazó katalógus, amelyben az alkotók abc sorrendben követik egymást. A név után egy rövid életrajz olvasható, amely végén a szerző jelöli a felhasznált irodalmat és a HP számokat, amennyiben vannak. Ez után az érmeiket időrendi sorrendben mutatja be. Egy-egy éremtétel az érem sorszámaival, címével és amennyiben ismert, készülési dátumával kezdődik. Majd tömören leírja az érmet, utána a technológiára vonatkozó adatokat. A szerző végül feltünteti az érem általa ismert lelőhelyét vagy lelőhelyeit és a felhasznált irodalmat. Mindezek után a személyeket ábrázoló érmek többségénél az ábrázoltakra vonatkozóan egy rövid leírás szerepel.

A katalógusrészt követi a hivatkozások és a rövidítések feloldása, valamint a név- és tárgymutató, végül a Függelékben a Huszár–Procopius-ban nem közölt méret, felirat és kivitelbeli változatok felsorolása. A kötet 47 képtáblával zárul, amelyeken összesen 577 reprodukció kapott helyet.

A katalógusban a szerző a könnyebb kezelhetőség érdekében az 1932 előtti és utáni időszakot nem választotta szét, hanem a művészek, amint már említettük is, abc sorrendben kerültek bemutatásra. Így első pillantásra nehéz megállapítani, hogy milyen mértékű a Procopius Béla által közölt anyag kiegészítése és mennyit tesz ki az azt követő periódus feldolgozása. Azonban ha gondosan vizsgáljuk a publikált alkotókat és alkotásaikat, akkor megállapíthatjuk, hogy Török katalógusában 176 olyan művész fordul elő, akiket Procopius is feldolgozott. Közülük 151 személy esetében történt kiegészítés az 1932 előtti időszakra vonatkozóan, mintegy 937 éremmel. Egyes művészek esetében nagyon jelentős mértékű a kiegészítés, így: Beck Ö. Fülöp 34, Berán Lajos 40, Megyessy Ferenc 16, Murányi Gyula 18, Reményi József 70, Schwartz István 43, Szödy Szilárd 34, Szamosi Sós Vilmos 17, Szirmay Antal 13 éremmel. Ugyanakkor nagyon értékesek azok a kiegészítések is, amelyek kevésbé ismert és kisebb érmészeti opussal rendelkező alkotókat érintenek. A kötetben 72 új művésznév 163 alkotása került feldolgozásra. Egyfelől, olyan ismert és kevésbé ismert művészekről van szó, akiknek munkássága 1932 előtt lezárult, mint: Izsó Miklós, Gergely Sándor, Gyöngyössi Berta, Kiss György, Marhenke Vilmos, Morelli Gusztáv, stb. Bőven bekerültek azonban olyanok is, akiknek munkássága az 1932-t követően is tartott, vagy éppen az után bontakozott ki, mint Bokros-Birman Dezső, Csúcs Ferenc, Hellebrand Béla, Tápai Antal, stb. Továbbá olyan érmek is előfordulnak, amelyek alkotóiról közelebbi adatok nem ismertek. Ezt az időszakot illetően 27 ilyen készítőről és 39 éremről van szó.

Az 1932 és 1945 közötti periódussal kapcsolatban, a Procopius által feldolgozott művészek közül 107-en szerepelnek 1155 éremmel. Többük munkássága továbbra is meghatározó jelentőségű volt a magyar éremművészetben, mint: Beck Ö. Fülöp (60 érem), Berán Lajos (90 érem), Ferenczy Béni (45 érem), Ispánky József (56 érem), Madarassy Walter (148 érem), Reményi József (127 érem). Van olyan művész is, mint Csúcs Ferenc (81 érem) aki bár az 1920-as években kezdte pályafutását, mégsem került be a Huszár–Procopiusba. 105 személyről lehet megállapítani, hogy éremművészeti pályafutásukat biztosan 1932 után kezdték. Általában szobrászok voltak, akik néhány érmet is készítettek. A katalógusban közölt művek száma 456-öt tesz ki. Az érmek mennyiségét illetően a következő művészek emelkednek ki: Edvi Illés György (61 érem), Gács Lajos

(33 érem), Kallós Miklós Elek (18 érem), Solymári Valkó László (21 érem), Szakáll Ernő (15 érem), Szöllősi Endre (15 érem). Itt is találkozunk olyan nevekkal vagy csak monogramokkal, akikkel kapcsolatban közelebbi adatok nem ismertek.

Szép számban vannak olyan alkotók is, akiknek érmeit nem tudjuk besorolni egyik periódusba sem, ugyanis munkáik dátum nélküliek, munkásságuk, avagy életkoruk alapján pedig érmeik készülhettek 1932 előtt, de akár utána is.

A kötet tanulmányozásakor szembetűnő, hogy igen sok név után csak egy vagy egynél alig több érem szerepel. Felmerül a kérdés, hogy vajon indokolt volt-e azokat is bevenni, akik elsősorban a képzőművészet más területein dolgoztak, vagy azokat, akikről azt sem lehet tudni, hogy kik voltak és milyen képzettséggel rendelkeztek. Érmek esetében azonban más szempontok is mérlegelésre kerülhetnek, mert maga a műfaj is különbözik a többi képzőművészeti műfajoktól. Elsősorban azért, mert témái legtöbbször személyekhez, eseményekhez és évfordulókhoz kötődnek. Így előfordul, hogy csupán a téma miatt is fontos lehet egy-egy érem. Tematikus gyűjtemények gyarapításakor első szempont maga a téma. Ezért a vésnökök érmei is bekerülnek a gyűjteményekbe. Némely esetben az amatőrökkel is hasonló a helyzet. Például van közöttük egy-egy orvos is, akik az orvos-érmek szempontjából kétszeresen érdekesek.

A teljességre törekvés ellenére, sem Procopius, sem Török nem tartotta fontosnak azokat a külföldi alkotókat, akik külföldön készítettek magyar témájú érmeiket, mint Carl Radnitzky vagy Anton Scharff, akik a 19. században számos magyar megrendelésnek tettek eleget. Hasznos lett volna ezen művészek magyar vonatkozású érmeit is bevenni a kötetbe.

Török, nagyon helyesen a közterületekre szánt domborműveket nem vette számításba. Ami a jelvényeket illeti, közülük azokat sem kellett volna szerepeltetni, amelyeknek ismert érem vagy plakett változata. A gipsz példányokkal kapcsolatban jó döntés, hogy számba vette azokat, amelyeknek nem ismert a fémből készült változata.

A tekintélyes anyag összeállításakor a szerző előtt példaként állt a nagy előd munkája, továbbá nem csak a köz- és magángyűjtemények 1932 után gyűjtött anyagai, hanem a témában megjelent hazai és külföldi publikációk is. Közülük csak néhányat említünk: Csap Erzsébet, Csengeryné Nagy Zsuzsa, Gosztonyi József, L. Kovásznai Viktória, Peter Hauser, Soós Gyula, Süle Tamás, Szigeti István egy-egy művész monografikus feldolgozását publikálta önálló kötetben, illetve az *Az Érem*, az *Éremtani Lapok* vagy a *Numizmatikai Közlöny* hasábjain. Tematikus – orvosi, építészeti, zenei – éremjegyzékeket publikáltak Bóna Endre, Csoma Mária, Huszár Lajos, Varannai Gyula, Paul Niggel, Szolláth György, stb. Több múzeumnak megjelentek a gyűjteményi katalógusai, mint a Budapest Történeti Múzeumnak, Magyar Nemzeti Galériának, Kiskun Múzeumnak, a Közlekedési Múzeumnak, továbbá számos kiállítási katalógussal is gyarapodott a szakirodalom. A hivatkozások és rövidítések jegyzékének segítségével könnyen áttekinthetjük, hogy Török milyen irodalmat használt és munkájához. Az érmekre vonatkozóan pedig feltüntetni az általa vizsgált gyűjteményekben előfordulóknak a leltárszámát és a felhasznált irodalmat.

A munka méretéhez képest elenyésző a nem lényeges hibák száma. A kötetben előfordul olyan érem is, amelyet már a Huszár-Procopius közölt, egyik művésszel kapcsolatban kimaradt a mű/művek felsorolása, vagy előfordul, hogy dombormű is bekerült, néhány helyen tévedésből az érem helyett plakettet ír és fordítva, néhány a méretek hiányoznak és betűhibák is előfordulnak.

A kötet grafikai szerkesztése és nyomdai kivitelezése rendkívül igényes, jól áttekinthető, könnyen használható és harmonizál a Huszár-Procopius kötetekkel, így formailag is egységet alkot velük.

A Huszár-Procopius és a Török corpus-ok együttesen rendkívül értékes kézikönyvek a gyűjtők és a szakemberek számára egyaránt. Azáltal, hogy szerzőik a teljességre törekedtek az éremkészítők számbavételével és munkáikkal kapcsolatban is, a kötetek segítségével több szempontból is komplett képet kaphatunk az 1848-tól 1945-ig tartó időszakra vonatkozóan. Reméljük, hogy a corpus folytatásának hatalmas munkájára is lesz vállalkozó.

Baranyi Anna

L. KOVÁSZNAI Viktória: *iff. Szlávics László – László Szlávics jr.* Argumentum Kiadó, Budapest. 2012. 168 old., 133 kép. ISBN 978-963-446-655-0

Ifjabb Szlávics László pályája kezdete óta kerüli a szokványos megoldásokat. Először csupán a formában és a technikában, majd a tartalomban és az anyagban is folyamatosan keresi az új kifejezési módokat. Ennek a sokoldalú, sokarcú művésznek eddigi életútját művein keresztül mutatja be L. Kovásznai Viktória kitűnő és kivitelében is rendkívül igényes könyve.

Ifj. Szlávics László szobrász, ötvös, éremművész 1959-ben született. Mesterei édesapja, id. Szlávics László és Makrisz Agamemnon voltak. Előbbtől az ötvösség és a plasztika alapvető technikai fogásait tanulhatta meg, utóbbi mellett pedig a szobrász szemléletben és a gondolatiság fontosságában mélyedhetett el.

A hetvenes-nyolcvanas években számos lenyomatos plasztikát készített, melyeket többnyire a gyermekkor benyomásai, olvasmányélményei inspiráltak. Gyakran tűnik fel ezeken a napkorong, a kétfedeles repülőgép, és az író-toll-hegyek mellett sok-sok apró órafogaskerék. Az alaphoz plasztilin helyett puha agyagot használ, hogy a kialakult felület festőibb legyen. Kisméretű érmeit kézi veréssel készíti. A vésés módja mellett a gyűrű nélküli verés szabálytalan körvonalú pereme is az antik görög pénzek világát idézi. Később a veréssel történő sokszorosítást egy modern technikával, a pantográf módszerrel ötvözte: így született az Indiánpénz sorozat. A kötetben megismerkedhetünk néhány – egyébként kitűnő, de a művészre egyáltalán nem jellemző – kubisztikus plakettel is. Egyéni látásmódot tükröző áttört érmein – ahol az előlapi portré a hátlapon is megjelenik – a tudomány és a művészet nagyjainak állít emléket.

Legtöbb szobra vörösrézlemez domborítással készült, e módszert érezte magához leginkább közelállónak. Különösen kifejezőek a nemzetközi pop-rock zene legismertebb alakjairól készült arcmasok, mivel a szaggatott, töredezett forma nagyszerű összhangban áll ezeknek a művészeknek rohanó, zaklatott, csapongó - sokszor tragédiával végződő - életével.

Az 1990-es évek elején éri el Szlávicsot a korszerű érem létrehozásának vágya. Ekkor készülnek első szerelt érmei. Szívesen használ krómacélt, követ, plexit, kihasználja a precíz, korszerű gépi megmunkálás lehetőségeit. Fénnyel és hanggal operáló érmeiket is készít ebben az időben.

A továbbiakban az anyagok és megmunkálások ellentétes tulajdonságaiban rejlő – kemény és puha, lángvágott és csiszolt – lehetőségeket igyekszik művészi kifejezésmódjában felhasználni. Ekkor készülnek például a kultikus ős-pénzek. A kötetben megismerkedhetünk a formák és színek misztikus jelentésével, jelentőségével is.

Művészetében egyre fontosabb szerepet kap a fa, először csupán alkotóelemként, később önálló jelentést hordozó, domináns anyagként. És nemcsak az egyes fafajták artisztikus erezetében rejlő lehetőségeket használja ki, hanem tudatosan épít az égetett fafelületek gondolatébresztő hatására is. Ezeket a munkákat elsősorban az épített emberi környezetből származó benyomások inspirálják. Találón állapítja meg a könyv szerzője: „*A művek címadása – természetesen a tematikán belül – az asszociációk alapján történt, figyelembe véve, hogy az egyes kompozíciós elemeket hol valóságos kapcsok tartják össze, hol a nézők tudatában lezajló térkiegészítés hozza létre.*”

Szlávics László alkotásainak jelentős része az érem és a kisplasztika határán mozog. A könyv a műfajok közötti eligazodásban nagy segítséget nyújt. A szakszerű és lényegre törő elemzések mellett köszönhető ez – nem utolsósorban – a kiváló képanyagnak is. A kötet két nyelvű, a magyar mellett angolul is olvasható teljes egészében.

Török Pál

Királyaink érmeken. (Szerk.: Igari Antal és dr. Szabó Antal). Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, MEE Fejér Megyei Alba Regia Szervezete, Székesfehérvár, 2012.

Ritka dolog, hogy egy érem – pláne egy éremsorozat – keletkezéstörténetét szinte naplószerű pontossággal követhetjük nyomon. Pedig ennek lehetünk tanúi ebben a szép kiállítás és izgalmas tartalmú kiadványban, amely nemcsak az elmúlt 25 évben kiadott királyérmek teljes katalógusát tartalmazza, hanem megismerteti az olvasót az érmek létrejöttének történetével is.

1543-ig – a város török által történt elfoglalásáig – Székesfehérvár volt a magyar királyok koronázásának színhelye. Többségüket Székesfehérváron is helyezték örök nyugalomra. A történelem viharai a királysírokat feldúlták, ma már a bazilikának is csak a romjai láthatóak. Azért, hogy a város régi fénykorát ne csak a krónikák

lapjairól ismerje meg az utókor, a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Fehér Megyei Alba Regia Szervezetének tagjai 1987-ben elhatározták, hogy egy érem sorozat kibocsátásával állítanak emléket a Székesfehérváron koronázott, vagy eltemetett magyar királyoknak. A feladat nem volt csekély, hiszen a városban nem kevesebb, mint 38 királyt koronáztak, és róluk valós ábrázolások csak a 15. századtól maradtak fenn. A megvalósításhoz azonban kiváló partnerre találtak Fritz Mihály éremművész személyében.

A könyv a program kidolgozásában, a tervezésben és a kivitelezésben résztvevők személyes hangú visszaemlékezésével kezdődik. Már itt kiderül, hogy az együttműködés mindegyik résztvevője vonzódik a magyar történelemhez, és egy-egy érem elkészültét alapos előtanulmányok előzték meg. Sőt, választ kapunk arra is, hogy a 24 éremből álló sorozat után hogyan jutottak arra a gondolatra, hogy folytassák a sort újabb 10 éremmel a Székesfehérvárhoz már nem köthető – Habsburg-házi – magyar királyokról.

A következő rész egyenként veszi sorra az uralkodókat, illetve a róluk készült érmek létrejöttének folyamatát. Ismerteti a szóba jöhető, eredeti képi ábrázolásokat, számos vázlaton keresztül mutatja be az együttgondolkodás egyes fázisait, amíg végül az érmek elnyerték végleges formájukat. Megtudhatjuk, hogy milyen aktuális évfordulóhoz, és milyen székesfehérvári vonatkozáshoz köthető az érem, amelyen minden esetben az uralkodó egy-egy pénzének a képe is megjelenik. A királyok életrajzai izgalmasak és lényegre törők, jó szívvel tudom ajánlani őket az iskolai történelemoktatásban is.

A könyvet részletes katalógus zárja, amelyben megtalálható az elkészült 34 érem és a 2+1 záró érem pontos leírása és valamennyi adata.

A könyv minden tekintetben méltó a két királysor magas művészi színvonalához, amelyhez a szerzőknek csak gratulálni tudok.

Török Pál

Magyar Numizmatikai Bibliográfia (2009–2010)

BIBLIOGRAPHIE DER UNGARISCHEN NUMISMATIK

Balogh Éva – Baloghné Ábrányi Hedvig

A feldolgozott időszaki kiadványok és rövidítések jegyzéke

Napilapok, hetilapok

24 óra	24 óra
MHlap	Magyar Hírlap
MN	Magyar Nemzet
PN	Petőfi Népe
ÚjDN	Új Dunántúli Napló

Hazai időszaki kiadványok

AAH	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae
AR	Alba Regia
ArchÉrt	Archaeológiai Értesítő
Az Érem	Az Érem
ÉrHír	Éremgyűjtők Híradója, MÉE Kecskeméti Csoport Lapja
ÉrLap	Éremtani Lapok
Értesítő	Értesítő
HadtMúzÉrt	Hadtörténeti Múzeum Értesítője
HadtörtKözl	Hadtörténelmi Közlemények
Honismeret	Honismeret
HT	Hematológia - Transzfuziológia
JAMÉ	Jósa András Múzeum Évkönyve
LIMES	LIMES, Tudományos Szemle
MBA	Magyar Belorvosi Archivum
MediArt	MediArt
MFME	Móra Ferenc Múzeum Évkönyve
Műértő	Műértő
NK	Numizmatikai Közlöny
OrvHír	Orvostörténeti Közlemények
OrvtörtKözl	Öt Kontinens. Az Új és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei
ÖK	Pécsi Dénár
PD	Pécsi Szemle, Várostörténeti folyóirat
PSzle	Regiment
Regiment	Remény
Remény	Rubicon
Rubicon	Szeged. Várostörténeti, kulturális és közéleti magazin
Szeged	Turul
Turul	Történeti Muzeológiai Szemle
TMSzle	

Külföldi időszaki kiadványok

BN	Biuletyn Numizmatyczny, Warszawa
BSNR	Buletinul Societatii Numismatice Romane, Bucuresti
CN	Cercetari Numismatice. Muzeul National de Istorie a Romaniei, Bucuresti

Numizmatikai Közlöny CX–CXI (2011–2012)

MFront	Magyar Front. The MHBK Vancouver Chapter Newsletter, Vancouver
MIN	Mitteilungsblatt - Universität Wien Institut für Numismatik und Geldgeschichte
MÖNG	Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft
NNB	Numismatisches Nachrichtenblatt, Deutsche Numismatische Gesellschaft
NumVest	Numizmaticni Vestnik, Ljubljana
RIN	Rivista Italiana di Numismatica, Milano
SCN	Studii si Cercetari de Numismatica. Academia de Stiinte Sociale si Politice a Republicii Socialiste Romania, Bucharest

Egyéb rövidítések

ÉKE	Éremkedvelők Egylete
ELTE	Eötvös Lóránd Tudományegyetem
MÉE	Magyar Éremgyűjtők Egyesülete
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum
MNT	Magyar Numizmatikai Társulat

ÁLTALÁNOS MŰVEK, ÖSSZEFOGLALÁSOK

I. LEXIKONOK, SZÓTÁRAK, ATLASZOK

- GEDAI István: Pénz, Penza, Pénzábrázolás, Pénzcsonkítás, Pénzfelirat, Pénzláb, Pénzüjítás, Pénzverde, Pénzverőjegy, Pfennig, Pisetum, Poltura, Primitív pénz, Pénztörténeti címszavak. In: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon IX. / Szerk.: TAMÁS Zsuzsanna. Budapest. 2009, Balassi. p. 116-122, 174-175, 199, 222, 309.
- GEDAI István: Rézpénz, Scyphatus, Solidus, Számítási pénz címszavak. In: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon X. / Szerk.: TAMÁS Zsuzsanna. Budapest. 2010, Balassi. p. 100-101, 276, 351-352, 448.
- PÉCS Lexikon I. Első kötet A-M. / Szerk.: ROMVÁRY Ferenc. Pécs. 2010, Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft. 545 p.
- PÉCS Lexikon II. Második kötet N-Zs. / Szerk.: ROMVÁRY Ferenc. Pécs. 2010, Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft. 475 p.
- RAYMAN János: Elfeledett pécsi iparosok. Pécs. 2010, Házmester, 98 Kft. (Pécsi Krónikák)
- ROMVÁRY Ferenc -> PÉCS Lexikon I.; PÉCS Lexikon II.
- TAMÁS Zsuzsanna -> GEDAI István: Pénz...; GEDAI István: Rézpénz

II. BIBLIOGRÁFIÁK, IRODALOMJEGYZÉKEK, IDŐSZAKI KIADVÁNYOK

- BAKOS Miklós: Kortárs numizmatikusaink munkái: XII. Bakos Miklós. = ÉrLap, 2010. 119. (02.). p. 17-20.
- BALOGH Éva: Magyar Numizmatikai Bibliográfia (2007-2008). = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 265-301.
- Bibliographie der ungarischen Numismatik 2007-2008
- BALOGH Éva -> BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig
- BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig - BALOGH Éva: Az Érem tartalomjegyzéke 2006-2010. = Az Érem, 66. 2010. 2. p. 40-56.
- Inhaltsverzeichnis der Az Érem 2006-2010
- Contents of Az Érem 2006-2010
- BUZA János: Publikációk jegyzéke. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest: Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 381-394.
- [ÉREMGYŰJTŐK híradója] [HÁGEN József] - [RAYMAN János] - [SÜLE Tamás]: Köszöntjük az Éremgyűjtők Híradóját. = PD, 10. 2010. 12. p. 3.
- Az ÉREMTANI Lapok 79. irodalomjegyzéke. = ÉrLap, 2009. 113. (02.). p. 27.

- Az *ÉREMTANI* Lapok 80. irodalomjegyzéke. = *ÉrLap*, 2009. 114. (04.). p. 26.
- Az *ÉREMTANI* Lapok 81. cikkgyűjteménye a Múzsákból. = *ÉrLap*, 2009. 115. (06.). p. 27.
- Az *ÉREMTANI* Lapok 82. irodalomjegyzéke = *ÉrLap*, 2009. 117. (10.). p. 27.
- Az *ÉREMTANI* Lapok 84. irodalomjegyzéke = *ÉrLap*, 2009. 119. (02.). p. 24.
- Az *ÉREMTANI* Lapok 85. irodalomjegyzéke = *ÉrLap*, 2010. 120. (04.). p. 23-24.
- Az *ÉREMTANI* Lapok 86. irodalomjegyzéke = *ÉrLap*, 2010. 122. (08.). p. 23.
- Az *ÉREMTANI* Lapok 87. könyvjegyzéke. = *ÉrLap*, 2010. 124. (12.). p. 23.
- Az *ÉREMTANI* Lapok éremkép ajánlatai. = *ÉrLap*, 2010. 123. (10.). p. 23.
- [*ÉREMTANI* Lapok] RAYMAN János: Az Éremtani Lapok 107-118. számainak (2008-2009) tartalomjegyzéke.
= *ÉrLap*, 2009. p. 8.
- HÁGEN József -> [*SZEGEDI* Kispénz]
- JAKÓ János -> [*PÉCSI* Dénár]
- KVÉDER László -> [*PÉCSI* Dénár]
- LEÁNYFALUSI Károly: Tartalomjegyzék. X-XVIII. évfolyam (51-100. szám). 2002-2010. = *ÉrHír*, 2010. p. 5.
- MÉSZÁROS István: Kortárs numizmatikusaink munkái: XIII. Mészáros István. = *ÉrLap*, 2010. 122. (08.). p. 18-20.
- [*NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY*] SÜLE T[amás]: Megjelent a Numizmatikai Közlöny. = PD, 9. 2009. 5. p. 3.
- ÓVÁRI Ferenc: Kortárs numizmatikusaink munkái: XIV. Óvári Ferenc. = *ÉrLap*, 2010. 123. (10.). p. 15-18.
- PÉCSI* Dénár. = PH, 19. 2009. 10. (04.17.). p. 2.
- [*PÉCSI* Dénár] JAKÓ János: Gondolatok a Pécsi Dénár 100. számának megjelenése előtt. = PD, 9. 2009. 11. p. 6-7.
- [*PÉCSI* Dénár] KVÉDER László: Pécsi Dénár a Pécsi Szemlében. = PD, 10. 2010. 4. p. 3.
- [*PÉCSI* Dénár] SOÓS Ferenc: Köszöntő a Pécsi Dénár 100. számának megjelenése alkalmából. = *Az Érem*, 65. 2009. 2. p. 1.
- Begrüßung aus Anlass der Erscheinung der 100. Nummer von „Pécsi Dénár“
- Saluting the 100th issue of the „Pécsi Dénár“
- [*PÉCSI* Dénár] SÜLE Tamás: A Pécsi Dénár a tények és számok tükrében. = PD, 9. 2009. 11. p. 4-5.
- [*PÉCSI* Dénár] SZIRTES Zoltán: A Pécsi Dénár már az Interneten is. www.peccsidenar.hu. = PD, 10. 2010. 2. p. 5.
- [*PÉCSI* Dénár] TÖRÖK Pál: MÉE Baranya Megyei Szervezete, Pécsi Dénár Szerkesztősége. [Levél a 100. szám megjelenése alkalmából]. = PD, 9. 2009. 12. p. 6.
- [*PÉCSI* Dénár] VARGHA Dezső: A Pécsi Dénár köszöntése. = PD, 9. 2009. 11. p. 7.
- [*PÉCSI* Dénár] ZOMBORI Lajos: Jubileumi 100. szám. A numizmatikai szenvedély bizonyítéka. = *ÉrHír*, 18. 2010. 5. (09.).
- [RAYMAN János] -> [*ÉREMTANI* Lapok] ; [HÁGEN József] ; [*SZEGEDI* Kispénz]
- SOÓS Ferenc -> [*PÉCSI* Dénár]
- SÜLE Tamás írásainak bibliográfiája 1968-2008. / Szerk.: SÜLE Tamás. Pécs. 2009. 70 p.
- [SÜLE Tamás] -> [HÁGEN József] ; [*NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY*] ; [*PÉCSI* Dénár] ; [*SZEGEDI* Kispénz]
- [*SZEGEDI* Kispénz] [HÁGEN József] - [RAYMAN János] - [SÜLE Tamás]: Köszöntő. [Szegedi Kispénz]. = PD, 10. 2010. 11. p. 6.
- [*SZEGEDI* Kispénz] *ÚJABB* regionális lap, a Szegedi Kispénz. = *Értesítő*, 2010. 2. (10.). p. 55.
- SZIRTES Zoltán -> [*PÉCSI* Dénár]
- TORBÁGYI Melinda: Köszöntő a 100. szám megjelenésére. = PD, 9. 2009. 11. p. 3
- TÖRÖK Pál -> [*PÉCSI* Dénár]
- ÚJABB* regionális -> [*SZEGEDI* Kispénz]
- VARGHA Dezső -> [*PÉCSI* Dénár]
- ZOMBORI Lajos -> [*PÉCSI* Dénár]

III. GAZDASÁGTÖRTÉNET

- BARTA János, ifj.: A paraszti munka értéke. A jobbágymunka értékelése Zemplén megyében a 18. század végén. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 15-23.
- BERLÁSZ Jenő: Erdélyi jobbágyság - magyar gazdaság. Válogatott tanulmányok. Budapest. 2010, Argumentum Kiadó. 331 p. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek, 5.)

- BESSENYEI József: Introitus et exitus... Nádasdy Tamás birtokai, vagyona, jövedelmei és kiadásai. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 24-52.
- BESSENYEI József -> *PÉNZTÖRTÉNET*
- BLAZOVICH László: Város és falu a sváb tükörben. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 53-64.
- BOTLIK Richárd: Szapolyai János londoni váltója. Adalékok a mohácsi csata utáni angol-magyar szövetség pénzügyi hátteréhez. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 65-76.
- DÁVID Géza: Vámok és kincstári bevételek a temesvári vilájetben. Becskerek és Becse korai pénzügyi elszámolásai. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 77-99.
- DOMINKOVITS Péter: Iratok a „Wipper- und Kipperzeit” nyugat-dunántúli kutatásához. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 99-110.
- DRASKÓCZY István: A lengyel só a Magyar Királyságban a 15. század második felében és a 16. század elején. Szempontok a magyar forint lengyelországi elterjedéséhez. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 111-124.
- DRASKÓCZY István -> *PÉNZTÖRTÉNET*
- FOROD Pál: Állam és piac küzdelme: újabb adat az oszmán pénzrendszer zavarairól (1585). In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 125-12.
- GECSÉNYI Lajos: Korruptió és harmincad-kerülés. A Felső-magyarországi harmincadügyről. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 129-140.
- HALMOS Károly: Hanyatlott-e anyagilag a Buddenbrook család? In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 153-156.
- HALMOS Károly -> MOLNÁR Péter
- HONVÁRI János: A magyarországi német vagyonban bekövetkezett háborús károkért fizetett kártalanítás. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 157-171.
- JAKÓ Klára: Adalék Constantin Șerban és II. Mihnea Radu havasalföldi vajdák portréjához. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 172-181.
- [KÁLNOKI]-GYÖNGYÖSSY Márton: A kamara haszna a késő középkorban. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 141-152.
- KAPOSI Zoltán: Kanizsa iparosodási lehetőségei a reformkor idején. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 201-212.
- KOZÁRI Mónika: Bányatársadalmak és bányanyugbér biztosítás. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 213-219.
- KÖVÉR György: Kállay kontra Kállay. Zálogváltó- és osztályos örökösödési per a jobbágyszabadítás korából. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 220-230.
- LEÁNYFALUSI Károly: Pénzrendeletek. 2007. január 1-jétől 2009. december 31-éig. = Az Érem, 66. 2010. 2. p. 35-36.
- Geldverordnungen vom 1. Januar 2007 bis zum 31. Dezember 2009
- Monetary regulations in 2007-2009
- MOLNÁR Antal: Raguzai kereskedők Pozsegán a 16. században. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest :

- Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 231-237 p.
- MOLNÁR Péter: A koronaérték megállapítása 1892-ben. A valutareform háttere és kezdeti lépései. In: A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére. / Szerk.: HALMOS Károly et al. Budapest. 2009, Századvég Kiadó. p. 371-381.
- OROSZ István: Kamat és uzsora a 15-16. századi Európában. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 238-248.
- PÁLFFY Géza: A Magyar Királyság kevéssé kutatott 16-17. századi gazdasági szerepköreiről. A bécsi udvar éléskamrája - A Habsburg Monarchia hadipari harca. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 249-262.
- PAPP Imre: Arthur Young a francia mezőgazdaságról. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 263-273.
- PAPP Klára: Csáky László (1760-1828) bihari birtokai. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 274-283.
- PÉNZTÖRTÉNET - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk. BESSENYEI József - DRASKÓCZY István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. 394 p.
- PÉTER Katalin: Töredéktelkek és pusztatelkek 17. századi urbáriumokban. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 284-291.
- PETROVICS István: Lippa város igazgatásának és kézműiparának néhány kérdése a késő középkorban. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 292-299.
- POGÁNY Ágnes: Egy rejtőzködő tudós - Szádeczky-Kardoss Tibor, közgazdász és statisztikus. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 300-312.
- SOLYMOSI László: Bortizedfizetés sátonnál. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 313-321.
- TÓZSA-RIGÓ Attila: Adalék a morva- és csehországi városok magyarországi kapcsolataihoz a 16. században. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 352-372.
- ÚJVÁRY Zsuzsanna, J.- ZIMÁNYI Vera: Az alispánságtól a birodalmi hercegségig, a nemesi kultúrától az ország legnagyobb birtokkomplexumáig. Az Esterházy család társadalmi és anyagi felemelkedése. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 182-200.
- ZIMÁNYI Vera -> ÚJVÁRY Zsuzsanna, J.
- ZSOLDOS Attila: Fehérvár vásárai az Árpád-korban. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 373-380.

IV. ANTIK PÉNZTÖRTÉNET

- ALFÖLDY, Ágnes - GĂZDAC, Cristian: Coins in Funerary Contexts. The Case of Brigetio. In: Ex officina... Studia in honorem Dénes Gabler. / Szerk.: BÍRÓ Szilvia. Győr. 2009, Mursella Régészeti Egyesület. p. 161-174
- BÍRÓ Szilvia -> PROHÁSZKA Péter ; TORBÁGYI Melinda: „Purse finds”... ; VIDA István: Late 2nd century...
- GĂZDAC, Cristian: Monetary circulation in Dacia and the provinces from the Middle and Lower Danube from Trajan to Constantine I (106-337). Cluj-Napoca. 2010, 261 p. (Coins from Roman sites and collections of Roman coins from Romania, 7.)
- GÉDRA Ferenc: Alap füzet az antik érmékhez. Róma és Júdea. Bélapátfalva. 2009, [Szerző]. 100 p. ill.
- JUHÁSZ Lajos: Három érdekes vexillumos hátlap a viminaciumi verdeből. = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 1-4.

- Drei interessante Rückseiten mit Vexillum aus der Münzstätte Viminacium
Three interesting reverses with vexilla from the Viminacium mint
JUHÁSZ Lajos: The reverse types from the local mint of Viminacium. An iconographic analysis. A viminaciumi verde hátlapai típusai. Ikonográfiai elemzés. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 23-44.
- [KÁLNOKI]-GYÖNGYÖSSY Márton -> VIDA István: Tárgyleírások
KOC SIS Károly: Caracalla császár első konzulságának időpontja - de vajon mikor volt először consul Caracalla? = Az Érem, 66. 2010. 2. p. 1-3.
Der Zeitpunkt des ersten Konsulats von Kaiser Caracalla - aber wann war Caracalla zum ersten Mal Consul?
The date of the first consulate of Caracalla
- MARCHIŠ, Elena: Patterns of Coin Circulation. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 7-23.
- MÉSZÁROS Orsolya -> VIDA István: Tárgyleírások
PALLOS Lajos -> VIDA István: I. Maximianus...
PROHÁSZKA Péter: Die römischen Goldmünzen der Spätkaiserzeit aus dem Barbaricum des Karpatenbeckens. Von der Tetrarchie bis zum Ende der Herrschaft von Theodosius I. In: Ex officina... Studia in honorem Dénes Gabler. / Szerk.: BÍRÓ Szilvia. Győr. 2009, Mursella Régészeti Egyesület. p. 159-178.
- PROKISCH, Bernhard: Neufunde keltischer Münzen in Oberösterreich aus den Jahren 2005 bis 2009. = MÖNG, 50. 2010. 1. p. 17-43., ill.
- RAYMAN János: Római császárok pénzeinek katalógusa. [Dorđe Jamušakov: Rimski carevi i njihov novac. 1-2-3. kötet]. = PD, 10. 2010. 12. p. 6.
- TORBÁGYI Melinda: „Purse finds” in the late Roman graves in Pannonia. In: Ex officina... Studia in honorem Dénes Gabler. / Szerk.: BÍRÓ Szilvia. Győr. Mursella Régészeti Egyesület. 2009, p. 525-536.
- TORBÁGYI Melinda: Fém pénzzel fizet a jelenben a múlt - a hellenisztikus kor érmészete. = Muzeumcafé, 3. 2009. 4. p. 36-39.
- TORBÁGYI Melinda: Mennyit érnek a múlt pénzei? - A Nemzeti Múzeum görög érméi. = Muzeumcafé, 3. 2009. p. 25-28.
- TORBÁGYI Melinda: Nagy Sándor pénzverése. Az Évszak műtárgya - 2010. tél, Szépművészeti Múzeum - Antik gyűjtemény. Leporellő. Budapest. 2010, Szépművészeti Múzeum. 3 p.
- The coinage of Alexander the Great
VARGYAS Péter: A pénz története Babilóniában a pénzverés előtt és után. Pécs : Budapest. 2010, L'Hartmann. 344 p. (Ókor - Történet - Írás, 1.)
- VIDA István: I. Maximianus Herculus aureusa. In: Örök megújulás - Az ezredforduló új szerzeményei a Magyar Nemzeti Múzeumban. / Szerk.: PALLOS Lajos. Budapest. 2010, Magyar Nemzeti Múzeum. p. 70-71.
- VIDA István: Late 2nd century Sarmatian coin hoards. In: Ex officina... Studia in honorem Dénes Gabler. / Szerk.: BÍRÓ Szilvia. Budapest. 2009, Mursella Régészeti Egyesület. p. 573-585.
- VIDA István: Tárgyleírások - római császárkori érmek. In: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézetének éremgyűjteménye. Numismatic Collection of the Eötvös Loránd University Faculty of Humanities Institute of Archaeological Sciences. / Szerk.: [KÁLNOKI]-GYÖNGYÖSSY Márton - MÉSZÁROS Orsolya. Budapest. 2010, ELTE Régészettudományi Intézet. p. 9-29.
- VIDA István: Valens kisbronzának változatai. = Az Érem, 65. 2009. 2. p. 2-3.
Die Varianten der Kleinbronze von Valens
Variations of the securitas rei publicae coins of Valens

V. KELTA PÉNZTÖRTÉNET

- [KÁLNOKI]-GYÖNGYÖSSY Márton -> TORBÁGYI Melinda: Tárgyleírások
MÉSZÁROS Orsolya -> TORBÁGYI Melinda: Tárgyleírások
PALLOS Lajos -> TORBÁGYI Melinda: Kelta...
TORBÁGYI Melinda: Kárpát-medencei kelta érmek a Nemzeti Múzeum Éremtárában. Department of Coins and Medals, Hungarian National Museum: Collection of Celtic Coins. = Muzeumcafé, 3. 2009. 1. p. 33-36, 89.
- TORBÁGYI Melinda: Kelta tetradrachma. In: Örök megújulás - Az ezredforduló új szerzeményei a Magyar Nemzeti Múzeumban. / Szerk.: PALLOS Lajos. Budapest. 2010, Magyar Nemzeti Múzeum. p. 70.

- TORBÁGYI Melinda: Questions of coin use in the late Celtic Transdanubia. = CN, 14. 2010. p. 203-212.
- TORBÁGYI Melinda: Tárgyleírások. In: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézetének éremgyűjteménye. Numismatic Collection of the Eötvös Loránd University Faculty of Humanities Institute of Archaeological Sciences. / Szerk.: [KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton - MÉSZÁROS Orsolya. Budapest. 2010, ELTE Régészettudományi Intézet. 32-42 p.

VI. ORIENTÁLIS PÉNZTÖRTÉNET

- SZILÁGYI Mihály: Egy újkori kincses hajóról. = ÉrLap, 2010. 120. (04.). p. 20-22.
- SZILÁGYI Mihály: Fejezetek az iszlám numizmatika világából. 5. rész. A Karahanidák pénzverése. = ÉrLap, 2010. 121. (06.). p. 3-12.
- SZILÁGYI Mihály -> VASMER, Richard ; ZAMBAUR, Eduard
- VASMER, Richard: A karahanidák pénzverése. [SZILÁGYI Mihály hozzászólásával]. Első rész. Tuganhan és Nasr. Muhammed ibn 'Ali. = ÉrLap, 2010. 122. (08.). p. 3-8. ; Második rész. Qardhan és fia. = ÉrLap, 2010. 123. (10.). p. 3-9.
- ZAMBAUR, Eduard: Magyar őstörténet és a numizmatika: VI. A volgai bolgárok pénzeiről a X. században. R. Vasmer dolgozatának rövid ismertetése. [SZILÁGYI Mihály hozzászólásával]. = ÉrLap, 2009. 117. (10.). p. 3-4.

VII. MAGYAR PÉNZTÖRTÉNET

- ÁCS István: Gondolatok V. László király (1440/1453-1457) CNH. II. 176. sz. „aranyforint”-járól. = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 13-15.
- Gedanken über den „Goldforint” CNH. II. 176. von König Ladislaus V.
- Thoughts on the CNH. II. 176 „goldforint” of King Ladislaus V
- ÁCS István: Mátyás király Madonnás-típusú ezüstpénzverésének kezdete és az ezzel kapcsolatos problémák. = Az Érem, 65. 2009. 1. p. 6-15.
- Der Beginn der Silbermünzprägung mit Madonnentyp des Königs Matthias und die Fragen der mit ihnen verbundenen Problemen
- The beginning of the Madonna-coinage of King Matthias I and its controversy
- ADAMOVSZKY István: Magyar érme katalógus 1848-2010. Budapest. 2010, adamo. 371 p. - rec. HÁGEN József = PD, 2010. 5. p. 6.
- ANGYAL Péter rec. -> CSÁKVÁRI Péter
- BALÁZS Károly: A susztertallér emlékére. = ÉrLap, 2009. 115. (06.). p. 25.
- BUDAJ, Marek - TÓTH Csaba: Uhorské mincovníctvo v 12. Storočí a jeho špecifiká. In: Vladislav II. druhý král z Přemyslova rodu K 850. Výročí jeho korunovace. / Szerk.: MAŠEK, Michael - SOMMER, Petr - ŽEMLIČKA, Josef. Praha. 2009, Nakl. Lidové noviny. p. 147-166.
- BUZA János: Adózás és adócsalás a Hódoltságban. In: Auxilium historiae. Tanulmányok a hetvenesztendő Bertényi Iván tiszteletére. Szerk. KÖRMENDI Tamás -- THOROCZKAY Gábor. Budapest, 2009, ELTE BTK. p. 89-96.
- BUZA János: Tiroler Taler im Geldumlauf der Reichsstadt Nürnberg und Ungarns in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. In: Wirtschaftlicher und sportlicher Wettbewerb. Festschrift für Rainer Gömmel zum 65. Geburtstag. Stuttgart 2009, Franz Steiner Verlag. p. 17-32.
- CALLAN, Livia: Conventional genealogical and figurative representations in the medals of the Hapsburgs (17th-18th centuries). = RIN, 110. 2009. p. 503-521.
- CHABRZYK, Piotr -> MŁODECKA, Halina
- CSÁKVÁRI Péter: Szent István dénárjának veret típusai. Győr. 2009, Cappen Kft. 106 p., ill., színes - rec. ANGYAL Péter = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 4.
- DOMOKI Ferenc: Az 1848-49-es szabadságharc alatt vert dukátok verőtőváltozatai. = Az Érem, 65. 2009. 1. p. 16-23.
- Prägestempelvarianten des [der] unter dem Freiheitskampf 1848-49 geprägten Dukaten
- The variations of the ducats of the War of Independence of 1848-49
- DOMOKI Ferenc: Az 1907-es jubileumi és 100 koronás érmék keletkezési körülményei. = 2009-2010. 108-109. 2011. p. 113-132.

- Die Entstehungsverhältnisse der 5 und 100 Kronen-Münzen in 1907
DOMOKI Ferenc: Ismeretlen magyar érmék a világhálón, I. = *ÉRlap*, 2009. 116. (08.). p. 13-16.
FÁBOS Erika: Jön a kétszínű kétszázas. Mit jelképez a hét csik a lánchidas érméken? = *ÚjDN*, 20. 2009. (05.16.). p. 7.
FEKETE András -> TÓTH Csaba
FORSCHUNGSPROJEKTE. Reiterkrieger, Burgenbauer: Die frühen Ungarn und das „Deutsche Reich“ vom 9. bis 11. Jahrhundert. = *MIN*, 2010. 41. p. 55.
GEDAI István: Középkori emlékhelyek. = *Rubicon*, 2009. 3. p. 14-21.
GEDAI István: Mátyás király pénzügypolitikája. = *Harang*, 2009. p. 25-28.
GERLOVICS Szilveszter: Anjou István herceg szlavón pénzei. Slavonski novac vojvode Istvana Anžujskog. = *NK*, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 209-213.
Die slawonischen Münzen des Fürsten Stephan von Anjou
GÖRÖG Tibor: Kiegészítések az alsólendvai Bánfi-család pénzveréséhez. = *ÉRlap*, 2010. 124. (12.). p. 10-11.
HÁGEN József rec. -> ADAMOVSZKY István
JÓL kerekített Magyarország. Nem gerjesztett áremelést az apró bevonása. = *ÚjDN*, 20. 2009. (09.05.). p. 6.
[KÁLNOKI]-GYÖNGYÖSSY Márton: A királyi Magyarország pénztörténete (1527-1608). Budapest. 2010, Martin Opitz. 111 p.
[KÁLNOKI]-GYÖNGYÖSSY Márton -> TÓTH Csaba: Tárgyleírások
KIRÁLY Miklós -> TÓTH Csaba: Pázmány Péter...
KISS Gábor: Géza herceg ismeretlen dénárja. = *Az Érem*, 66. 2010. 1. p. 5-6.
Ein unedierter Denar von Géza I. als Dux
An unknown denar of Prince Géza
KISS József Géza -> TÓTH Csaba
KOLNÍKOVÁ, Eva -> *KRONIKA*...
KÖRMENDI Tamás -> BUZA János
KRONIKA peňazí na Slovensku. Od najstarších do roku 2009. / Szerk.: KOLNÍKOVÁ, Eva. Bratislava. 2009, Fortuna Libri. 272 p.
LEÁNYFALUSI Károly: Numizmatika. In: Egy nemzet vívta szabadságharcát. / Szerk.: MÁDAY Norbert. Kecskemét. 2008, Magánkiadás. p. 132-145.
[LEÁNYFALUSI Károly]: Új forgalmi pénzek. = *ÉRHír*, 17. 2009. 3. p. 1.
LUX Iván: II. Mátyás (1608-1619) tallérjának újabb változata. = *Az Érem*, 65. 2009. 2. p. 14.
Eine neuere Variante des Talers von Matthias II. (1608-1619)
A new variation of the thaler of Matthias II (1608-1619)
MÁDAY Norbert -> LEÁNYFALUSI Károly
MAGYAR Nemzeti Bank: Gözerővel készülnek az új 200 forintos fém pénzek. = *PD*, 9. 2009. 6. p. 6.
MARÓTI Tamás: V. István pénzverésének időrendjéhez. = *NK*, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 89-95.
MARÓTI Tamás: Dating the Coinage of Arpadian King Stephan V. = *NK*, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 96-102.
MAŠEK, Michael -> BUDAJ Marek
MÁTÓL itt a kétszázas. = *Metropol*, 2009. (06.15.). p. 1.
MÉSZÁROS Orsolya -> TÓTH Csaba: Tárgyleírások
MILITKÝ, Jiří: Pražká mincovna 1526-1856. Katalog mincí tolarového období ze sbírky Muzea hlavního města Prahy. The Prague Mint a 1526-1856. Catalogue of coins of the thaler period preserved in the Museum of the Capital of Prague. Praha. 2009, Jiří Militký ; Muzeum hlavního města Prahy a Nakladatelství KANT. 184 p.
MŁODECKA, Halina - CHABRZYK, Piotr: Analiza XRF denarów Bolesława Chrobrego i jego syna Mieszka Bolesławowica w świetle wybranych monet z przełomu X i XI wieku. Część I. XRF analysis of denarii of Boleslav the Brave and his son Mieszko Bolesławowic in light of selected coins from the turn of the 10th century. = *BN*, 2010. 2 (358). p. 93-106.
MŁODECKA, Halina - CHABRZYK, Piotr: Analiza XRF denarów Bolesława Chrobrego i jego syna Mieszka Bolesławowica w świetle wybranych monet z przełomu X i XI wieku. Część II. XRF analysis of denarii of Boleslav the Brave and his son Mieszko Bolesławowic in light of selected coins from the turn of the 10th century. = *BN*, 2010. 3 (359). p. 161-178.
MOLNÁR Péter: Bértollnokok szerepe az 1892-es valutareform terén. = *Az Érem*, 66. 2010. 2. p. 37-38.
Die Rolle der Federstecher im Zusammenhang mit der Währungsreform von 1892
The role of hacks in the currency reform of 1892

- MOLNÁR Péter: Magyarország forgalmi pénzei 1892-1914 között. = Honismeret, 37. 2010. 1. (02.). p. 67-74.
A NÉVADÓRÓL... - azaz a Szegedi Kispénzről. = SzK, 2010. 1. (09.22.). p. 2.
NOVEMBER 16-tól az érme végleg felváltja a bankjegyet! = PN, 2009. (11.09.). p. 8.
NOVEMBER 16-tól az új érmék felváltják a papír kétszázásokat. = PN, 2009. (10.21.). p. 7.
ÓVÁRI Ferenc: I. Ferdinánd körmöcbányai tallérjainak változatai. = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 16-23.

Varianten der Kremnitzer Taler von Ferdinand I.

Variations of Ferdinand I's thalers minted in Kremnitz

- ÓVÁRI Ferenc: II. Miksa császár (1564-1576) körmöci tallérjainak veretváltozatai. = Az Érem, 65. 2009. 2. p. 4-13.

Die Prägungsvarianten der Kremnitzer Taler von Kaiser Maximilian II.

Variations of the thalers of Maximilian II. (1564-1576) minted at Körmöcbánya

- PAKSI Gyula: Az 1849-es 3 krajcáros verető változata. = Az Érem, 66. 2010. 2. p. 8-9.

Prägestempelvariation des 3 Kreuzers im Jahr 1849

Die variation of the 1849 3 krajcár

- PALLOS Lajos -> TÓTH Péter András

PAPÍR helyett érme: ma kerül forgalomba az új 200 forintos. = PN, 2009. (06.15.). p. 1.

PÁPOS Erika: Jön a kétszínű százás. Mit jelképez a hét csik a lánchidas érméken? = PN, 2009. (05.16.). p. 7.

PASZKIEWICZ, Borys: Monety koronne Władysława Jagiełły: między Wschową i Krakowem? Crown coins of Ladislaus Jagiello: between Wschowa and Cracow. = BN, 2010. 2 (358). p. 107-120.

Ladilaus Jegiello: between Wschowa and Cracow. = BN, 2010. 2 (358). p. 107-120.

- RÁCZ Lajos -> TÓTH Csaba: Pázmány Péter...

ŠIMEK, Eduard: Tolary pražské groše, drobné mince Ferdinanda I. (1526-1564). Praha. 2009, Národní Muzeum. 116 p. (České, moravské a slezské mince 10.-20. století. Národní Muzeum „Chaurova Sbírka”, IV/1.)

SOMMER, Petr -> BUDAJ Marek

SOÓS Ferenc: Tévesen azonosított családi címerek a középkori magyar pénzekben. = Turul, 83. 2010, 3. p. 88-91.

SZEKERES György -> TÓTH Csaba: V. László (1453-1457) aranyforintja ; V. László (1453-1457) pénzverése

SZÓKE Felicián: Az 1967-es 10 filléres rejtélye. = Az Érem, 65. 2009. 1. p. 24.

Das Rätsel der 10 Filler Münze aus 1967

The mystery of the 10 fillér of 1967

THOROCZKAY Gábor -> BUZA János

TÓTH Csaba: V. László (1453-1457) aranyforintja. In: Magyar Pénzügyi és Tőzsdei Almanach. / Szerk.: SZEKERES György. Budapest. 2010, TAS-11 Kft.

TÓTH Csaba: Bardus vagy szerezcsendenár? In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, p. 336-351.

TÓTH Csaba: Pázmány Péter és a pizetumjog. In: Állam-Egyház és az egyetemalapító Pázmány. / Szerk.: KIRÁLY Miklós - RÁCZ Lajos. Budapest. 2010, Martin Opitz. p. 149-155.

TÓTH Csaba: Tárgyleírások - középf- és újkori fém pénzek. In: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézetének éremgyűjteménye. Numismatic Collection of the Eötvös Loránd University Faculty of Humanities Institute of Archaeological Sciences. Szerk.: [KÁLNOKI-]GYÖNGYÖSSY Márton - MÉSZÁROS Orsolya. Budapest. 2010, ELTE Régészettudományi Intézet. p. 58-75.

TÓTH Csaba - KISS József Géza - FEKETE András: III. Béla kufikus jellegű rézpénzeinek osztályozása. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 73-87.

Classification of the Cufic-like Copper Coins of Béla III

TÓTH Csaba -> BUDAJ, Marek

TÓTH János: Magyar fém pénzek peremiratai. = Az Érem, 65. 2009. 1. p. 27-33.

Die Randschriften der ungarischen Münzen

The edge-ring inscriptions of the Hungarian Coins

TÓTH Péter András - PALLOS Lajos: An Open Letter from a Hungarian to President Wilson concerning the Integrity of Hungary. A Forgotten Pamphlet of the Territorial Integrity Propaganda. I. Part. = ÖK, 2009. p. 457-467. ; II. Part. = ÖK, 2009. p. 469-481.

TURK, Ivan: Zgodovinske vrste denarja na sedanjem slovenskem ozemlju. = NumVest, 33. 2009, 35. p. 377-416.

Historical sorts of money in the present Slovenian territory

Új érme a mindennapokban. Tartósabb, jobb minőségű fizetőeszköz Önnek, milliárdos megtakarítás az országnak. = PN, 2009. (06.15.). p. 1. ; ÚjDN, 2009. (06.15.). p. 7.

- ÚJKORI pénzek gyűjtőinek figyelmébe. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 51.
- ÚJSZÁSZI Róbert: I. Ulászló ismeretlen verdejegyű denára. Adalékok a CNH 147-es típusú denár megítéléséhez. = MFMÉ, 12. 2009, p. 469-474. (Studia Historica)
- ÚJSZÁSZI Róbert: A XII. századi magyar rézpénzek. Budapest. 2010, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 175 p.
- ÚJSZÁSZI Róbert: Adalékok a kevei pénzverés kérdésköréhez. In addition to the topic of Keve coin minting. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 103-112.
- Beiträge zur Problematik der Münzprägung in Keve
- ÚJSZÁSZI Róbert: Hunyadi János CNH. II. 156-os dénárjának köriratváltozatai. Gondolatok egy ismeretlen verdejegyű darab kapcsán. = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 7-12.
- Die Umschriftvarianten des CNH. II. 156. Denars von Johannes Hunyadi
- Legend variations of the CNH. II. 156. denier of János Hunyadi
- ÚJSZÁSZI Róbert: Zsigmond király ismeretlen verdejegyű dénárja. = Az Érem, 65. 2009. 1. p. 1-5.
- Ein Denar von König Sigismund mit unbekanntem Münzzeichen
- A denar of King Sigismund with an unknown mintmark
- WEISZ Boglárka: Kamarispánok az Árpád-korban. = Turul, 83. 2010. 3. p. 79-87.
- WER hilft? [I. Lipót tallér]. = NNB, 59. 2010. 10. p. 377. ; NNB, 59. 2010. 11. p. 436. ; NNB, 59. 2010. 9. p. 334.
- ŽEMLIČKA, Josef -> BUDAJ, Marek

VIII. ERDÉLY

- BÚZA [BUZA] János: Egy székelőföldi kalmár a nagy pénzrontásról. In: Csaba királyfi elárvult népe. Székely konferencia. 2009. október 2-3. / Szerk.: TAKÁCS Péter. Debrecen. 2009, Erdély-történeti Alapítvány. P. 251-261. (Erdély-történeti Könyvek, 8.)
- ÉRDY János: Erdély érmei képtalaszszal. Budapest. 2010, M. Mercurius. [16], 186 p., 7, 24 t.
- PALLOS Lajos -> TÓTH Csaba
- PAP Francisc [Ferenc]: Circulația monetară în Transilvania și Banat în sec. XI-XIII și evoluția socială și a mentalităților. = BSNR, 2004-2009, 1. (152-157). p. 105-122.
- La circulation monétaire en Transylvanie et Banat aux XIe-XIIIe siècles et l'évolution sociale et des mentalités
- TAKÁCS Péter -> BÚZA [BUZA] János
- TÓTH Csaba: I. (Nagy) Lajos denár és Erdélyi fejedelemség, Mária Terézia ötszörös dukát. In: Örök megújulás - Az ezredforduló új szerzeményei a Magyar Nemzeti Múzeumban. / Szerk.: PALLOS Lajos. Budapest. 2010, Magyar Nemzeti Múzeum. p. 73.

IX. KÜLFÖLDI PÉNZTÖRTÉNET, EURÓ

- BUZA János: A magyar mintára vert holland és dán dukátok történetéhez. Zur Geschichte der nach dem ungarischen Vorbild geprägten niederländischen und dänischen Dukaten. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 223-227.
- HOLEČKOVÁ, Zuzana: Ražby slezských knížectví. Praha. 2010, Národní Muzeum. 247 p. (České, moravské a slezské mince 10.-20. století. Národní Muzeum „Chaurova Sbírka”, VI/1.)
- KIVONNÁK az „eurófillérek”. = Metropol, 2009. (06.19.). p. 7.
- LEÁNYFALUSI Károly -> -SI
- NÉGY éven belül jön az „arab euró”. = PN, 2009. (06.08.). p. 6.
- SI [LEÁNYFALUSI Károly]: Eurós érmék gyűjtőinek. = ÉrHír, 17. 2009. 1. p. 2.
- SCHRÖDER ZÁKÁNYI Péter: Verdehelyek rejtett jelzései a német 10 Eurós pénzerméken. = PD, 10. 2010. 2. p. 4-5.
- A SZÁZBILLIÓS bankjegy a legmenőbb emléktárgy. [Zimbabwei dollár]. = PN, 2010. (06.29.). p. 14.

X. PAPIRPÉNZ

- ADAMOVSZKY István: Bankjegyek alkalmi felülbélyegzése. Budapest. 2009, adamo. 328 p. - rec. RÁYMAN János = PD, 10. 2010. 1. p. 2.
- ADAMOVSZKY István: Magyar bankjegy katalógus 1759-1925. Budapest. 2009, adamo. 276 p. - rec. RÁYMAN János = PD, 2009. 3. p. 4-5.

- ADAMOVSZKY István: Magyar bankjegy katalógus 1846-2009. Speciál. Budapest. 2009. adamo. 355 p. - rec. RÁYMAN János = PD, 2009. 9. p. 6.
- ADAMOVSZKY István: Magyar bankjegy katalógus 1926-2009. Budapest. 2009. adamo. 327 p. - rec. RÁYMAN János = PD, 2009. 3. p. 4-5.
- ELEK Miklós: Két magyar inflációs propagandabankjegy. = ÉrLap, 2010. 121. (06.). p. 23.
- GARAMI Erika: Az Osztrák-Magyar Monarchia-papírpénz tervezői. = PD, 10. 2010. Melléklet 9. 20 p.
- KÁDI Balázs: Vöröshadsereg 20 pengős - eltérő sorszámmal. = Az Érem, 65. 2009. 1. p. 25.
- 20 Pengő Exemplare der Roten Armee - mit abweichender Serienzahl
20 pengő notes of the Red Army with divergent serial numbers
- L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Új bankjegysorozat. = ÉrHír, 17. 2009. 3. p. 2-3.
- MÉG tíz évig átválthatók a bankók. = PN, 2009. (09.25.). p. 7.
- PÁGER János: Egy, kettő és ötförintos bankjegy. = PD, 9. 2009. 3. p. 6-7.
- PALLOS Lajos - TOMPOS Lilla: Asbóth Lajos pénztartója Kossuth-bankókkal. In: Örök megújulás - Az ezredforduló új szerzeményei a Magyar Nemzeti Múzeumban. / Szerk.: PALLOS Lajos. Budapest. 2010. Magyar Nemzeti Múzeum. p. 50.
- RÁYMAN János: Alfons Mucha, a pénztervező. = ÉrLap, 2010. 124. (12.). p. 3-7.
- RÁYMAN János rec. -> ADAMOVSZKY István: Bankjegyek... ; ADAMOVSZKY István: Magyar bankjegy katalógus 1759-1925. ; ADAMOVSZKY István: Magyar bankjegy katalógus 1846-2009. ; ADAMOVSZKY István: Magyar bankjegy katalógus 1926-2009.
- SÜLE Tamás: Száz éve írták. [Az 1902-ben kibocsátott 100 koronás osztrák-magyar bankjegy kicserélésének legújabb hírei]. = PD, 10. 2010. 7. p. 1-3.
- TOMPOS Lilla -> PALLOS Lajos
- TÓTH Csaba -> PALLOS Lajos - BAJÁK László
- ÚJSZÁSZI [UJSZÁSZI] Róbert: A Bambergi Lovas. Egy érdekes hungaricum német bankjegyen. = ÉrLap, 2009. 118. (12.). p. 18-22.

XI. ÉRTÉKPAPÍROK, PÉNZHELYETTESÍTŐK

- ADAMOVSZKY István: Az Abonyi József Attila Mezőgazdasági Termelőszövetkezet utalványai. = ÉrLap, 2009. 118. (12.). p. 3-9.
- ELEK Miklós - MOLNÁR Mihály: A Veszprémi Egyetemi Napok kortespénzei. Első rész. = ÉrLap, 2009. 115. (06.). p. 5-9. ; Második rész. = ÉrLap, 2009. 116. (08.). p. 17-23. ; Harmadik rész. = ÉrLap, 2009. 117. (10.). p. 9-12.
- GÖRÖG Tibor: Egy új adópengős illetékbélyeg. = ÉrLap, 2010. 123. (10.). p. 19-20.
- KOVÁCS Géza, ifj.: Tizenhárom pindurka. A tiszadai Gyermek Éremgyűjtő Szakkör fantáziapénze. = ÉrLap, 2009. 115. (06.). p. 20-21.
- KÖSZÖNET az önzetlen segítségért. [A vándorgyűlés emlékérmének kiadását segítő „téglaigegyőről”]= PD, 10. 2010. 3. p. 8. ; [KÖSZÖNET a Vándorgyűlés újabb támogatóinak.]. = PD, 10. 2010. 5. p. 5. ; PD, 10. 2010. 7. p. 5.
- LEÁNYFALUSI Károly: Kecskeméti értékpapír. = ÉrHír, 18. 2010. 4. (07.). p. 2-3.
- LEÁNYFALUSI Károly: Kunszállási dénárok és emlékérem. = ÉrLap, 2010. 120. (04.). p. 15-17.
- LÓKY György: A Pápai Éremgyűjtő Csoport alkalmi pénzei. = ÉrLap, 2010. 124. (12.). p. 12-14.
- MOLNÁR Mihály -> ELEK Miklós
- RÁYMAN János: A Baranya Megyei Ruházati Kereskedelmi Vállalat ajándék utalványai. = PD, 9. 2009. 2. p. 6-7.
- RÁYMAN János: Előfogatpénzek Komárom vármegyében. = ÉrLap, 2010. 121. (06.). p. 14-19.
- RÁYMAN János: Jegyzetbon. = PD, 9. 2009. 5. p. 4-5. ; 2. = PD, 10. 2010. 4. p. 4-5. ; 3. = PD, 10. 2010. 5. p. 4-5.
- RÁYMAN János: Mecsekvidéki Vendéglátó Vállalat étkezési utalványai. = PD, 9. 2009. 1. p. 4-5.
- RÁYMAN János: A Szabad Nép napilap utalványai. = Az Érem, 66. 2010. 2.
- Die Gutscheine der Tageszeitung „Szabad Nép”
Vouchers of the newspaper Szabad Nép
- TURK, Ivan: Državne obveznice drugih držav, v okviru katerih je obstajala Slovenija, kot predmet zbiranja in proučevanja. = NumVest, 34. 2010, 36. p. 515-538.
- State obligations of other countries in which historically existed Slovenia - as objects of collections and research

XII. SZÜKSÉGPÉNZ

- BARTAL Géza: Hadifogolytábori pénzek az I. világháborúban, kiemelten a zalaegerszegi tábor pénzei. = Az Érem, 65. 2009. 2. p. 15-17.
- Gelder der Kriegsgefangenenlager in dem I. Weltkrieg, die Gelder aus dem Kriegsgefangenenlager in Zalaegerszeg
The notes of the Hungarian POW camps in WW I, primarily the notes of the camp of Zalaegerszeg
- BOCZ Péter: Budapesti szükségpénz eddig ismeretlen címlete. = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 24.
Ein bisher unbekannter Schein eines Budapester Notgeldes
An unknown denomination of the Budapest emergency notes
- ELEK Miklós: A Protestáns Országos Áruház urnajegye. = ÉrLap, 2010. 122. (08.). p. 22.
- GRABOWSKI, Hans L. - MEHL, Manfred: Deutsches Notgeld. Deutsche Serienschein 1918-1922. Band 1: A-K, Band 2: L-Z. Regensburg. 2009, Gietl Verlag. 960 p. - rec. RÁYMAN János = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 26.
- KELLER, Arnold: Deutsches Notgeld. Das Notgeld der deutschen Inflation 1923. I. kötet. Aachen-Lindenberg. II. kötet. Lindenthal-Zwota. Regensburg. 2004, H. Gietl Verlag. 1248 p. - rec. RÁYMAN János: ... Könyv a német infláció szükségpénzeiről... = PD, 2010. 5. p. 8.
- MEHL, Manfred -> GRABOWSKI, Hans L.
- PELBÁRT Jenő: A jólsvai szükségpénzek név-vízjele. = ÉrLap, 2009. 113. (02.). p. 11-13.
- PELBÁRT Jenő: Újabb jólsvai szükségpénz-ív vízjelvizsgálata. = ÉrLap, 2009. 118. (12.). p. 13-15.
- RÁYMAN János: Az esztergomi hadifogolytábor története és pénzei. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 133-146.
- Die Geschichte und Gelder des Kriegsgefangenenlagers in Esztergom
- RÁYMAN János: Hozzászólás Bartal Géza: Hadifogolytábori pénzek az I. világháborúban, kiemelten a zalaegerszegi tábor pénzei című íráshoz. [Az Érem, 65. 2009. 2. p. 15-17.]. = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 47, 49.
- RÁYMAN János rec. -> GRABOWSKI, Hans L. ; KELLER, Arnold
- SIMON László: A szükségpénz és az alkalmi pénz szétválasztásának ismérvei. = ÉrLap, 2010. 119. (02.). p. 20-23.
- VÉGH László Flórián: Két újabb szükségpénz-változat az 1848-49-es szabadságharc idejéből. = ÉrLap, 2010. 119. (02.). p. 12-13.

XIII. BÁNYAPÉNZEK

- KISS Gábor: Újabb ismeretlen nagybányai bányapénz. = Az Érem, 65. 2009. 2. p. 18-19.
Eine neuere unbekannte Bergwerksmünze aus Nagybánya
A new unrecorded coin of the Nagybánya mine
- SZEMÁN Attila: A szatmári bányászat bányauzemeltetési- és birtokviszonyai a bányapénzek tükrében a korai korban. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Kulturális Bt. p. 322-335.

XIV. ÉREMMŰVÉSZET

- XVII. Országos Érembiennálé Sopron. Lábasház, Orsolya tér 5. 2009. június 21-szeptember 6. National Biennial of Medal Art. Sopron. Sopron. 2009, Sopron Megyei Jogú Város. 108 p., ill. színes
- BAJÁK László -> PALLOS Lajos
- BAKOS Miklós: Magyar cserkész emlékérmek, V. rész. A IV. (székesfehérvári) cserkészkerület 10 éves jubileumi emlékérmé (1931). = Az Érem, 65. 2009. 1. p. 34.
Ungarische Pfadfinder-Gedenkmedaillen, Teil V.
Medals granted to Hungarian boy scouts, Part V.
- BAKOS Miklós: A Tihanyi Yacht Club versenydíja. = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 41-42.
Die Plakette von „Tihanyi Yacht Club”
The Regatta plate of the „Tihanyi Yacht Club”
- BÉKÉS Karácsonyi! [Egino Weiner érme]. = PD, 10. 2010. 12. p. 1.
- BÓNA Endre: Szent-Györgyi Albert emlékezete képzőművészeti alkotásokban. The Memory of Albert Szent-

- Györgyi in the Fine Parts. 2. bővített kiadás. Szeged. 2008, Móra Ferenc Múzeum. 184 p., ill. - rec. SÜLE Tamás: Újabb könyv a Szent-Györgyi érmeiről. = PD, 10. 2010. 1. p. 4-5.
- CSÉRI Lajos szobrász- és éremművész kiállítása : Iskola Galéria, 2010. január 20. - február 5. [A kiállítást rend. TAMÁS László] ; [a katalógust tervezte, szerk. ... ZSIGMOND Enikő]. Kalocsa. 2010, Iskola Galéria. 20 p., ill., színes
- CSOMA Mária -> SZENDE Béla
- EGERVÖLGYI Dezső: Batthyány Lajos a magyar éremművészetben. = ÉrLap, 2010. 122. (08.). p. 9-17.
- EGERVÖLGYI Dezső: Fémbezárt emlékezés. Széchenyi István munkássága érmekben. Pápa. 2010, [Jókai Vár. Kvt.]. 95, [12] p., ill., színes
- EGERVÖLGYI Dezső: Kiegészítések a Zrínyi érme katalógusához. = ÉrLap, 2009. 115. (06.). p. 18-19.
- EGERVÖLGYI Dezső: Széchenyi Zsigmondról is készült érme. = ÉrLap, 2010. 123. (10.). p. 12-13.
- ELEK Miklós: Holland lovas kirándulás Magyarországon, egy újabb hungaricum. = ÉrLap, 2010. 123. (10.). p. 22.
- ELŐFIZETÉSI felhívás. = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 30.
- FÁBOS László: Látogatás a Klimo Könyvtárban. = PD, 9. 2009. 7. p. 4-5.
- FÁBOS László: Szent István érme. = PD, 10. 2010. 1. p. 3.
- FEL[H]ÍVÁS! = Értesítő, 2009. 1. (04.). p. 10.
- FELHÍVÁS! [A Harkányi gyógyfürdő Zrt. fennállásának 185. évfordulójára]. = Értesítő, 2009. 1. (04.). p. 19.
- GEDAI István: Előszó. In: Tóth Sándor éremkönyv. / Szerk.: TÓTH Attila. Szeged. 2010, p. 7-8.
- GÉCZY Zsolt: Portré kerül az éremre. A decemberi ülésen már a megújult díjakat adják át. = PN, 2009. (11.07.). p. 4.
- GERGELY Tibor: Bányamentő szolgálati érme porcelánból. = PD, 10. 2010. 10. p. 4-6.
- GRUNDNER, Michael: Kaiser Franz II./I. in der Medaille – Ein Überblick. = MÖNG, 49. 2009. 1. p. 25-39.
- HÁGEN [József]: A „nyújtott, préselt” érmeiről. = PD, 9. 2009. 2. p. 3.
- HÁGEN [József]: Az ÉKE Camus érme. = PD, 10. 2010. 2. p. 7.
- HÁGEN [József]: Érme a siklósi várról. = PD, 9. 2009. 1. p. 2.
- HÁGEN [József]: Érme Lyka Károlyról. = PD, 9. 2009. 12. p. 3.
- HÁGEN [József]: A Pécsi Vándorgyűlés egyesületi érme. = PD, 10. 2010. 9. p. 1-2.
- HÁGEN [József]: Tüskés Tiborra emlékezünk. = PD, 9. 2009. 12. p. 5.
- HÁGEN [József]: Zsolnay Vilmos Szakmunkásképző érme. = PD, 9. 2009. 6. p. 1-2.
- [HÁGEN József] - [RAYMAN János] - [SÜLE Tamás]: 95. számból kimaradt botveret ábra. = PD, 9. 2009. 7. p. 5.
- HÁGEN [József] - SÜLE Tamás: Rétfalvi Sándor érmeinek katalógusa. = PD, 10. 2010. Melléklet 8. p. 24.
- HAJDU Béla - KISS József - NAGY Ádám: Felhívás a MEE szervezeteihez, csoportjaihoz és a gyűjtőkhöz. Készülében a Szolláth-féle katalógus IV. és egyben összefoglaló kötete. = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 26.
- HÉRI Vera, G.: A törökellenes háborúk emlékérmek. A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményi katalógusa. Budapest. 2009, Magyar Nemzeti Múzeum. 203 p. - rec. RAYMAN János = PD, 2009. 10. p. 6.; TÖRÖK Pál = Az Érme, 65. 2009. 2. p. 24.
- „A HIVATÁSÉRT, Árpád-házi Szent Erzsébet-emlékérem”. = OrvHír, 42. 2010. p. 5.
- HUSZÁR Lajos - PAP Ferenc - WINKLER Judit: Erdélyi éremművészet a 16-18. században. 2. kiadás. Kolozsvár. 2010, Kriterion Könyvkiadó. 218, [1] p., ill.
- JAKÓ János: Jósza András emléke a numizmatikában. Numismatic commemorations of András Jósza. = JAMÉ, 51. 2009. p. 383-392.
- JAKÓ János: Múzeumalapító orvosok érmei (I.). = HT, 42. 2009, p. 53-58.
- JAKÓ János: Névalírások (autogramok) portrés magyar orvosi érmeken (I.). = HT, 43. 2010. 2. (06.). p. 191-196.; (II.). = HT, 43. 2010. 3. (10.). p. 259-264.
- [KÁLNOKI-] GYÖNGYÖSSY Márton -> PALLOS Lajos: Tárgyleírások
- KÁPLÁR László: A művészi érme régen és ma. = ÉrLap, 2009. 113. (02.). p. 114-16.
- KENYERES Dénes: Kecskeméti iparos érmek. = ÉrHír, 18. 2010. 2. (03.). p. 3.
- KERTÉSZ Miklós -> [A MÚLT hírei]
- KIANIČKA Daniel -> KREMNIČKÉ...
- KIRÁLY Csaba József: Ki volt MADÁCHY? = ÉrLap, 2010. 124. (12.). p. 15-16.
- KIS János: Bács-Kiskun megyei borverseny érme. = ÉrHír, 18. 2010. 3. (05.). p. 3.
- KIS János: Hírös Napok érmei. = ÉrHír, 17. 2009. 1. p. 4.
- KIS János: Kecskeméti kiállítási érme. = Remény, 18. 2010. 5. (09.). p. 2.

- KIS János: Kecskeméti orvosi érmek. = *ÉrHír*, 18. 2010. 5. (09.). p. 2.
- KIS János: Kiss-Kovács Gyula érmei a kecskeméti „Művészetek kútján”. = *ÉrHír*, 17. 2009. 6. p. 2.
- KIS János: KSC sportérem. = *ÉrHír*, 18. 2010. 3. (05.). p. 3.
- KISS György világai. The worlds of Kiss György. / Szerk. KRASZNAHORKAI Géza. 2010, Kiss György. 227 p.
- KISS József -> HAJDU Béla
- KOVÁCS Géza, ifj.: Tiszadadaai terrakotta kiállítási érem. = *ÉrLap*, 2010. 124. (12.). p. 19.
- KOVÁSZNAI Viktória, L.: A XVI. Országos Érembiennále díjazottainak kiállítása a Lábasházban. = *VÁRhely*, 2009. 3-4. p. 89-92.
- KOVÁSZNAI Viktória, L.: A hagyomány és a modern szellem válaszútján. in: Lebó Ferenc, Ab ovo. Győr 2007.
- KOVÁSZNAI Viktória, L.: Jelek és jelentések, Soltra E. Tamás éremművészete. Magyar Iparművészet 2008. No. 1. 29-31.
- KOVÁSZNAI Viktória, L.: A kitapintható idő és tér, Ifj. Sziláncs László éremműveiről. Magyar Iparművészet 2008. No. 2. 51-54.
- KOVÁSZNAI Viktória, L.: A mesék éremművésze, Ligeti Erika (1934-2004) szobrász. = Magyar Iparművészet, 2009. 2. p. 61-64.
- KOVÁSZNAI Viktória, L.: Soltra E. Tamás éremművészeti pályaképe. In: XVI. Országos Érembiennále. Sopron, Lábasház, 2007. június 17. - szeptember 9. XVI. National Biennial of Medal Art. Sopron, Lábasház, 17 June - 9 September 2007. Sopron. 2007, [Polgármesteri Hiv.]. p. 9-23. [angolul, németül is]; u. a. in: Soproni Füzetek, 2007. p. 83-87.
- KOVÁSZNAI Viktória, L.: Ungarn: Medaillen. In: A Survey of Numismatic Research 2002-2007. Glasgow. 2009, International Association of Professional Numismatists. p. 673-677 p.
- KOVÁSZNAI Viktória, L.: Unkari. In: Art Medal World Congress. FIDEM XXXI 2010. Tampere, Finland. Tampere. 2010, Tampere Art Museum. p. 135-150.
- KŐ Pál: Vert érem. = *Lyukasóra : olvasói lap.*, 19. 2010. 3. p. 45.: ill.
- KRASZNAHORKAI Géza -> KISS György
- KREMNIČKÉ Sympóziá Medailí 1983-2009. Medal Symposia in Kremnica 1983-2009. / Szerk. KIANIČKA Daniel. Kremnica. 2010, NBS-Múzeum minci a mesailí Kremnica. 254 p.
- LEÁNYFALUSI Károly: Kiegészítések A magyar bélyeggyűjtők érmei, plakettjei és jelvényei című könyvhöz. = *ÉrLap*, 2009. 118. (12.). p. 3-12.
- L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Új emlékpénzek jelentek meg. = *ÉrHír*, 18. 2010. 5. (09.). p. 3-4.
- LYKA Károly: Az érem- és plakettművészet stílusa. Budapest. 2009, Éremkedvelők Egylete. 64 p. []
- mako -: Az Egyik aradi vértanú, gróf Leiningen-Westenburg Károly élete. „Egy jobb világban viszontlátjuk egymást”. = *OrvHír*, 2009. (10.). p. 25-27.
- MARÓTI Tamás: Le Verrier, a Vulkántól a Neptunuszig, avagy a klasszikus fizika határai. = *Az Érem*, 65. 2009. 2. p. 54-56.
- Le Verrier, vom Vulkan zum Neptun, oder die Grenze der klassischen Physik
- Le Verrier, from Vulcain to Neptune, the limits of classical physics
- MATUSSNÉ LENDVAI Márta: Kiegészítések Berán Lajos szobrászművész életrajzához az Intercisa Múzeum Történeti Gyűjteményének dokumentumai alapján. = *AR*, 38. 2009. p. 47-56.
- MÉSZÁROS István: Bartók Béla melosz-plakettje. = *ÉrLap*, 2009. 118. (12.). p. 16-18.
- MÉSZÁROS István: A Technikus bál bronzérme. = *ÉrLap*, 2009. 114. (04.). p. 12-15.
- MÉSZÁROS Orsolya -> PALLOS Lajos: Tárgyleírások
- MILLENIUMI éremszorozat. = *ÚjDN*, 20. 2009. (08.19.). p. VII.
- MOLNÁR Béla: Szebellédy László Emlékérem. = *OrvHír*, 42. 2010. p. 14.
- MOLNÁR Péter rec. -> *SLOVAK*...
- [A MÚLT hírei] TÓTH Árpád: Ady Endre bronz arca. [Kijegyezte: KERTÉSZ Miklós]. = *ÉrLap*, 2009. 115. (06.). p. 22.
- NAGY Ádám -> HAJDU Béla
- NAGY József: Előfizetési felhívás. = *Értesítő*, 2010. 1. (03.). p. 29.
- NAGY József: A Szent István-év emlékérme doboza. = *Az Érem*, 66. 2010. 2. p. 33-34.
- Das Etui der Medaille aus dem Anlass des Todejubiläums von König Stephan dem Heiligen
- The box of the medal of the St. Stephen-year
- PADDI Attila: Dunaújváros tűzoltó emlékei egy éremgyűjtő szemével. = *Az Érem*, 65. 2009. 2. p. 51-53.

- Feuerwehrserinnerungen von Dunaújváros mit den Augen eines Sammlers
Memorials of the fire services of Dunaújváros through the eyes of a collector
- PÁGER János: A 11. honvéd határvasdász zászlóalj emléklakettje. = PD, 9. 2009. 4. p. 8.
- PÁGER János: Magyarországi botveretek, vagy botcímkek. 54. Eger. = PD, 9. 2009. 3. p. 6-7. ; 55. Eger. = PD, 9. 2009. 2. p. 8. ; 56. Égerszög-Galyatető. = PD, 9. 2009. 5. p. 7. ; 57. Galyatető. = PD, 9. 2009. 6. p. 8. ; 58. Gödöllő. = PD, 9. 2009. 8. p. 8. ; 59. Görömbölytapolca-Gyöngyös. = PD, 9. 2009. 9. p. 8. ; 60. Gyöngyös-Kékes. = PD, 9. 2009. 10. p. 8. ; 61. Turistaházak Vállalata. Mátyás tőrak. Mátyás király emlékezete. = PD, 10. 2010. 1. p. 7. ; 62. Özbak. Kiváló munkáért. Ütess fát. = PD, 10. 2010. 2. p. 8. ; 63. Kékes szálló. = PD, 10. 2010. 4. p. 6. ; 64. Kékes. = PD, 10. 2010. 7. p. 3.
- PALLAG Márta: Megörökített idő. Gondolatok ifj. Szilávcis László két soproni kiállítása kapcsán. = VÁRhely, 2009. 5-6. p. 159-161.
- PALLOS Lajos: Érem a szécsényi országgyűlés emlékére (1705) és a vallásszabadság megadására, II. József érme a Türeلمي Rendelet emlékére. In: Kálvin hagyománya - Református kulturális örökség a Duna mentén. Kiállítási katalógus. Calvin's Legacy - The Cultural Heritage of Calvinism along the Danube. Budapest. 2010, Történeti Múzeum. p. 261-263.
- PALLOS Lajos -: Ha visszatérünk Széchenyihez. In: Széchenyi világi. Katalógus és kiállítási vezető. / Szerk.: TÓTH Csaba. Budapest. 2010, Magyar Nemzeti Múzeum. p. 114-130.
- PALLOS Lajos: Tárgyleírások - emlékérmek. In: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézetének éremgyűjteménye. Numismatic Collection of the Eötvös Loránd University Faculty of Humanities Institute of Archaeological Sciences. Szerk.: [KÁLNOKI-] GYÖNGYÖSSY Márton - MÉSZÁROS Orsolya. Budapest. 2010, ELTE Régészettudományi Intézet. p. 76-91.
- PROHÁSZKA László: Balassagyarmat visszafoglalásának emléktáblája, plakettje és jelvénye. = HadtMűzÉrt, 11. 2009. p. 157-165.
- PROHÁSZKA László: Bory Jenő éremművészeti munkássága. = AR, 39. 2010. p. 223-231.
- PROHÁSZKA László: Emlékérem a piaristák magyarországi működése kezdetének 300. évfordulójáról. = Az Érem, 65. 2009. 2. p. 25-27.
Eine Gedenkmedaille über das 300. Jubiläum des Anfangs der Tätigkeit der Piaristen in Ungarn
Medal for the 300th anniversary of the advent of the Piarists in Hungary
- PROHÁSZKA László: A Honvéd Tiszti Vívó Klub első klubérme és gombjelvénye. = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 38-40.
Die erste Clubmedaille und Knopfabzeichen des Landwehrmann Offiziers Fechterclubs
The club-medal and badge of the Military Officers Fencing Club
- PROHÁSZKA László: Orbán Antal egyházművészeti alkotásai. = Vár, 2010. 1. p. 111-118.
- PROHÁSZKA László: Porcelán érem XII. Piusz pápáról. = Az Érem, 65. 2009. 1. p. 35-37.
Porzellanmedaille vom Papst Pius XII.
A porcelain medal of Pope Pius XII
- PROHÁSZKA László: Samassa József érsek ábrázolása Beck Ö. Fülöp művein. = Az Érem, 66. 2010. 2. p. 17-21.
Darstellung von Joseph Samassa auf den Werken von Fülöp Beck Ö.
The deoiction of Archbishop Samassa on the medals of Fülöp Beck Ö.
- RAYMAN János: Alfonz Mucha emlékezete. = PD, 9. 2009. 4. p. 3.
- RAYMAN János: Beszélgetés Soltra Elemérrel. = PD, 10. 2010. 6. p. 7.
- RAYMAN János: A Béta-bányai bányamentők plakettje. = PD, 10. 2010. 10. p. 6.
- [RAYMAN János]: Dr. Szirtes Lajos 1918-2009. = PD, 9. 2009. 3. p. 5.
- RAYMAN János: Egy pécsi repülőszázad sportérme. = Az Érem, 65. 2009. 1. p. 51-54.
Die Sportmedaille einer Staffel in Pécs
The sport medal of a flying squadron of Pécs
- RAYMAN János: Elhunyt Fürös György keramikus művész. = PD, 10. 2010. 11. p. 5.
- RAYMAN János: Kígyós Sándorra emlékezünk. = PD, 9. 2009. 10. p. 4.
- RAYMAN János: A mohácsi csatatéri templom érme. = PD, 9. 2009. 6. p. 7.
- RAYMAN János: A Pécsi Dénár emlékérmek. = PD, 9. 2009. 11. p. 1-2.
- RAYMAN János: Pécsi Fotókiállítás plakettje 1958-ból. = PD, 9. 2009. 9. p. 5.
- RAYMAN János: A pécsi vándorgyűlés érme. = PD, 10. 2010. 8. p. 1-2.
- RAYMAN János: Újabb Eligiusz könyv. [Helfried Ehrend: Eligius auf Münzen, Medaillen und sonstigen

- Sammelobjekten (3. Nachtrag zu ELIGIUS IV) Schriftenreihe Speyerer Numismatische Beiträge. Bd. 22. 2009.]. = PD, 10. 2010. 3. p. 7.
- RAYMAN János rec. -> HÉRI Vera, G. ; SOLTÉSZ Ferenc Gábor
- RAYMAN János -> [HÁGEN József]
- SALLAY Gergely Pál: Egy finn-magyar sportérem „megfejtése”. = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 43-46.
Die „Lösung” einer finnisch-ungarischen Sportmedaille
The interpretation of a Finnish-Hungarian sport medal
- SÍK Sára: Mladoniczky Béla szobrászművész éremkatalógusa. Befejező rész. = ÉrLap, 2009. 114. (04.). p. 3-10.
- SLOVAK commemorative coins 1993-2008. Bratislava. 2009, National Bank of Slovakia. 79 p. - rec. MOLNÁR Péter = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 40.
- SOLTÉSZ Ferenc Gábor: ...LELKEIKKEL VISSZASZÁLJANAK... Ajándék érem Liszt Ferenc 50 éves jubileumára. = Az Érem, 65. 2009. 2. p. 28-32.
Geschenksmedaille zum fünfzigjährigen Kunstjubiläum von Franz Liszt
Medal presented to Ferenc Liszt for his 50th art anniversary
- SOLTÉSZ Ferenc Gábor: I. Ferenc koronázási érmei, zsetonjai. = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 27-34.
Krönungsmedaillen und Jetone von Franz I.
Francis I's coronation medals and jetons
- SOLTÉSZ Ferenc Gábor: II. János Pál pápa magyarországi látogatásának érmei és plakettjei. Budapest. 2010, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 72 p. - rec. RAYMAN János = PD, 2010. 7. p. 7.
- SOLTÉSZ Ferenc Gábor: Nyújtott érmek a komáromi Monostori erődről. = ÉrLap, 2010. 123. (10.). p. 10-11.
- SOLTÉSZ Ferenc Gábor: Orosz katonai emlékérmek a magyarországi hadjáratokban való részvételért. I. rész: 1849, Magyarország és Erdély lecsendesítéséért. = ÉrLap, 2009. 114. (04.). p. 15-19. ; II. rész: 1945, Budapest bevételéért. = ÉrLap, 2009. 117. (10.). p. 12-20.
- SOÓS Ferenc: A magyar biztosítótársaságok kitüntetései, érmei, plakettjei és jelvényei. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 173-191.
Auszeichnungen, Medaillen, Plaketten und Abzeichen der ungarischen Versicherungsanstalten
[Versicherungsanstalten]
- SÜLE Tamás: „Ágneska” története. = MediArt, 2009. 3. p. 48. ; OrvHír, 2009. (11-12.). p. 51.
- SÜLE Tamás: „A baranyai vásárnapok plakettje”. = PD, 10. 2010. 3. p. 6-7.
- SÜLE Tamás: Ahol érmeinket verik. [Szabó Éremverde, Szeged]. = PD, 10. 2010. 8. p. 3.
- SÜLE Tamás: Ami a 8. Melléklapból kimaradt. = PD, 10. 2010. 12. p. 4-5.
- SÜLE Tamás: Búza Barna a Numizmatikai Szakosztály ülésén. = PD, 10. 2010. 6. p. 1-3.
- SÜLE Tamás: Csontváry emlékezete érmeken. = MBA, 62. 2009. 4. p. 284-289.
- SÜLE Tamás: Csontváry, ahogyan az éremművészek látták. = OrvHír, 2009. (10.). p. 37-39. ; PSzle, 12. 2009. 2. (nyár). p. 88-93. - rec. RAYMAN [János]: Megjelent a „Pécsi Szemle” 2009. évi 2. száma. [Süle Tamás: Csontváry, ahogy az éremművészek látták]. = PD, 9. 2009. 6. p. 3.
- SÜLE Tamás: Érmes naptár. = PD, 10. 2010. 11. p. 4.
- SÜLE Tamás: Hámori professzor. = PD, 9. 2009. 4. p. 6-7.
- SÜLE Tamás: Hámori Professzor emlékezete. = MBA, 62. 2009. 1. p. 39-43.
- SÜLE Tamás: A harkányi gyógyfürdő érme. = PD, 9. 2009. 2. p. 1-2.
- SÜLE Tamás: Iustitia a Baranya Megyei Bíróságon. = PD, 9. 2009. 5. p. 1-2.
- SÜLE Tamás: Janus Pannonius két arca. = PD, 9. 2009. 7. p. 7.
- SÜLE Tamás: „Láthatatlan” Csontváry érmek. = PD, 9. 2009. 7. p. 6.
- SÜLE Tamás: Széchenyi Istvánra emlékezünk. = PD, 10. 2010. 4. p. 1-3.
- SÜLE Tamás: Széchenyi tér. = PD, 9. 2009. 8. p. 4-5.
- S.[ÜLE] T.[amás]: Széchényinek született, Széchényiként hunyt el. = PD, 10. 2010. 6. p. 8.
- S.[ÜLE] T.[amás]: SzŐR érem. = PD, 10. 2010. 5. p. 3.
- SÜLE Tamás: „Újabb” pécsi orvosi érmek II. Osváth Mária: Korompay Tihamér. = PD, 9. 2009. 1. p. 7. ; III. Füz Veronika: Berde Károly. = PD, 9. 2009. 2. p. 4-5. ; IV. Füz Veronika: Melczer Miklós. = PD, 9. 2009. 4. p. 4-5. ; V. Klígl Sándor: Szontágh Ferenc. = PD, 9. 2009. 6. p. 5. ; VI. Bartos Endre: Cholnoky László. = PD, 9. 2009. 9. p. 4. ; VII. Brém Ferenc: Burg Ete. = PD, 9. 2009. 10. p. 5. ; VIII. Soltra Elemér: Boros György. = PD, 9. 2009. 12. p. 4. ; IX. Szöllőssy Enikő: Bugát Pál - Szentágothai János Emlékérem. = PD, 10. 2010. 3. p. 4-5. ; X. Nowotarski István: „Prof. Dr. Romhányi György Díj”. = PD, 10. 2010. 11. p. 6-7.
- SÜLE Tamás rec. -> SZENDE Béla

- SÜLE Tamás -> HÁGEN [József] ; [HÁGEN József] - [RAYMAN János]
SZENDE Béla - CSOMA Mária: Pathologia Hungarica in nummis. Budapest. 2010, Magyar Pathológusok Társasága. 48 p., 20 t. - rec. SÜLE Tamás = PD, 10. 2010. 10. p. 2-3.
- TAMÁS László -> CSÉRI Lajos
TANDI Lajos: Egy világfi arcaváltozásai. Szentgyörgyi Albert a képzőművészetben. = Szeged, 22. 2010. 8-9. (08-09.). p. 47-50.
- TISZTELET az elődöknek. Új gyöngyösi érem sorozat. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 50-51.
- TOČKA, Imrich: Nitra na medailérskych pamiatkach. [Nitra]. 2010, Čakanka. 86 p.
- TÓTH Antal: ifj. Szlávics László szobrászművész, a XVI. Országos Érembiennále nagydíjasának kiállítása. Egy garabonciás a magyar éremművészetben. [Katalógus bevezető]. Exhibition of László Szlávics jr., winner of the Grand Prize of the 16th National Biennial of Medal Art. A wizard in Hungarian medallion art. Ausstellung von László Szlávics d. J., der Grossen – Preisträger der 16. Medaillen – Biennale. Ein zauberer in der ungarischen Medaillenkunst. In: XVII Országos Érembiennále Sopron. Lábasház, Orsolya tér 5. 2009. június 21-szeptember 6. National Biennial of Medal Art. Sopron, 2009, Sopron Megyei Jogú Város. p. 9-18.
- TÓTH Árpád -> [A MÚLT hírei]
TÓTH Attila: Életmű - historikus környezetben. Tóth Sándor fél évszázados mérlege. = Szeged, 21. 2009. 12. (12.). p. 38-41.
- TÓTH Attila -> GEDAI István
TÓTH János: Borsos Miklós Káin és Ábel érmének története. = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 46-47.
Die Geschichte der Kain und Abel Medaille von Miklós Borsos
The history of Miklós Borsos' Cain and Abel medal
- TÓTH János: Mitológiai nevek, fogalmak, latin feliratok magyar érmeken: I. az ÉKE-érmek. = ÉrLap, 2010. 120. (04.). p. 13-14.
- TÖRÖK Pál: Felhívás a MEE Szervezeteihez, csoportjaihoz és a gyűjtőkhöz. Készülőben a Szolláth-féle katalógus IV. kötete. = Értesítő, 2009. 2. (10.). p. 41.
- TÖRÖK Pál: Kiállításról, kiállításra, avagy a vitrinek sosem maradnak üresen... Schaffner Sebestyén érmeiről. = SzK, 2010. 2. (10.). p. 4-8.
- TÖRÖK Pál: Pédery-Hunt Dóra (1913-2008). = Értesítő, 2009. 1. (04.). p. 42.
- TÖRÖK Pál: A Zrínyi Miklós Reáliskolai Nevelőintézet egy újabb sportérme. = PD, 10. 2010. 5. p. 1-2.
- TÖRÖK Pál rec. -> HÉRI Vera, G.
VLADÁR Csaba: Művészpénz - igazság 2004. = ÉrLap, 2009. 25-26.
- ZSIGMOND Enikő -> CSÉRI Lajos
ZSOLDI Zoltán: Az 1870-es nagykanizsai tornaverseny numizmatikai emlékei. = Az Érem, 65. 2009. 1. p. 48-50.
Die numismatischen Andenken des Turnwettkampfes in Nagykanizsa im Jahre 1870
Numismatic relics of the 1870 gymnastic contest at Nagykanizsa

XV. EMLÉKPÉNZ

- SI [LEÁNYFALUSI Károly]: 2010. évi emlékpénzek kibocsátása. = ÉrHír, 18. 2010. 1. (01.). p. 2.
10-€-Sondermünze „200. Geburtstag Franz Liszt”. = NNB, 59. 2010. 3. p. 92-93.
- EGY óra alatt elkapkodták az érmeiket. [Szent István király intelmei Szent Imre herceghez]. = PN, 2010. (08.24.). p. 7.
- EMLÉKPÉNZT is készítenek a kunok találkozásán. = PN, 2009. (09.11.). p. 5.
- HÁGEN [József]: A 2010. évi extra forgalmi sor kísérő érme. = PD, 10. 2010. 10. p. 1-2.
- ISMÉTELT figyelemfelhívás. = ÉrHír, 18. 2010. 6. (11.). p. 4.
- A KÖZPONTI Iroda közleményei. = Értesítő, 2009. 1. (04.). p. 13-14. ; Értesítő, 2009. 2. (10.). p. 42-43. ; Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 32-33. ; Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 56-57.
- L[LEÁNYFALUSI] K[ároly]: Figyelem felhívás. = ÉrHír, 17. 2009. 2. p. 4.
- L[LEÁNYFALUSI] K[ároly]: Új emlékpénz. = ÉrHír, 17. 2009. 3. p. 3-4.
- L[LEÁNYFALUSI] K[ároly]: Új emlékpénzek. = ÉrHír, 17. 2009. 5. p. 4. ; ÉrHír, 17. 2009. 6. p. 3-4.
- L[LEÁNYFALUSI] K[ároly]: Új emlékpénzek és a 2010. évi forgalmi pénzek kibocsátása. Úszó Európa-Bajnokság. = ÉrHír, 18. 2010. 4. (07.). p. 3-4.
- LEÁNYFALUSI Károly -> -SI

- A MAGYAR Nemzeti Bank emlék- és forgalmipénz kibocsátási terve 2010. évre. = ÉrHír, 18. 2010. 1. (01.). p. 3.
- Az MNB 2009. évi emlékpénz-kibocsátási programja. = Értesítő, 2009. 1. (04.). p. 20-21.
- NEMZETKÖZI internetes szavazáson győzött a gyulai vár. = Az Érem, 65. 2009. 1. p. 5.
- RAYMAN János: Az 1 és 2 Ft-os utánverete. = PD, 9. 2009. 8. p. 3.
- ÚJ emlékpénz jelent meg. = ÉrHír, 18. 2010. 6. (11.). p. 3-4.
- ÚJ emlékpénzek. = ÉrHír, 18. 2010. 3. (05.). p. 4.
- A VILÁG legszebb érmét alkotta meg a rákoshegyi szobrász. A Magyar Kultúra Napja alkalmából a szakmai zsűri Kiss Györgynek ítélte oda Riz Levente polgármester fődíját. = Tizenhetedik, 14. 2010. 2. (02.). p. 10.

XVI. KITÜNTETÉSEK, RENDJELEK, JELVÉNYEK

- BAKOS Miklós: A IV. Világjamboree (Gödöllő) jelvényei. Badges of the 4th World Jamboree in Gödöllő (Hungary). Abzeichen des IV. Weltjamboree in Gödöllő (Ungarn). = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 229-235.
- BAKOS Miklós: Farkaskölyök, kiscserkész és cserkészapród jelvények. = Az Érem, 66. 2010. 2. p. 22-26.
Die Abzeichen der ungarischen Pfadfinder-Bewegungen für Buben
Badges of the Hungarian Scout Movements for little boys
- BAKOS Miklós: Magyar cserkészjelvények a szövetség első korszakából (1913-1920). = Az Érem, 65. 2009. 2. p. 20-24.
Die Abzeichen des Ungarischen Pfadfinderbundes in seiner ersten Period (1913-1920)
Badges of the Hungarian Boy Scout Association in the first period (1913-1920)
- BALÁZS Károly: „Tauglich” - katonai szolgálatra alkalmas. = ÉrLap, 2009. 117. (10.). p. 26.
- BALÁZS Károly: A Hűséggel a Hazához mozgalom jelvénye. = ÉrLap, 2009. 116. (08.). p. 16.
- BALÁZS Károly: A Tulipános Szövetség jelvényei. = ÉrLap, 2010. 119. (02.). p. 14-16.
- BALÁZS Károly - HAJDU Béla: Egy különleges magyar jelvény az Új világból. Gróf Batthyány Lajos mártír miniszterelnök emléke amerikai földön. = ÉrLap, 2010. 120. (04.). p. 3-6.
- BASICS Beatrix -> MAKAI Ágnes: Nagy idők...
- BAUM Attila -> FEKETE Ferenc ; ZEIDLER Sándor
- CSÁKVÁRI Ferenc -> MAKAI Ágnes: Nagy idők...
- FARKAS Ildikó -> SALLAY Gergely Pál: Japán-magyar kitüntetései... ; WINTERMANTEL Péter
- FEKETE Ferenc - BAUM Attila: A Magyar Királyság kitüntetései 1938-1945. III. kötet. Szeged. 2010, HK Hermanos Kiadó. 208 p. - rec. = PD, 2010. 9. p. 8. ; ZEIDLER Sándor: Kritikai észrevételek Fekete Ferenc - Baum Attila: Magyar Királyság kitüntetései 1938-1945, III. kötete HK Hermanos Kiadó, Szeged 2010 című kötetéhez. III. kötet. = ÉrLap, 2010. 124. (12.). p. 21-22.
- HÁGEN [József]: A Pécs 2010 EKF emblémáról. = PD, 10. 2010. 4. p. 7.
- HAJDU Béla - LABORC György Péter - ZOMBOR Zoltán: Az egyetemi önkéntes munkaszolgálat jelvényeiről. = Az Érem, 65. 2009. 2. p. 33-39.
Über die Abzeichen des Freiwilliger Universitätsarbeits-dienstes
The badges of the University Voluntary Work Service
- HAJDU Béla - MOLNÁR József: A Béke és Barátság Érdemrend és tervezett változatai. = Az Érem, 65. 2009. 1. p. 44-47.
Der Verdienstorden Frieden und Freundschaft und seine Varianten
Proposed variations of the Order of Peace and Friendship
- HAJDU Béla - MOLNÁR József: Egy 1945-ben újraéledt jelvénygyártó üzemről és a hazai május 1-jei jelvényekről. = Az Érem, 66. 2010. 2. p. 27-32.
Über eine in 1945 neuanfängende Abzeichen erzeugende Fabrik und die Abzeichen für heimischen 1. Mai Feste
A badge workshop revived in 1945 and the badges made for the 1st of May
- HAJDU Béla - MOLNÁR József: A Szocialista Magyarországért Érdemrend és feltételezett prototípusai. = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 50-56.
Der Verdienstorden für das Sozialistische Ungarn und seine angenommenen Prototypen
The „Order for the Socialist Hungary” and its presumed prototypes
- HAJDU Béla -> BALÁZS Károly

- HENNING, Eckart - HERFURT, Dietrich: Orden und Ehrenzeichen. Handbuch der Phaleristik. Köln : Weimar : Wien. 2010, Böhlau Verlag. 363 p. – rec. PANDULA Attila = NK, 108-109. 2009-2010. 2009-2010. p. 262-263.
- HERFURT, Dietrich -> HENNING, Eckart
- HÉRI Vera, G. -> PALLOS Lajos
- IJJÁSZ István: Nemzetközi Fair Play Díj átadása Pécsen. = PD, 10. 2010. 6. p. 4-5.
- INTERCONGRESS: Nemzetközi heraldikai és genealógiai konferencia, Nagykanizsa, 2007. június 2-3. Szerk. Kóczy T. László, Pandula Attila. Győr. 2009, Szent István Egyetem. 216 p., ill., részben színes
- JAKÓ János: A Magyar Éremgyűjtők Egyesületének jubileumi jelvénye. = PD, 10. 2010. 2. p. 6.
- KENYERES Dénes: Nyári úttörő olimpiai jelvény. = ÉrHír, 18. 2010. 6. (11.). p. 2-3.
- KIS János: SZMT Eredményes Sportmunkáért érem. = ÉrHír, 18. 2010. 6. (11.). p. 3.
- KÓCZY T. László -> MAKAI Ágnes: Az 1848-49-es... ; SALLAY Gergely Pál: Japán-magyar katonadiplomáciai...
- KOVÁCS Ákos Ferenc: A katonai szolgálati időt elismerő jelzések a Habsburg korszak (1780-1918) hadseregében. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 147-162.
- Militär-Dienstzeichen in der Armee des Habsburg Zeitalters 1780-1918
- LABORC György Péter -> HAJDU Béla
- L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat első kitüntető érmei. = ÉrHír, 18. 2010. 6. (11.). p. 1-2.
- LEÁNYFALUSI Károly: Kérés. = ÉrHír, 17. 2009. 2. p. 4.
- [LEÁNYFALUSI Károly]: Kitüntetés. [Kiss Gábor Széchényi díjat kapott]. = ÉrHír, 17. 2009. 4. p. 3.
- L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Új kecskeméti turista sportjelvény. = ÉrHír, 18. 2010. 3. (05.). p. 2.
- LENGYEL Beatrix, Cs. - MAKAI Ágnes: Olaszország Egyesítésének Emlékérme. In: Örök megújulás - Az ezredforduló új szerzeményei a Magyar Nemzeti Múzeumban. / Szerk.: PALLOS Lajos. Medaglia a Ricordo dell' Unità d'Italia. Budapest. 2010, Magyar Nemzeti Múzeum. p. 76-77.
- MAKAI Ágnes: Az 1848-49-es magyar emigráció falerisztikája. In: Intercongress. Nemzetközi heraldikai és genealógiai konferencia (Nagykanizsa, 2007. június 2-3.). Szerk.: KÓCZY T. László - PANDULA Attila. Győr. 2009, Szent István Egyetem. p. 173-180.
- MAKAI Ágnes: Nagy idők, nagy tettek érdem- és emlékjelei. In: „Ilyen tavasz csak egy volt életemben” Kiállítási katalógus. / Szerk.: BASICS Beatrix - CSAKVÁRI Ferenc. Budapest. 2009, Budapesti Történeti Múzeum, Magyar Nemzeti Múzeum 37-39. ; p. 85-90.
- MAKAI Ágnes - SALLAY Gergely Pál: Hagyomány és új irány. Napjaink magyar katonai kitüntetései. = Regiment, 2010. 1. p. 60-63.
- MAKAI Ágnes - SALLAY Gergely Pál: A Haza szolgálatáért. A Magyar Népköztársaság katonai kitüntetései. = Regiment, 2009. 4. p. 64-66.
- MAKAI Ágnes - SALLAY Gergely Pál: Rendjelek, érmek, jelvények - és egy ritka rendi gyűrű. In: Hadimúltunk kincsháza. / Szerk.: RAVASZ István. Budapest. 2010, Petit Real. p. 34-35.
- MAKAI Ágnes - SALLAY Gergely Pál: Vitézségért a hálás haza. Kitüntetések az 1848-1849-es szabadságharc idején. = MHonv, 2010. 2. p. 18-21. ; Regiment, 2009. 1. p. 60-63.
- MAKAI Ágnes - SZOLECZKY Emese: Bonaparte Napóleon halhatatlan emléke. Napóleonhoz fűződő érmek a Hadtörténeti Múzeum Numizmatikai Gyűjteményében. = HadtMúzÉrt, 11. 2010. p. 223-274.
- MAKAI Ágnes -> LENGYEL Beatrix, Cs.
- MÁRCIUS 15-ére emlékezünk. = PD, 10. 2010. 3. p. 5.
- MARUZZS Roland: Vitéz és önfeláldozó magatartásért. Hősi halált halt és posztumusz kitüntetett katonáink adattára 1939-1945. Budapest. 2009, Püldo. 449 p. - rec. PROHÁSZKA László = Az Érem, 65. 2009. 2. p. 44.
- MARUZZS Roland -> SALLAY Gergely Pál: Magyar...
- MOLNÁR József: A Magyar Szabadság Érdemrend I. (ideiglenes) változatának első példánya, és adalék az érdemrend történetéhez. = Az Érem, 65. 2009. 2. p. 45-50.
- Das erste Stück der I. (vorläufigen) Variante des Ungarischen Freiheit Ordens und Beiträge zur Geschichte des Ordens
- The first specimen of the first (temporary) variant of the Hungarian Order of Liberty
- MOLNÁR József -> HAJDU Béla
- MOLNÁR Pál -> SALLAY Gergely Pál: Japán-magyar kitüntetései...
- PÁL József: A szombathelyi csoport kitüntetése. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 43.

- PALLOS Lajos: Háborús gyűjtemény a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában. = TMSzle, 10. 2010. p. 187-196.
- PALLOS Lajos: A Magyar Királyi Szent István Rend nagykeresztje, a Magyar Szent Korona Rend nagykeresztjének csillaga. In: Örök megújulás - Az ezredforduló új szerzeményei a Magyar Nemzeti Múzeumban. / Szerk.: PALLOS Lajos. Budapest. 2010, Magyar Nemzeti Múzeum. p. 79-81.
- PALLOS Lajos: Magyar kormányzati propaganda, 1938-1941. = Limes, 2010. 1. p. 53-64.
- PALLOS Lajos: Múltunk ékesszóló tanúi. Új műkincsek a Magyar Nemzeti Múzeumban. 1997-2009. = Szalon, 14. 2010. p. 62-66.
- PALLOS Lajos: A Szenttamási Katonai Érdemjelvény egy elfeledett példányáról. = Tisicum, 19. 2009. p. 271-276.
- PALLOS Lajos -> CS. LENGYEL Beatrix
- PANDULA Attila: I. és II. osztályú német Vaskereszt adományozások magyaroknak a második világháború időszakában, különös tekintettel a társadalomtörténeti vonatkozásokra. = Turul, 82. 2009. 3. p. 75-85.
- PANDULA Attila -> MAKAI Ágnes: Az 1848-49-es... ; SALLAY Gergely Pál: Japán-magyar katonadiplomáciai...
- PANDULA Attila rec. -> HENNING, Eckart
- PROHÁSZKA Péter: Egy középkori zárandokjelvény Esztergom-Szentkirályról. Ein hochmittelalterliches Pilgerzeichen aus Esztergom-Szentkirály. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 199-208.
- PROHÁSZKA László rec. -> MARUZS Roland ; SALLAY Gergely Pál: Mindent a hazáért! ; SALLAY Gergely Pál: Seregszemle...
- RAYMAN János: A DGT jubileumi jelvénye. = PD, 9. 2009. 7. p. 1-2.
- RAYMAN János: A Pécsi Gutenberg Dalkör. = PSzle, 2009. ősz. p. 70-85.
- RAYMAN János: A Pécsi Gutenberg Dalkör jelvénye. = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 35-37.
- Das Abzeichen des Sängerbundes Gutenberg in Pécs
- The badge of the Gutenberg Choral Society of Pécs
- RAYMAN János: A Sárkányrendről. = PD, 9. 2009. 12. p. 2.
- RAYMAN János: Új könyv az európai kitüntetésekéről. [Jörg Nimmergut: Orden Europas Sammlerträume. Übersichtskatalog mit aktuellen Marktpreisen. Battenberg Verlag. Regensburg, 2007. 264 oldal.] = PD, 10. 2010. 7. p. 7.
- RAVASZ István -> MAKAI Ágnes - SALLAY Gergely Pál: Rendjelek...
- SALLAY Gergely Pál: „Nagy arany, nagy ezüst...”. Osztrák-magyar hadikitüntetések az első világháborúban. = Regiment, 2009. 2. p. 65-67.
- SALLAY Gergely Pál: Badges of the Hungarian Frontline Fighters' Association. = MFront, 2009. 2. p. 4-7.
- SALLAY Gergely Pál: Egy megvalósulatlan jelvényprojekt. Honvédségi sporttanári jelvények terve az 1930-as évekből. = Katonaújság, 2010. 2. p. 30-37.
- SALLAY Gergely Pál: Egy rendhagyó kitüntetés 1939-ből. Meskó Tibor hadnagy és a Magyar Érdemrend lovagkeresztje hadiszalagon, kardokkal. = Katonaújság, 2010. 1. (08.). p. 9-15.
- SALLAY Gergely Pál: Első világháborús osztrák-magyar katonai alakulatjelvények nemesfémből. Austro-Hungarian Military Unit Badges of the First World War in Silver and Gold. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 163-172.
- SALLAY Gergely Pál: A finn Téli Háború Emlékérmének magyar vonatkozásai. = Az Érem, 65. 2009. 2. p. 40-44.
- Die ungarischen Bezüge der Gedenkmedaille des finnischen Winterkriegs
- Hungarian Aspects of the Finnish Commemorative Medal of the Winter War
- SALLAY Gergely Pál: Foreign Military Badges Issued to the Royal Hungarian Defence Forces in the Second World War. = MFront, 2010. 2. p. 4-7, 10-11.
- SALLAY Gergely Pál: Hadikitüntetések. Harctéri érdemek elismerése. = Regiment, 2010. 3. p. 65-67.
- SALLAY Gergely Pál: Honvédtalizmánok. A M. Kir. Honvédség „szerencsés érmei” a II. világháborúból. = Regiment, 2010. 4. p. 64-67.
- SALLAY Gergely Pál: In the Service of Training and Morale. The 1944 Royal Hungarian Defence Forces' Qualification Badge System. = MFront, 2009. 4. p. 3-7.
- SALLAY Gergely Pál: Japán kitüntetések a Hadtörténeti Múzeumban. = HadtMúzÉrt, 11. 2010. p. 309-318.
- SALLAY Gergely Pál: Japán-magyar katonadiplomáciai kapcsolatok és kitüntetés-adományozás, 1938-1944. In: Intercongress. Nemzetközi heraldikai és genealógiai konferencia (Nagykanizsa, 2007. június 2-3.). / Szerk.: KÓCZY T. László - PANDULA Attila. Győr. 2009, Szent István Egyetem. p. 189-191.

- SALLAY Gergely Pál: Japán-magyar kitüntetési kapcsolatok, 1922-1944. In: Japanisztika konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetemen 2007-2008. / Szerk.: FARKAS Ildikó - MOLNÁR Pál. 2009, KRE BTK Keleti Nyelvek és Kultúrák Intézet. p. 81-98.
- SALLAY Gergely Pál: Ki tervezte az Erdélyi Emlékérmet? = Az Érem, 65. 2009. 1. p. 38-41. Wer hat die Siebenbürger Gedenksmedaille geplant?
Who was the designer of the Commemorative Medal of Transylvania?
- SALLAY Gergely Pál: Magyar hadikitüntetések posztumusz adományozása a második világháború idején. In: Vitéz és önfeláldozó magatartásért. Hősi halált halt és posztumusz kitüntetett katonáink adattára 1939-1945. / Szerk.: MARUZS Roland. Budapest. 2009, Püldo. p. 5-9.
- SALLAY Gergely Pál: Mindent a hazáért! Első világháborús osztrák-magyar katonai alakulat- és emlékjelvények. Budapest. 2010, Zrínyi Kiadó. 182 p. - rec. PROHÁSZKA László = Művészet és Barátai, 2010. 5. p. 13.
- SALLAY Gergely Pál: The Orders, Decorations and Medals of Antal Ullein-Reviczky. Osztrák-magyar hadikitüntetések az első világháborúban. = Regiment, 2009. 2. p. 65-67.
- SALLAY Gergely Pál: Az osztrák-magyar haditengerészet az első világháborús sapkajelvényeken. 2010. május 14. Ünnepi különszám. Csákváry Ferenc köszöntése. = HadtörtKözl, 2010. (05.14.). p. 133-139.
- SALLAY Gergely Pál: Seregszemle fémbe, zománcba. A Magyar Királyi Honvédség és a levéltárművelő jelvényei 1938-1945. Budapest. 2009, Monarchia Kiadó. 264 p. - rec. PROHÁSZKA László = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 15, 34.
- SALLAY Gergely Pál: Ullein-Reviczky Antal kitüntetéseiről. = MFront, 2010. 4. p. 12-19.
- SALLAY Gergely Pál -> MAKAI Ágnes ; WINTERMANTEL Péter
- SÁSKA János: A Fővárosi Patyolat Vállalat kitüntetési rendszere, jubileumi zsetonja és törzsgárdajelvénye. = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 48-49.
Der Jeton und Kernmannschaftsabzeichen der Hauptstädtischen Wäscherei Firma
The jubilee jeton and badge of the Budapest Laundry Company
- SCHMIDT János Széchényi Ferenc bronzérem oklevele. = PD, 10. 2010. 1. p. 6.
- SIMON László: A Nemzeti Áldozat Jelvénye. = ÉrLap, 2010. 120. (04.). p. 10-12.
- SÜLE Tamás: Kitüntetések állatorvosoknak. = PD, 10. 2010. 2. p. 1-3.
- SZIRTES Zoltán: Bányászjelvény a bányásztársadalom jelképe. = PD, 10. 2010. 12. p. 7.
- SZOLECZKY Emese -> MAKAI Ágnes
- TUDÓSÍTÁSOK szegedi eseményekről. Szegedi emlékjelvény a 40. évfordulóra. = Értesítő, 2009. 1. (04.). p. 17-18.
- WINTERMANTEL Péter - SALLAY Gergely Pál: A magyar-japán diplomáciai kapcsolatok története, 1918-1945. In: Tanulmányok a magyar-japán kapcsolatok történetéből. / Szerk.: FARKAS Ildikó et al. Budapest. 2009, ELTE Eötvös Kiadó. p. 115-176.
- ZEIDLER Sándor rec. -> FEKETE Ferenc
- ZOMBOR Zoltán -> HAJDU Béla
- ZOMBORI Lajos: Nagykovácsiért érem. = PD, 9. 2009. 9. p. 7.

XVII. ZSETON, BÁRCA

- ADAMOVSZKY István - KLIMSTEIN, Franz Antonius von - ZOMBORI Lajos: Temesvári bárcák a XIX. század második feléből. Budapest. 2009, adamo. 64 p. - rec. RÁYMAN János = ÉrLap, 2010. 121. p. 22.
- ADAMOVSZKY István -> ZOMBORI Lajos
- BALÁZS Károly: Írországi függőhídbarca. = ÉrLap, 2010. 123. (10.). p. 21.
- GULYÁS NÉ GÖMÖR Anikó: Gázérmés ill. pénzes gázmérők bevezetése a nagy gazdasági válságot követően. = ÉrLap, 2010. 121. (06.). p. 19-20.
- IRODALMI emlékek bárcákról 2. [Idézet Illyés Gyula: Puszták népe című művéből. Észrevette: SIMON László]. = ÉrLap, 2009. 113. (02.). p. 25.; 3. [Moldova György: Az Őrség panasza. Észrevette: ZOMBORI Lajos]. = ÉrLap, 2009. 116. (08.). p. 27.
- KÁDÁR István: Középkori piactér, Eger 2008. = ÉrLap, 2009. 114. (04.). p. 21-22.
- KISS Gábor: Hozzászólás Lopatovszki Csaba az E.M.K.E. és J.R.T. bárcasorozata című cikkéhez. = ÉrLap, 2009. 118. (12.). p. 22-23.
- KISS Gábor: Szász kabányai értékbárca. = ÉrLap, 2010. 120. (04.). p. 9.
- KLIMSTEIN, Franz Antonius von -> ADAMOVSZKY István
- LOPATOVSZKI Csaba: Az E.M.E.K. és J.R.T. bárcasorozata. = ÉrLap, 2009. 113. (02.). p. 5-10.

MOLNÁR Mihály -> ELEK Miklós

RAYMAN János: A Dunagőzhajózási Társaság értékes bárcái. = PD, 9. 2009. 7. p. 2-3.

RAYMAN János: A Pécsi Gránátalma Gyógyszertár üvegbetétjegye 1923-ból. = ÉrLap, 2009. 113. (02.). p. 17-18.

RAYMAN János: Pécsi szalonba bárca. = PD, 9. 2009. 8. p. 1-2.

RAYMAN János rec. -> ADAMOVSZKY István

SIMON László: A Kona Kerékpáros Fesztivál alkalmi pénzei. = ÉrLap, 2009. 113. (02.). p. 19-22.

SIMON László -> IRODALMI emlékek bárcákról 2.

SÜLE Tamás: Lehet-e érem a fibula? = PD, 9. 2009. 3. p. 1-3.

SZ. T.: Forint helyett dénárral fizetnek. = PN, 2009. (09.10.). p. 3.

SZABÓ Antal: ÁFÉSZ bárcák Fejér megyében. = ÉrLap, 2010. 124. (12.). p. 17.

SZEMÁN Attila: Hozzászólás RAYMAN János Dorogi bányász sörbárcák c. cikkéhez. = ÉrLap, 2009. 113. (02.). p. 22-23.

SZÖLLŐSY Gábor: Magyar lóversenybárcák a XIX. században. = ÉrLap, 2009. 116. (08.). p. 3-13.

SZÜCS Tamás: Pozsonyi vámilleték a XIX. század közepéről. = ÉrLap, 2009. 113. (04.). p. 19.

SZÜCS Tamás -> ZOMBORI Lajos

ZOMBORI Lajos: Józsefvárosi kávébárcák. = ÉrLap, 2010. 121. (06.). p. 21.

ZOMBORI Lajos: Magyar papírbárcák és szükségpénzek céglyukasztásai. = ÉrLap, 2009. 114. (04.). p. 20-21.

ZOMBORI Lajos: Üvegviszaváltó bon a XXI. században. = ÉrLap, 2010. 123. (10.). p. 14.

ZOMBORI Lajos - ADAMOVSZKY István: Kiegészítések a Magyar közlekedési bárcák c. könyvhöz. = ÉrLap, 2009. 117. (10.). p. 21-25.

ZOMBORI Lajos - SZÜCS Tamás: Magyar gazdasági napszámbárcák a Bánságból és Felvidékről. Hatodik közlemény. = ÉrLap, 2010. 124. (12.). p. 8-9.

ZOMBORI Lajos -> ADAMOVSZKY István ; IRODALMI emlékek bárcákról 3.

XVIII. HAMISÍTÁS

A BŰNÖZŐK nagyon kedvelik az 500 eurós bankót. Egyszer már ki akarták vonni a forgalomból ezt a címletet - Könnyű elrejtetni. = PN, 2010. (04.21.). p. 7.

BIN Laden bankó: hamisak voltak az 500 eurósok. = PN, 2009. (08.22.). p. 16.

EGYRE több a hamis bankó Magyarországon. = ÚjDN, 21. 2010. (10.18.). p. 7.

G. Zs.: Hamisnak látszott, mert nem volt igazi. = PN, 2009. (06.06.). p. 3.

HÁGEN [József]: Az elfeledett iparosok, meg a pénzhamisító. [RAYMAN János: Elfeledett pécsi iparosok]. = PD, 10. 2010. 3. p. 3.

H. I.: Fénymásolt bankóval ment sertést venni. = PN, 2009. (09.10.). p. 2.

HAMIS tízezer forintosok. Hódmezővásárhely. = Metropol, 2010. (09.06.). p. 3.

HAMIS tízezeresek Hódmezővásárhelyen. = PN, 2010. (09.06.). p. 7. ; ÚjDN, 21. 2010. (09.06.). p. 7.

HAMIS tízezerrel fizetett, lebukott. = KmétLap, 15. 2009. 19.20. (08.11.). p. 4.

HRASKÓ István: Házi készítésű tízezeresek Kiskunhalason. Hamis pénzt ont valahol egy nyomtató. = PN, 2010. (04.17). p. 1-2.

HRASKÓ István: Ötezezekeket nyomtattak? Hetvenezer forint nyugdíj hamis bankjegyekben. = PN, 2010. (05.22.). p. 2.

KORSZERŰBB bankók sárga körökkel. = PN, 2009. (04.20.). p. 6.

L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Bács-Kiskun megye területén hamis pénzek. = ÉrHír, 17. 2009. 2. p. 2-3.

M. B.: Újabb pénzhamisító került rendőrkézre. A gyanú szerint a férfi ötszázásokat és húszzezekeket is gyártott. = ÚjDN, 20. 2009. 97. (04.09.). p. 1.

M. Gy.: Hamisak voltak a tehenekért kapott bankók. = PN, 2010. (04.21). p. 1.

NOSZLOPY [NAGY] [Miklós]: Egyre több utalványról derül ki, hogy hamisítvány. = PN, 2009. (01.24.). p. 2.

POPOVICS Zsuzsanna: Hamis pénz az automatából? Tízezer forintos keserű tapasztalat. = ÚjDN, 2009. (12.03.). p. 1.

POZSGAI Ákos: Hamis tízezezekekek próbált fizetni. Kiskunhalas. A felszolgálónak gyanúsak voltak a bankók, szólt a rendőröknek. = PN, 2009. (04.01.). p. 3.

PROFI hamisítványok a húszzezezekek között. = PN, 2009. (10.13.). p. 7. ; ÚjDN, 20. 2009. (10.13.). p. 7.

[RAYMAN János]: A 100 éve történt. Pénzhamisítások. = PD, 9. 2009. 3. p. 8.

RAYMAN János -> HÁGEN József

- SCHRÖDER-ZÁKÁNYI Péter: Hamis pénzérmék - tiszta Amerika. = PD, 9. 2009. 10. p. 1-3.
 T. K.: Hamisgyanús. Kecskemét. = PN, 2009. (02.09.). p. 2.
 TÓTH László, K.: Mária Terézia Afrikában. Fiktív és spionpénzek, utólagos próbaveretek. = Műértő, 2009. (02.). p. 16.
 TAVALLY sem pihentek a pénzhamisítók. = PN, 2009. (01.24.). p. 6.
 TÖBB hamis bankjegyet találtak az idén. = PN, 2009. (04.20.). p. 6.
 ÚJSZÁSZI [UJSZÁSZI] Róbert: Hamis hibrid denár a XV. század végétől. = ÉrLap, 2009. 115. (06.). p. 3-4.

XIX. ÉREMLELETEK

- [*ANGLIA, Thatcham*] RÓMAI pénzre bukkantak Angliában. [köztársaság kori ezüst denárius]. = PN, 2009. (07.29.). p. 16.
 ARDEVAN, Radu -> [*ERDÉLY, Fehér megye, Gyulafehérvár*]
 [*AUSZTRIA, Parndorf*] DEMBSKI, Günther: Ein keltischer römischer Münzschatz aus Parndorf / Burgenland. = MÖNG, 49. 2009. 2. p. 93-103., ill.
 [*AUSZTRIA, Roseldorf*] HOLZER, Veronika: Roseldorf. Interdisziplinäre Forschung zur größten keltischen Zentralsiedlung Österreichs. KG. Roseldorf, MG. Sitzendorf an der Schmida. Wien. 2009, Österreichische Elektrizitätswirtschafts-Aktiengesellschaft (Verbundgesellschaft). 335 p. (Schriftenreihe der Forschung im Verbund, 102.)
 BAN, Herbert -> [*HORVÁTORSZÁG, Čakovec*]
 BENKŐ Elek -> [*KÁLNOKI-JGYÖNGYÖSSY Márton*]
 CSALÁNÉ ERDÉLYI Kornélia -> [*SZLOVÁKIA, Kassa*]
 DEJAN, Monica -> [*ROMÁNIA, Suceava*]
 DERGACIOVA, L. V. -> [*MOLDOVAI Köztársaság, Orhei, Furceni*]
 [*ERDÉLY, Brassó*] PAVEL, Viorica: Câteva considerații asupra tezaurului monetar descoperit la Brașov în 1986. [207 db antik pénz]. Quelques considérations sur le trésor monétaire découvert à Brașov en 1986. = BSNR, 2004-2009, 1. (152-157). p. 21-33.
 [*ERDÉLY, Fehér megye, Gyulafehérvár*] ARDEVAN, Radu - SUCIU, Viorica - CIUGUDEAN, Daniela: Tezaurul moneter roman „Apulum VII”. [872 db római pénz]. Alba Iulia. 2003, 194 p. - rec. PÎSLARU, Mariana = BSNR, 2004-2009. 1. (152-157). p. 245-246.
 [*ERDÉLY, Hunyad megye, Romos*] SUCIU, Viorica: O monedă dacică descoperită la Romoels, jud. Hunedoara. [1 db tetradrachma]. = BSNR, 2004-2009, 1. (152-157). p. 201.
 [*ERDÉLY, Kolozs megye, Torda*] PÎSLARU, Mariana: Monedele civice de la Potaissa. [49 db koloniális pénz]. Die zwischen Münzen aus Potaissa. = BSNR, 2004-2009, 1. (152-157). p. 35-53.
 [*ERDÉLY, Kolozsvár*] GĂZDAC, Cristian: The Roman Imperial Hoard „Deleu” from Cluj-Napoca. [1269 db érem: 1258 denarius, 9 antoninianus, 1 db drachma (Traianus), 1 db assarion (Severus Severus)]. Cluj-Napoca. 2010, Mega Publishing House. 125 p., 43 t.
 FEHÉR Tamás -> [*MAGYARORSZÁG, Komárom-Szőny*]
 GĂZDAC, Cristian -> [*ERDÉLY, Kolozsvár*]
 GESZTELY Tamás -> [*MAGYARORSZÁG, Brigetio, Aquincum, Intercisa, Gorsium*]
 HOLZER, Veronika -> [*AUSZTRIA, Roseldorf*]
 [*HORVÁTORSZÁG, Čakovec*] BAN, Herbert - MIRNIK, Ivan: Der Friesacherfund von Čakovec. [817 db friesachi pénz]. Milano. 2010, Edizioni ennerre. 145 p., 46 t. (Glaux, 18.)
 ILIE, Costel -> [*ROMÁNIA, Galați*]
 [*KÁLNOKI-JGYÖNGYÖSSY Márton*]: Numizmatika és régészet. In: A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon. I-II. Archaeology of the Middle Ages and the Early Modern Period in Hungary / Szerk.: BENKŐ Elek, KOVÁCS Gyöngyi. Budapest. 2010, MTA Régészeti Intézet. p. 943-953.
 [*KÁRPÁT-Medence*] PROHÁSZKA Péter: Ost- und Weströmische Goldmünzen aus dem 5. Jahrhundert im Karpatenbecken. Byzantine Coins in Central Europe between the 5th and 10th Century. Proceedings from the conference organised by Polish Academy of Arts and Sciences and Institute of Archaeology University of Rzeszów under the patronage of Union Académique Internationale (Programme no. 57 Moravia Magna), Kraków, 23-26 IV 2007. / Szerk.: WOŁOSZYN, M. Kraków. 2009, p. 83-115. (Moravia Magna. Seria Polona, 3.)
 KOVÁCS Gyöngyi -> [*KÁLNOKI-JGYÖNGYÖSSY Márton*]
 LANTOS Andrea -> [*MAGYARORSZÁG, Bács-Kiskun megye, Homokmégy-Szenteg*]

- [MAGYARORSZÁG, Bács-Kiskun megye, Homokmégy-Szenteg] LANTOS Andrea: Középkori templom és temetőrészlet Homokmégy-Szentegyházparton. [12. századi bizánci rézpénz, Luxemburgi Zsigmond ezüstpénze, ill. egy hamisítvány, Újlaki Miklós magánpénze (aquileiai típusú ezüstdenár), I. Ferdinánd ezüstdenárjai]. = ArchÉrt, 134. 2009. p. 259-281.
- [MAGYARORSZÁG, Biatorbágy] VIDA István: Két éremkincs Biatorbágyról. [antoninianusok III. Gordianustól Gallienusig, egy Elagabalus antoninianus, egy Julia Mamaea és egy III. Gordianus denarius]. = sa@, 2009. (05.29.).
- [MAGYARORSZÁG, Brigetio, Aquincum, Intercisa, Gorsium] GESZTELY Tamás: Északkelet-Pannonia négy legfontosabb gemmalelőhelye. [Brigetio - 144 db, Aquincum - 44 db, Intercisa - 46 db, Gorsium 22 db gemma]. The four most important gem finding sites in Northeast Pannonia. = ArchÉrt, 135. 2010. p. 69-83.
- [MAGYARORSZÁG, Esztergom] WINTER, Heinz: Der „Formbacher Fund” – Ein neuer Hort Neunkirchner und Ennser Pfennige des Fundkreises Ladna – Gran- Zombor (1150er Jahre). = MÖNG, 50. 2010. 2. p. 86-130., ill.
- [MAGYARORSZÁG, Kiskunfélegyháza] SZENTIRMAY Tamás: Kézzel fogható lesz a múlt. Árpád-házi királyok pénzét rejtja a Templomhalom. = PN, 2010. (07.27.). p. 4.
- [MAGYARORSZÁG, Komárom-Szőny] FEHÉR Tamás: Újabb adatok Brigetiőről. New Numismatic Data on Brigetio. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 61-72.
- [MAGYARORSZÁG, Kővágószőlős] RÁYMAN János: Régi tallérlelet Kővágószőlősen. [41 db magyar (III. Ferdinánd, I. Lipót) és 13 db tiroli tallér]. = PD, 10. 2010. 3. p. 1-2.
- [MAGYARORSZÁG, Tokod-Erzsébetakna] PROHÁSZKA Péter - TORBÁGYI Melinda: Hunkori soliduslelet Tokod-Erzsébetakna területéről. [10 darab késő római solidus]. Hunnenzeitlicher Solidusfund aus dem Gebiet von Tokod-Erzsébetakna. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 45-60.
- MIRNIK, Ivan -> [HORVÁTOR SZÁG, Čakovec]
- [MOLDOVAI Köztársaság, Orhei, Furceni] DERGACIOVA, L. V. - REABŢEVA, S. S. - TELNOV, N. P.: Tezaurul descoperit la Furceni, raionul Orhei, Republica Moldova (începutul secolului al XVII-lea). Le trésor découvert a Furceni, district d'Orhei, République Moldavie (début du XIIe siècle). [4 db Hunyadi Mátyás, 8 db I. Ferdinánd, 2 db I. Miksa, 4 db I. Rudolf dénár]. = SCN, 1. (13.). 2010. p. 97-112.
- NAGY Jenő -> [SZERBIA, Vámatelek]
- [OLASZORSZÁG, Gernetto] PROHÁSZKA Péter: Der Solidusfund von Gernetto (1818) zwischen der numismatischen Denkmäler der ostgotischen Herrschaft in Italien. = AAH, 44. 2009. p. 109-122.
- PAVEL, Viorica -> [ERDÉLY, Brassó]
- PÎSLARU, Mariana -> [ERDÉLY, Kolozs megye, Torda]
- PÎSLARU, Mariana rec. -> [ERDÉLY, Fehér megye, Gyulafehérvár]
- PROHÁSZKA Péter -> [KÁRPÁT-Medence] ; [MAGYARORSZÁG, Tokod-Erzsébetakna] ; [OLASZORSZÁG, Gernetto]
- RÁYMAN János -> [MAGYARORSZÁG, Kővágószőlős]
- REABŢEVA, S. S. -> [MOLDOVAI Köztársaság, Orhei, Furceni]
- [ROMÁNIA, Galaţi] VÎLCU, Aurel - ILIE, Costel: Monede medievale şi moderne descoperite în judeţul Galaţi. Monnaies médiévales et modernes découvertes dans le département de Galaţi. [1 db II. Ulászló dénár, 2 db Ferenc József krajcár]. = SCN, 1. (13.). 2010. p. 199-209.
- [ROMÁNIA, Suceava] DEJAN, Monica: Monede descoperite la Biserica Sf. Gheorghe-Mirăuţi din Suceava. Coins discovered at the Saint George's Church in Suceava. [3 db Hunyadi Mátyás, 2 db II. Ulászló, 9 db I. Ferdinánd, 2 db II. Miksa, 1 db II. Rudolf, 2 db I. Leopold dénár]. = SCN, 1. (13.). 2010. p. 189-197.
- SUCIU, Viorica -> [ERDÉLY, Fehér megye, Gyulafehérvár] ; [ERDÉLY, Fehér megye, Gyulafehérvár] ; [ERDÉLY, Hunyad megye, Romos]
- SZENTIRMAY Tamás -> [MAGYARORSZÁG, Kiskunfélegyháza]
- [SZERBIA, Vámatelek] NAGY Jenő: Két XVI. századi hamis éremlelet Vámatelekről. [165 darab érem - 106 denárméretű, 12 garas, 1 ezüstözött féltallér, 25 hamis dénár, 18 hamis weisspfennig, 3 hamis garas]. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 215-222.
- Zwei Falschmünzfunde aus dem 16. Jahrhundert in Vámatelek
- [SZERBIA, Zombor] -> [MAGYARORSZÁG, Esztergom] WINTER
- [SZLOVÁKIA, Érsekújvári járás, Egyháznagyszeg] KINCS Rákóczi korából. XVIII. századi pénzermék. = Metro, 2009. (06.12.). p. 17.
- [SZLOVÁKIA, Kassa] A KASSAI aranykincs. Tanulmány. [2920 db aranypénz és 3 db emlékérem]. / Szerk.: CSALÁNÉ ERDÉLYI Kornélia. Kassa. 2010, Kassai Polgári Klub. 45 p.

- [SZLOVÁKIA, Nagysurány] KINCS Rákóczi korából. [több mint 1700 db II. Rákóczi Ferenc-kori rézpoltura]. = Metro, 2009. (06.12.). p. 17.
- [SZLOVÁKIA, Pozsony] TORBÁGYI Melinda: Kelta aranyérmek a Pozsonyi Várban. [Biatec feliratos boius sztatér]. = sa@, 2009. (09.02).
- TELNOV, N. P. -> [MOLDOVAI Köztársaság, Orhei, Furceni]
- TORBÁGYI Melinda -> [MAGYARORSZÁG, Tokod-Erzsébetakna] ; [SZLOVÁKIA, Pozsony]
- VIDA István -> [MAGYARORSZÁG, Biatorbágy]
- VÎLCU, Aurel -> [ROMÁNIA, Galați]
- WINTER, Heinz -> [MAGYARORSZÁG, Esztergom]
- WOLOSZYN, M. -> [KÁRPÁT-Medence]

XX. NUMIZMATIKUSOK, GYŰJTŐK

- ARDEVAN, Radu -> [KOVÁCS István]
- [BALOGHNÉ Ábrányi Hedvig] GRATULÁLUNK. [Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt kitüntetés]. = Értesítő, 2009. 1. (04.). p. 14.
- BESSENYEI József -> [BUZA János] SZILÁGYI Dezsőné ; [BUZA János] SZUHAY Miklós
- BORSODI Attila -> [KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton]
- [BUZA János] SZILÁGYI Dezsőné: Kassai levéltár 2003. augusztus. Buza János. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, p. 7-9.
- [BUZA János] SZUHAY Miklós: Buza János. In: Pénztörténet - gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. / Szerk.: Bessenyei József - Draskóczy István. Budapest : Miskolc. 2009, Mirio Bt. p. 5-6.
- DEMETER Márton -> PANDULA Attila születésnapjára
- DETHLEFS, Gerd -> [PEKÁRY, Thomas]
- DOROGI László. 1933-2009. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 65-66.
- [BARTAL Géza] Dr.. Bartal Gézáról. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 64.
- [JOÓ Tamás] Dr.. Joó Tamás (1940-2008). = Értesítő, 2009. 1. (04.). p. 40.
- GÁL Éva -> [RADNÓTI Ilona]
- GEDAI István -> [HUSZÁR Lajos]
- HÁGEN [József] -> [SZABÓ Nándor]
- HAJDÚ Béla -> [SZENTANDRÁSI Lajos]
- HALOTTAINK. = Értesítő, 2009. 1. (04.). p. 39. ; Értesítő, 2009. 2. (10.). p. 47. ; Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 46. ; Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 63.
- [HÓMAN Bálint] S.[ÜLE] T.[amás]: Hóman Bálint emlékezete. = PD, 10. 2010. 6. p. 8.
- [HÓMAN Bálint] VÁMOSI László: 125 éve született Dr. Hóman Bálint. Megemlékezés az MNT volt tiszteletbeli elnökéről. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 52-53.
- [HUSZÁR Lajos] GEDAI István: Huszár Lajos. In: Magyar Örökség. Laudációk könyve II. 2001-2005. Budapest. 2009, Magyar Örökség és Európa Egyesület. p. 382-385.
- [KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton] BORSODI Attila: Karaktervadászat balról. Kálnoki-Gyöngyössy: A múlt erői nem érdekeltek az igazság kiderítésében. = MN, 2009. (12.10.). p. 5.
- [KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton] SOMOGYI F. Anikó: A cél: bekerülni az országos múzeumok közé. = MHLap, 2009. (12. 01.). p. 15.
- KARSAI Orsolya -> [RÉTHY László]
- KERPNER László 1918-2009. = PD, 9. 2009. 3. p. 7.
- [KÓPHÁZI Ferenc] ELHUNYT Kópházi Ferenc. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 63.
- [KOVÁCS István] ARDEVAN, Radu: În amintirea lui István Kovács (1880-1955). = BSNR, 2004-2009, 1. (152-157). p. 225-232.
- MAGYARI Márta -> PÁL István ; [PÁL István] „HA kibontom az emlékezés fonalát...”
- [MÉSZÁROS M. János] SÜLE Tamás: Mészáros M. János emlékezete. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 5-6.
- In memoriam János Mészáros M.
- [MÉSZÁROS M. János] SÜLE Tamás: Mészáros M. Jánosra emlékezünk. = PD, 9. 2009. 6. p. 4.
- [MÉSZÁROS M. János] VITEK Gábor: Dr. Mészáros M. János. 1929. április 29-2009. április 16. = Turul, 82. 2009. 4. p. 119-120.

- [NIKLOVITS Károly] P.[ALÁSTI] P.[éter]: A XX. század legnagyobb éremgyűjtője. = 24 óra, 2010. (06.07.). p. 2.
- [NIKLOVITS Károly] PÉNTEK Sándor: Emléktábla Niklovitsnak. = Helyi Téma, 2010. (06.16.). p. 9.
- [NIKLOVITS Károly] VÁMOS[I] László: Ötven éve halt meg Niklovits Károly. Emléktábla a nagy elődnek. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 54.
- [ORCZY László] APRÓPÉNZRE váltja a világot a körösi gyűjtő. = PN, 2009. (01.10.). p. 16.
- PÁL István: „Engem az állandó munka éltetett”. In: „Ha kibontom az emlékezés fonalát...” : Hajdú-Bihari paraszti életutak és családtörténetek / Szerk.: MAGYARI Márta. Debrecen. 2010, Kaligráf Nyomda. p. 63-129. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok, 61.)
- [PÁL István] „HA kibontom az emlékezés fonalát...”. Hajdú-Bihari paraszti életutak és családtörténetek. / Szerk. MAGYARI Márta. Debrecen. 2010, Kaligráf Nyomda. 143 p. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, 61.)
- P.[ALÁSTI] P.[éter] -> [NIKLOVITS Károly]
- PANDULA Attila születésnapjára. / Szerk. DEMETER Márton. 2009, Magán kiadás. 82 p.
- PANDULA Attila C.Sc. tagunkat, a Szlovák Genealógiai és Heraldikai Társaság tiszteletbeli tagjává (honorary members) választotta. Indoklás: a történelemtudomány terén folytatott évtizedes szlovák-magyar együttműködés elismeréseként = Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, www.zmte.org/hu/comment.php?comment.news.54
- PÉNTEK Sándor -> [NIKLOVITS Károly]
- [PEKÁRY, Thomas] DETHLEFS, Gerd: Thomas Pekáry. = NNB, 59. 2010. 4. p. 151.
- PETRI Gyula -> [SZOLLÁTH György]
- [POGAČNIK, Albin] RANT, Andrej: Visoki jubilej častnega predsednika Albina Pogačnika. = NumVest, 34. 2010, 36. p. 433-434.
- High Jubilee of Honorary President Albin Pogačnik
- [POGAČNIK, Albin] ŠTIGLIC, Janez: Slavljencuin novemu Vestniku na pot. = NumVest, 34. 2010, 36. p. 431-432.
- [POGAČNIK, Albin] ŽONTAR, Majda: Sodelovanje Albina Pogačnika z Gorenjskim muzejem. = NumVest, 34. 2010, 36. p. 435-436.
- Cooperation of Albin Pogačnik with Gorenjski muzej
- PROSZT Imre. (1943-2010). = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 47.
- RÁCZ György rec. -> SOÓS Ferenc
- [RÁCZ Tibor] 50 éves jubileumi köszöntő Szegeden. = Értesítő, 2009. 2. (10.). p. 39.
- [RADNÓTI Ilona] GÁL Éva: In memoriam Radnóti Ilona. = PD, 9. 2009. 8. p. 6-7.
- RANT, Andrej -> [POGAČNIK, Albin]
- RAYMAN János rec. -> SOÓS Ferenc
- [RÉTHY László] KARSAI Orsolya: Aranyaknak örültje. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 193-197.
- Wahnsinniger von Goldmünzen
- SOMOGYI F. Anikó -> [KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton]
- SOÓS Ferenc: Magyar Numizmatikusok Panteonja. Budapest. 2010, Argumentum Kiadó; Magyar Éremgyűjtők Egyesülete; Magyar Numizmatikai Társulat. 269 p. – rec. RÁCZ György = Turul, 83. 2010. 4. p. 127.; RAYMAN János: Új könyv. [Soós Ferenc: Magyar numizmatikusok panteonja. Argumentum Kiadó, a MÉE és a MNT kiadása Budapest, 2010. 269 oldal]. = PD, 10. 2010. 11. p. 2.
- Pantheon of Hungarian Numismatist
- Le panthéon des numismates hongrois
- Pantheon ungarischer Numismatiker
- SOÓS Ferenc -> [SZOLLÁTH György]
- ŠTIGLIC, Janez -> [POGAČNIK, Albin]
- SÜLE Tamás -> [HÓMAN Bálint]; [MÉSZÁROS M. János]
- [SZABÓ Nándor] HÁGEN [József]: Szabó Nándor 80 éves. = PD, 10. 2010. 12. p. 2.
- [SZENTANDRÁSI Lajos] HAJDÚ Béla: A XXIII. Szegedi Serlegvacsoráján elhangzott emlékbeszéd. = SzK, 2010. 1. (09.22.). p. 9-11.
- SZILÁGYI Dezsőné -> [BUZA János]
- [SZOLLÁTH György] PETRI Gyula: Szolláth György emlékére. = Értesítő, 2009. 1. (04.). p. 41.
- [SZOLLÁTH György] SOÓS Ferenc: Szolláth Györgyre emlékezünk. = PD, 9. 2009. 5. p. 6.
- [SZOLLÁTH György] TÖRÖK Pál: Szolláth György (1927-2009). = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 3-4.
- György Szolláth 1927-2009.

SZUHAY Miklós -> [BUZA János]
TÖRÖK Pál -> [SZOLLÁTH György]
VÁMOSI László -> [HÓMAN Bálint] ; [NIKLOVITS Károly]
VITEK Gábor -> [MÉSZÁROS M. János]
ŽONTAR, Majda -> [POGAČNIK, Albin]

XXI. MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK, SZERVEZETEK

- SI [LEÁNYFALUSI Károly]: Közgyűlés. = ÉrHír, 17. 2009. 2. p. 1.
-SI [LEÁNYFALUSI Károly] -> [MÉE] -SI; [MÉE]; [MÉE Kecskeméti Csoport]
DOBÁL Miklós -> NUMIZMATIKA
[ÉKE] TÓTH János: Az ÉKE 2008. évi tagilletménye. = Értesítő, 2009. 1. (04.). p. 11.
[ÉKE] VÁMOSI László: Eseményekről röviden. Új elnök az Éke-nél. = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 27.
[ELTE Régészettudományi Intézet] Az EÖTVÖS Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézetének éremgyűjteménye. Numismatic Collection of the Eötvös Loránd University Faculty of Humanities Institute of Archaeological Sciences. / Szerk. [KÁLNOKI]-GYÖNGYÖSSY Márton - MÉSZÁROS Orsolya. Budapest. 2010, ELTE Régészettudományi Intézet. 96 p.
[ELTE Régészettudományi Intézet] TÓTH Csaba - [KÁLNOKI]-GYÖNGYÖSSY Márton - MÉSZÁROS Orsolya: Az Intézet és az Éremgyűjtemény története. The History of the Institute and the Numismatic collection In: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézetének éremgyűjteménye. Numismatic Collection of the Eötvös Loránd University Faculty of Humanities Institute of Archaeological Sciences. / Szerk.: [KÁLNOKI]-GYÖNGYÖSSY Márton - MÉSZÁROS Orsolya. Budapest. 2010, p. 9-29.
[ERDÉLYI Múzeum-Egyesület] VINCZE Zoltán: Az Érem- és Régiségtár. In: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei. [Szerk. Sipos Gábor]. – Kolozsvár, 2009. p. 69-136., ill.
(2009), p. 69-136. : ill
FARKAS Árpád -> [MÉE]
FARKAS István -> [MÉE Nagykanizsai Csoportja]
FORSCHUNGSPROJEKTE. Die Münzen in der Schatzkammer der Burg Forchtenstein (Spuren und Überbleibsel der Esterhazyschen Münzsammlung). = MIN, 2010. 41/10. p. 57.
GEDAI István -> [MNM]
GERLOVICS Szilveszter -> [SZABADKAI Gyűjtők Egyesülete]
HÁGEN József -> RAYMAN János
HAJDU Béla -> [MÉE keleti régiója] ; [MNT]
HORVÁTH Géza -> [MÉE]
[KÁLNOKI]-GYÖNGYÖSSY Márton: A megelőző feltárások jogi és intézményi keretei. Az állami szerepvállalás változásai és dilemmái. = Múzeumi Közlemények, 2010, 1. p. 6-11.
[KÁLNOKI]-GYÖNGYÖSSY Márton -> [ELTE Régészettudományi Intézet] Az EÖTVÖS... ; [ELTE Régészettudományi Intézet] TÓTH Csaba
[LEÁNYFALUSI Károly] -> [MÉE] ; [MÉE] -SI ; [MÉE Kecskeméti Csoport] -SI
LJUDEVIT, Vujković Lamić -> [SZABADKAI Gyűjtők Egyesülete]
LÓKY György -> [MÉE Pápai Csoportja]
LÖRINCIKOVÁ, Silvia: Vyznamenania, rady a dekorácie v zbierkach SNM – Múzea Betliar. A Szlovák Nemzeti Múzeum – Betléri Múzeumának Kitüntetés Gyűjteménye. [Fordította] TÓTH István, [lektorálta] JUJSZÁSZI Róbert. Betliar. 2009, Slovenské národné múzeum - Múzeum Betliar. 87 p., ill.
A MAGYAR Heraldikai és Genealógiai Társaság 2010. 2. félévi programja. = Turul, 83. 2010, 1. p. 32.
[MÉE] -SI [LEÁNYFALUSI Károly]: 40 éves a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. = ÉrHír, 18. 2010. 2. (03.). p. 1.
[MÉE] -szim-: 40 évesek vagyunk. = Értesítő, 2009. 2. (10.). p. 37.
[MÉE] 2009. évi elnökségi határozatok. = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 8-9.
[MÉE] 2010. évi határozatok. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 26-30.
[MÉE] FARKAS Árpád: Beszámoló a MÉE 2009. május 30.-ai küldöttközgyűléséről. = PD, 9. 2009. 6. p. 6.
[MÉE] FARKAS Árpád: Beszámoló a MÉE 2009. november 14.-ei küldöttközgyűléséről. = PD, 9. 2009. 12. p. 2.

- [MÉE] HORVÁTH Géza: Javaslát. = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 28-29.
- [MÉE] [LEÁNYFALUSI Károly]: 40. évforduló. = ÉrHír, 17. 2009. 6. p. 1.
- [MÉE] [MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete tagdíj értesítés]. = PD, 10. 2010. 1. p. 8. ; PD, 10. 2010. 12. p. 8.
- [MÉE] TISZTELT adófizető állampolgár! = Értesítő, 2009. 1. (04.). p. 2.
- [MÉE] TISZTELT Adófizető Honpolgár! = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 2. ; Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 67.
- [MÉE] TÖRÖK Pál - NAGY József: Közhasznúsági jelentés a MÉE 2008. évi tevékenységéről. = Értesítő, 2009. 2. (10.). p. 17-27.
- [MÉE] TÖRÖK Pál - NAGY József: Közhasznúsági jelentés a MÉE 2009. évi tevékenységéről. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 14-25.
- [MÉE] VÁMOSI László: 40 éve alakult a BÉE. Négy évtized időutazása... = Értesítő, 2009. 2. (10.). p. 33.
- [MÉE] VÁMOSI László: Egyesületi élet. Közgyűlésen is megemlékeztünk az egyesület 40. évéről. = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 10-11.
- [MÉE] VIDÉKI csoportok adatai. = Értesítő, 2009. 1. (04.). p. 36-37. ; Értesítő, 2009. 2. (10.). p. 44-47. ; Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 34-37. ; Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 60-63.
- [MÉE Csongrád Megyei Szervezet] A KÖZGYŰLÉSÜNKRŐL röviden. = SzK, 2010. 1. (09.22). p. 12.
- [MÉE Csongrád Megyei Szervezet] MŰKÖDÉSÜNK helyei a kezdetektől saját otthonunk megteremtéséig. = SzK, 2010. 1. (09.22). p. 3-8.
- [MÉE Csongrád Megyei Szervezet] [SZERVEZETÜNK 2010. évben kérte felvételét a Magyar Numizmatikai Társulat tagjai közé]. = SzK, 2010. 3. (12.). p. 12.
- [MÉE Egri Szervezet] A MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete Egri Szervezetének 2011-es tavaszi-őszi rendezvényei. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 53.
- [MÉE Kecskeméti Csoport] -SI [LEÁNYFALUSI Károly]: MÉE Kecskeméti Csoport Tagjai. = ÉrHír, 17. 2009. 2. p. 2.
- [MÉE Kecskeméti Csoport] HALLOTTAINK. = ÉrHír, 17. 2009. 1. p. 4.
- [MÉE Kecskeméti Csoport] [LEÁNYFALUSI Károly]: A MÉE Kecskeméti Csoport 2009. évi programjai. = ÉrHír, 17. 2009. 1. p. 3.
- MÉE Kecskeméti Csoport tagjainak névsora, akik 2010. február 28-ig rendezték tagsági díjukat. = ÉrHír, 18. 2010. 2. (03.). p. 2.
- [MÉE keleti régió] HAJDU Béla: A MÉE keleti régiójának titkári értekezlete. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 55.
- [MÉE Nagykanizsai Csoport] FARKAS István: Nagykanizsai beszámoló. = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 25.
- [MÉE Pápai Csoport] LÓKY György: Pápai éremgyűjtők Burgenlandban. = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 14-15.
- [MNM] GEDAI István: Magyar Nemzeti Múzeum. In: Magyar Örökség. Laudációk könyve II. 2001-2005. Budapest. 2009, Magyar Örökség és Európa Egyesület. p. 237-238.
- [MNM] PALLOS Lajos: A Magyar Nemzeti Múzeum 1900-tól napjainkig. In: A nemzet múzeuma. / Szerk.: PINTÉR János. Budapest. 2010, Magyar Nemzeti Múzeum. p. 24-39.
- [MNM, Éremtár] PALLOS Lajos: Az Éremtár. In: A nemzet múzeuma. / Szerk.: PINTÉR János. Budapest. 2010, Magyar Nemzeti Múzeum. p. 152-157.
- [MNT] SOÓS Ferenc - TORBÁGYI Melinda: Társulati élet 2008-2009. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 239-245.
- Gesellschaftliches Leben
- [MNT] HAJDU Béla: Tisztelt Elnök Úr! = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 58.
- MÉSZÁROS Orsolya -> [ELTE Régészettudományi Intézet] Az EÖTVÖS... ; [ELTE Régészettudományi Intézet] TÓTH Csaba
- MOLNÁR Péter: Budapest Antikvárium. = Városunk, 12. 2009. 1. p. 16.
- NAGY József -> [MÉE] TÖRÖK Pál
- NUMIZMATIKA. Antik érmék. Kr. e. 7. sz.-Kr. u. 1543. / Szerk. DOBÁL Miklós. [Gyöngyös]. 2010, Dobál Miklós.
- ÓVÁRI Ferenc: Antoninanus gyűjtemények: IX. A Pápai Református Főiskola éremgyűjteménye = ÉrLap, 2009. 113. (02.). p. 3-4. ; X. A Soproni Szent Benedek-Rendi Főgimnázium Herz-féle római éremgyűjteménye. = ÉrLap, 2009. 114. (04.). p. 11-12. ; XI. A Trau gyűjtemény. = ÉrLap, 2009. 115. (06.). p. 10-13. ; XII. A Georg Weifert gyűjteményről. = ÉrLap, 2009. 117. (10.). p. 5-8. ; XIII. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Kr. u. 238-253 között vert római ezüstérmeiről. = ÉrLap, 2010. 119. (02.). p. 10-11. ; XIV. A Kállay és a Lenhard-Kállay gyűjteményekről (238-250). = ÉrLap, 2010. 120. (04.). p. 7-8. ; XV. Részletek a Pannonhalmi Főapátság éremgyűjteményéből. = ÉrLap, 2010. 121. (06.). p. 13-14.
- PALLOS Lajos -> [MNM] ; [MNM, Éremtár]

- [PÉNZÜGYTÖRTÉNETI Gyűjtemény] VÁMOSI László: Eseményekről röviden. A perselytől a részvényeken át a pénzekig... = Értésítő, 2010. 1. (03.). p. 28.
- PINTÉR János -> [MNM] PALLOS Lajos ; [MNM, Éremtár]
- RAYMAN János - HÁGEN József: Az éremgyűjtés története Pécsen és Baranyában. Pécs. 2010, Házmaster, 98 Kft. 157 p. (Pécsi Krónika)
- ŠUSTEK, Zbyšek: Isztoria numizmatiki v Szlovaku. In: Tarutine numizmatikos konferencija skirta Lietuvos nacionalinio muziejaus 150- mečiui: Vilnius 2006. Vilnius. 2010, p. 143-154.
- SOÓS Ferenc -> [MNT]
- SÜLE Tamás: Az éremgyűjtés története Pécsen és Baranyában. = PD, 10. 2010. 9. p. 3. ; PSze, 13. 2010. 3. (ősz). p. 120-121.
- [SZABADKAI Gyűjtők Egyesülete] GERLOVICS Szilveszter - LJUDEVIT, Vujković Lamić: Društvo Kolekcionara Subotica 1970-2010. Jubilara izložba. Jubileumi kiállítás. Szabadkai Gyűjtők Egyesülete 1970-2010. Szabadka. 2010, Szabadkai Gyűjtők Egyesülete. 28 p.
- [SZÉPMŰVÉSZETI Múzeum] TORBÁGYI Melinda: Ancient coins in the collection of the Museum of Fine Arts, Budapest. = Bulletin de Musée Hongrois des Beaux-Arts, 110-111. 2010. p. 75-90. ; 265-276.
- Ókori érmék az Antik gyűjteményben
- TORBÁGYI Melinda -> [MNT] ; [SZÉPMŰVÉSZETI Múzeum]
- TÓTH Csaba -> [ELTE Régészettudományi Intézet]
- TÓTH János -> [ÉKE]
- TÖRÖK Pál -> [MÉE]
- UJSZÁSZI Róbert -> LÖRINCIKOVÁ, Silvia
- VÁMOSI László -> [ÉKE] ; [MÉE] ; [PÉNZÜGYTÖRTÉNETI Gyűjtemény]
- VINCZE Zoltán -> [ERDÉLYI Múzeum-Egyesület]

XXII. ÁRVERÉSEK

- GEDAI Csaba -> [NUDELMAN Numismatica, Budapest]; [PANNONIA Terra, Budapest]
- [MAGYAR Nemzeti Bank] Az ELSŐ numizmatikai árverés az MNB-ben. = ÉrHír, 17. 2009. 4. p. 2.
- [MAGYAR Nemzeti Bank] JÓTÉKONYSÁGI árverés a kétszázazs érmékből. = PN, 2009. (06.11.). p. 7.
- MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete Országos Éremcsere-közvetítés 112. 2009. 1. Budapest, 2009. április 25. 10.00 óra. Budapest. 2009, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 35 p.
- MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete Országos Éremcsere-közvetítés 113. 2009. 2. Budapest, 2009. november 7. 10.00 óra. Budapest. 2009, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 28 p.
- MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete Országos Éremcsere-közvetítés 114. 2010. 1. Budapest, 2010. április 24. 10.00 óra. Budapest. 2010, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 28 p.
- MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete Országos Éremcsere-közvetítés 115. 2010. 2. Budapest, 2010. november 13. 10.00 óra. Budapest. 2009, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 23 p.
- [NUDELMAN Numismatica, Budapest] Nudelman 6. Münz-Auktion 30-31. Oktober 2009. im Hotel Corvinus Kempinski Budapest. Ungarn und Siebenbürgen. Münzen - Medaillen. Magyar és erdélyi pénzek - emlékérmék. [Fotó: GEDAI Csaba]. Budapest. 2009, Nudelman Numismatica. 229 p., ill.
- [NUDELMAN Numismatica, Budapest] Nudelman 7. Münz-Auktion 01. 11. 2009 im Hotel Corvinus Kempinski Budapest. Russzkij aukcion. The Russian sale. This collection based on the collection of Anton PROKOP. [Fotó: GEDAI Csaba]. Budapest. 2009, Nudelman Numismatica. 233 p., ill.
- [NUDELMAN Numismatica, Budapest] Nudelman 8. Münz-Auktion 6. Juni. 2010. Hotel Corvinus Kempinski Budapest. Ungarn und Siebenbürgen. Münzen - Medaillen. Magyar és erdélyi pénzek - emlékérmék. [Fotó: GEDAI Csaba]. Budapest. 2010, Nudelman. 237 p., ill.
- [NUDELMAN Numismatica, Budapest] TÓTH László, K.: Rekordzuhatag. = Műértő, 2009. (12.). p. 18.
- [PANNONIA Terra, Budapest] 25. Numizmatikai Aukció. 2009. június 6. [Szerk. REHÁK Szonja Anna] ; [Fotó GEDAI Csaba]. Budapest. [2009], Numis Art Kft. 88 p., ill.
- [PANNONIA Terra, Budapest] 26. Numizmatikai Aukció. 2009. szeptember 6. [Szerk. REHÁK Szonja Anna] ; [Fotó GEDAI Csaba]. Budapest. [2009], Numis Art Kft. 88 p., ill.
- [PANNONIA Terra, Budapest] 27. Numizmatikai Aukció. 2009. szeptember 6. [Szerk. REHÁK Szonja Anna] ; [Fotó GEDAI Csaba]. Budapest. [2009], Numis Art Kft. 100 p., ill.

- [PANNONIA Terra, Budapest] 28. Numizmatikai Aukció. 2010. május 29. [Szerk. REHÁK Szonja Anna] ; [Fotó GEDAI Csaba]. Budapest. [2010], Numis Art Kft. 88 p.
- [PANNONIA Terra, Budapest] 29. Numizmatikai Aukció. 2010. október 2. Budapest. [2010], Numis Art Kft. 48 p.
- [PANNONIA Terra, Budapest] 30. Numizmatikai Aukció : Rácz A. Tibor éremgyűjteménye : 2010. október 2. [Szerk. REHÁK Szonja Anna] ; [Fotó GEDAI Csaba]. Budapest. Wien. [2010], Numis Art Kft. H. D. Rauch GmbH. 172 p., ill.
- [PANNONIA Terra, Budapest] 31. Numizmatikai Aukció. 2010. november 27. [Szerk. REHÁK Szonja Anna] ; [Fotó GEDAI Csaba]. Budapest. [2010], Pannonia Terra Numizmatika Numis Art Kft. 104. p., ill.
- [PANNONIA Terra, Budapest] TÓTH László, K.: I. Lipót lett a császár. = Műértő, 2009. (01.). p. 18.
- [PANNONIA Terra, Budapest] TÓTH László, K.: Apafi Mihály kétszeres győzelme. = Műértő, 2010. (11.). p. 19.
- [PANNONIA Terra, Budapest] TÓTH László, K.: Élen a Zrínyi-emlékérmé. = Műértő, 2010. (01.18.). p. 18.
- [PANNONIA Terra, Budapest] TÓTH László K.: Taroltak az erdélyi pénzek. = Műértő, 2009. (06-07.). p. 18.
- [PANNONIA Terra, Budapest] TÓTH László, K.: Tartós erdélyi fölény. = Műértő, 2009. (11.). p. 18.
- [PANNONIA Terra és Nudelman Numismatica, Budapest] K. TÓTH László: Tíz korona hatvanezer euróért. = Műértő, 2010. (07-08.). p. 12.
- REHÁK Szonja Anna -> [PANNONIA Terra, Budapest]
- PROKOP, Anton -> [NUDELMAN Numismatica, Budapest]
- TÓTH László, K. -> [NUDELMAN Numismatica, Budapest] ; [PANNONIA Terra, Budapest] ; [PANNONIA Terra és Nudelman Numismatica, Budapest]

XXIII. KIÁLLÍTÁSOK

- [ALBIN Pogačnik középkori pénzerméinek kiállítása] PEGAN, Efreim Marcel: Razstava sredjeveških novcev Albina Pogačnika. [német nyelvű rezümével]. = NumVest, 33. 2009, 35. p. 417-428.
- Albin Pogačnik középkori pénzerméinek kiállítása
- Albin Pogačnik's exhibition of medieval coins
- [ALPOK-Adria Nemzetközi Bélyegkiállítás] VÁMOSI László: Alpok-Adria Nemzetközi Bélyegkiállítás Sopronban. Soproni érmeikkel voltunk jelen. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 42.
- BALOGH Csilla - UJSZÁSZI Róbert: A hónap műtárgya: II. Rudolf aranydukátja. Kiállításvezető. Szeged. 2009, Móra Ferenc Múzeum. 4 p.
- COLLING-KERG, Vanna -> KRÁLOVSKÝ snátek 1310.
- CSIZMADIA Alexa -> [TRAFÓ Galéria, Budapest]
- DÖME Gábor -> [OCTOGONART Galéria, Budapest]
- ÉREMKIÁLLÍTÁS a Szegedi Tudományegyetemen. = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 23-24.
- [Az EZREDFORDULÓ új szerzeményei a Magyar Nemzeti Múzeumban] ÖRÖK megújulás. Az ezredforduló új szerzeményei a Magyar Nemzeti Múzeumban 2010. január 18. - május 30. / Szerk. PALLOS Lajos. Budapest. 2010, Magyar Nemzeti Múzeum. 112 p.
- FEJES Sándor -> [SZÉCHENYI-kiállítás]
- GARAMI Erika -> [VAGYÓCZKY Károly időszaki kiállítása]
- GEDEI László -> [JÁSZBERÉNYI Nyár érem- és bélyegtárlata]
- GRÜNFELDER Lőrinc -> [MOHÁCSI plakettek és egyéb relikviák]
- [HADIK és Nádasdy nyomdokain...] MAKAI Ágnes: „Hadik és Nádasdy nyomdokain...” A 250 éve alapított Mária Terézia Katonai Rend magyar hősei - kiállítás a Hadtörténeti Múzeumban. = HadtMúzÉrt, 10. 2009. p. 211-216.
- HÁGEN [József]: Településcímerek kiállítása Komlón. = PD, 9. 2009. 4. p. 1-2.
- HAJNAL Dóra: A Zichy-kastély ma a közösséget szolgálja. = 24 óra, 2009. (03.19.). p. 2.
- [ISZLÁM kiállítás] FELHÍVÁS. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 47.
- [JÁSZBERÉNYI Nyár érem- és bélyegtárlata] GEDEI László - MUHI József: Közös összefogással. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 30.
- [K.A.S. Galéria, Budapest] A. SZABÓ Ábel: Az anyag árfolyama. = Műértő, 2009. (02.). p. 6.
- KIÁLLÍTÁSRÓL, kiállításra, avagy a vitrinek sosem maradnak üresen... = SzK, 2010. 2. (10.). p. 1-12. = ; Folytatás. 2010. május 21. - Szeged Napja. III. Károly király 1719-ben ezen a napon nyilvánította

- Szegedet királyi városság. = SzK, 2010. 3. (12.). p. 1. ; A Magyar Költészet Napjára Ady Endrétől Wass Albertig. = SzK, 2010. 2. (10.). p. 8-9. ; A Magyar Sport Napjára az asztalitenisztől a vívásig. = SzK, 2010. 2. (10.). p. 9-12. ; A MÉE vándorgyűlési és az ÉKE érmeivel jubileumról.... = SzK, 2010. 2. (10.). p. 1-12. ; Régi szegedi alkotókról, avagy ami a nagy jubileumi kiállításból kimaradt. = SzK, 2010. 2. (10.). p. 3. ; Szegedi művészek kiállítását rendeztük a Tanulmányi és Információs Központban. = SzK, 2010. 2. (10.). p. 2.
- KOCSI József: Egy debreceni kiállítás margójára. = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 17-18.
- [KOMÁROM-Esztergom megye és települései érmeiken] POHLMÜLLER Tamás: Legyünk büszkéek szűkebb hazánkra! = 24 óra, 2009. (09.26.). p. 4.
- [KOMÁROM-Esztergom megye és települései érmeiken] VÁMOSI László: Eseményekről röviden. Vámosi László kiállítása Tatabányán. = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 27.
- KOVÁSZNAI Viktória, L. -> [XVI. Országos Érembiennále]
- KRÁLOVSKÝ sňatek 1310. A expanze Lucemburku ve 14. a 15. století. Mariage royal 1310. Et expansion de la maison de Luxembourg aux XVe et XVIe siècles. / Szerk. STEHLÍKOVÁ, Dana - MARGUE, Paul - COLLING-KERG, Vanna. Praha. 2010, Národní Muzeum. 47 p.
- L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Numizmatikai kiállítás Szentkirályon. = ÉrHír, 17. 2009. 5. p. 2.
- M. A.: Kossuth-bankók és fegyverek. = PN, 2010. (03.10.). p. 2.
- MAKAI Ágnes -> [HADIK és Nádasdy nyomdokain...]
- MARGUE, Paul -> KRÁLOVSKÝ sňatek 1310.
- MÁTÉ István -> [VÁNDORLÁS és zárandoklat]
- [A MÉE 40 éves évfordulójára] JUBILEUMI kamarakiállítás Szegeden. = Értesítő, 2009. 2. (10.). p. 38.
- [MOHÁCSI plakettek és egyéb relikviák] GRÜNFELDER Lőrinc: Hírek Mohácsról. = PD, 10. 2010. 10. p. 7.
- MUHI József -> [JÁSZBERÉNYI Nyár érem- és bélyegtárlata]
- MŰVÉSZETEK érmeiken és papírpénzeken. = Harangláb, 8. 2010. 6. p. 6.
- [MŰVÉSZETEK érmeiken] RÁYMAN János: Művészetek érmeiken. = PD, 10. 2010. 8. p. 6.
- [MŰVÉSZETEK érmeiken] VÁMOSI László: Egyesületi élet. Sikeres kiállítás a 40. évfordulóra. Művészetek érmeiken a Művészetek Palotájában. = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 11-12. ; Uő.: Lapoztunk a vendégkönyvben. = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 13.
- [MŰVÉSZETI alkotások magyar érmeiken és papírpénzeken] VÁMOSI László: Művészeti alkotások magyar érmeiken és papírpénzeken. A téma Tatán is sikeres volt. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 47.
- NOVÁK Géza: Kiállítás a Zichy-kastélyban. = Ácsi Hírek, 2009. (04.). p. 5.
- [OCTOGONART Galéria, Budapest] DÖME Gábor: Adógaras. = Műértő, 2009. (06.). p. 6.
- [ŐSI Magyar Címertár] SZÖNYINÉ KOVÁCS Adrienn: Ősi Magyar Címertár a Golopi Vay kastélyban. = ÉrLap, 2010. 124. (12.). p. 18-19.
- PALLOS Lajos -> [Az EZREDFORDULÓ új szerzeményei a Magyar Nemzeti Múzeumban]
- PÉCSVÁRADI Andrea: Nívós kiállítással jubilálnak az éremgyűjtők. = Helyi Téma, 2010. (09.25.). p. 7.
- PEGAN, Efrem Marcel -> [ALBIN Pogačnik középkori pénzérméinek kiállítása]
- PÉNTEK Sándor: Művészetek érmeiken és papírpénzeken. = Helyi Téma, 2010. (05.12.). p. 9.
- POHLMÜLLER Tamás -> [KOMÁROM-Esztergom megye és települései érmeiken]
- [PORTRÉÉRMEK] PÁRATLAN éremgyűjteménnyel gazdagodott a Móra Ferenc Múzeum éremtára. [Szolláth György gyűjteményéből]. = SzK, 2010. 3. (12.). p. 5-11.
- RAINER Pál -> VESZPRÉM...
- RAYMAN János -> [MŰVÉSZETEK érmeiken]
- [REQUIEM - 2009] VÁMOSI László: Eseményekről röviden. Celldömölk. = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 27.
- [A SIKLÓSI Szalon tárlata] SÜLE Tamás: Siklósi Szalon-Pécsett. = PD, 10. 2010. 10. p. 2-3.
- STEHLÍKOVÁ, Dana -> KRÁLOVSKÝ sňatek 1310
- SÜLE Tamás -> [A SIKLÓSI Szalon tárlata]
- SZ. T.: Vasaló-, pénzérme- és vízinövény-bemutató. = PN, 2009. (08.21.). p. 3.
- SZABÓ Ábel, A. -> [K.A.S. Galéria, Budapest]
- [SZÉCHENYI-kiállítás] FEJES Sándor: Széchenyi-kiállítás Pápán. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 46.
- SZEMÁN Attila rec. -> VESZPRÉM...
- SZÖNYINÉ KOVÁCS Adrienn -> [ŐSI Magyar Címertár]
- [SZÜLŐFÖLDEM] VÁMOSI László: „Szülőföldem” bemutatkozó kiállítás. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 48-49.
- [SZÜLŐFÖLDEM] VÁMOSI László: „Szülőföldem” bemutatkozó kiállítás Tatán. = PD, 10. 2010. 11. p. 8.
- [SZÜLŐFÖLDEM] VÁMOSI László: Szülőföldem érmeiken. = Harangláb, 2010. (09.). p. 6.

- [TÓTH Sándor kiállítása Szegeden] VÁMOSI László: Érmei történeteket mesélnek. = Értésítő, 2010. 1. (03.). p. 19-21.
- [TRAFÓ Galéria, Budapest] CSIZMADIA Alexa: A Stúdió mint virtuális műhely. = Műértő, 2009. (07-08.). p. 4.
- UJSZÁSZI Róbert -> BALOGH Csilla
- [VAGYÓCZKY Károly időszaki kiállítása] GARAMI Erika: „Válogatás az életműből...”. Kiállítás ajánló. = ÉrLap, 2010. 122. (08.). p. 21.
- VÁMOSI László -> [ALPOK-Adria Nemzetközi Bélyegkiállítás]; [KOMÁROM-Esztergom megye és települései érmeiken]; [MŰVÉSZETEK érmeiken]; [MŰVÉSZETI alkotások magyar érmeiken és papírpénzek]; [REQUIEM - 2009]; [SZÜLŐFÖLDEM]; [TÓTH Sándor kiállítása Szegeden]
- [VÁNDORLÁS és zárandoklat] MÁTÉ István: Az első botveret kiállítás. = PD, 10. 2010. 5. p. 7.
- VESZPRÉM megye egyházi élete a középkorban. Kiállítási katalógus. Megjelent Veszprém megye első okleveles említésének 1000. évfordulójára. Ecclesiastical life in Veszprém county in the middle ages. / Szerk. RAINER Pál. Veszprém. 2009, Laczkó Dezső Múzeum. 128 p. - rec. SZEMÁN Attila = Turul, 82. 2009. 4. p. 125-126.

XXIV. KONFERENCIÁK

- [XIV. Nemzetközi Numizmatikai Kongresszus] KUUN Aladár: Beszámoló a XIV. Nemzetközi Numizmatikai Kongresszusról. Glasgow 2009. = NK, 108-109. 2009-2010. 2011. p. 237-238.
- Report on the XIVth International Numismatic Congress, Glasgow. 2009
- NAGY Ádám -> [A NUMIZMATIKA és a társtudományok VIII.]
- [NEMZETKÖZI Numizmatikai Konferencia] TORBÁGYI Melinda: Nemzetközi Numizmatikai Konferencia. Róma, 2008. szeptember 29-30. = ÉrLap, 2009. 114. (04.). p. 22-23.
- [A NUMIZMATIKA és a társtudományok VIII.] NAGY Ádám - UJSZÁSZI Róbert: Meghívó. = Értésítő, 2009. 1. (04.). p. 43.
- [A NUMIZMATIKA és a társtudományok VIII.] TORBÁGYI Melinda: Érmész konferencia Szegeden. = mm@, 2009. (12.01.). ; Uő.: A numizmatika és a társtudományok VIII. Konferencia Szegeden, 2009. október 7-9. Rendező intézmények: Móra Ferenc Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. = ÉrLap, 2010. 120. (04.). p. 18-19.
- TORBÁGYI Melinda -> [NEMZETKÖZI Numizmatikai Konferencia]; [A NUMIZMATIKA és a társtudományok VIII.]
- UJSZÁSZI Róbert -> [A NUMIZMATIKA és a társtudományok VIII.]

XXV. EGYÉB RENDEZVÉNYEK

- [XXII. Hóman Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem] RÁYMAN János: A XXII. Hóman Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem. = PD, 10. 2010. 8. p. 7.
- [XXII. Hóman Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem] VÁMOSI László: Mediterrán három nap a Sugovica partján. Baján volt a XXII. Hóman Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem. = Értésítő, 2010. 2. (10.). p. 34-38.
- [XXIII. Numizmatikai „Hírös Nap”] LEÁNYFALUSI Károly: XXIII. Numizmatikai „Hírös Nap” Kecskeméten. = ÉrHír, 17. 2009. 5. p. 1. ; Értésítő, 2009. 2. (10.). p. 34.
- [XXIII. Numizmatikai „Hírös Nap”] P.[ULAI] S.[ára]: Numizmatikusok hírös napja. = PN, 2009. (07.14.). p. 3.
- A XXIII. Szegedi Serlegvacsoráról... = Értésítő, 2010. 1. (03.). p. 21-22.
- [XXIV. Alba Regia éremgyűjtő találkozó] MAGYAR István - SZABÓ Antal: Alba Regia éremgyűjtő találkozó Székesfehérváron. = Értésítő, 2010. 2. (10.). p. 39-40.
- [XXIV. Alba Regia éremgyűjtő találkozó] MAGYAR István - SZABÓ Antal: Székesfehérváron megtartották a XXIV. Alba Regia éremgyűjtő-találkozót. = Értésítő, 2009. 2. (10.). p. 31-32.
- [XXIV. Numizmatikai „Hírös Nap”] KIÁLLÍTÁS. = PN, 2010. (07.29.). p. 14.
- [XXIV. Numizmatikai „Hírös Nap”] LEÁNYFALUSI Károly: XXIV. Numizmatikai „Hírös Nap” Kecskeméten. = ÉrHír, 18. 2010. 4. (07.). p. 1-2.
- [XXIV. Numizmatikai „Hírös Nap”] M. J.: Numizmatika hírös napja a GAMF csarnokban. = PN, 2010. (07.23.). p. 3.
- [XXIV. Numizmatikai „Hírös Nap”] MEGHÍVÓ. = ÉrHír, 18. 2010. 3. (05.). p. 1.
- [XXIV. Numizmatikai „Hírös Nap”] SZ. M.: Beszámoló a kecskeméti „Hírös Nap” eseményeiről. = Értésítő, 2010. 2. (10.). p. 41-42.

- [28. *Bakony-vidéki éremgyűjtő-találkozó*] ÉREMGYŰJTŐK Mekkája. Sok mindent kínáltak a római pénzérméktől az orosz kitüntetésekig. = Értésítő, 2009. 2. (10.). p. 36-37.
- BARANYA Megyei Éremgyűjtők. [Éremgyűjtő találkozó 2009. jún. 7.]. = PD, 9. 2009. 5. p. 8.
- BERZY Péter -> [NEMZETKÖZI Cserenap, Kaposvár]; [ORSZÁGOS Cserenap, Kaposvár]
[ÉREMGYŰJTŐ találkozó, Pécs] BARANYA Megyei Éremgyűjtők. = PD, 10. 2010. 4. p. 8.
- FARKAS István -> [ŐSZI Kiállítás és Nemzetközi Numizmatikai és Filatéliai Találkozó]; [TAVASZI Börze és Kiállítás]
- GRÜNFELDER Lőrinc: Éremcsere Mohácson. = PD, 9. 2009. 10. p. 7.
- GRÜNFELDER Lőrinc: Hírek Mohácsról. [Éremgyűjtő találkozó]. = PD, 10. 2010. 10. p. 7.
- GRÜNHUT Gábor: Országos éremcsere találkozó Pécsen. = PD, 9. 2009. 7. p. 8.
- GÚTAY Lilla: Katonás „játékok” a Helyőrségi Klubban. = Helyi Téma, 2009. (11.29.). p. 7.
- HÁGEN [József]: Előadások a PTE Orvosi Karán. = PD, 9. 2009. 12. p. 7.
- HÁGEN [József]: Éremgyűjtők Vándorgyűlése Győrben. = PD, 9. 2009. 9. p. 1-3.
- HORVÁTH Géza -> [MÉE Küldöttközgyűlés]
- K. T.: Baján nemzetközi találkozójuk lesz az éremgyűjtőknek. = PN, 2009. (05.22.). p. 4.
- KÁDÁR István -> [REGIONÁLIS Numizmatikai Találkozó]
- KVÉDER László: Éremgyűjtők találkozója Pécsen. = PD, 10. 2010. 6. p. 6.
- KVÉDER László -> [MÉE 40. Vándorgyűlés]
- LEÁNYFALUSI Károly -> [XXIII. Numizmatikai „Hírös Nap”]; [XXIV. Numizmatikai „Hírös Nap”]
- M. J. -> [XXIV. Numizmatikai „Hírös Nap”]
- MAGYAR István -> [XXIV. Alba Regia éremgyűjtő-találkozó]
- [MÉE] A MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete 2009. évi rendezvényei. = Értésítő, 2009. 1. (04.). p. 23-35.
- [MÉE] A MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete 2010. évi rendezvényei. = Értésítő, 2010. 1. (03.). p. 37-46.
- [MÉE 39. Vándorgyűlés] VÁMOSI László: Vendégei voltunk a három folyó városának... A 40 év 39. vándorgyűlése Győrben. = Értésítő, 2009. 2. (10.). p. 28-30.
- [MÉE 40. Vándorgyűlés] BUÉK! = PD, 10. 2010. 1. p. 1.
- [MÉE 40. Vándorgyűlés] KVÉDER László: A MÉE 40. Vándorgyűlése Pécs, 2010. augusztus 20-21. MÉE 40. Vándorgyűlés. = PD, 10. 2010. 9. p. 4-5.
- [MÉE 40. Vándorgyűlés] MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete. [Dr. Török Pál, a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete elnökének köszönőlevele a 40. Vándorgyűlés megrendezéséért]. = PD, 10. 2010. 9. p. 6.
- [MÉE 40. Vándorgyűlés] MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete 40. Vándorgyűlése Pécsen. = PD, 10. 2010. 7. p. 8.; PD, 10. 2010. 8. p. 8.
- [MÉE 40. Vándorgyűlés] TORBÁGYI Melinda: Vélemény a vándorgyűlésről. = PD, 10. 2010. 9. p. 7.
- [MÉE 40. Vándorgyűlés] VÁMOSI László: Méltó volt Európa Kulturális Fővárosához. = Értésítő, 2010. 2. (10.). p. 31-33.
- [MÉE 41. Vándorgyűlés] NAGY József: Pályázati felhívás. = Értésítő, 2010. 1. (03.). p. 29.
- [MÉE Baranya Megyei Szervezete tisztújító közgyűlés] MEGHÍVÓ a MÉE Baranya Megyei Szervezete tisztújító közgyűlésére. = PD, 10. 2010. 10. p. 8.
- [MÉE Csepeli Csoport Országos Találkozó és Éremcsere Nap] A CSEPELI éremgyűjtők rendezvényéről. Évszázadok titkairól, elődeink sorsáról regélő érmek. = Értésítő, 2010. 1. (03.). p. 16.
- [MÉE Csongrád Megyei Szervezete vezetőségválasztó közgyűlés] BESZÁMOLÓ és vezetőségválasztó közgyűlés Szegeden. Dr. Kiss József az új elnök. = Értésítő, 2010. 1. (03.). p. 18-19.
- [MÉE Egri Csoportjának 1. Gyűjtőtálalkozója] BESZÁMOLÓ a tavaszi egri numizmatikai találkozóról. = Értésítő, 2010. 1. (03.). p. 17.
- [MÉE Küldöttközgyűlés] 2008. évi elnökségi határozatok. = Értésítő, 2009. 1. (04.). p. 9-10.; 2009. évi elnökségi határozatok. = Értésítő, 2009. 2. (10.). p. 13-16.
- [MÉE Küldöttközgyűlés] HORVÁTH Géza: T. Küldöttközgyűlés. = Értésítő, 2009., 2. (10.). p. 12.
- [MÉE Küldöttközgyűlés] JEGYZŐKÖNYV. = Értésítő, 2009. 1. (04.). p. 3-8.; Értésítő, 2009. 2. (10.). p. 3-11.; Értésítő, 2010. 1. (03.). p. 3-7.; Értésítő, 2010. 2. (10.). p. 3-13.
- [MÉE Küldöttközgyűlés] TÖRÖK Pál: Meghívó. = Értésítő, 2010. 2. (10.). p. 2.; Értésítő, 2009. 1. (04.). p. 44.; Értésítő, 2009. 2. (10.). p. 2.; Értésítő, 2010. 1. (03.). p. 48.
- MEGHÍVÓ. = ÉrHír, 17. 2009. 4. p. 1.
- [MNT szakmai előadás] SOÓS Ferenc: Közlemény. = Értésítő, 2010. 2. (10.). p. 59
- NAGY József -> [41. Vándorgyűlés]
- NÉHÁNY numizmatikai rendezvény május hónapban, amelyek csoportunk tagjait is érdekelheti. = ÉrHír, 18.

2010. 3. (05.). p. 2-3.
[NEMZETKÖZI Cserenap, Kaposvár] BERZY Péter: Kaposvári nemzetközi cserenap. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 45.
NEMZETKÖZI Cseretalálkozó - 2011. március 12., Szeged. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 59.
NEMZETKÖZI Cseretalálkozó. = Értesítő, 2009. 2. (10.). p. 40.
[NEMZETKÖZI Numizmatikai és Filatéliai Találkozó] NAGY idénynyitó találkozó Szegeden. = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 22.
[ORSZÁGOS Cserenap, Kaposvár] BERZY Péter: Sikeres országos cserenap Kaposváron. = Értesítő, 2009. 2. (10.). p. 35.
[ŐSZI Kiállítás és Nemzetközi Numizmatikai és Filatéliai Találkozó] FARKAS István: Numizmatikai börze Nagykanizsán. = Értesítő, 2010. 1. (03.). p. 24-25.
P.[ULAI] S.[ára] -> [XXIII. Numizmatikai Hírös Nap]
PÉNTEK Sándor: Numizmatikusok találkoztak a Helyőrségi Klubban. = Helyi Téma, 2009. (09.30.). p. 7.
RAYMAN János -> [XXII. Hóman Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem]
[REGIONÁLIS Numizmatikai Találkozó] KÁDÁR István: Sikeres börze Egerben. = Értesítő, 2009. 1. (04.). p. 12.
SOÓS Ferenc -> [MNT szakmai előadások]
SZ. M. -> [XXIV. Numizmatikai „Hírös Nap”]
SZABÓ Antal -> [XXIV. Alba Regia éremgyűjtő-találkozó]
[TAVASZI Börze és Kiállítás] FARKAS István: Tavaszi börze Nagykanizsán. = Értesítő, 2010. 2. (10.). p. 44.
TORBÁGYI Melinda -> [MÉE 40. Vándorgyűlés]
TÖRÖK Pál -> [MÉE Küldöttközgyűlés]
TUDÓSÍTÁSOK szegedi eseményekről. XXII. Szegedi Serlegvacsora. = Értesítő, 2009. 1. (04.). p. 15-17. ;
Nemzetközi numizmatikai és filatéliai börze. = Értesítő, 2009. 1. (04.). p. 18.
VÁMOSI László -> [MÉE 39. Vándorgyűlés] ; [MÉE 40. Vándorgyűlése] ; [XXII. Hóman Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem]
VEZETŐSÉGVÁLASZTÓ közgyűlés. = PD, 10. 2010. 11. p. 3.

XXVI. CÍMERTAN, PECSÉTTAN

- BERTÉNYI Iván - HUDI József - TÖREKY András: Veszprém megye településeinek címerei és zászlai. Kemendollár. [2008], Akvirál '96. Kft. 367 p., ill. (Magyarország öngazgatási jelképeit bemutató kézikönyvek, 2.) - rec. KURECSKÓ Mihály = Turul, 83. 2010. 1. p. 28-29.
CSÁKÓ Judit rec -> RÁBIK, Vladimír: Középkori...
EWA Margit -> A TÖRTÉNELEM segédtudományai...
FENEŞAN, Costin: Diplomele de înnobilitare şi blazon din Banat. Secolele XVI-XVII. Adels- und Wappenbriefe aus dem Banat. 16-17. Jahrhundert. Timişoara/Temeswar. 2007. Editura de Vest/Westverlag. 273 p.- rec. KOVÁCS András, W. = Turul, 83. 2010. 3. p. 92.
GAÁL NÉ BARCS Erzsébet rec. -> KÖRMENDY Lajos
GLEJTEK Miroslav: Umwandlungen der Wappen in den Siegeln ungarischer Erzbischöfe und Bischöfe. = Turul, 82. 2009. 4. p. 113-118.
HOLL Imre: Kályhacsempék és népművészet a falusi kúriákban. Stove tiles and folklore in country noble houses (curia). = ArchÉrt, 135. 2010, p. 85-145.
HUDI József -> BERTÉNYI Iván
KATONA Csaba: Vladimír Clementis csehszlovák külügyminiszter családjának magyar nemesi származása. = Turul, 83. 2010. 2. p. 54-58.
KÓCZY T. László -> A TÖRTÉNELEM segédtudományai...
KOVÁCS András, W. rec. -> FENEŞAN, Costin
KOVÁCS Eleonóra rec. -> A TÖRTÉNELEM segédtudományai...
KÖRMENDI Tamás: Az Osl nemzetség címerváltozásai a középkorban. = Turul, 83. 2010, 1. p. 3-24.
KÖRMENDI Tamás rec. -> RÁBIK, Vladimír: Diplomatarium...
KÖRMENDY Lajos -> LEVÉLTÁRI kézikönyv
KURECSKÓ Mihály rec. -> BERTÉNYI Iván
KÜNSTLERNÉ VIRÁG Éva rec. -> SZIRMAY Gábor
LACZLAVIK György: A Magyar Országos Levéltár Családi iratok és gyűjtemények főosztályának gyarapodása 2009-ben. = Turul, 83. 2010. 2. p. 59-61.

- LEVÉLTÁRI kézikönyv. / Szerk. KÖRMENDY Lajos. Budapest. 2009, Osiris Kiadó ; Magyar Országos Levéltár. 788 p. - rec. GAÁLNÉ BARCS Erzsébet = Turul, 82. 2009. 3. p. 94-96.
- MÉSZÁROS Orsolya: A késő középkori Visegrád város pecséthasználata. = Turul, 82. 2009. 1. p. 24-29.
- NAGY Lajos Zoltán: Címervita az országgyűlés Jogi, igazgatási és igazságügyi bizottságában. = Turul, 82. 2009. 2. p. 50-52.
- NEUMANN Tibor: Királyi aláírás és pecséthasználat a Jagelló-kor elején. = Turul, 83. 2010, 2. p. 33-53.
- NOVÁK, Jozef: Pečate miest a obcí na Slovensku. I-II. zväzok. Bratislava. 2008, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave. 720 p., 643 p. - rec. PANDULA Attila = Turul, 83. 2010. 3. p. 93-94.
- PANDULA Attila rec. -> NOVÁK, Jozef
- PANDULA Attila -> A TÖRTÉNELEM segédtudományai...
- POHÁNKA Éva: A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiállítás-sorozata a pécsi egyházmegye milleniumára. = OrvHír, 2009. (10.). p. 35-37.
- POPOVIĆ, Mihailo: Der Drachenorden Sigismunds von Ungarn und der serbische Despot Stefan Lazarević. = Turul, 82. 2009. 2. p. 46-49.
- RÁBIK, Vladimír: Diplomatarium Sancto-Adalbertinum. Stredoveké listiny v Literárnom archíve Spolku sv. Vojtecha. (1181) 1214-1543. [h.n.]. 2008, Slovenská Genealogicko-heraldická spoločnosť. 359 p., ill. - rec. KÖRMENDI Tamás = Turul, 82. 2009, 4. p. 127-128.
- RÁBIK, Vladimír: Középkori oklevelek a Nagyszombati Szent Adalbert Egyesület Levéltárában (1181) 1214-1543. Szeged. 2010, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történettudományi Intézet. 221 p. - rec. CSÁKÓ Judit = Turul, 83. 2010, 4. p. 120.
- RÁBIK, Vladimír: Városok és mezővárosok kiváltságai a pecsétviasz használatával kapcsolatban. = Turul, 82. 2009. 3. p. 70-74.
- SZABÓ Dorottya: Az öreg „Táti”. = Turul, 83. 2010. 4. p. 110-115.
- SZÁLKAI Tamás: A brassói Trauschenfelsi Trausch család armálisa. = Turul, 82. 2009. 3. p. 89-90.
- SZÁLKAI Tamás: Az első világháború brit áldozatainak címeres emléktáblája a brüsszeli katedrálisban. = Turul, 82. 2009. 3. p. 91-92.
- SZÁLKAI Tamás: Rugonfalvi Kiss István heraldikai diasorozata a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetében. = Turul, 82. 2009. 4. p. 106-112.
- SZEMÁN Attila rec. -> VITEK Gábor
- SZIRMAY Gábor: A szirmai és szirmabesenyői Szirmay család története. Debrecen. 2010, Tiszántúli Történetész Társaság. 391 p. - rec. KÜNSTLERNÉ VIRÁG Éva = Turul, 83. 2010, 4. 122 p.
- SZOVÁK Kornél: Gersei Pethő János címerbővítő armálisa. = Turul, 83. 2010, 4. p. 97-103.
- TÖREKY András -> BERTÉNYI Iván
- A TÖRTÉNELEM segédtudományai az Európai Unióban „határok nélkül” / Szerk. EWA Margit – KÓCZY T. László – PANDULA Attila. Encs. 2009, Városi Művelődési Központ és Könyvtár. 177 p. - rec. KOVÁCS Eleonóra = Turul, 83. 2010. 3. p. 94-95.
- VITEK Gábor: Beszámoló a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság székesfehérvári tudományos konferenciájáról. = Turul, 82. 2009. 3. p. 86-88.
- VITEK Gábor: Sigillum Comitatus Albensis. Fejezetek Fejér vármegye szímbólumainak történetéből. Székesfehérvár. 2009, 143 p. (Fejér Megyei Történeti Évkönyv, 28.) - rec. SZEMÁN Attila = Turul, 82. 2009. 3. p. 93-94.

XXVII. TECHNIKA, ANYAGÖSSZETÉTEL

- DOMOKI Ferenc: Egy verethibatípus technológiai háttere. = Az Érem, 66. 2010. 1. p. 25-26.
- Der technologische Hintergrund eines Prägungsfehlertyps
- The technological background of detectiv mintage
- FÉMPÉNZEK tisztítása. [II]. = ÉrHír, 17. 2009. 5. p. 5. ; [III]. = ÉrHír, 18. 2010. 1. (01.). p. 2.
- HÍDVÉGI [HIDVÉGI] Erzsébet: Szilárd anyagok sűrűségének meghatározása hidrosztatikai mérleg segítségével. = ÉrLap, 2009. 114. (04.). p. 23-25.
- SOLYMÁRI WALKÓ László: Az érem készítése. = ÉrLap, 2009. 115. (06.). p. 14-17.

XXVIII. EGYÉB

-szim-: Tagjainkhoz. = Értésítő, 2009. 2. (10.). p. 40.

BEHARANGOZÓ. = SzK, 2010. 1. (09.22.). p. 1.

BUZINKAY Péter: Könyv a vételárakról. Gyűjtőknek, kereskedőknek, szakembereknek és érdeklődőknek. =

Műértő, 2009. (02.). p. 14.

ELŐJEGYZÉS. = SzK, 2010. 3. (12.). p. 12.

HÁGEN [József]: Numizmatika levelezőlapokon. = PD, 10. 2010. 8. p. 4-5.

[HÁGEN József] - [RAYMAN János] - [SÜLE Tamás]: Szerkesztői üzenet. = PD, 9. 2009. 11. p. 8.

HIRDETÉSEK. = ÉrLap, 2009. 113. (02.). p. 28. ; ÉrLap, 2009. 114. (04.). p. 27. ; ÉrLap, 2009. 115. (06.). p.

28. ; ÉrLap, 2009. 116. (08.). p. 28. ; ÉrLap, 2009. 117. (10.). p. 28. ; ÉrLap, 2009. 118. (12.). p. 24. ;

ÉrLap, 2010. 120. (04.). p. 24. ; ÉrLap, 2010. 121. (06.). p. 24. ; ÉrLap, 2010. 122. (08.). p. 24. ; ÉrLap,

2010. 123. (10.). p. 24. ; ÉrLap, 2010. 124. (12.). p. 24.

KÜLÖNLEGES oldal. = ÉrLap, 2009. 115. (06.). p. 26.

L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Rövid információk. = ÉrHír, 17. 2009. 4. p. 4.

L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Tájékoztatások. = ÉrHír, 18. 2010. 1. (01.). p. 4.

NAGY Gergely: Ingenyműtárgy. Mi van akkor, ha nincs pénz? = Műértő, 2009. (11.). p. 7.

TÁJÉKOZTATÁSOK. = ÉrHír, 18. 2010. 2. (03.). p. 4.

A NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY jelen kötete a MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA és a
MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE támogatásával jelenik meg.
NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY herausgegeben von der UNGARISCHEN NUMISMATISCHEN
GESELLSCHAFT mit der Unterstützung der UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN
und DES UNGARISCHEN MÜNZSAMMLERVEREINES

Tagtársaink figyelmébe

A társulati tagok tagsági díja évi 5500 Ft, amely magába foglalja a kétévenként megjelenő Numizmatikai Közlöny árát is.

A Numizmatikai Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, valamint a tudományos kérdésekben való érdeklődés, új tagok felvételi kérelme, bármilyen a Társulattal kapcsolatos érdeklődés a Társulat címére (1445 Budapest Pf. 282) küldendő.

A Társulat könyvtára hétfőn 16–18, szerdán 10–16, és kedden a hivatalos órák alatt 10–19 óráig áll a tagok és az olvasók rendelkezésére.

A Társulat tisztségviselőit rendszerint kedden a hivatalos órák alatt kereshetik fel tagtársaink hivatalos ügyeikkel, de célszerűbb az előzetes telefon megbeszélés időpont egyeztetés céljából.

Telefonszámunk: 327-07-04

E-mail címünk: mnt@numizmatika.org

Honlap: www.numizmatika.org

Szerzői jogok

A Numizmatikai Közlönyben megjelent írások szerzői jogi védelem alatt állnak és azok csak és kizárólag a Magyar Numizmatikai Társulat (továbbiakban Kiadó) tulajdonát képezik. A jogosulatlan felhasználás büntető- és polgári jogi következményeket vonhat maga után. A Kiadó követelheti a jogsértés abbahagyását és kárának megtérítését. A Kiadó fenntart minden, a Numizmatikai Közlönyben található tartalom bármilyen másolására, terjesztésére vonatkozó jogot. A Kiadó írásos hozzájárulása nélkül tilos a Numizmatikai Közlöny tartalmának vagy egy részének (szöveg, grafika, fotó stb.) feldolgozása és újrakiadása vagy értékesítése.

HU ISSN 0230 – 0583

Nyomdai munkák
KÓDEX KÖNYVGYÁRTÓ KFT.
Budapest

